T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK DÜNYASINDA GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİ VE BU RİTÜELLERDE İCRA EDİLEN TÜRLER

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

YILMAZ YEŞİL

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. İBRAHİM DİLEK

Ankara–2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK DÜNYASINDA GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİ VE BU RİTÜELLERDE İCRA EDİLEN TÜRLER

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

YILMAZ YEŞİL

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. İBRAHİM DİLEK

Ankara–2012

ONAY

Yılmaz YEŞİL tarafından hazırlanan "Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler" başlıklı bu çalışma, 01.11.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Halk Edebiyatı anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Başkan)

.....

.....

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

.....

.....

Doç. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI

.....

.....

Doç. Dr. İbrahim DİLEK (Danışman)

.....

.....

Doç. Dr. Mustafa SEVER

.....

ÖN SÖZ

Geçiş dönemleri, bir toplumun üyesi olarak gözlerini dünyaya açan insanoğlunun hayatı boyunca yaşadığı değişikliklerin topluma ve çevreye tanıtılması, kabul ettirilmesi ve bireyin bu değişikliğin farkında olması amacıyla ihdas edilmiş sosyal ritüeller örgüsüdür. 20. yy. ın başlarından itibaren bilimsel olarak bu alanda yapılan çalışmalar, bu ritüellerin hayatın önemli basamakları olan doğum, evlenme ve ölüm etrafında toplandığını göstermektedir. Bu geçiş basamakları arsında bir önceki basamaktan bir sonrakine geçerken doğum basamağının çocuğun yakınlarını ve çevresini sevindirirken, ölüm basamağının da hem bireyi hem çevresindekileri üzdüğü ve bu hislerin tercümanı olan ritüellerin gerçekleştiğini görmekteyiz. Ayrıca bu ritüeller esnasında duyguları dile getirmek için sözlü kültür ürünlerinin de yer aldığı aşikârdır.

Bu çalışmada Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri ve bu ritüellerde icra edilen türler üzerinde durulacaktır. Yaptığımız incelemede geçiş dönemi tanımının pek çok kaynakta yapıldığını ve bu tanımların genellikle ortak olduğunu, buna karşın "ritüel" tanımlarının ise bu kadar net olmadığını, farklı araştırmalarda ritüel olarak farklı örneklerin verildiğini gördük. Biz araştırmamızda öncelikle Türk Dünyası, geçiş dönemi, ritüel ve tür tanımlarını yaparak araştırmanın zeminini belirtmek istedik. Böylece karşılamış olduğumuz ihtilaflı tanımların içinden elimizdeki malzemeye göre sınırlar çizdik.

Türk Dünyası binlerce yıllık geçmişi, milyonlarca kilometrekarelik coğrafi alanı ve 300 milyona yakın nüfusu ile çok geniş bir kültür alanına sahiptir. Aslında bu kadar geniş ve çeşitli bir kültür atlasının üç önemli bölümünü ve bu bölümlerde icra edilen türlerini bir teze sığdırmak mümkün değildir. Bu sebeple biz örneklemlerden yola çıkarak geçiş dönemi ritüellerinin gebeli hakkında çıkarımlar yapmaya çalıştık. Araştırmamızda Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde geçiş ritüelleri ile ilgili yapılmış çalışmalar

ile Türk boyları arasında yapılan çalışmalara ulaşmaya çalıştık. Söz konusu çalışmalardaki geçiş dönemi ile ilgili ritüelleri karşılaştırarak inceledik. Araştırmaya başlamadan önce geçiş dönemleri üzerine yapılan çalışmalarla ilgili bir literatür taraması yaptık. Yaptığımız bu taramada bu tür çalışmaların münferit bölge ve boyların üzerine yapıldığını gördük. Fakat Türk Dünyası'nın tamamıyla ilgili bir çalışma yapılmadığını tespit ettik. Bu sebeple geçiş ritüelleri konusunda Türk Dünyası'nın genelini yansıtan bir çalışma yapmayı amaç edindik.

Çalışmamız Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin kavramsal çervevesi, araştırma konumuzla ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. 1. Bölüm'de oğum ve doğum etrafında gerçekleşen ritüeller üzerinde durduk. 2. Bölüm'de ise evlenme ve onun etrafında uygulanana ritüllere yer verdik. 3. Bölüm'de ise ölüm etrafındaki inanç ve pratikler yer verdik. Hac ve askere uğurlama ritüellerinin kimi kaynaklar doğum sonrası ve ölüm öncesine yakıştırırken biz bu iki geçiş dönemi rtüeli için 4. Bölümde ise hayatın diğer alanlarıyla ilgili geçiş dönemi ritüelleri adıyla bir yeni bölüm açtık. Bütün bu ritüeller esnasında icra edilen türler için ise ayrı bir bölüm ihdas etmek yerine icra edildiği ritüellerde tür örneğine yer vermeye çalıştık. Böylece ritüeli ifade derken kısa da olsa örneğini verip tanımını yaptığımız tür sayesinde ritüelin geneli ile ilgili bir fotoğraf vermiş olduk. Her bölümün içinde ise ulaşabildiğimiz Türk boylarının ritüelleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Zaman zaman benzerlik ve farklılıkları bir araya koyarak kıyaslama yapmayı da sağlamış olduk.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde bilgisi, tecrübesi ile bize ufuk açan Prof. Dr. Dursun YILDIRIM, elindeki kaynakları bizlere sunan sayın Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, araştırma konusunda düşüncelerimizi ifade etiğimiz, olumlu eleştirileri ile destek olan Prof. Dr. İsa ÖZKAN ve Doç. Dr. Mustafa SEVER'e, ve çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim DİLEK'e teşekkür ederim.

Yılmaz YEŞİL

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **İ**

İÇİNDEKİLER ..... **İİİ**

1. GİRİŞ **1**

1.1. TÜRK DÜNYASI **2**

1.2. GEÇİŞ DÖNEMİ **25**

1.3. RİTÜEL **28**

1.4. TÜR **42**

1.4.1 Mani 44

1.4.2. Ninni 46

1.4.3. Türkü 47

1.4.4. Ağıt 48

1.4.5. Dua 50

1.4.6. Tekerleme 51

1.4.7. İlahi 52

1.4.8. Mevlit 52

2. I. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA DOĞUM RİTÜELLERİ **53**

2.1. DOĞUM ÖNCESİ RİTÜELLER **55**

2.1.1. Çocuk Sahibi Olabilmek 55

2.1.2. Aşerme 61

2.1.3. Çocuğun Cinsiyeti 64

2.1.4. Gebe Kadının Kaçınma Ritüelleri 68

2.2. DOĞUM SIRASI **72**

2.2.1. Doğum Anındaki Ritüeller 72

2.2.1.1. Eş (plasenta) İle İlgili Ritüeller 76

2.2.1.2. Göbek İle İgili Ritüeller 77

2.3. DOĞUM SONRASI RİTÜELLER **79**

2.3.1. Çocuğun Yıkanması ve Tuzlanması 81

2.3.2. Çocuğun Doğumunu Kutlama Ritüelleri 82

2.3.3. Loğusalık ve Loğusanın Kaçınma Ritüelleri 89

2.3.4. Emzirme İle İlgili Ritüeller 90
2.3.5. Albastı ve Kırk Basmasından Korunma Ritüeli 91
2.3.6. Kırklama Ritüeli 99
2.3.7. Ad Verme Ritüeli 106
2.3.8. Çocuğun Yaşaması İçin Yapılan Ritüeller 115
2.3.9. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç, İlk Beşik, İlk Kundak, İlk Yürüme İle İlgili Ritüeller 118
2.3.10. Doğum Günü Kutlamaları 128
2.3.11. Zayıf Kalan ve Yürüyemeyen Çocuklar İle İlgili Ritüeller 129
2.3.12. Çocuğun Bakımı ve Korunması İçin Yapılan Ritüeller 131
2.3.13. Çocuğun Okula Başlama Ritüeli 134
2.3.14. Sünnet Ritüeli 135

3. II. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA EVLENME RİTÜELLERİ 145

3.1. EVLENME ÖNCESİ RİTÜELLER 147
3.1.1. Evlenilmesi Yasak Olan Kişiler 147
3.1.2. Evlenme Biçimleri 150
3.1.2.1. Beşik Kertmesi 150
3.1.2.2. Akraba Evliliği 152
3.1.2.3. Berder 153
3.1.2.4. Kız Kaçırma 154
3.1.2.5. Çok Eşlilik 157
3.1.2.6. İç Güveysi 158
3.2.3. Evlilik Çağı, Yaşı 159
3.1.4. Evlenme İsteğinin Belirtilmesi 160
3.1.5. Eş Seçimi 161
3.1.6. Görücü Gitme 164
3.1.7. Kız İsteme ve Söz Kesimi 166
3.1.8. Tatlı İkram Edilmesi 172
3.1.9. Nişan Töreni ve Nişanlılık Dönemi 173
3.2. EVLENME SIRASINDA RİTÜELLER 176
3.2.1. Evlenme Töreni Sırası Ritüelleri 177

3.2.1.1. Tören Zamanı, Mekânı, Şekli ve Süresi 177
3.2.2. Düğüne Hazırlık 181
3.2.2.1. Oğlan Tarafının Hazırlıkları 181
3.2.2.2. Kız Tarafının Hazırlıkları 183
3.2.3. Evlilik Törenine Davet 186
3.2.4. Törenin Başlaması 186
3.2.4.1. Kına Gecesi 192
3.2.4.2. Evlilik Töreni Eğlenceleri 198
3.4.5. Gelin Alma Ritüeli 203
3.2.6. Gelin İndirme Ritüeli 215
3.2.7. Nikâh 226
3.2.8. İlk Gece (Gerdek) 228
3.3. EVLENME SONRASI RİTÜELLER 234
3.3.1. Baş Mevlidi 234
3.3.2. Kız ve Oğlan Taraflarının Düğünden Sonra İlk Görüşmesi 236
4. III. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM İLE İLGİLİ RİTÜELLER 240
4.1. ÖLÜM ÖNCESİ 243
4.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler ve Bunlardan Kaçınmalar 246
4.2. ÖLÜM SIRASI 250
4.3. ÖLÜM SONRASI 253
4.3.1. Ölümden Hemen Sonra Yapılan Ritüeller 253
4.3.2. Ölümün Duyurulması Ritüeli 261
4.3.3. Defne Hazırlık Ritüelleri 263
4.3.3.1. Ölünün Yıkanması 263
4.3.3.2. Ölünün Kefenlemesi, Giydirilmesi 266
4.3.3.3. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması 268
4.3.3.4. Cenaze Töreni 271
4.3.4. Ölünün Defnedilmesi 276
4.3.4.1. Mezarlıklar ve Mezar Taşları 288
4.3.5. Ölünün Defnedilmesi Sonrası Cenaze Evinde Yapılan Ritüeller 297
4.3.5.1. Ölünün Gömülmesi Sonrası Zamana Bağlı Ritüeller 300

4.3.5.1.1. Üçüncü Gün 306
4.3.5.1.2. Yedinci Gün 307
4.3.5.1.3. Kırkıncı Gün 309
4.3.5.1.4. Elli İkinci Gün 310
4.3.5.1.5. Yıl Dönümü (Sene-i Devriye) 310
4.3.6. Ölen Kişinin Eşyalarıyla İlgili Uygulamalar 312
4.3.7. Ağıt Söyleme, Yas Tutma Ritüeli 313
Tekirdağ yöresinden derlenmiş bir Anadolu ağıdı: 320
4.3.8. Mezarlık Ziyaretleri 328
4.3.9. Ölünün Ruhu İle İlgili İnanç ve Ritüeller 329
4.3.10. Öteki Dünya İle İlgili Ritüeller 333

5. IV. BÖLÜM HAYATIN DİĞER ALANLARIYLA İLGİLİ GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİ 338

5.1. ASKERLİK RİTÜELİ 338
5.1.1. Askere Gönderme 338
5.2. HACCA GİTME RİTÜELİ 343
5.2.1. Hacca Gitmeden Önce Yapılan Hazırlıklar 343
5.2.1.1. Hacca Uğurlama 344
5.2.1.2. Karşılama Töreni ve Sonrası 346

SONUÇ 347

KAYNAKÇA 354

DİZİN 395

EK1: HARİTALAR 400

EK 2: FOTOĞRAFLAR 402

ÖZET 407

ABSTRACT 409

KISALTMALAR DİZİNİ[1]

ABD	Ana bilim dalı
ADÜ	Adnan Menderes Üniversitesi
ADYÜ	Adıyaman Üniversitesi
AEÜ	Ahi Evran Üniversitesi
age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agy.	Adı geçen yayın
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AİÇÜ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
AKD	Akdeniz Üniversitesi
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
AKÜ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
ANAÜ	Anadolu Üniversitesi
Arş. Gör.	Araştırma Görevlisi
ASÜ	Aksaray Üniversitesi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
ATAUNİ	Erzurum Atatürk Üniversitesi
AÜ	Ankara Üniversitesi
Bs.	Baskı
BD	Bilim dalı

1 Kısaltmalar dizini hazırlanırken TDK kısaltmalar listesi dikkate alınmıştır.

bk.	Bakınız
Böl.	Bölüm
C	Cilt
çev.	Çeviren
DLT	Divan-ı Lügati't-Türk
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
dzl.	Düzenleyen
Ens.	Enstitü, enstitüsü
ERÜ	Erciyes Üniversitesi
GÜ	Gazi Üniversitesi
haz.	Hazırlayan
KB.	Kültür Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
S	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
t.y.	tercüme yayın

vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	Vesaire
Yay.	Yayını, yayınları
YD	Yoğun disk
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Yrd. Doç.	Yardımcı Doçent
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

İnsan, hangi toplumda yaşarsa yaşasın hayatının bazı dönemlerinde hem kişisel hem de toplum içindeki yerinin ve konumunun değiştiği bazı dönemlerden geçer, bu dönemlerde toplumdan topluma değişmekle birlikte amacın ve özün aynı kaldığı bazı tören ve kutlamalar yapılır. Birey için bir toplumdan diğerine geçişin sembolü ya da sınavı olan geçiş dönemi törenleri içlerinde birçok kültürel unsuru ve inancı barındırılar.

İnsan hayatının üç önemli "geçiş" dönemi vardır ki bunlar: "Doğum", "evlenme" ve "ölüm"dür. "Bu üç önemli geçişin çevresinde bir takım âdet, ayin, tören ile dinsel ve kimi yerde büyüsel işlem kümelenmekte ve söz konusu geçişleri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı, genelde insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu "geçiş" sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Böylece, geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler ve törenler, araştırılan ülkenin, coğrafî bölgenin ya da kent, ilçe, köy gibi daha küçük toplumsal ünitelerin farklılıklarının ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır.[1]

Türk tarihinde büyük öneme sahip olan gelenek ve törenler Türk milletinin yy.lar boyu yekvücut bir millet olarak günümüze değin varlığını sürdürmesini sağlayan tarihi başarılarının birer delilidir. Bugüne kadar bu alanda bir bölgeyi, bir boyu, ele alan çalışmalar yapılmış fakat bunların genelini bir araya getiren bilhassa kıyaslayan bir çalışma yapılmamıştır. Ulaşabildiğimiz kaynak ve boylardan örneklem alarak kıyaslama yaparak mevcut çalışmaları inceleyerek, bir terkip oluşturma gayesi ile bu çalışmaya başladık.

Araştırma konumuz olan Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler ile ilgili tasnif ettiğimiz bölümlere geçmeden önce çalışmamızın ana eksenini oluşturan kavramlara yer vermenin faydalı

1 Sadat Veyis ÖRNEK, Anadolu Folklorunda Ölüm, AÜDTCF. Yay., Ankara 1971, s.11.

olacağını düşünüyoruz. Böylelikle yapılan çalışmanın hangi kavramlar ekseninde yürütüldüğünü, kapsamını ve sınırlılığını da ifade etmiş olacağız.

1.1. Türk Dünyası

Türk Dünyası tanımının tam anlaşılabilmesi için Türk teriminin karşılığının bilinmesi ve ne ifade ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. TDK Türkçe Sözlüğü'nde Türk isminin karşılığı olarak iki ifadeye yer verilmiştir: bu ifadelerden ilki; Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse. İkincisi ise; dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse olarak karşılık bulmaktadır.[2] Günümüzde Türk deyince tanımlardan ilkinde olduğu gibi sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan bir millet akla gelmektedir. TDK sözlüğün ikinci tanımı bizim araştırmamızda bahsedilen Türk ve Türk Dünyası tanımlarıyla örtüşmektedir. Buna göre Türk, ilk ataları binlerce yıl öncesinde Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında yaşayan tarihi binlerce yıl öncesine giden ve geniş bir coğrafyaya yayınlan büyük bir milleti ifade etmektedir.[3]

Türk kelimesinin ilk örnekleri Heredot Tarihinde, "Targita/Tyrkae" ; Eski Tevrat'ta "Togharma" eski Hint kaynaklarında Turukha/Turuşka/Thrak; Ön Asya eski çivi yazılı metinlerinde ise "Turukku" olarak geçmiştir. Ayrıca Çin kaynaklarında "Tik/Ti/Troia şekillerinde geçtiği görülmüştür.[4] Pek çok kaynakta da buna benzer tanımlar bulunmaktadır. [5] Biz bu tanımlar üzerinde fazla durmadan günümüz Türk Dünyası ve fertleri üzerinde duracağız. Araştırmamızın hedef kitlesini teşkil eden Türk Dünyası kavramı aynı zamanda araştırmamızın coğrafi alanını da ifade etmektedir. Türk Dünyası

2 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.501991 bdb92476.11596299 28.07.2012: 14:47

3 Erol GÜNGÖR, Tarihte Türkler, Ötüken Yay., İstanbul-1997, s. 11-13

4 İbrahim KAFESOĞLU, "Türk Tarihi-Giriş" Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt, TKAE Yay. Üçüncü Bs., Ankara-2001, s. 127-130

5 Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007; L. Bazin, Notes sur les mots, "Oguz" et "Türk", s. 315-322; Kaşgarlı Mahmud, DLT, s. 351; İbrahim Kafesoğlu; Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay., İstanbul-200.

20. yy. sonları ve 21. yy.da tüm Türk halkları için kullanılan coğrafi ve kültürel bir kavramdır.[6] Bu coğrafi sınırlar içinde pek çok müşterekleri olduğu gibi farkları da bulunan geniş bir Türk halkı yaşamaktadır.

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM "Türk Bitiği" adlı eserinde Türk Dünyasını şöyle ifade etmektedir: "Türk insanı için çeşitli seviyelerde ve çeşitli durumlarda bulunan toplulukları ifade eder. Türk Dünyası' insanları kendi bağımsız devletleri sınırları içinde veya yurtlarında başka milletlere bağımlı olarak veya eski yurtlarında azınlık statüsünde veya günümüz Avrupası ve Amerikası Ülkelerinde tabiî vatandaşlar, diasporadaki Türkler durumunda yaşayan nüfusu ifade etmektedir. Tarihi birlikteliğimiz içinde akraba durumuna girdiğimiz ve her şeyimizi paylaştığımız insanları da bu dünyanın ayrılmaz bir parçası olarak görürüz."[7] Yaşar KALAFAT da zaman zaman eserlerinde Türk Kültürlü halklar ifadesini kullanarak Türk Dünyası içinde ırken Türk olmayan ve Türk kültürüne sahip toplulukların varlığını dile getirmiştir.[8]

Dünya üzerinde sınırlar ötesi etnik, dil ve bazı durumlarda da din bağları ile bağlı olan fakat kaderin bir cilvesi olarak politik sınırlarla ayrılmış olan halkların en iyi örneği olarak Türkleri verebiliriz.[9] Doğu Avrupa'dan başlayan ve Çin'in Kuzey Batısında sona eren diğer bir deyiş ile Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar büyük bir coğrafyada yaşamaktadırlar.[10] Bu durum dünya üzerinde yaşayan Türkleri sınıflandırırken ve onları isimlendirirken bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Hatta Jean-Paul Roux Türklerin tarihi adlı eserinde bu hususa değinerek Türk tanımını yaparken ortaya çıkan çelişkileri ifade etmiştir. Türkleri tanımlar ve tasnif ederken, ırka göre yapılan tanımında, konuşulan dile göre yapılan tanımında bir takım eksikliklerinin olduğunu belirtmiş bütün Türkçe konuşanların Türk sayılması veya bütün

6 http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1#cite_note-0 30.07.2012-13:14

7 Dursun YILDIRIM, Türk Bitiği, Akçağ Yay., Ankara-1998, s.21-22

8 Yaşar KALAFAT, Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları; Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri, Berikan Yay. s.1-3

9 Margret BAINBRIDGE, Dünyada Türkler, SAY Yay., Birinci Bs., İstanbul-1995, s. 7 – 9.

10 Prof. Dr. Zeyneş İSMAİLOV, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002- Ankara, s. 142.

Müslümanların da Türk sayılması gibi değişik durumların varlığından ırken saf bir Türk bulmanın zorluğundan bahsetmiş ve tanımını kültür ve hissetme eksenli yapmaya çalışmıştır.[11] Türk Dünyası kavramı Türk halklarının Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir.[12] Bu toplulukların hepsi Türk soyundan olmakla birlikte içlerinden bazıları kendilerini Türkçe konuşan uluslar veya benzeri biçimlerde nitelemektedir. Dil ulus olmanın en önemli özelliklerinde biri olduğuna göre kendilerini bu şekilde niteleyen ulusları da Türk Dünyası'nın bir parçası olarak görmekteyiz.[13]

Farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı inanç sistemi bulunan Türkçenin şive ve lehçelerini konuşan bunlarla sözlü veya yazılı bir edebiyat meydana getirmiş olan fakat hepsi Türk ırkına mensup insanların toplu olarak yaşadıkları bölgelerin genel adı Türk Dünyası'dır.[14]

Geçiş Dönemleri araştırılan Türk topluluklarını belirlerken Türk Dünyası ve onun içinde gruplanmış Türkleri teker teker ele almaya, incelediğimiz boylardan elde ettiğimiz verileri birbiri ile mukayese etmeyi hedefledik. Günümüz Türk Dünyası ise, 20. yy.'ın başından bu yana Balkanlar'dan başlayarak Çin'in batı kısmına kadar uzanan değişik ülkelerin hükümran olduğu bölgede yaşarlar. Aynı soydan gelen bu topluluklar tarihî, coğrafî ve siyasi şartlardan ötürü farklılıklar gösterirler. Balkanlar'dan başlayarak Çin'e kadar uzanan bu coğrafyayı yedi ana coğrafi bölgeye ayırmak mümkünüdür.

1) Balkanlar
2) Türkiye
3) İran

11 Jean-Paul ROUX, Türklerin Tarihi, Kabalcı Yay., İstanbul-2007, s. 11-30

12http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1#T.C3.BCrk_D.C3.BCnyas.C4.B1_Kavram.C4.B1 27.07.2012 : 14:07

13 Prof. Dr. Zeyneş İSMAİLOV, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002- Ankara, s. 142-143

14 İbrahim DİLEK, Ders notları.

4) Kafkasya
5) Eski Sovyet Orta Asya'sı ve Kazakistan (Batı Türkistan)
6) İdil-Ural
7) Şincang-Uygur Bölgesi (Doğu Türkistan)

Bunların dışında Irak, Suriye, Lübnan, Bulgaristan, Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, ABD, Kanada, Japonya, Avustralya ve Finlandiya gibi ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı veya aslen Rusya Türkü yaşamaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkelerde de durum benzerlik arzetmektedir.[15] Türklerin yaşadığı coğrafya'nın büyük bir bölümü çok yakın zaman kadar SSCB coğrafyasında bulunmaktadır. SSCB'nin dağılması ile kendi yollarının çizmeye başlamışlardır. Bu coğrafya'da Türklerin de dâhil olduğu pek çok değişik unsur birlikte yaşamaktadır. Bunlar; Slav asıllı Hıristiyanlar; Türk asıllı Müslümanlar; Türk asıllı Hıristiyan, Musevî, Şaman ve Budistler; diğer farklı etnik kökenli Hıristiyanlar (Gürcüler, Ermeniler…) inanç sistemlerindeki farkların[16] neticesiyle yaşayışları da çeşitlilik arz etmektedir. Dünya üzerinde Türklerin bulunduğu bölgeler harita üzerinde işaretleniştir. (bk. Haritalar Bölümü)

Türkleri iki ana grupta incelemek mümkündür.[17]

1. Bağımsız Devletleri Olan Türk Toplulukları

a) Azerbaycan Türkleri
    *Nahçıvan Türkleri
b) Kazak Türkleri
c) Kıbrıs Türkleri
    * Rodos Türkleri
d) Kırgız Türkleri

15 Nadir DEVLET, "Türk Dünyası'nın Denografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış", Türk Dünyası El Kitabı 1. C, TKAE Yay. 3. Bs. Ankara-2001, s. 70-71

16 Suat İLHAN, Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği, TKAE Yay., 2. bs., Ankara-1997, s. 186

17 Nadir DEVLET, "Türk Dünyası'nın Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış", Türk Dünyası El Kitabı 1. C, TKAE Yay. 3. Bs. Ankara-2001, s. 69

e) Türkiye Türkleri

f) Türkmenistan Türkleri

g) Özbekistan Türkleri

* Karakalpak Türkleri

2. Özerk- Muhtar Cumhuriyetlerde veya Egemen Milletlere Ait Devletlerde Yaşayan Türk Toplulukları[18]

2.i. Sibirya Bölgesi Türkleri

a) Saha (Yakut) Türkleri

b) Altay Türkleri

c) Tuva Türkleri

d) Hakas Türkleri

e) Şor (Kızıl) Türkleri

2.ii. Kafkasya Bölgesi Türkleri

a) Kumuk Türkleri

b) Karaçay - Balkar (Malkar) Türkleri

c) Nogay Türkleri

d) Karakalpak Türkleri

e) Ahıska Türkleri

2.iii. İdil-Ural Bölgesi Türkleri

a) Tatar Türkleri

b) Başkurt Türkleri

c) Çuvaş Türkleri

2.iv. Karadeniz ve Balkanlar Bölgesi Türkleri

a) Kırım Tatar Türkleri

b) Gagavuz Türkleri

c) Karaim / Karay-Karai Türkleri, Kırımçaklar

18 Bu tasnif yapılırken coğrafi bölgeler ön plana alınmıştır.

d) Batı Trakya Türkleri
e) Romanya Türkleri
f) Bulgaristan Türkleri

2.v. Ortadoğu Türkleri
a) Irak Türkleri
b) Suriye Türkleri
c) İran Türkleri

2.vi. Çin Bölgesinde Yaşayan Türkler
a) Uygur Türkleri
b) Salar Türkleri

Yukarıda grupladığımız ve tasnif etmeye çalıştığımız Türk topluluk ve devletleri hakkında kısaca bilgi vermekte fayda olacağı kanaatindeyiz. Böylelikle araştırma alanının genel olarak nüfusu ve yayılma alanları ile bulundukları bölgeler hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Azerbaycan Türkleri: Dünya üzerinde Azeriler, Azerbaycanlılar ve Azerbaycan Türkleri olarak bilinmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde küçük gruplar halinde bulunsalar da ana vatanları ve ağırlıklı yaşadıkları bölgeler; Azerbaycan Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti (Güney Azerbaycan) ve Kafkasya'dır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Azerbaycan'da yaşayanlar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Nüfusun çoğunluğunu 30 milyon ile İran'da yaşayanlar oluşturmakla birlikte, Azerbaycan 8,1 milyon, Rusya'da 0,6 milyon, Gürcistan'da 0,4 milyon, Irak'ta 300 bin - 900 bin, olmakla toplamda 35-40 milyon civarında Azerbaycan Türkü yaşamaktadır. [19] Resmi dili Azericedir.[20] İslam dininin Sünni ve Şii mezheplerine göre dini hayatlarını tanzim eden Azerbaycan Türkleri genel olarak SSCB coğrafyası'nda yaşayan Türk unsurları ile benzer sosyal hayatı benimsemişlerdir.

19 http://tr.wikipedia.org/wiki/Azeriler 02.08.2012 : 01:24

20 Prof. Dr. Zeyneş İSMAİLOV, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002- Ankara, s. 144

Azerbaycan'a bağlı fakat Azerbaycan Cumhuriyetinden ayrı düşürülen, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nde de Azerbaycan Türkleri yaşamaktadır.[21] Yüz ölçümü 5500 kilometrekare ve nüfusu ise 414.900 kişidir.[22]

Kazak Türkleri: Kazaklar veya Kazak Türkleri olarak bilinen Türk topluluğunun en büyük kısmı 25 Ekim 1989[23] yılında bağımsızlığını ilan eden Türk topluluğu Kazakistan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Nüfusu 14.950.000 ve yüzölçümü 2.717.300 kilometrekaredir. Kazakistan Cumhuriyeti ile birlikte Türk Dünyası coğrafyasının değişik yerlerinde yaşamaktadırlar.[24] Daha detaylı olarak verirsek Kazak Türkleri; Türkiye, Moğolistan, Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan, Çin, Rusya, Türkmenistan ve ABD de yaşar. Çin'deki Kazakların çoğunluğu nüfusu 1,110,800 olan Kazak, kuzey Sincan-İli Kazak Özerk İli (*Çin'deki en büyük özerk bölge*) ve Mori ile Barköl ilçelerinde yaşamaktadır.[25] Kazakistan cumhuriyetinin %53'ünü Kazaklar oluşturmakta bunların yanında başta Rus olmak diğer milletlerde bulunmaktadır. Kazakistan Cumhuriyetinde az da olsa Ahıska Türkleri de yaşamaktadır. Kazakistan'da Türk kültürünün ağırlıklı izlerine rastlanılmaktadır. Kazakistan'ın asıl nüfusunu oluşturan Kazaklar, çeşitli dönemlerde burada kalan Türklerin diğer uluslarla birleşmesiyle oluşmuş bir Türk kavmidir ve 200'den fazla kabileden oluşmuştur. Kazak kelimesi hür, serbest, yiğit, cesur anlamına gelmektedir.[26] Genel olarak SSCB coğrafyası'nda yaşayan Türk unsurları ile benzer sosyal hayatı benimsemiş olmalarına rağmen eski Türk geleneklerine özen göstermeye ve mümkün olduğunca bunu yaşamaya çalışmaktadırlar. Hatta günümüzde Kazakistan Cumhuriyeti'nde bir devlet politikası olarak görülmektedir. Nur Sultan Nazerbayev'in 1 Aralık 1991 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi üzerine beyaz keçe üzerinden yürüyerek makamına oturması ile

21 Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 569-570

22 http://tr.wikipedia.org/wiki/Nah%C3%A7%C4%B1van_%C3%96zerk_Cumhuriyeti 02.08.2012 : 02:00

23 Prof. Dr. İsa ÖZKAN, Türk Dünyası Araştırmaları Bengü İzler, PegemA Yay. Ankara-2007. s.35.

24 Prof. Dr. Zeyneş İSMAİLOV, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002- Ankara, s. 144.

25 http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazaklar 02.08.2012 : 02:00

26 Prof. Dr. Zeyneş İSMAİLOV, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002- Ankara, s. 147

tarihi dönemlerde Kazak hanlarının eski Türk töresi gereği yönetimi devraldıklarında aynı şekilde hareket etmelerine gönderme yapmıştır.[27] Böylelikle Kazak geleneklerine ve onun dayandığı eski Türk geleneklerine sahip çıkılması gerektiğini vurgulamıştır.

Kıbrıs Türkleri: 9282 kilometrekarelik yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adasında yaşayan Kıbrıs Türklerinin nüfusu 2006 nüfus sayımına göre 265.100 olarak bilinmektedir.[28] Yeşil ada veya yavru vatan olarak bilinen KKTC'de yaşayan ve Türkiye'den göçenler ile yerli Kıbrıs halkı olmak üzere iki ana unsurdan oluşan Kıbrıs Türklerinin kültürü Anadolu halk kültürüne oldukça benzemektedir. Bu benzerliğin yanında adada yaşayan ve 1974 ve öncesi döneme kadar Türk-Rum halkların birlikte yaşamış olması nedeniyle Rum kültüründen de etkilenmiştir.[29]

Rodos Türkleri: Ege denizinde bulunan bir zamanlar Türk toprakları olan Oniki Adalar'ın en büyüğüdür. 130.000 nüfuslu bu Yunan adasında 3000–3500[30] civarında Türk azınlık yaşamaktadır. Bu Türk nüfusu Rodos Havaalanı ile Rodos arasındaki küçük bölgede toplanmıştır. Nüfus Mübadelesi sırasında İtalya tarafından işgal edilmiş olduğu için bu Türk azınlık mübadele kapsamına girmeyen eski Türk varlığının bugünkü devamını teşkil etmektedir.[31]

Kırgız Türkleri: Orta Asya'nın en eski halklarından birisi hiç şüphesiz ki Kırgız Türkleridir. Yine Orta Asya halkları arasında tarihe ilk adlarını yazdıranlar da Kırgızlardır. Türkistan'da geçmişin acı hatıralarını yaşayan Türk topluluklarından biri Kırgızlardır. Kırgızlar, tarih itibariyle kökü çok eskilere dayanan bir Türk topluluğudur. Yaşadıkları coğrafyalarının küçüklüğü

27 Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara-2003, s 80-102

28 http://www.trncinfo.com/tanitmadairesi/2002/TURKCE/KKTCHAKKINDA/genelbilgiler.htm#3 03-15-2009

29 Şevket ÖZNUR, Mahmut İSLAMOĞLU; Geleneksel Türk ve Rum Düğünleri, 2009-Lefkoşa / KKTC.

30 http://tr.wikipedia.org/wiki/Rodos 11.08.2012

31 Yaşar KALAFAT, Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV, Berikan Yay. Ankara-2006, s. 454-455.

ve nüfusunun azlığı şaşırtıcı olmamalıdır.[32] Bunlar tarih, kültür ve din itibariyle Türk toplumunun genel özelliklerini günümüze taşımıştır. Kırgızlar tarihte, çeşitli problemlerle karşılaşmış, başka bazı Türk topluluklarının idaresi altında yaşamıştır. Onlar çok kısa sayılabilecek bir dönemde müstakil devlet kurabilmiştir.[33]

Kırgızlar, Göktürk Çağ'ında Güney Sibirya'da Aşağı yenisey kıyılarında oturuyorlardı. Bugünkü Abakan Stepleri ve Minusink (Bin Su) bölgesine karşılık gelen bu yer mümbit ve ziraate elverişliydi. [34] 10. yy.da yaşamış ünlü Türk Dünyası araştırmacısı Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divanı Lügati Türk adlı eserde Türk Dünyasının coğrafyası tarif edilirken Kırgızların yeri de anlatılmıştır. Kitapta Türk Dünyasının en batısında Roma ülkesine yakın olan Beçenek Türkleri, en doğusunda ise Kıtay (Çin) ülkesine yakın Kırgız Türkleri şeklinde yazılmıştır.[35] Bu iki Türk topluluğunun arasında ise Kıpçak, Oğuz, Yemek, Başgırd, Basmıl, Kayı, Yabaku,Tatar Türkleri olduğu belirtilmiştir. Yine aynı eserde Kırgızların konuştuğu dilinin en arı Türkçe olduğu tanımlaması yapılmıştır. Eski zamanlarda Türkiye'ye göç eden Türkistan toplulukları arasında Ötüken ve Yenisey dolaylarından Moğol soykırımdan kaçan bazı Kırgız toplulukları da gelmiştir. Mesela Eskişehir'in Günyüzü ilçesi Ayvalı köyü halkı arasında Kırgız sülalesinden gelenler mevcuttur. Dünya'da 5 milyonu aşan Kırgız halkı yaşamaktadır. 3.35 milyonu Kırgızistan'da, en büyük azınlık olarak 410 bini Özbekistan'da, 210 bini Çin'de, 81 bini Tacikistan'da, 32 bini Rusya'da, 40 bini Kazakistan'da 4 bini Türkiye'de, ve 3 bini Ukrayna'da bulunmaktadır.[36]

Türkmenistan Türkleri: Türkmenistan Türkleri'nin yaşadığı Türkmenistan Cumhuriyeti, Orta Asya'nın güneyinde, Kazakistan, Özbekistan, İran ve Afganistan'la komşudur. Hazar Denizi ile de sınırdaştır.

32 Sadettin KOÇ, "Türk Mitolojisinde Kırgızlar Ay ve Güneş Motiflerinin Kırgız Kültüründeki Yeri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 22, s. 79

33 Mustafa Erdem, "Kırgız Türkleri" ASAM yay., Ankara-2000, s. XI

34 Prof. Dr. Laszlo RASONYI, Tarihte Türklük, TKAE Yay., 4. bs., Ankara-1996, s. 270

35 http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rg%C4%B1zlar 02.08.2012 : 14:48

36 http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rg%C4%B1zlar 02.08.2012 : 14:48

Türkmenistan, idarî olarak merkezi Aşkabat olan Ahal, merkezi Nebitdağ olan Balkan, merkezi Daşoğuz olan Daşoğuz, merkezi Çarçov olan Lebap, merkezi Mari olan Mari adlı beş eyaletten oluşmaktadır. Eyaletler, hem vali hem belediye başkanlığını ortak yürüten cumhurbaşkanınca atanan hâkimler tarafından yönetilmektedir. Başkenti Aşkabat olan Türkmenistan'da tarihi Merv şehri de dâhil olmak üzere eyaletlere bağlı 14 şehir bulunmaktadır. 1995 yılında yapılan sayıma göre Türkmenistan'ın nüfusu dört buçuk milyon civarındadır ve % 87'si Türkmen'dir. Türkmenistan'da nüfus oranlarına göre sırasıyla Özbek, Rus, Kazak, Azeri, Ermeni, Alman ve diğer gruplar da bulunmaktadır.[37]

Türkmenistan'da bugün yaşamakta olan Türkmenler, 9. yy.da Salur/Salır-Kmık, Yazır, Kayı-Bayat boylarının kaynaşmasıyla şekillenen Oğuz Türkleridir. Bu topraklarda yaşamış olan Massagetler, Dahlar, Partlar, Alanlar, Sakalar ve Hazarlar gibi tarihi birikimin de mirasçılarıdır. Türkmen adı 8. yy.ın ikinci çeyreğine ait olan Orhun Yazıtları'nda da kullanılmıştır. Türkmenler, Türklerin 24 boydan oluşan Oğuz grubuna mensupturlar. Oğuz boyları Siri Derya / Seyhun'dan Hazar Denizi'ne, Aral Gölü'nden Horasan'a kadar olan bölgede yaşamışlardır. Bir yabgu önderliğinde Oğuzların kurduğu devletin başkenti Siri Derya / Seyhun kenarında kurulmuş olan Yenikent'tir. Türkmen adı bugün dar anlamda Türkmenistan'da, Irak, İran, Suriye ve Anadolu'da yaşayan Türk grupları için kullanılmaktadır[38]

Özbekistan Türkleri: Özbekistan'ın yüzölçümü 447.000 kilometrekaredir ve başkenti Taşkent'tir. Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'la komşudur. Sovyetler Birliği döneminde nükleer deneylerden dolayı verimliliğini kaybeden Aral Gölü de sınırlarının bir kısmına dâhildir. Türk tarihinin önemli merkezlerinden olan Taşkent, Semerkant, Fergana, Hive ve Buhara bugünkü Özbekistan'da bulunmaktadır. Gene Türk tarihi içinde önem taşıyan Ceyhun/Amu Derya, Seyhun/ Siri Derya nehirleri

37 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 581-585

38 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 581-585

de Özbekistan sınırları içinde yer almaktadır. Özbekistan'da 12 vilâyet, 112 şehir bulunmakta, Karakalpakistan Özerk bölgesi de idari yapı içinde yer almaktadır. 20 milyona yakın nüfusu olan Özbekistan'da çoğunluğu Özbekler teşkil etmekle beraber, çeşitli diğer Türk grupların yanında Rus ve Tacikler de bulunmaktadır. Özbekistan kültürü geçmişten günümüze kadar etkisi altına girmiş olduğu Arap ve Fars kültüründen etkilenmiş günümüzde de Türk-Arap-Fars kültür terkibini muhafaza etmektedir.[39]

Karakalpak Türkleri: Özbekistan Cumhuriyeti içinde yer alan Karakalpak Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Özerk Cumhuriyet tarihi Hive Hanlığının topraklarında kurulmuştur. Hive Hanlığı, Ruslar tarafından işgal edildikten ve Sovyetler Birliği döneminde 1925 yılında Kazak Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. 1932 yılında ise Kazakistan'dan alınarak Özbekistan'a dâhil edilmiştir. Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti, % 33 Özbek, % 32 Karakalpak, % 26 Kazak, % 5 Türkmen, % 1.6 Ruslar ve çok az sayıda Koreli, Tatar ve Başkurtlardan oluşan 1.5 milyon nüfusa sahiptir. Türk boylarına mensup olan Karakalpakların büyük bir bölümü bu ülkede diğerleri çeşitli ülkelere dağılmış olarak yaşamaktadırlar. Karakalpaklar, Türkçenin Kıpçak grubuna giren Karakalpak lehçesiyle konuşmaktadırlar. Sünni Müslüman olan Karakalpaklar da Özbekistan'la birlikte hızla gelişmeye çalışan siyasî yapılar arasında yer almaktadır.[40]

Saha (Yakut) Türkleri: Rusya Fedaresyonu'na bağlı Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nde yaşayan bu Türk Topluluğu kendilerini, bizlere ulaşan tarihi kaynkalar ile destan ve efsanelerinde "Saha"; ülkelerini de "Saha Sire" yani "Saha Yeri" olarak adlandırılar. Günümüzde yaşadıkları topraklara göç ederek sonradan yerleşen saha Türkleri'ne burada yaşayan "Ebenki" toplulukları tarafından "Yakut" adı verilmiştir. Bu ad daha sonra Ruslar tarafından da değiştirilmeden aynen kullanılmıştır. 3.103.200 kilometrekare yüzölçüme sahip Saha Cumhuriyetinde yaşayan Sahalar; yaklaşık 949.280

39 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s.573-574

40 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 575-576.

olan nüfusları ile Sibirya'da yaşayan en kalabalık Türk topluluğudur. Kamlık dinine inanan bu Türk boyu planlı olarak sosyokültürel değişim çalışmalarına maruz kalmasına rağmen dinlerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır.[41]

Altay Türkleri:[42] Altay Türkleri'nin yaşadığı, Rusya Federasyonuna bağlı Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti'nin güneyde Moğolistan güneybatıda Çin ve batıda Kazakistan'la sınırları vardır. Ülke içinde ise doğuda Tuva Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Hakas Özerk Cumhuriyeti, Altayskiy Kray ve Kemerova oblastıyla çevrilidir. Cumhuriyetin yüzölçümü 92.600 kilometrekare, nüfusu ise 2009-Eylül verilerine göre 209.207[43] kişidir. Bu nüfusun %60'ını Ruslar, %31'ini Altay Türkleri, %5.6'sını Kazak Türkleri geriye kalanını ise Ukrainler, Almanlar, Letonyalılar ve Estonyalılar oluşturmaktadır. Altay Cumhuriyeti'nin 2009 Eylül verilerine göre nüfusunun 209.2007 kişi olduğunu belirtmiştik. günümüze kadar ise artıp azaldığı ile ilgili bir bilgiye sahip değiliz.

Altay Türklerinin bugün yaşadığı topraklar tarih içinde oldukça önemli hükümdarlıkların kurulduğu bir coğrafyadır. 18. asrın ikinci yarısından itibaren Ruslar bölgeye girmeye başlamıştır. 1756 yılından sonra Altay Türkleri Rus kontrolü ve hakimiyetine girmek zorunda kalmışlardır. Ruslar 1919 yılında bölgedeki kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir. 1922 yılında SSCB'ye bağlı olarak Oyrot Otonom Bölgesi kurulmuş, 1948 yılında ise Oyrot adı değiştirilerek Gorno-Altayskiy adı verilmiştir. 3 Temmuz 1991 tarihinde de Rusya Federasyonuna bağlı Gorno-Altayskiy Respublika (Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti) adıyla bir cumhuriyet olarak statüsü belirlenmiştir. Ülkede Altay Türkçesi ve Rusça resmî dillerdir.

Altay Türkleri kamlık dinine bağlıdırlar. Fakat uzun süren misyonerlik çalışmaları ve peşinden gelen komünist sistem onların bu dini yaşamalarını

41 Dr. Murat; Ersöz, Culuruyar Nurgun Bootur Saha Yakut Türklerinin Kahramanlık Destanı; TÜRKSOY, Ankara-2010, s. 16-19.

42 Dr. İbrahim DİLEK,; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-569/h/altayturkleri.pdf 04.09.2012 Altay Türkleri hakkındaki bilgiler bu kaynaktan kısaltılarak alınmıştır.

43 Altay Cumhuriyeti, çevrimiçi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Altay_Cumhuriyeti, 07.10.2012

ve gelecek nesillere aktarmalarını büyük ölçüde engellemiştir. Çünkü kamlık dininin diğer ilâhî dinler gibi baskıcı sistemden gizli ibadet imkânı yok denecek kadar azdır. Kamın tefini eline alıp vecd hâlinde kamlaması ve ayini teatral bir şekilde icrâ etmesi bu inancın gereklerinin gizlilik içinde yerine getirilmesine fırsat vermez. Altay Türkleri kendi inançları üzerine yapılan baskılara tepki olarak 20. asrın başında *Burhancılık* veya *Ak Cañ* adında yeni bir inanç sistemi geliştirmişlerdir. Yeni inanç sistemi Ruslara, Hıristiyanlığa ve Şamanizm'e karşı olarak ortaya çıkmıştır.

Altay Türkleri değişik Türk boylarının bölgede kalanlarının bir araya gelmesiyle oluşturdukları bir Türk topluluğudur. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Kuzey Altay grubunu; Tuba, Kumandı ve Çalkandu, güney grubunu ise Teleüt, Telengit ve Altay-kiji Türkleri oluşturmaktadır. Bazı kaynaklarda Şorlar Altayların kuzey grubuna dahil edilmiş olsalar da bugün artık tamamıyla ayrıdırlar. Yoğun olarak Kemerova bölgesinde yaşarlar.

Tubalar; kendilerini Yış-kiji (orman insanı) olarak adlandırırlar. Yoğun olarak Mayma, Sarı-Kokşa ve Kara-Kokşa bölgelerinde yaşarlar. Kumandılar; Biy nehrinin sol yakasıyla, Altın-Köl kıyılarında yaşarlar. Biysk şehrine de yerleşmişlerdir. Çalkandular; Biy nehrinin Rusça'da kuğu anlamına gelen Lebed kolunun kıyılarında meskun oldukları için Lebed olarak da adlandırılmışlardır. Fakat kendilerine Çalkandu veya Şalgandu derler. Altay dağlarının asıl sakinleri olan Altay-kijiler Mayma, Katun, Ursul gibi ırmakların kıyılarında yaşarlar. Telengitler ise yaşadıkları ırmak bölgesinin ismine göre adlandırılırlar. Çuy ırmağı civarındakiler kendilerine Çuy ve Telengit adını verdikleri hâlde, Ruslar bunlara 18. asırda Uranhay, Uranhay Kalmukları, Bazen de hem Rusya'ya hem de Çin'e vergi verdikleri (1856 yılına kadar) için iki vergi veren manasında Dvoedantsı demişlerdir. Güney Altay boylarından olan Teleütler Ruslar tarafından Beyaz Kalmuklar olarak da adlandırılmışlardır. Genellikle dağınık yaşamalarına rağmen Çargı ırmağıyla Basat ırmağı havzasında yaşarlar

Tuva Türkleri: Günümüzde Rusya Fedarasonu içinde yer alan Tuva Federatif Cumhuriyeti'nde yaşayan bu Türk topluluğuna kendileri Tıva, bazı Türk boyları ise Tofa, Tuba demektedirler. 1920'lerde Uranhay / Uryanhay ve Soyot kelimeleri de kullanılmıştır. Cumhuriyetin güneyinde Moğolistan, kuzeyinde Krasnoyarks ve Hakas Cumhuriyeti, doğusunda Buryat Özerk Cumhuriyeti, batısında Altay Cumhuriyeti bulunmaktadır. Nüfusu yarım milyona yakındır.[44]

Bolşevik ihtilâlinden sonra 1919'da Tıva/Tuva Rusların himayesine girmiştir. 1944 yılında Tıva Halk Cumhuriyeti Sovyet Birliği'ne bağlanmıştır. 1990 yılında Tıva / Tuva'nın Rusya Federasyonu'na bağlı federe bir cumhuriyet olması kabul edilmiştir. Tuva Federe Cumhuriyeti'nin resmi dini Budizm olmakla beraber halkın büyük bir çoğunluğu eski Türk dini olan Kök/Gök Tanrı dinine mensupturlar. Budizmin Tibetteki üslubu olan Lamaizm'de Tuvaların gelenek ve pratikleri arasında yaşatılmaktadır.[45]

Hakas Türkleri: Hakas Türklerinin yaşadığı ve Yüzölçümü 62 bin kilometrekare olan Hakas Cumhuriyeti; Kuzey ve Doğusunda Rusya Federasyonu' nun Krasnoyark, Batısında Kemerova Bölgeleri, Güneyinde Dağlık Altay Cumhuriyeti ve Tuva Cumhuriyetiyle sınırlıdır. Cumhuriyet Büyük Yenisey (Kim suu) ırmağına katışan; Uybat, Uyuş (<Üüs<Ögüs), Erba, Askiz, Abakan nehirleri ve bunların çeşitli derelerinin bulunduğu su bakımından zengin bir bölge üzerindedir. Hakasların nüfusu 1896'da 40 bin (yaklaşık), 1914 yılında 40 bin, 1917 yılında 46,8 bin, 1926 yılında 44,2 bin, 1959'da 57 bin, 1979'da 69,247, 1982'de 71 bin kişidir. Hakas Cumhuriyetinde yaklaşık % 80 oranında Rus olmak üzere kırka yakın milletten insanlar yaşamaktadır. [46]

---

44 Ekrem ARIKOĞLU,; "Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi", Türkler Ansiklopedisi, C 20, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.176-179.

45 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 600-601; HAYAT Aras, Türkler Ansiklopedisi, C 20, , Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.189-193.

46 Dr. Ekrem ARIKOĞLU, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/118860/h/ hakasedebiyatitarihcesi.pdf 04.09.2012

Şor Türkleri: Güneybatı Sibirya'da Hakas Türk Cumhuriyeti'nin batısında Kemerova vilâyetinde yaşamaktadırlar. 19. yy.a kadar Demirci (Kuznetsk) Tatarları ve Mras Tatarları diye adlandırılan bu Türk topluluğu[47],19. yy.ın ortalarında Radloff tarafından "kızak" anlamına gelen Şor adıyla anılmış ve bu ad daha sonraki dönemlerde yaygınlaşmıştır.[48] Aynı bölgede yaşayan Televüt Türkleri ile iç içedirler. Nüfusları 16.800 civarındadır. Bunların 12 bini Kemerova şehrinde diğerleri Kemerova'nın kaza ve köylerinde yaşamaktadırlar. Nüfusları gittikçe azalmaktadır. Aslen Şaman olan[49] ve Rus misyonerlerin 19. yy.daki faaliyetleri sonucu Hıristiyan olan Şorlar, Sovyetler Birliği döneminde yapılan ateizm propagandası etkisiyle zorla kabul ettikleri bu dinle bağlarını kesmişlerse de Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde dinî ibadetlere getirilen serbestlik neticesinde tekrar Hıristiyanlığı seçmişlerdir. Buna rağmen Şamanizm inancı Sibirya'daki bütün Türk boylarında olduğu gibi Şorlar üzerinde de güçlü bir şekilde etkilidir.[50] Gök Tanrı dini döneminden Kuday, Ayna, Ülgen, Erlik gibi kozmik mitlerini hatırlamaktadırlar. Tanrıça Umay, dünyanın üç katlı oluşu ve animistik görüşler bugün de kültürlerinin içinde yaşamaktadır.[51] Şor Türkçesi adlarını Tom ırmağının iki kolu olan Mras ve Kondom'dan alan iki ağıza ayrılmaktadır. Yazı dili Mras ağzı esas alınarak kurulmuştur.[52]

Kumuk Türkleri: Kumuklar, büyük çoğunluğu bugünkü Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Cumhuriyetinde yaşayan bir Türk kavmidir. Rusya'daki ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na dahil ülkelerdeki Kumukların umumî sayısı üç yüz bindir. Dağıstan'daki nüfusları iki yüz elli bin kişiyi

47 N.N. Kurpeşko TANNAGAŞEVA, Doç. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Şor Sözlüğü, Türkoloji Araştırmaları, Birinci bs., Adana-1995, s.1.

48 http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eorlar 04.09.2012

49 N.N. Kurpeşko TANNAGAŞEVA, Doç. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Şor Sözlüğü, Türkoloji Araştırmaları, Birinci bs., Adana-1995, s.2.

50 N.N. Kurpeşko TANNAGAŞEVA, Doç. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Şor Sözlüğü, Türkoloji Araştırmaları, Birinci bs., Adana-1995, s.2.

51 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 603

52 N.N. Kurpeşko TANNAGAŞEVA, Doç. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Şor Sözlüğü, Türkoloji Araştırmaları, Birinci bs., Adana-1995, s.2.

bulmakta (1992 yılı tahminlerine göre); küçük topluluklar hâlinde Çeçen ve Kuzey Osetiya Cumhuriyetlerinde de yaşamaktadırlar.[53]

Karaçay - Malkar (Balkar) Türkleri: Nüfusları tahmini olarak 300.000 olan ve İslam dinini benimseyen Karaçay-Malkar Türkleri yy.lardan beri, Kafkas sıra dağları'nın en yüksek zirvesi olan Elbruz dağının (Mingi Tav) yüksek bölgelerinde ve derin vadilerde yer alan köylerde yaşayan iki kardeş topluluktur. Elbruz dağının bir ucunda Karaçaylılar, diğer yamacında Malkarlılar yaşar. Bu coğrafi konumun dışında aralarında hiçbir farklılık yoktur. 1920'li yıllarda Sovyetler'in "Kollektivizm" politikası gereği, dağ köylerinde yaşamakta olan pek çok Karaçay-Malkar ailesi düzlüklere göç ettirilerek buralarda kurulan yeni köylere yerleştirildiler.[54]

Dilleri batı Türk dilleri grubundandır. Kıpçak ve Kıpçak alt grubunda sınıflandırılabilir. Kuzey Kafkasya'da yaşayan diğer iki Türk topluluğu olan Kumukça ve Nogay diline de benzerlik gösterir. Tarihî, antropolojik, arkeolojik ve linguistik araştırmalar Karaçay-Malkarlıların bu bölgede uzun yy.lar hakimiyet kuran Türk kavimlerinin torunları olduklarını ortaya koymaktadır.Karaçay-Malkar halkının etnik yapısının oluşmasında Hunlar-Kara Bulgarlar, Alanlar, Hazarlar ve Kıpçaklar gibi Türk kavimlerinin payı vardır.[55]

Nogay Türkleri: XII. yy.'ın ikinci yarısından itibaren varlığını sürdürmeye çalışan ve Türk Dünyası'nın pek fazla tanınmayan topluluklarından biri olana Nogay Türkleri[56], Don ve Kuban ırmakları arasındaki alanda Kırım yöresinde ve Astrahan yöresinde varlığını sürdürmektedirler. Bugün Rusya Federasyon, Türkiye, Romanya, Ukrayna,

53Prof. Dr. Abdülhakim M. HACIYEV, Türkiye Türkçesine aktaran, Doç. Dr. Çetin PEKACAR, TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARI ANTOLOJİSİ, "Kumuk Edebiyatı" 20.Cilt, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr /belge/127631/kumuk-edebiyati-20cilt.html 04.09.2012

54 http://tr.wikipedia.org/wiki/Kara%C3%A7aylar 05.09.2012

55 Dr. Hacılanı TANZİLA, , Dr. Hapçalanı TATYANA, Dr. Gelalanı ARİUVKA; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, "Karaçay- Malkar Edebiyatı" 22. Cilt, Türkiye Türkçesi'ne aktaranlar: NURULLAH TABAKCI, ADİLHAN ADİLOĞLU, v.d. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-30296/karacay--malkar-turkleri.html 04.09.2012

56 Dr. İhsan KALENDEROĞLU, Mamay Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı, TÜRKSOY Yay., Ankara-2010, s. 9-10.

Kazakistan ve Özbekistan'da yaşamaktadırlar. Yaklaşık olarak 250.000 civarında nüfusa sahiptirler. [57]

Karakalpak Türkleri: Karakalpaklar (Karakalpakça: Qaraqalpaqlar), sayıları ortalama 600.000 civarında olan, büyük kısmının bugün Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Karakalpakistan'da yaşadığı Türk halkıdır.[58] Karakalpakların ilk atalarının ortaya çıktığı Harezm bölgesi, hâlen yaşamakta oldukları mekândır. Menşei de Sak ve Massaget boyları ile ilgilidir. Nehir boyu Saklarının birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.[59] Bu konuda ünlü tarihçi S.P.Tolstov şöyle bir sonuca varmıştır. Yerleşim alanları Amu Derya Deltası ve Aral Gölü'nün güneyidir. Bu bölge Karakalpakistan olarak da bilinir. Ayrıca sayıları az da olsa Kazakistan, Pakistan, Afganistan, Türkmenistan, İran'da Urmiye Gölü'nün güney kıyılarında ve Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi Murat Nehri yakınlarında yaşarlar..[60]

Ahıska Türkleri; Ahıska Türkleri olarak adlandırılan bu Türk topluluğu olan ve Gürcistan'ın Mesheti bölgesinin Müslüman Türk bölgesinin geneline verilen addır. Rusların bu bölgeye Meshetya adını vermeleri nedeniyle Meshet veya Mesheget Türkleri olarak da adlandırılmaktadır.[61] Nüfusları farklı kaynaklarda 400.000 ila 629.000 arasında verilmektedir. Nüfus yoğunluklarına göre sırasıyla Kazakistan, Rusya, Kırgızistan, Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Ukrayna, ABD ve Gürcistan'da yaşamaktadırlar.[62]

Tataristan Türkleri: 30 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlığını kazanan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Kazan/İdil Tatarları, İdil-Kama Bulgarları ile 13. yy.da Orta Asya'dan bu bölgeye gelen Kıpçak/Kuman Türklerinin torunlarıdır. Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma baskılarına karşı di-

57 http://tr.wikipedia.org/wiki/Nogaylar 04.09.2012

58http://tr.wikipedia.org/wiki/Karakalpaklar 04.09.2012

59 http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18779/h/karakalpakhalkininortayacikisi.pdf 04.09.2012

60 http://tr.wikipedia.org/wiki/Karakalpaklar 04.09.2012

61 Yunus ZEYREK, AHISKA BÖLGESİ ve AHISKA TÜRKLERİ, Ankara-2001,
http://www.ahiska.org.tr/kitap_muhteviyat/ahiska%20bolgesi%20ve%20ahiska%20turkleri.pdf

62 http://tr.wikipedia.org/wiki/Ah%C4%B1ska_T%C3%BCrkleri 04.09.2012

renmişler, her direnişleri yeni bir göçle cezalandırılmıştır. Bu direnişler sırasında bir kısmı da Türkiye'ye göç etmiştir. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra vaat edilen sözlere güvenerek İdil-Ural Devleti'ni kurmuşlardır. Ancak Ruslar buna izin vermemiş, 23 Mart 1919'da Başkurt / Başkırt ve 27 Mayıs 1920'de Tatar Muhtar Cumhuriyetleri'ni kurarak Tatar Türklerini ikiye ayırmışlardır. İdil-Ural'ı küçük idari kısımlara bölmüşlerdir. Tataristan Muhtar Cumhuriyeti, Çuvaşistan, Mari, Udmurt Fin Oblatları, Başkurdistan Cumhuriyeti, Ulyanovsk, Kirov, Orenburg, Kuybişev Rus Oblast/ idari bölgeleri ile çevrilidir. 68 bin kilometrekare yüzölçümüne ve üç buçuk milyon nüfusa sahiptir. Tatar Türkleri, İdil-Ural, Kırım ve Sibirya Tatarları olarak üç ana kola ayrılmışlardır. Siyasî ve coğrafî sebeplerle her grup kendi içinde yeniden ikiye ayrılmıştır. Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Muhtar Cumhuriyeti vatandaşları Rus kimliği ve pasaportu taşımaktadırlar.[63]

Başkurt Türkleri: Tatarların bir kolu olan Başkurtlar /Başkırtlar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde, 1919'da ayrı bir otonom yapı altında isimlendirilmişlerdir. Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti'nin başkenti Ufa, nüfusu üç buçuk milyondur. Başkurt Muhtar Cumhuriyeti, Güney Urallardan batıya doğru Bella/İşimbay ve Kama Nehirlerine kadar uzanmaktadır. Bugün Rusya Federasyonu'na bağlı olan Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti'nde yaşayan Tatarlar ve Başkırtlar Müslümandırlar. [64]

Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Türk yurtlarından biri olan Çuvaşistan, başta İdil Irmağı kenarında kurulmuş başkenti Şupaşkar olmak üzere diğer şehirleriyle birlikte Türk coğrafyasının en nadide topraklarından biridir. 18.300 kilometrekarelik küçük bir alana sahip olan Çuvaşistan; doğuda Tataristan, batıda Gorki Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Mari ve güneyde Ulyanovsk bölgeleriyle çevrilidir. Sovyetler Birliği döneminde yapılan 1989 nüfus sayımına göre Çuvaşların nüfusu 1.839.228'dür. Bu nüfusun yaklaşık %50'si Çuvaşistan'da yaşamaktadır. Bugünkü Çuvaş halkının büyük bir

63 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 590-591.

64 Prof. Dr. Nadir DEVLET, "Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri, Tataristan Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, C 20, s.48-57.

bölümü Ortodoks Hıristiyan'dır. Bugün başkent Şupaşkar'da pek çok kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerden bazıları 17. yy.dan kalma yapılardır. Çuvaşistan'da az sayıda Müslüman nüfus da mevcuttur. [65]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyanın çeşitli yörelerindeki Kırım Tatarlarından bir bölümü yurtlarına dönmüş ve burada bir Milli Meclis oluşturarak Ukrayna'ya bağlı olan yurtlarını yeniden canlandırmak için çalışmaktadırlar. 1995 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na bağlı olan Ukrayna, Kırım'da çoğunluk olarak yaşayan Rusların baskısıyla Kırım yarım adasına "Özerk Kırım Cumhuriyeti" adıyla özerklik vermiştir. Kendi yurtlarında azınlık konumuna düşürülen, Türkiye ve Özbekistan başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşayan Kırım Tatarları mağduriyetlerini gidermek için çaba harcamaktadırlar.[66] Anavatanları olan Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım yarımadasında yaşar ve . Ukrayna'nın ana Müslüman unsurunu teşkil ederler: Yoğun olarak Kırım, Özbekistan, Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü bölge (Romanya ve Bulgaristan) ve Türkiye'de yaşarlar.

Gagauzlar Ortodoks Hıristiyanlığa bağlı küçük bir Türk topluluğu olup, günümüzde Moldavya Cumhuriyeti'nin Bucak bölgesi başta olmak üzere Ukrayna'nın Odessa, Zaporoje, Kazakistan'ın Turgay bölgeleri ile Kırgızistan'ın başkenti Bişkek ve Özbekistan'ın başkenti Taşkent civarında yaşamaktadırlar. Ayrıca Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'da da Gagauzlar bulunmaktadır. 1959 nüfus sayımına göre eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Gagauzlar'ın toplam sayısı 124 bin; 1989 istatistiklerine göre ise 197.164'tür. Bulgaristan nüfus istatistikleri Gagauzlar hakkında bilgi vermediği için bu ülkede yaşayan Gagauzlar'ın sayısını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'da ise sadece bir kaç Gagauz köyü bulunmaktadır. Gagauzlar'ın menşei hakkında birçok görüş mevcuttur. Bazı araştırmacılar onların menşelerini Oğuzlar'a, bazıları Karakalpaklar'a, bazıları Kıpçaklar'a, bazıları

65 Nadir DEVLET, "II. Türk Dünyası'nın Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış" Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt, TKAE Yay. Üçüncü Bs., Ankara-2001, s. 69-82.

66 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 594-595

da 11. yy.da Bizans imparatorluğu'na sığınmış olan II. İzzeddin Keykavus'u takiben Rumeli'ye geçerek Dobruca'ya yerleşen Anadolu Selçuklu Türkleri'ne bağlamaktadırlar. Peter Mutafciyev başta olmak üzere bir kısım Bulgar tarihçiler ise Gagauzlar'ın "Türkleşmiş Bulgar" oldukları kanaatindedirler. Menşeleri hakkında olduğu gibi "Gagauz" kelimesinin etimolojisi hakkında da değişik görüşler mevcuttur. Bu adın, "Kara+ Oğuz", "Gök + Oğuz", "Gaga + Oğuz", "Keykavus" veya "Hak + Oğuz" kelime grubundan meydana geldiği ileri sürülmektedir. Bize göre ise bu isim "Gök + Oğuz" kelimelerinden meydana gelmiş ve "Gagauz" şeklini almıştır. Günümüzde Gagauzlar da bizim fikrimize katılmakta ve kelimeyi bazı Gagauzlar "Gagouz" biçiminde yazmaktadırlar. Gagauzlar 14. yy. başlarında Balkanlar'da Balık Bey liderliğinde bir devlet kurmuş ve bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan Balçık (Karvuna) şehrini de başkent yapmışlardır. Balık Bey'den sonra devletin başına Dobrotic, daha sonra da Yanko (ivanko) geçmiş ve bu küçük Oğuz devletinin toprakları 1417 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştır. Burada yaşayan insanlardan bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiş, diğerleri ise Hıristiyan olarak kalmışlardır.[67]

Bugün Kıpçak Türkleri'nden birinin adı olarak kullanılan Karay kelimesi Musevîliğin bir mezhebinin adından gelmektedir. Bu adın kökeni olarak İbranice *kara-, oku-, çağır-* fiilini gösteren Karaylar başlangıçta bir Musevî meshebinin adı olan bu kelimeyi günümüzde kendilerini karşılamak için kullanır oldular. Hazar devletinin içinde yer alan gruplardan biridir.[68] Göktanrı İnancı, Hıristiyanlık, Musevîlik ve İslamiyet inançlarının yan yana yaşadığı Hazarların, Musevîliği kabul ettiği dönemden günümüze gelen Karaim / Karay ve Kırımçaklar, 1945 yılında Almanların Kırım'ı işgaline kadar, Yevpatorya bölgesinde yaşamışlardır. İşgalden sonra Polonya, Ukrayna ve Litvanya'ya göç etmişlerdir. Nüfusları üç bin civarında olan Karaim Türklerinin bir kısmı da İsrail kurulduktan sonra oraya göç etmiştir. Musevîlik hem etnik kimlik hem din adı olarak kullanıldığı için İsrail Karaimleri Türk olarak

67 Mustafa ARGUNŞAH, Harun GÜNGÖR; Dünden Bu Güne Gagauzlar, Ankara-1993, s.1-3.

68 Dr. Selma Gülsevin, Günümüz Karay Türkçesi, İzmir-2012, s. 1

nitelendirilmemektedir. Bugün Karaimler, Litvanya, Polonya, Türkiye (İstanbul)[69] başta olmak üzere Kırım, Mısır, İsrail, Amerika, İsviçre, Fransa, İngiltere, Belçika, Kuzey Afrika, İspanya, İran, Ermenistan, Kafkasya, Güney Rusya ve 'de yaşamaktadırlar. Yahudilerin soykırıma uğramaları nedeniyle kapalı bir toplum olan sayıları çok azalmış ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış bulunan Karaimlerin bir arada yaşamamaktan ve aynı toprakları paylaşamamaktan dolayı dil ve kültürleri kaybolmaktadır.[70]

Batı Trakya Türkleri, günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalmış ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi dışında tutulmuş olan Türklere verilen addır. Köken itibariyle Osmanlı fetihleriyle Anadolu'dan giden Türkler için kullanılan bu ifadenin kaynağı Lozan barış görüşmelerinde Mesta Karasu Nehri ile Meriç Nehri arası Batı Trakya olarak kabul edilmiş ve bu bölgede yaşayan Türklere de bu ad verilmiştir. Büyük çoğunluğu Müslüman olan bu Türk grubu uluslararası anlaşmalar nezdinde de Türk azınlık olarak değil Müslüman azınlık olarak adlandırılmaktadır. Yunan hükümetinin resmi rakamlarına göre nüfusları 49.000 iken Türk Kültür derneklerine göre nüfusun 150.000 olduğu ifade edilmektedir.[71]

Romanya Türkleri; Romanya Türklerinin çoğu, Dobruca bölgesindeki Köstence (Constanta), Mecidiye (Med-gidie), Tulça (Tulçea) gibi şehirlerde yaşamaktadır. Ayrıca Kılıraş (Calaraşi), Oltenia, Braile, Galat, Bükreş gibi illerde de Türk azınlığa rastanmaktadır. Bunlar ise ancak % 3 gibi küçük bir oran teşkil etmekte; Türklerin % 85'i Köstence, % 12'si ise Tulça'da yaşamaktadır. Ro-manya'da Tatar ve Rumeli Türklerinin yanında az sayıda Ortodoks Türklerden olan Gagavuz Türklerine de rastlanmaktadır. Bugünkü Dobruca Türklüğünün çok eskilere uzanan tarihî bir geçmişi vardır. Düz, verimli ve sulak bir yer olması sebebiyle tarih boyunca birçok Türk kavminin yerleşim merkezi olan Dobruca bölgesinin, dört buçuk asra yakın bir süre

69 Dr. Selma Gülsevin, Günümüz Karay Türkçesi, İzmir-2012, s. 3

70 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 592.; Yrd. Doç. Dr, İsmail Doğan, Karaim Türkleri, ; Dr. Selma Gülsevin, Günümüz Karay Türkçesi, İzmir-2012, s. 3

71 http://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Trakya_T%C3%BCrkleri 07.08.2012

devam eden Osmanlı idaresiyle bir Türk yurdu hâline geldiği devrin kaynaklarında belirtilmektedir.[72]

Bulgaristan Türkleri; küçük bir balkan ülkesi olan Bulgaristan'da Makedon, sırp, Ulah, Rum, Çingene, Yahudi, Ermeni, Rus gibi farklı milletlerin yaşamasının yanında; Gagauz, Pomak, Tatar gibi Türk azınlıklar da bulunmaktadır genel nüfus içinde de Türk nüfusun ayrı bir yeri vardır. IV. yy.'dan itibaren ülkeye girmeye başlayan Türklerin ülkeye akını XIX yy..'a kadar devam etmiştir.[73] Günümüzde nüfusları 2011 verilerine göre 583.388 ve tamamına yakını Müslümandır.[74] Ve çoğunluk olarak Kırcaali, Razgrad, Şumnu, Eski Cuma, Silistre şehirlerinde yaşamaktadırlar.

Irak Türkmenleri; Tarihçilere göre, Türkmenlerin Irak'a ilk gelişleri M.674, H. 24 tarihine kadar uzanır. Emevîlerin halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen komutan Übeydullah bin Ziyad, 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçerek Buhara'ya yönelmiştir. Buhara prensesi Kaboç Hatun idaresinde bulunan Türk kuvvetleriyle şiddetli çatışmalardan sonra sulh yapmak zorunda kalmıştır. Sulhten sonra Übeydullah, yanında Türk askerleriyle Irak'a gitmiş ve onları Basra vilayetine yerleştirmiştir.[75] Coğrafî konum itibarıyla bugün Irak'ta yaşayan Türkmenler, kuzey bölgesinde yoğun olarak yaşayan Kürtlerin ve orta, batı, güney bölgelerinde yaşayan Arapların arasındaki bölgede yaşamaktadırlar. Bu çizgi Irak'ın kuzey batısından güney doğusuna kadar uzanmaktadır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları iller şunlardır: Kerkük, Musul, Erbil, Selahattin, . Diyale.[76] Günümüzde nüfuslarının; 600.000, 2.000.000 ve 3.000.000 olduğunu ifade eden

72 http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-9555/h/giris.pdf 08.09.2012

73 Hüseyim MEMİŞOĞLU, Bulgaristan'da Türk Kültürü, TKAE Yay., Ankara-1995 s.1-7.

74 http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_T%C3%BCrkleri 07.07.2012

75Ekrem Pamukçu, Bağdat'ta İlk Türkler, Ankara, KB.Yay., 1991, s.18; Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, İstanbul, Ötüken Yay., 2003, s.20; Sinan Marufoğlu, "Irak Türkleri", Türkler Ansiklopedisi, C.2 Ankara, TTK. Yay., 2002, s.603; Erşat Hürmüzlü, Türkmenler ve Irak, İstanbul, Kerkük Vakfı Yay., 2003a, s.13; Erşat Hürmüzlü, Irak'ta Türkmen Gerçeği, İstanbul, Kerkük Vakfı Yay., 2006, s.16.

76 MURAD, Najdat Yashar Murad; Irak Türkmenlerinin Halk İnançları Ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2009

kaynaklar bulunmaktadır. Irak Türklerinin tamamı Müslüman olmakla birlikte Sünni ve Şii olarak mezhepsel ayrılıkları mevcuttur.[77]

Suriye Türkleri: Günümüzde Bayır-Bucak, Lazkiye, Halep, Azes, Hama ve Humus'ta yaşayan Suriye Türklüğü'nün tarihi Selçuklulardan çok evveline dayanır. Nüfusları halihazırda 1.8-2 milyon civarındadır. Kültürel olarak Hatay, Şanlı Urfa, Gazi Antep illerimizde yaşayan Türkmen nüfustan çok farklı olmamakla beraber, zamanla Arap kültüründen de etkilenmişlerdir.[78]

İran Türkleri: 1928 yılında Ruslarla Kaçar Devleti (İran Fars) arasında yapılan Türkmençay anlaşması ile Fars yönetimine giren Güney Azerbaycan ve İran'ın diğer muhtelif yerlerinde yaşamaktadırlar. Kuzeyden Aras Nehri ve Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan Taliş Dağları, batıdan Türkiye, doğudan Hazar Denizi ve İran Gilân vilâyetiyle çevrelenmiştir. 105.952 kilometrekarelik yüz ölçümüne sahip olan Güney Azerbaycan, doğu ve batı olmak üzere iki yönetim bölgesine ayrılmıştır. Doğu Azerbaycan'ın merkezi eskiden beri Tebriz'dir. Erdebil, Meraga ve Marend önemli şehirleridir. Batı Azerbaycan'ın merkezi Urmiye, diğer önemli şehirleri Miyândap, Mehâbâd, Hoy ve Mâkû'dur. Güney Azerbaycan'ın nüfusu 12.630.681'dir. Yönetimin kısıtlamaları Kültürel olarak Fars etkisinden hemen hemen hiç etkilenmeyen Güney Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki soydaşları ile ortak yaşantıya sahiptir.[79] Bu bölgede yaşayan Türk grupları; Kaşkay, Karapapah, Şahseven/Elseven, Karakoyunlu, Kiresunlu, Afşar, İsmaili Hazara ve Caferi Mezhebine Mensup İran Türkleri olmak üzere ifade edilebilir.[80]

Uygur Türkleri; Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge olan Sinkiang (Sincan) Doğu Türkistan eyaletinde yaşamaktadırlar. Bu bölgenin

77 http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_T%C3%BCrkmenleri 07.07.2012

78 Yaşar KALAFAT, Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Ankara-1996, s.13-16.

79 Prof. Dr. Umay TÜRKEŞ GÜNAY, Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 568.

80 Yaşar KALAFAT, İran Türklüğü Jeokültürel Boyut, Yeditepe Yay. İstanbul, 2005.

yanında Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da da Uygur Türkü yaşamaktadır. Uygurlar, İdikut ve Karahanlı devletlerinde yer alan Uygurların torunlarıdır. Bugün 21 milyon civarında nüfusa sahiptirler.[81]

Salar Türkleri: Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Müslüman Türk topluluklarından biri olan Salar Türklerinin büyük bir kısmı bugün Çin Halk Cumhuriyetinin Çinghai eyaletinin □ün Hua (Xun-hua) Otonom bölgesinde, komşu HualoQ Huyzu Otonom Nahiyesinin Gandu kasabasında ve Gansu eyaletinin Cişişen Baven Salar Otonom bölgesinin Daheciya nahiyesinde yaşamaktadırlar. [82] Gelenek görenek ve pratikler bakımından diğer Türk topluluklarından çok farklı oldukları söylenemez.

1.2. Geçiş Dönemi

İnsan hayatında, toplum tarafından önem atfedilen kişinin bulunduğu durumdan bir başka duruma geçiş için eşik kabul edilen dönemler vardır. Bunlar kimi zaman yaş, kimi zaman, tören veya yapılan bir görev ile değişmektedir. Geçiş dönemi ve bu dönemlerdeki uygulamaları bütün toplumlarda görülmektedir. Geçiş dönemi uygulamalarıyla birey değişen toplumsal statüsünü topluma duyurur ve toplumla bu durumu paylaşır. Böylece bireyin içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesi sağlanmış olur.[83] Geçiş dönemi ve geçiş töreni terimini ortaya koyan (rites of passage), dolayısıyla onu ilk kez kullanan kişi olan Arnold van Gennep'e göre geçiş töreni, "yer, durum (statü), sosyal pozisyon ve yaş ile ilgili değişmelere eşlik eden törenlerdir".[84] O, geçiş törenleri içindeki anahtar kavramın "eşik" olduğunu vurgulamıştır. Eşik geçiş törenlerinin ikinci basamağı olan geçiş anıdır. Buna göre ayrılık törenleri "eşik öncesi" iken dahil olma törenleri "eşik

81 http://tr.wikipedia.org/wiki/Uygurlar 07.08.2012

82 Dr. Nezir TEMUR, Salar Türklerinde Evlilikle İlgili Adetler, Gazi Türkiyat Dergisi, Güz-2009, S 5, s. 484-485

83 Muzaffer SÜMBÜL, Halk Oyunlarının İşlevleri, folklor/edebiyat 2. yıl, 11 S, Eylü-Ekim, 1997, s. 126.

84 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s.52: JAMESON, Raymond Delay. "Rites de Passage." M. LEACH ve J.FREAD Ed., Standart Dictionary of Folklor e, Mythology and Legend, New York, Funk&Wagnals, 1972, 945.

sonrası"dır. Eşik safhasında her şey sıradan dünyada olduğu gibi değildir; roller tersine dönmüş olabilir (erkekler kadın gibi, daha yaşlılar genç gibi vs. davranabilir.)[85]

Geçiş törenleri, genellikle "statüdeki bir değişimin beraberinde getirdiği ritüeller", "bireyin yaşamındaki önemli geçişlerde düzenlenen törenler" şeklinde tanımlanmaktadır.[86] Geçiş törenleri, yaşamdaki bir durumdan çıkıp başka bir duruma girmeyi gösteren törenlerdir.[87]

Geçiş dönemi Avrupalı pek çok antropolog tarafından, bireyin hayatında yeni bir statü ve yeni bir yöne giriş için düzenlenen tüm törenleri içine alacak şekilde genişletilmiştir. İlkel toplumlar yanında yüksek kültürde ve kent kültüründe bu geçişler varlığını devam ettirmektedir. Buna göre doğum yapmış kadınlar için düzenlenen kilise törenleri, vaftiz törenleri, ad verme törenleri, kiliseye kabul töreni, taç giyme, şövalye unvanı alma, fakülteye yeni başlama, ergenlik geçiş dönemleri içinde yer almaktadır. Bu olayların her biri için törenler vardır. Bu törenlerin temel görevi veya işlevi bireyi tanımlanmış, belirgin bir durumdan bir başkasına geçişte yardımcı olmaktır.[88]

Geçiş dönemleri içerisinde bir milletin kültürel kodları bulunmaktadır. Geçiş törenlerinde düzenlenen "...halk eğlenceleri sayesinde birey, kendi sözlü edebiyat ürünlerini, inanç unsurlarını, yemek geleneğini, iletişim biçimlerini tanıma, benimseme ve icra etme imkânı bulur."[89]

---

85 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 52.

86 Gordon MARSHALL, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Ahınkay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlan, 1999 s. 257, : Gordon MARSHALL,. Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Ahınkay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlan, 1999, s. 832.

87 Ali DOĞANER,"Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri", HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s. 52.

88 Özkul ÇOBANOĞLU, Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yönetemleri Tarihi'ne Giriş, Akçağ Yay., Ankara, s.159-161;

89 Nebi ÖZDEMİR, Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Akçağ Yay. Ankara-2005, s. 339

İnsan yaşamının başlıca üç önemli "geçiş dönemi" vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu "geçiş" dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır.[90]

Kutlamalar, bir kişi yaşına değdiğinde, nişanlandığında ve evlendiğinde icra edilir, böylece bireyin yeni rolünün belirlenmesini sağlar. Bu andan itibaren o eskisi gibi davranamaz; yeni duruma uygun davranmak zorundadır. Evlilikle ilgili şakalar ve üzüntüler olayın önemini gösteren geleneksel iletişim biçimleridir. Aynı zamanda, bu kutlamaların kişiyi onurlandırmak, onu grubun üyesi olduğunu teyit etmek gibi işlevleri vardır[91]

Geçiş dönemlerinde düzenlenen törenlerdeki dikkati çeken bir başka özellik de hemen her törende, törene gelen misafirlere töreni düzenleyenlerin yemek hazırlanıp sunmasıdır. Nitekim Türkler, İslâmiyet öncesi dönemden beri yaşamlarındaki her türlü değişikliği (dinî, ritüelistik, özel, toplumsal, resmî, eğitimsel, meslekî vb.), geçiş törenlerini yemekli tören ye ziyafetlerle kutlamayı gelenek hâline getirmişlerdir.[92]

Törenlerin ne zaman başlayıp ne zaman biteceği, nerede yapılacağı, kimlerin ne şekilde yapacağı geleneklerle belirlenmiştir. Geleneksel olan bu uygulamalara yeni şartlar ve imkânlar ölçüsünde, kültürün süreklilik yanında değişim ve dönüşüm özellikleri çerçevesinde, yine geleneksel kurallardan

90 Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halk Bilimi, KB. Yay., Ankara-1995, s.131

91 SMİTH, Robert Jeröme. "Social Folk Custom." R.M. DORSON Ed., Folklore and Folklife, Chicago:The University of Chicago Press, 1972:159-173, s. 167.

92 Nebi ÖZDEMİR, Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Akçağ Yay. Ankara-2005, s.185.

sapmadan eklemelerde bulunulur. Geçiş dönemi pratikleri geçmişle sınırlı değildir, çok çeşitli nedenlerle bu uygulamalar eski biçimlerini kaybetseler de, uygulama alanlarını kaybetmemişlerdir. Nitekim, bu araştırma da bunu göstermektedir. Geçiş dönemlerinin bir başka özelliği, içerisinde "sembolik drama" örneklerini barındırmasıdır Loğusa kadının ve çocuğu için yapılan kırk çıkarma törenleri, çocuğa isminin verilmesi gibi uygulamalar sembolik drama özelliği taşımaktadır.[93]Türk Dünyası topluluklarının geçiş dönemini incelerken öne çıkan belirgin pratikler üzerinde durulmuştur. Bu pratiklerin, genel hatlarıyla bakıldığında, sadece bir bölge Türklerine özgü olmadığı; Türk kültürünün genelinde var olduğu, bunların ancak kültürel bütünün bir kesitini oluşturduğu bir gerçektir. Dolayısıyla, sözü edilen kesitin de bütünün özelliklerini taşıması pek tabiidir. Acıpayamlı'nın da vurguladığı üzere, pratikler kalıp olarak kabilevî, millî olabilmesinin yanında işlevsel açıdan da dünya ölçüsünde benzerlik gösterebilir.[94]

1.3. Ritüel

Sözlüklerde ritüel karşılığı olarak ayin anlamı verilmektedir.[95] Ayin ise dini tören, ibadet olarak karşılık bulmaktadır.[96] Ayrıca ritüelin folklor sözlüklerinde ayin, merasim, tören, "okült" anlamları bulunmaktadır. Bir grubun ya da dini topluluk üyelerinin belirli aralıklarla gerçekleştirdikleri kuralları önceden belirlenmiş, biçimselleşmiş davranış kalıplarıdır.[97]

Ritüel terimi pek çok bilim alanında farklı anlamlarda kullanılmakatadır. Nasıl karşılanacağı ise bilim alanlarında geçerli olan varsayımlara bağlıdır. Bir sosyolog ritüeli, uygun zamanlarda bazı aleni değerlerin veya kişi ya da gruplarla alakalı bazı değişmez değerlerin

93 Ali DOĞANER,; Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s. 53-55.

94 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, ATAÜNİ Yay., Erzurum,1961. s.140

95 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583a050e5703. 18141998

96 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583abd8faeb8.67738863

97 Orhan Öztürk, "Ritüel",Folklor ve Mitoloji sözlüğü, Phoenix Yay., İstanbul, "Ritüel"

değişmez bir üslupla tekrarlanması ya da kişi için hazır olan uyarlanmaya intibakın bir yolu olarak görürken; psikolojide anlamı oldukça geniştir. Sosyal bilimlerde en büyük problem ki bizim araştırmamızda da zaman zaman tereddüte kaldığımız ve çözüm bulmakta zorlandığımız husus bütün seramoni ve geleneklerin ritüel kabul edilip edilemeyeceğidir. Seramoni kollektif bir grup gerektirirken ritüel de bireysel veya bir kaç kişi tarafından yapılma imkanı vardır.[98] Biz bu noktada ikisini ayırırken ritüelin törensel faaliyetlere benzediğini ama mistik düşünceleri de ihtiva ettiğini yani inanç içeriğinin de bulunduğunu düşünerek yola çıktık.

Ritüellin tam olarak anlşılabilmesi için, oluşum sürecine dikkat etmek gerekir. Ritüellerin mitlerle ilgisinin olduğunu düşünen ve Mit-Ritüel Halkbilimi Kuramı'nın kurucusu olan Lord Raglan, 1955 tarihinde yayınlamış olduğu "Mit ve Ritüel" adlı çalışmada mit konusunda ileri sürülen tezleri çürütmek için son derece basit bir şekilde mitlerin sadece ritler ile ilgili ortaya çıkmış anlatılar olduğunu ifade etmektedir.[99] Buradan hareketle mitlerden yola çıkarak ritüellerin oluşumu ve görevi hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bununla alakalı olarak mitin ne olduğu konusuna değinmekte yarar görüyoruz.

Mit kelimesinin kökeni, Yunanca'da anlatı veya hikâye anlamına gelen *mythos*tur. Ancak, anlatı ve hikâye gibi sözlü edebiyat kategorileri, herhangi bir şekilde bir türü tanımlamanın çok ötesinde son derece geniş ve bu %n de tanım yapmayı imkansız kılan bir muhtevaya sahiptir. Sözlü kültür üzerine çalışanlar da hemen hemen ele aldıkları bütün türlerin genel özelliklerinden başka hiçbir anlamı ifade etmezler. Öte yandan; mitler de, masal, epik destan ve halk hikâyesi gibi, göreceli olarak daha değişken ve akışkan

98 Lauri HANKO, , Çev. Ruhi ERSOY, Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, Yayına Hazırlayanlar, M.Öcal OĞUZ, Selcan GÜRÇAYIR, Sunay ÇALIŞ, Geleneksel Yay., Ankara-2009, s. 205-206

99 Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU , Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yay., Ankara- 1999, s 151.

özelliklere sahiptirler ve söz konusu anlatı türleri gibi dış yapıya ait şekil özelliklerinden hareketle kolayca tanımlanıp benzerlerinden ayrılabilirler.[100]

İncelediğimiz kaynaklara baktığımız zaman hemen hemen bu kaynakların tamamında kesin bir mit tanımı yapılmamakta, aksine böyle bir kavramın tanımını yapmanın güçlüğü üzerinde durulmaktadır. Tanımlar "genellikle, umumiyetler" veya "şuna göre, buna göre" gibi tam bir sınır çizmeyen ifadelerle verilmekte ve kesin bir tarif verilmekten kaçınılmaktadır. "Modern tenkitte, sık sık kullanılan mit kelimesi, din folklor, antropoji, sosyoloji, psikanaliz ve güzel sanatlar gibi alanlarda da çok kullanılmaktadır. Kelimenin bazen tarih, ilim, felsefe, alegori veya gerçek kelimesinin zıddı olarak kullanılması alışkanlık haline gelmektedir. Mit kelimesinin manasını kesin olarak belirlemek kolay değildir. Günümüzde bu kelime belirli bir mana taşımaktan ziyade çeşitli manaları kapsayan bir alanı göstermektedir.[101] "Bütün bilginlerin kabul edeceği ve aynı zamanda da uzman olmayanlara da yabancı gelmeyecek bir mit tanımı bulmak güç olacaktır.[102] Gerçi mitosun nasıl doğduğu ve ne olduğu üzerinde çağımızın bilginleri arasında tam bir anlaşma yok.."[103] Cassirer'e göre "sanatın, mitin ve dinin ne olduğu mantiki tanımlarla açıklanamaz. Herkes mitin ne olduğundan ziyade kendisinin ne aradığıyla ilgilenmiştir. Çeşitli okullar temelde söylencenin (mitolojinin) büyülü aynasında yalnız kendi yüzlerini gördüler. Dilbilimciler[104] onda bir sözlük ve adlar dünyası; felsefeciler[105] ilkel bir felsefe; ruh hekimi ise çok karmaşık ve ilginç bir nevrotik olay buldu".[106]

Mitlerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken, özellikle de erken dönem söz konusu olduğunda, dindir. Tören ve büyüyle ilgili çeşitli

100 Çobanoğlu Özkul, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, C. I, "Mitoloji", Ank. 2001, s.5

101 Rene WELLEK, Austin WARREN, Edebiyat Biliminin Temelleri, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ank. 1983, s. 255-257

102 Mircea ELİADA, Mitlerin Özellikleri, Çev. Sema Rifat, İst. 2001, s. 12

103 Berna MORAN, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İst. 1984, s. 193

104 Max Müler ve Spencer, söylencede mitolojide dil hastalıklarından birini görmüşlerdir. Ernest Cassirer, Devlet Efsanesi, Çev. Necla Arat, İst. 1984, s. 42

105 Tylor'a mitolojiyi yabanıl felsefe olarak tanımlamıştır, Cassirer, age, s. 42.

106Cassirer,age, s. 20-22

uygulamalar mitlerin oluşumunu besleyen en önemli kaynaklardır. Küçük büyük her dinin yarattığı bir mitoloji varıdır.[107]

Mitoloji kelimesi, myth ve logia (logos) kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Alı Yunanca'dır. Kelimenin birinci kısmı olan *myth'*e kaynaklarda çok değişik anlamlar verilmektedir. Bu kelimeden söylemeye, hikâyeden kurguya kadar birçok anlama sahiptir.[108] Mitoloji kelimesiyle ilgili olarak bir de *mitos* sözcüğü vardır. Bazı kaynaklar mitoloji kelimesinin kökü olarak bu kelimeyi alırlar ve izah ederler. " Mitos, Yunanca'da mit'le aynı anlama gelir"[109] İsimlerin sonuna gelen *–loji* kelimesinde hareketle, mitolojinin "mitleri araştıran ilim dalı" olduğunu söyleyebiliriz"[110]

Mircea Eliada'ya göre mit: Doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Yani mit her zaman bir "yaratılışın" öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış şeylerden söz eder.[111] Mitler üzerinde önemli araştırmalarda bulunmuş Malinowski'ye göre ise "Mit, insan uygarlığının temel bir öğesidir, boş bir olaylar dizisi değildir, tersine sürekli başvurulacak olan, yaşanan bir gerçekliktir; soyut bir kuram ya da imgeler gösterisi değil, ama ilkel dinin ve pratik bilginin gerçek bir düzenlemesidir.[112] John Dewey'e göre mit " ilkel insanların bilimde ileri sürdüğü zihinsel denemelerdir". Frazer' e göre " gerçek mitlerin; dünyanın insanın orjini, yıldızların hareketi, bitkilerin birbirilerini izleyen değişiklikleri, hava olayları, güneş ve ay tutulması, rüzgârlar, ateşin keşfi, faydalı sanatların bulunuşu ve ölümün gizemiyle ilgili olduğunu

107 Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, İst. 2002, s. 12

108 Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Ank. 2000, s. 5

109 Behcet Necatigil, 100 Soruda Mitologya, İst. 1988, s. 7

110 Tökel, age, s. 7

111 Eliada, age, s. 16

112 Eliada, age, s. 24

söyler"[113] William Bascom ise mitlerin sadece bir yönüne dikkat çekmektedir. Ona göre "atasözleri yasal kararları yerleştirirken, bulmacalar aklı çalıştırmakta, mitler yol göstermektedir".[114] Butman, mitlerin "aşkınlığın insan hayatına girişi" anlamına geldiğini söyler. "Olayların nasıl ve niçin meydana geldiği muhayyel, ve sembolik bir biçimde anlatılırken mitoloji, dünyaya ve beşeri varlığa bir anlam kazandırır ve böylece insana, bir model, örnek bir varoluş ve tavır alış biçimi önerir. Tarihîn ve kültürün her safhasında, dünyanın akli kuruluş ve düzenlenişi aşan her şeyi hazır ve ulaşabilir kıldığı için, insanın tedrici yapılanışında çok büyüktür.[115] The American Heritage Dictionary of the English Language' e göre mit " Okur-yazar olmayan ilkel toplumlarda anlatılan geleneksel hikâye, belirli bir toplumu kasteden hikâyeler, bütün kolektif hikâyeler, kültürel ideallerini canlandırarak veya onlara derin anlamlar vererek insanların bilincine başvuran herhangi bir gerçek veya kurgusal hikâye, bir toplumun ideolojisinin yarı-gerçek anlatımı ve herhangi bir; kurmaca hikâye, açıklama, kişi veya şey. Yine bu sözlüğün *mythos* maddesinde bu kelimenin, mit, mitoloji insanların temel değerlerinin ve tarihî deneyimlerinin karakteristik olarak sanatta yansıtıldığı örnekleri, numuneleri, anlamı verilir. "[116] Meydan Larousse'de ise "mitler, kahramanlar ve efsaneleri devrinin hikâyesidir. Tarihî, fiziki ve felsefi genel bir konuyu alegori şeklinde işleyen hayal ürünü eserdir. Bununla birlikte mit, genel olarak sembolik, çoğu zaman kozmogonik bir anlam taşır ve tanrılardan söz eder. Genellikle bir anlatı biçiminde görülen mit, tabiat olaylarının bir açıklamasını yapar veya atalarının hayatıyla ilgili sayılan olayları canlandırır. Mitler hemen her zaman dramatik ve kutsaldır.[117]

Türkiye'de mitoloji alanında ilk ve en kapsamlı çalışma yapanlardan olan Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı eserinde şöyle bir tanım yapmıştır. "Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş kahramanlara ait efsaneler,

113 B. Malinowski, İlkel Toplum, Çev. H. Portakal, Ank. 1998, s. 101

114 R.M. Dorsen, Günümüz Folklor Kuramları, Çev. Nerin Ulutaş, İzmir 1984, s. 27

115 Roger Garaudy, Afarozdan Diyaloğa, Çev. Sadık Kılıç, İst. 1986, s. 24

116 Tökel, age, s. 5-6

117 Meydan Larousse, "Mit-Mioloji", C.VIII, İst. 1978, s. 843

mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani Légende'dir".[118] Bu tanıma baktığımız zaman kavramlar tam olarak ayrılmamış ve birbirinin yerine kullanılabilecek esnekliğe sahiptir. Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş adlı eserinde şöyle bir tanım yapmaktadır: "İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanlar inanç, âdet, anâne ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapaça: "Usture" (cem'i, esatir); Farsça: "Fesane, efsane"; Yunanca: "Mitos, mit" kelimeleri ad olarak verilmiştir.[119] "Mitos (mythos), Yunanca'da söz öykü anlamına gelir. Mitoslar, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş öykülerdir. Doğaüstü ve fizikötesi kuvvetler yanı sıra, doğa kuvvetleriyle savaşa girmiş, onları yenmiş veya yenememiş ilk yiğitlerin kimlik ve kişiliklerini belirtmesiyle de mitoslar, eposlara, yani destanlara malzeme olur, destanları oluştururlar. En kısa tanımıyla mitoslar, doğa kuvvetlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar veya ölümsüz tanrılar halinde tasarlanması, eposlar ise tarihten önceki insan topluluklarının ilkel tarihleri olduğuna göre, mitoslarla eposlar arasında yer yer aynı malzemeyi kullanmak, aralarında bağlantılar olan konuları değişik oranlarda ve farklı açılardan işlemek bakımından bir kesişme görülür.[120] Bilge Seyidoğlu'na göre "Mit kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olayı anlatır. Mitte her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğine ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. Mitlerdeki karakterler olağanüstü varlıklardır. Onların ne yaptıkları çok eski zamanlarda "Başlangıç" zamanında biliniyordu. Mitler bu kahramanların yaratıcılıklarını gösterir. Onların kutsal ve olağanüstü oluşlarını açıklar. Kısaca mitler, çeşitli kutsal, olağanüstü değerleri açıklar. Bütün bunlar

118 Ögel, age, s. V

119 Elçin, age, s. 314

120 Necatigil, age, s. 7

dünyayı kuran ve bugüne kadar getiren gerçek değerlerdir[121]. Sedat Veyis Örnek ise "efsanenin bilim dili dilindeki karşılığı mitos'dur ve kelimenin aslı Yunanca'dan gelmektedir. Anlamı da söz, öykü demektir. Efsanelerin tümünü içine alan ve onları sistemli bir biçimde inceleyen disipline de mitoloji denir.[122]. Cahit Beğenç'e göre "mit, içinde ilâh, ilâhe, ve ilâhî kahramanlar bulunan hikâyelerdir. Mioloji ise mitlerin sözle anlatılması bilimidir".[123]Yapılan tanımlarda ortaya çıkan en önemli özelikler mitlerin, bir yaratışın öyküsü olması, kutsal kabul edilmesi ve olağanüstü özellikler ihtiva etmesidir. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan Türkçe Sözlük'te mit ve mitoloji terimi şu şekilde tarif edilmektedir: "Mit, Geleneksel olarak yapılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşuyla ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi. Mitoloji ise, mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim".[124]

Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü'nde miti "Yunanca uydurulmuş söz manasındaki mythos deyiminden türetilmiştir. Ölçülü söz anlamındaki epos ve gerçeği dile getiren söz anlamındaki logos'a karşı mit ya da mitos, olağanüstü güçleri anlatan hayal ürünü sözdür. Bilgi öncesi ve dışıdır, pratikle denetlenemez, inanç alanının kapsama alanı içindedir. Bilgisiz insanın dünyayı açıklama gereksiniminden doğmuştur".[125] Sedat Veyis Örnek, Budun Bilimleri Sözlüğü adlı eserinde, efsane terimini myth (mythe) olarak kullanmıştır: "Tanrıların, insanların, kahramanların ve evrenin yaratılışının yanı sıra, ilk günahı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları cezalandırdıklarını, ikinci planda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden nasıl yararlanıldığını ateşin ilk kez elde edilişini, cinsel hayatın başlangıcını; ilk ailenin, törelerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu edinen, bunları destansı ve şiirli dile anlatan, çoğu zaman kutsal sayılan

121 Bilge Seyidoğlu, Mitoloji Üzerine Araştırmalar. İst. 2005, s. 16

122 Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat ve Efsane, İst. 1988, s. 190

123 Cahit Beğenç, Anadolu Mitolojisi, İst. 1967, s. 7

124 Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ank. 1998, s. 1571

125 Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, İst. 1993, s. 334

öyküler. Efsanelerin tümünü içine alan ve onları dizgisel bir biçimde inceleyen bilim dalına da mitoloji denir".[126]

Mitin ne olduğu ile ilgili yurt içi ve yurt dışı görüşlere bu kadar fazla yer vermemizin neden ise mitin ritüeli açıklama gayesi ile ortaya çıkmış olma düşüncesinin bilim insanları tarafından öne sürülmüş olmasıdır. Raglan, bir kural olarak mitin tarihsel bir gerçekliğinin olmadığını benimsediğini ifade etmesinin ardından bu görüşünün ritüellere bağlayarak açıklamaktadır. Çünkü ritüeller tarihi bir olayın sonucu olarak ortaya çıkmak yerine tedrici olarak gelişmiştir. Dolayısıyla ritüeli açıklamak için ortaya çıkan anlatıları mit olarak kabul ettiğimize göre tarihi olayın haricinde gelişen bir durumun açıklanması da tarihi gerçeklik arz etmemektedir.[127]

Ritüellerin oluşum süreci ve toplumdaki etkisinin arka planında din ve inancın etkisi yadsınamaz bir etkendir. Robert A. SEGAL Mit-Ritüel kuramını biraz daha geliştirerek Dinsel Mit Ritüel Kuram olarak yeniden ifade etmiştir. Buna göre din ilkel bir bilim olarak görülmekte; mit ve ritüelin birbiriyle işlev görmesi yoluyla esası oluşturmaktadır.[128] Toplumların bir araya gelmesinde, bütünlük oluşturmasında etkili olan din; sosyal normlar, statüler ve statü arası geçişlerde bireyden hareketle toplumu dizayn etmektedir. Böyle bir argümanın toplumsal bir tören olan geçiş dönemlerinde de etkisisin olmaması mümkün görülmemektedir. Ritüellerin oluşumu, uygulanması, tasnif edilmesi ve incelenmesi sırasında din ve inancın, toplumun benimsemiş olduğu akaid ve değer verdiği halk inançlarının göz ardı edilmesi mümkün değildir. Buna istinaden kısaca din ve halk inancı kavramlarından bahsetmek istiyoruz.

İnsanla birlikte var olmuş insanla birlikte var olmakta olan ve insanlık tarihi kadar eski olan din; kelime olarak tarihi derinlik içinde Avesta'da

126 Sedat Veyis Örnek, Budunbilim Terimleri Sözlğü, Ank. 1973, s. 25

127 Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, , Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yay., Ankara-1999, s 152-153.

128 Robert A.SEGAL, Çev. Naim ATABAĞSOY, Dinsel Mit-Ritüel Kuram, Milli Folklor, 2012, Yıl 24, S 94, s.173.

"daena", Pehlevi dilinde "den" Farsça ise "din" olarak ifade edilmektedir. Günümüzde kullanılan kelime buradan geçmiştir. Yol, mezhep, âyin, üslup, tarz anlamlarına gelen[129] Din; kutsal fikrine dayalı olan ve inanmışları bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller, pratikler kümesidir.[130] İnanç kelimesi sözlük anlamı olarak kişi veya toplum tarafından bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halk inançları ise toplum tarafından kabul edilmiş ilâhî bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışında kalan fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan itibar gören bir sonraki nesle aktarılan itikatlardır. İngilizce'de "*folk belief*" olarak karşılanmaktadır.[131] Ziya Gökalp, halk inançlarına *halk itikatları* adını vermiştir. Anadolu'da kadınlar yazılı olmayan bu itikatları yazılıymış gibi kabul edip; onlara "*Tandırnâme*" veyahut "*Keçe Kitap Ahkâmı*" adlarını vermişlerdir.[132] Bu yazılı olmayan, yalnız yazılıymış gibi bağlayıcı özelliği bulunan itikatlar, Türk halkının yaşayışında önemli bir rol üstlenmiştir. Din ve halk inançları geçiş dönemleri esnasında yer alan tören ve ritüellerde de etkilidir.

Ritüel uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin kullanıldığı, sık sık tekrarlanan bir davranış modelidir. Ritüellerin etkili olduğu başlıca toplumsal alanlardan biri de dindir, ancak ritüellerin etki alanı gündelik yaşama kadar uzanır. Ritüeller inançlı bir insanın hayatında çok önemli bir rol oynamaktadır. Kuşkusuz en mükemmel geçiş ayini bir yaş grubundan bir başkasına, (çocukluktan gençliğe) veya fani dünyadan baki dünyaya (ölüm) geçiş sırasında meydana getirilmektedir. Fakat aynı zamanda doğuma ve evliliğe ve töreni de vardır ve bunların her birinde her zaman topluluğa katılma töreninin söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin; bir çocuğun doğması biyolojik bir olaydır. Çocuk doğduğunda yalnızca fizik bir varoluşa sahiptir. Henüz ailesi tarafından tanınmamıştır ve cemaat tarafından da kabul

129 Prof. Dr. Tümer GÜNAY , Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK; Dinler Tarihi, Ocak Yay., 3. Bas. Ankara-1997, s. 1-2.

130 Gordon MARSHALL,; Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara-1999, s. 156

131 Özkul ÇOBANOĞLU,; Türk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 11.

132 Ziya Gökalp,; Türk Töresi, Kamer Yay., İstanbul 1997 s. 62 ; Şişman, Bekir, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", Milli Folklor Dergisi, S. 46, Yaz 2000.

edilmemiştir. Yeni doğan çocuğa tam anlamıyla "canlı" statüsünü ancak doğumdan hemen sonra uygulanan ayinler/ritüeller sağlamaktadır. Ancak bu ayinler sayesinde canlılar cemaatiyle bütünleşmektedir.[133] Evlilik de aynı şekilde, toplumsal dinsel bir gruptan bir başkasına geçiş nedenidir. Genç koca bir önceki statüsünden başka bir statüye, yani bekarlar grubunu terk ederek aile reisleri grubuna katılmaktadır. Ölüme ilişkin ayinler sadece doğal bir olay değil de, onunla birlikte hem varoluşsal, hem de toplumsal olan bir hal değişikliği söz konusu olduğundan daha da karmaşıktırlar. Ölen kişi mezar ötesi kaderini ilgilendiren bazı sınamalardan geçmek ve ölüler cemaati tarafından tanınmak, onların arasına kabul edilmek zorundadır. Bazı halklar için yalnızca ayinsel gömülme ölümü teyit etmektedir, âdetlere göre gömülmeyen kişi ölü değildir.

Durkheim ekolü bu meseleye şöyle bakar; kutsal ile dindışı arasında güçlü bir ayırım yapar ve ritüelleri kutsal kategorisine yerleştirir. Durkheim'cilere göre "ritüeller toplumu bir arada tutmak için gerekli toplumsal dayanışmayı yaratırlar." Durkheim ritüeli toplumsal yapıya indirgemiştir. Çünkü insanların, ritüel aracılığıyla toplumdaki ilişki modellerini doğru biçimde izledikleri ileri sürülmüştür.[134] Durkheim'e göre ayin kutsal bir nesne karşısında nasıl davranılması gerektiğini gösteren davranış kurallarıdır. Dini sosyalleşme açısından ayinler önemli bir rol oynarlar.[135]

Toplumlarda ritüellerin zamana ve uygulandığı döneme göre belli başlı işlevler vardır. Ritüellerin İşlevlerini şu şekilde sıralayabilriz. Ritüel bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir. Ritüellerin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır; geleneklerin

133 MİrceaEliade, Kutsal ve Dindışı, Gece yay, İstanbul 1991, s. 161.

134 Gordon Marsall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara 1999, s. 623.

135 Mehmet Ali Kırman, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet yay, İstanbul 2004, s. 188.

sürmesine, inançların tazelenmesine, değer yargılarının kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutarlar.[136]

Geçiş dönemlerinin tamamının ekonomik işlevleri olduğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde insanlar kendileri, çocukları, diğer akrabaları ve geçiş töreni düzenlenen kişiler için olağandışı alışverişler yapar. Bu alışverişlerde bölgedeki ticaret canlanır. Geçiş dönemlerinin tamamında töreni gerçekleştirenlerin ve törene katılanların birbirlerine hediye aldıkları görülmektedir.

Geçiş dönemlerinde düzenlenen törenlerin sosyal ve psikolojik işlevi de insanların birbirlerinden haberdar olma fırsatı yakalamalarıdır. Geçiş dönemleri olan doğum, sünnet, askere uğurlama, evlenme, hacca gitme ve ölüm törenlerinde insanlar bir araya gelirler ve sohbet ortamı içerisinde bilgi alışverişinde bulunurlar. Askerden ve hacdan dönen kişiler de başka yörelerin hatta başka milletlerin kültürel özellikleri hakkındaki bilgileri memleketlerindeki insanlara taşırlar.

Geçiş dönemleriyle ilgili toplumun yaptığı adlandırmalara genel olarak bakıldığında, törenin başlıca özelliğinin, törende sunulan yiyeceklerin (tatlı, helva, şerbet), gerçekleştirildiği zamanın (öğlen kınası, akşam kınası) ve yapıldığı mekânın (salon düğünü, ev düğünü) etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda ritüellerin mutluluk verici işlevi vardır. Toplumun bir üyesi olmanın mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde, kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmesine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir. Ritüellerin işlevi yalnız benzetme değildir, tapınanların kutsal olgunun kendisine katılmasını sağlar. Ritüel, hem kültürel

136 JUMABAEV Maksat, Kırgız Gelenek Ve İnanışlarında Dini Ritüeller, YLT, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara-2006, s. 13-15.

bir kurumdur hem de yaşanan bir pratiktir. Hareketlerine ve tavırlarına ne denli değer verilirse ritüel o denli yaşayan kültürün bir parçası olur.[137]

Ritüel toplumsal dayanışmayı artırıcı ve sürdürücü işlevin kaynağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ritüel akraba ve konu komşunun ziyaret edilmesi, küslük ve kırgınlıkların ortadan kaldırılmasına, yüz yüze ilişkiler ağının genişletilmesine; unutulmuşluk ya da umursanmazlık duygu ve düşüncelerini nispeten ortadan kaldırmaya ilişkin doğrudan ya da dolaylı işlevleri yerine getirmektedir. Ayrıca ziyaret edilenlerle edenler arasında (daha çok çocuklara yönelik olarak) hediyeler verilmesinin, bu ilişkilerin sürdürülmesini artırıcı işlevi de vardır.[138]

Buna karşın dindışı insan için doğum, evlilik, ölüm, yalnızca bireyi ve ailesini ilgilendiren olaylardan ibarettir. Nadiren de devlet başkanları veya siyasetçiler söz konusu olduğunda siyasal yansımaları olan olaylardır. Malinowski'ye göre ritüel en basit düzeyde hayatın belirsizliğinden güç alan, kaygıları kovmanın bir aracı işlevini görür. Ona göre ritüelin işlevi sosyalleştirici yaşam deneyimi sağlamaktır. Yapılan bütün ritüellerin kökünde din ve inanç vardır ve olacaktır. Dinî geleneklerin temel özelliklerinden biri olan ayinler dinlere ve dinî geleneklere göre aynı olabileceği gibi farklı da olabilir. Genellikle kapalı bir düzen içinde yürütülen ayinlerde veya tapınma merasimlerinde bir düzene veya belli kurallara uyma zorunluluğu vardır. Buna da liturji adı verilir.[139]

Geçiş dönemleri üzerinde çalışmanın alana sağlayacağı katkı, aslında, geçiş törenleri kendi başına çoğu kez, diğer folklor türlerinin bağlamı olmasındandır.[140] Pek çok anlatı türü bu törenler içerisinde icra edilir, anlatı türlerine icra ortamı sağlar. Örneğin doğum törenlerinde ninni, evlilik

137 Gürbüz Erginer, Kurbanın Kökenleri Ye Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri. Yapı Kredi yay, İstanbul 1998, s. 47-50.

138 Maksat JUMABAEV, Kırgız Gelenek Ve İnanışlarında Dini Ritüeller, YLT, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara-2006, s. 13-15.

139 Kirman, Din sosyolojisi Terimler Sözlüğü, s. 142.

140 SMİTH, Robert Jeröme. "Social Folk Custom." R.M. DORSON Ed., Folklore and Folklife, Chicago:The University of Chicago Press, 1972:159-173., s. 168

törenlerinde türkü, ölüm törenleri de ağıtlara bir bağlam oluşturur. Pek çok gelenek de bu törenler içerisinde ortaya çıkar. Geleneksel giyim kuşam, ziyafet verme, yardımlaşma, paylaşma bunlardan bazılarıdır. Diğer anlatı türlerini iyice anlamanın, işlevlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koymanın yolu da ancak geçiş törenlerinin lâyıkıyla incelenmesine bağlıdır.

Çalışmamızın esas konusu olan geçiş dönemi ve bu dönemlerde yapılan pratiklerde gerçekleşen ritüeller olduğu için geçiş ritlerine değinmek istiyoruz. Lauri Hanko'ya göre; Geçiş ritleri, kişilerin bir statüden diğer statüye geçtikleri toplum tarafından organize edilen geleneksel ritüellerdir. Genellikle kişinin eski statüsünden ayrıldığı, yabancılaştırıldığı ayrılma ritlerini kapsar. Önceki rolü gündemden kaldırılır ve eski egosu (ben'i) öldürülür. Aynı zamanda yeni bir statüye geçmeye hazırlayan geçiş ritlerini de kapsar. Bunlar kişinin hayatında meydana gelen değişikliğin farkına varmasını sağlar, üstüne alması gereken yeri, görevleri ve hakları tanımlar, bilgi aktarımı sağlar ve kişinin o konudaki yeterliliğini test eder. Bu aşamada kişi geçici olarak doğa tarafından aktarılan rolünü kabul etmelidir. Geçiş ritleri kişinin yeni statüsünü alıp, yeni rolünü kabul ettiği kaynaşma ritlerine de faydalıdır. Bunların karakteristik özelliği; örneğin, kişinin ondan beklenen görevleri gerçekleştirmek için becerilerini ve yeni rolüne adapte olma istekliliğini sergilediği sembolik olarak yaptığı ilk icraatlar. Burada, standart rit durumları, kişinin hayatındaki kronolojik statü sıralaması olarak görülebilir, fakat belirttiğim gibi sadece bir rol değişikliği söz konusu değil, birçok statü ve rol değişiklikleri söz konusudur. Geçiş ritleri, rollerin etkileşimini içerir ve içlerinde değişime maruz kalan bütün toplumsal değişiklikler aleni ve kurallara uygun yapılır.[141]

Geçiş ritleri, kişi merkezli olarak düşünülebilir. Çünkü ritüelin esası kişinin durumunda meydana gelen değişikliği dile getirmesi ve onun bu duruma hazırlanmasını amaçlamıştır. Bir diğer husus ise bu ritler tekrarı olmayan türdendir (doğumun ve ölümün insan hayatında bir kere olması gibi). Dolayısıyla kişi bunları hayatında bir kere tecrübe edecektir. Geçiş

141 Lauri HANKO, Çev. Ruhi ERSOY, Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, Yayına Hazırlayanlar, M.Öcal OĞUZ, vd., Geleneksel Yay., Ankara-2009, s. 206-207

döneminin en önemli hususlarından biri de bunların gerçekleştirilmesinin önceden bilinmesidir. Çünkü gerçekleşmesi sırasında önceden hazırlanması gereklidir. [142]

Geçiş dönemlerinin tamamının ekonomik işlevleri olduğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde insanlar kendileri, çocukları, diğer akrabaları ve geçiş töreni düzenlenen kişiler için olağandışı alışverişler yapar. Bu alışverişlerde bölgedeki ticaret canlanır. Geçiş dönemlerinin tamamında töreni gerçekleştirenlerin ve törene katılanların birbirlerine hediye aldıkları görülmektedir.

Geçiş dönemlerinde düzenlenen törenlerin sosyal ve psikolojik işlevi de insanların birbirlerinden haberdar olma fırsatı yakalamalarıdır. Geçiş dönemleri olan doğum, sünnet, askere uğurlama, evlenme, hacca gitme ve ölüm törenlerinde insanlar bir araya gelirler ve sohbet ortamı içerisinde bilgi alışverişinde bulunurlar. Askerden ve hacdan dönen kişiler de başka yörelerin hatta başka milletlerin kültürel özellikleri hakkındaki bilgileri memleketlerindeki insanlara taşırlar.

Geçiş dönemleriyle ilgili toplumun yaptığı adlandırmalara genel olarak bakıldığında, törenin başlıca özelliğinin, törende sunulan yiyeceklerin (tatlı, helva, şerbet), gerçekleştirildiği zamanın (öğlen kınası, akşam kınası) ve yapıldığı mekânın (salon düğünü, ev düğünü) etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Geçiş dönemi ritüellerini geçiş dönemlerine bağlı olarak belirli bir ritm, müzik ve pratikler toplamı olarak ifade edebiliriz. Çünkü pek çok toplulukta ritüellerin gerçekleşmesi sırasında müzik ve ona bağlı pek çok sözlü ürün icra edilmektedir. Bu noktada ritüeller sırasında icra edilen türlerden de bahsetmek gerektiği kanaatindeyiz.

142 Lauri HANKO, Çev. Ruhi ERSOY, Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, Yayına Hazırlayanlar, M.Öcal OĞUZ, vd., Geleneksel Yay., Ankara-2009, s. 206-208.

1.4. Tür

Sözlük anlamı olarak çeşit ve cins olarak karşılık bulan tür[143] gelenek haline gelmiş bir sunum şekli olarak ifade edilmektedir. Bu terim başlangıçta sınıflama anlamında kullanılmıştır. Bununla da şiir, destan, nutuk, hitabe, gibi edebî, folklorik veya birbiriyle bağlantısız kategorilerin düzenlenmesi amaçlanmıştır.[144]

Dr. Doğan KAYA, Halk Şiirinde Biçim ve Tür adlı makalesinde bu konuyu etraflıca incelemiştir. Ona göre; halk şiirinde tür ve şekil (biçim) meselesi çok uzun süredir tartışmalar yapılmış zaman zaman da yapılmaya devam etmektedir. Sözlü halk edebiyatı ürünlerinin ezgi, konu veya şekil bakımından çeşitlilik göstermesi ve belli başlı ürünler dışında bazı ürünlerin keskin bir ayrımının olmaması uzmanları hala bu ihtilaflı konu üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.[145]

Bu alanda ilk söz söyleyen kişi olan Ahmet Talat ONAY, halk şiirinde bir tasnif yaparken şekil ve muhtevaya bakmanın yanlış olduğunu, teganniye de dikkat etmenin gerekliliğini ve önemini ifade etmiştir.[146] Edebiyatımızda Türk Edebiyatında Nazım adlı eseriyle önemli bir çalışmayı ortaya koyan Hikmet İlaydın da eserinde; “Halk edebiyatında tür adları aynı zamanda şekil adı olarak kullanılagelmiştir. Hâlbuki bu edebiyatta nazım şekillerinin sayısı pek azdır ve birçok türler ufak tefek farklarla, aynı nazım şekli içinde ifade edilmiştir. Bir türün başka başka şekillerle ifade edildiği nadirdir.” dedikten sonra bu bilgilerin dipnotundaki “Halk edebiyatının türleri, nazım şekillerinden

143 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583ae3ac0d62.68893028

144 Richard BAUMAN, “Tür”, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Yayına Hazırlayanlar, Gülin Öğüt EKER, vd.,Milli Folklor Yay., Ankara-2003, s. 61.

145 Dr. Doğan KAYA, “Halk Şiirinde Biçim ve Tür” http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_ bicim_ve_tur. pdf

146 Dr. Doğan KAYA, “Halk Şiirinde Biçim ve Tür” http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_ bicim_ve_tur. pdf ; Ahmet Talat ONAY, Halk Şiirinin Şekil ve Nev’i, İstanbul, 1928, s.7.

ziyade konularıyla veya konuyu ele alışlarıyla 'edalarıyla) bir de besteleriyle ayırt edilir."[147] İfadesiyle bir bakıma Onay'ı destekler.

Bu konuda pek çok çalışmaya imza atan Hikmet DİZDAROĞLU ise halk şiirinde belirli kurallara bağlı nazım biçimler yoktur. Bunun aksine halk şiirinde türler vardır.[148] BORATAV bu konu ile ilgili olarak, ezginin şiirin ne olduğunu belirlemede yani tür olarak ifade etmede önemli olduğunu savunur. [149] Öcal Oğuz, Boratav'ın bu fikrine katılmaz ve şunları söyler: "Boratav'ın ezginin nazım şeklinin belirlenmesinde bir unsur olarak kullanılması gerektiği' fikrine katılmak mümkün değildir. Dilimizde belirli bir anlamı olan 'şekil' kelimesine bu derece ikincil anlamlar yüklenmesini doğru bulmuyoruz. Düşüncemize göre Halk şiirinde 'şekil dışarıdan görülebilir özellikleri içine almalıdır. Bu özellikler ise kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve şiirin hacmi (mısra, beyit veya dörtlük sayısının azlığı veya çokluğu)olabilir. Bu unsurları değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan belirgin ve kurallara bağlanabilen ayrıcalıkları bir 'şekil' adına bağlamak mümkün olabilir."[150] Bizim bu noktada türler ile ilgili görüşleri burada ifade etmemizin nedeni derli toplu bir tür tanımının bulunmaması kesin olarak bir açıklamasının olmamasıdır. Bu ifadelerin aksine çalışmamızda karşımıza çıkan türleri biz konuları, taşıdıkları duygu ve anlam ile ritüellerdeki yerlerine göre ele aldık. Bu şekilde değerlendirdik.

Çalışmamızda tür kavramını geçiş dönemi ritüelleri sırasında icra edilen sözlü halk kültürü ürünleri için kullandık. Bu bağlamda türkü, ağıt, mani, ninni, dua-beddua türleri üzerinde duracağız.

Türk boylarının genelinde aynı türlerin aynı duyguları terennüm ettikleri veya aynı amaçlar ile aynı törenlerde icra edildikleri tespit edilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu türler ile ilgisi olan ritüeller

147 Hikmet İLAYDIN, Türk Edebiyatında Nazım, İstanbul, 1964, s. 77.

148 Hikmet DİZDAROĞLU, Halk Şiirinde Türler, Ankara,1969, s. 45.

149 Pertev Naili BORATAV, Folklor ve Edebiyat, C. I, İstanbul, 1982, s. 157.

150 M. Öcal OĞUZ, Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam, Ankara, 2001, 15.

anlatılırken Türk boyları'nın tür örneklerine de yer verilecektir. Çalışmamızın sonunda da ekler bölümünde Türk Dünyasında anılan türlerin örnekleri bulunmaktadır.

Geçiş dönemlerinde uygulanan ritüellerde bazen müzik eşliğinde bazen de müzik olmadan kişilerin, içinde bulundukları durumu ifade etmek; onun ruh halini yansıtmak ve içinde bulunduğu dönemden geçmeye hazırlandığı döneme hazırlanırken onu rahatlatmak ya da duygularını paylaşmak gayesiyle sanatçı, kişinin kendisi veya orada bulunanlar tarafından çalışmamızın başında haklarında bilgi verdiğimiz sözlü edebiyat ürünleri icra edilir. İcra edilen türlerde; geçiş döneminde bulunan kişinin sosyal statüsü, gençliği, güzelliği, varlığı, memleketi, yaşı ve içinde bulunduğu dönem ile ilgili bilgiler bulunabilir. Ağıtlarda bu özellikler açıkça belirtilmekte, mevtanın yaşı, hastalığı, fiziksel güzelliği belirtilirken; düğün türkülerinde de kişinin güzelliği, isteyerek mi istemeyerek mi gelin olduğu, yaşı belirtilmektedir. Türk dünyasındaki bu türleri geçiş dönemlerine göre aşağıda örneklendireceğiz. Böylece Türk dünyasında aynı dönem ve aynı ritüellerde hangi türlerin icra edildiğini görmüş olacağız.

Hemen hemen bütün ritüellerde gerek kalıplaşmış gerek ise o an insanların aklına gelen veya töreni yöneten aksakallı ya da din adamının yapmış olduğu dualar yer almaktadır. Bu dualarda amaç kişiyi içinde olduğu dönemde korumak, korunmasını tanrıdan istemek amaçlanmıştır.

1.4.1 Mani

Mani; Türk sözlü kültüründe önemli bir yere sahip olan mani, anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimi olmasının yanında en yaygın olanlarından biridir.[151] Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş bir Türklük coğrafyasına yayılmıştır. Kelimenin sözlük karşılığı, "dört mısralı ve kendine mahsus makamları olan manzume"dir. Fakat bu kendine özgü makamları olan dört mısradan kurulu şiirlerin söyleyicileri ve okuyanları vardır da yazarları ya da

151 Şükrü ELÇİN, 1981, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., Ankara-2000, s.281.

kişileri yoktur. Türk toplumsal hayatının tam bir "ifadesi" sayılan halk edebiyatımızın ürünleri arasında, mânilerimiz İslâmlıktan önceki Türk edebiyatından günümüze kadar çeşitli Türk halkları arasında yaşamasını sürdürmektedir.[152]

Anadolu Türklerinin "mâni", Azerî Türklerinin "bayatı" dedikleri bu şiir biçimini Kazak ve Kırgızlar "aytipa, kayım, öleng"; Step ve Kırım Tatarları "çıng, çink", Özbekler de "aşule, koşuk" diye adlandırırlar.[153]

Mani söyleme, yy.ların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz.[154] Düğünlerde kadın topluluklarında, iş yerlerinde tarlalarda söylene mani genellikle 7 veya 8'li hece ölçüsüyle söylenen 4 mısralık manzum eserlerdir. Bunlardan daha az hece ve mısralar ile söylenen maniler de bulunmaktadır. Buna "karşı-beri" dediğimiz türkülerde özellikle Kuzey Bulgaristan'la Romanya'da yaşayana Gagavuz Türklerinin türkülerinde sıkça rastlanır.[155]

Çağlar boyu yaygın bir biçimde süren mani söyleme geleneği son yıllarda eskiye oranla önemini kaybedip azalmaya başlamıştır. Kızlar, kadınlar ve erkekler ekin ekerken, davar güderken, hasat kaldırırken, bayramlarda, şenliklerde, evlenme törenlerinde, kına gecelerinde, gelin hamamında, düğün bayrağı dikildiğinde, gelinin başında, kazma kazarken, imeceyle iş tutarken, sünnet törenlerinde, Hıdrellez, Nevruz, saya gezme, çömçe gelin törenlerinde, halay çekilirken, pamuk tarlalarında, çeşitli

152 M. Mehdi ERGÜZEL, Mani Ve Bilmecelerimizde Geçen Meyva Adlarının Türkçedeki Kullanımları ÜzerineBazı Tespitler, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume, Volume 3/5 Fall, 2008, s. 160

153 M. Hasan GOKSU, Manilerimiz, Milliyet Yay.., İstanbul 1970, s. VII.

154 Prof. Dr. Erman ARTUN, "Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_mani.pdf.

155 Şükrü ELÇİN, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., Ankara-2000, s.281.

toplantılarda vb. çalıp oynayarak mani söylerler. Bizim çalışmamızda geçiş dönemi töreni olarak ifade ettiğimiz düğün, sünnet gibi törenlerde söylenen maniler ele alınacaktır.

1.4.2. Ninni

Ninni; Annelerin çocuklarını uyutmak veya ağlamalarına son vermek için söylemiş oldukları manzum ve mensur sözlerdir. Bu durum ile ilgili neni çalmak, ninni söylemek ve uyku getirmek deyimleri doğmuş ve kullanılagelmektedir. Ninniyi; elimizdeki en eski kaynaklardan biri olan Kaşgarlı Mahmud'un eserinde "balu-balu" karşılığıyla görmekteyiz.[156] Günümüzde ninnilerin çocuk / bebek / beşik türküleri olduğunu ve bu şekilde tasnif edilmesini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır.[157]

Türkiye Türkçesi'nde ve Kıbrıs'ta ninni sözü kullanılan bu kavram için: Azerbaycan Türkçesi'nde : Layla; Çağatay Türkçesi'nde : Elle; Çuvaş Türkçesi'nde : Nene; Kazak Türkçesi'nde : Eldiy, beşik cırı (yırı); Kerkük Türkçesi'nde (Türkmenlerde: Leyle, hövdü; Kırım Türkçesi'nde : Ayya, beşik yırı; Kırgız Türkçesi'nde : Alday alday; Özbek Türkçesi'nde : Allo; Tatar Türkçesi'nde : Bölü cırı; Uygur Türkçesi'nde : Allay sözcükleri kullanılmakatdır.[158]

Türk Dünyasındaki annelerin söyledikleri ninnilerde genellikle annenin çocuğuna duyduğu sonsuz sevgi, çocuğun gelecek hayatta kazanacağı başarılar, uzun ömürlü, yiğit, kahraman vb. olması için dualar, çocukların atasını, anasını, büyüğünü sayması için verilen nasihatler, vatan müdafaasında başarılı olması, öğretmen, doktor, subay gibi saygın bir meslek sahibi olması dilekleri dile getirilmiştir. Çalışmamızda doğum sonrası geçiş törenlerinde az da olsa yer bulan ninnilere yer verilecektir.

---

156 Şükrü ELÇİN, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., Ankara-2000, s.271.

157 Ali YAKICI, Halk Şiirinde Türkü, Akçağ Yay., Anakara-2007, s. 214.

158 Dr. Mehmet YARDIMCI, "Kıbrıs Ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni Ve Tekerlemeler" , II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, s.2.

1.4.3. Türkü

Türkü; sözlüklerde Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume,[159] hece vezniyle yazılmış halk ezgileriyle bestelenmiş nazım şekli[160] olarak tanımlanmaktadır. Türkü terimi ilk defa 15. yy.da Doğu Türkistan'da aruz vezni ile yazılmış, özel bir ezgi ile söylenmiş ürünler için kullanılmıştır.[161] Divan-ı Lügati't Türk'te türkü için "ır" ve "yır" terimleri kullanılmaktadır. Türkü karşılığında kullanılan bu terim 14. yy.dan itibaren bu anlamı da korunmak suretiyle nağme, hava karşılığında Türk boylarında da kullanılmaya başlanmıştır. [162]

Türkü karşılığı olarak Azerbaycan Türkleri "mahnı"; Başkurt Türkleri "halk yırı"; Kazak Türkleri "nakşa", "türik, "halik ânı"; Özbekistan Türkleri "türki", "halk koşigi"; Tatar Türkleri "halık cırı", "Türkmenistan Türkleri "halk aydımı", Uygur Türkleri de "nahşa", "koça nahşisi"[163], Kırgızistan Türkleri "eldik ır", "türkü", demektedir.

Türkü tanımı ile ilgili başvuru yapmış olduğumuz pek çok kaynak onu halk şiiri nazım şekli olarak vermesine rağmen genel kabul ve eldeki verilere göre türkü nazım şekli olarak düşünülmemelidir. Çünkü mani, koşma, gazel, gibi nazım şekillerinden oluşturulmuş bazı şiirler türkü olarak halk repertuarında yer bulabilmektedir. Buna istinaden türkünün nazım şekli değil bir tür olarak düşünülmesi daha doğrudur. Neticede türkü için nazım şekli değil ancak farklı nazım şekli ve birimlerinden oluşmuş farklılığı genellikle ezgilerinde görülen bir nazım türü olduğunu belirtebiliriz.[164]

Türküler genellikle herkesin anlayabileceği ortak, sâde ve tabiî bir dille hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır. Türkülerin aruz ile meydana

159 Türkçe Sözlük, TDK Yay., C 2, Ankara-1998, s. 1504.

160 Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB, Yay., C 4, Ankara-1996, s. 2952

161 Hikmet DİZDAROĞLU, Halk Şiirinde Türler, Ankara,1968, s. 259.

162 Ali YAKICI, Halk Şiirinde Türkü, Akçağ Yay., Anakara-2007, s. 37.

163 Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, KB Yay., C 1, Ankara-1991, s. 908-909. ;SAKAOĞLU, Saim, Ali Berat ALPTEKİN; "Anonim Halk Edebiyatı", Türk Edebiyatı Tarihi 4, İstanbul-2006, s. 592-593

164 Ali YAKICI, Halk Şiirinde Türkü, Akçağ Yay., Anakara-2007, s. 48.

getirilmiş örnekleri de bulunurken çoğunluğu hece ile oluşturulmuştur. Aruz ile oluşturulanlara divan, selis, semai, kalenderi, satranç, vezniâhır, adları verilir. Hece ile oluşturulanlar daha çok mani ve koşma tiplerine bağlı olarak şekil özellikleri gösterirler.[165]

1.4.4. Ağıt

Çalışmamızda türküleri ve onların içinde de tören türkülerini ele alacağız. Tören türkülerini ele alırken onların bir türü olan ölüm türkülerini / ağıtları birlikte değerlendirmekte yarar olduğunu düşünüyoruz. İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız herhangi bir varlığını kaybetmesi üzerine kapıldığı korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere ağıt adı verilmektedir. Ağıt terimi ile bir törene bağlı olsun olmasın, acıklı bir olayı konu alan ve metni de bu olayı hatırlatmaya, bütün yoğunluğuyla yaşatmaya elverişli türkülerin bütünü anlaşılmaktadır. [166] Ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde yakılmış ve söylenmiş bir de böyle bir törende yakıldığı halde daha sonra da hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelir[167]

Elimizdeki ilk ağıt örneği Divanı Lügati't-Türk'teki, "sagu" dur. Saka – İskit hükümdarı Alper Tunga'ya ithaf edilen bu ağıt bize aynı zamanda eski zamanlarda var olan ağıt türünün zamanla türküleştiğini göstermektedir.[168]

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi islamiyetten önceki dönemlerde "sagu" terimi ile karşılanan ağıt büyük bir ihtimale "sıgtamak" (ağlamak) fiilinden türemiştir. Kökeni ağlamak, bozlamak fiiline dayanır. Yas kelimesi ise Arapça "keder" anlamına gelen "ye's" ten gelir. Bugün Anadolu Türkçe'sinde "ağıt", "bozlak"; Azerbaycan Türklerinde "ağı"; Kerkük Türklerinde "sazlamağ"; Hıristiyan Kerkük Türkmenleri "madras", Türkmenistan Türklerinde "ağı",

165 Şükrü ELÇİN, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., 6. bs. Ankara-2000, s.195.

166 Pertev Naili BORATAV, Folklor ve Edebiyat I-II, Adam Yayınları, İstanbul-1982, s. 444.

167 Pertev Naili BORATAV, Folklor ve Edebiyat II, Adam Yayınları, İstanbul-1982, s. 471.

168 Ali YAKICI, Halk Şiirinde Türkü, Akçağ Yay., Anakara-2007, s. 215.

“tavs”, “tavşa” sözcükleri ile ifade edilmektedir.[169], "ağı, tavşa" derken, Nogaylar, "bozulamak", Kırım Türkleri "tagmag" demektedirler. Ağıt kavramına verilen isimler birbirinden farklı olmakla birlikte, kavramın ifade ettiği değerler detaylarda görülen küçük farklılıkların dışında genelde ortaklık göstermektedir. Örneğin; Kerkük Türklerinde ağıt söyleme yaygın bir gelenekken, erkekler ağıt söylememektedir. Gagavuzlarda da ağıtı ellerinde kalın mumlar yanan, cenazenin biri ayak, biri başucuna oturmuş kadınlar hediye karşılığında söylemektedir. Türkiye'de genellikle ağıt olarak kullanılan bu söz, bazı yörelerde farklı şekilde de kullanılabilmektedir: Bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), lâvik (Kırşehir), ölgülü (Burdur), sau (Muş), sızılama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel-Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla).[170]

Hun Türklerinden günümüze kadar ölü gömme ve yug törenlerinin geleneksel olarak bir türü olan ağıtlar ölen kişiler için bir methiye niteliğindedir. Ağıtlar bazı muhitlerde belli âdet, anane, şekil ve usuller içinde söylenmektedir. Kazak Türklerinde baş sağlığına gelenlere evin sahibesi, kızı veya gelini “köris” adı verilen ağıtı hususi bir makamda okurlar.[171]

Ağıtlar belli bir ezgiyle söylenir. Ölüm, acı vb. konularda söylenen türkülerle benzeşirler. Ancak ezgileriyle ayrılırlar. Ağıtlar hece vezniyle söylenmekte ve mâni, koşma, türkü, destan şekillerinde olmaktadır. Ağıtlar çeşitli yörelere göre 7, 8, 11’li hece ölçüsüyle söylenirler. Bazı yörelerde ağıt, ezgiyle mani kıtalarının art arda gelmesiyle söylenir. Bazı olaylar üzerine yakılan ağıtlar önce türkü haline gelir, ninni ezgisiyle ninni şeklinde de söylenir.[172]

---

169 Şükrü ELÇİN , Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., 6. bs. Ankara-2000, s.290-291.

170 Prof. Dr. Erman ARTUN, Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar, Karadeniz Dergi, Yıl: 1, S 1, Kış-2008, s. 52-53

171 Şükrü ELÇİN, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., 6. bs. Ankara-2000, s.290-291.

172 Prof. Dr. Erman ARTUN, Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar, Karadeniz Dergi, Yıl: 1, S 1, Kış - 2008, s. 55.

Ağıtlar, eski ayin karakterli dinî törenlerin birer kalıntısıdır. Ağıtların icrası cenaze, evlenme, askere yollama gibi geçiş dönemleri sırasında olmaktadır. Ağıt söyleme geleneği kültürel değişim ve gelişime göre incelenmelidir. Sözlü kültürde yaşayan ağıtlar çağlar boyu değişerek günümüzdeki şeklini almıştır. Değişen, gelişen toplumla birlikte ağıtların da değiştiğini gözlemleyebiliriz.[173]

1.4.5. Dua

Dua, arapça çağırmak anlamına gelir[174]. Sözcük olarak; Tanrıya yalvarma, yakarış veya ibadet ve yakarma amacıyla okunan dini değeri olan metin anlamınadır.[175] Örfte Allahu Taâlâ'ya din ve dünya için el açıp yalvarmak, dileklerinin olmasını, Hazret-i Muhammed'i ve Ehlibeytini şefaatçi gösterip onlara salavât getirerek Hak'tan bir şeyler dilemektir. Duanın kabul şartı, salavât getirmek ve öz temizliğiyle dilemektir. Seher vakitlerinde, mübarek günlerde ve gecelerde; oruçluyken iftar edileceği zaman; ananın, babanın kabrinde;... edilen dualarla, mü'min kardeşinin, o yokken mü'min kardeşine ettiği dualaların makbul olacağı hakkında hadisler vardır. Türkçedeki dua etmenin karşılığı olarak Kırgızcada “bata berüü, bata kıluu” tabirleri kullanılmaktadır.[176]

Dilimizde dua kavramıyla ilgili pek çok deyim bulunmaktadır. Dua eden kişiye; dua okuyan veya dua söyleyen anlamında “**duâgû**” denir. Dînî toplantılarda tesirli ve güzel, yerinde sözlerle dua eden meşhur Duâgûlar vardır. Mevlevîlerde, mukabeleden sonra ayakta ve şeyhin huzurunda Farsça dua okuyan dervişe de “**duâgû**” denir.[177]

---

173 İsmail GÖRKEM, Türk Edebiyatında Ağıtlar, Akçağ Yayınları, Ankara-2001, s. 16

174 Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yay., 14. Baskı; Ankara 1997, s. 190.

175 Türkçe Sözlük; 1. C., T.D.K. Yay., Ankara 1998, s.408.

176 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 51

177 Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1995, s.43.

Tanrıdan bir şeyler istemek, hayır dilemek anlamında “dua etmek” veya Kırım Türkleri’ndeki karşılığı olan “dua vermek”; Akılsızca davranışta bulunanlar için “Allah akıl fikir versin”; Allah çocuğunu veya sevdiğin birisini kazadan, beladan ve kötülüklerden esirgesin anlamında “Allah bağışlasın”; olması arzu edilmeyen bir olaydan söz edilirken “Allah etmesin” veya “Allah vermesin “; İnşallah, dilerim ki ,keşke anlamlarında “Allah vere de”; Sözü edilen yıkım veya felâket bizden uzak olsun anlamında “dağlara taşlara”; Ben hastayım sizden uzak olmasını dilerim anlamında “üzerinize afiyet”; Bir hastadan veya hastalıktan bahsederken; karşısındakinin, hastalığa uğramaması dileğini anlatmak için “üstünüze şifalar” Kötü bir duruma düşmek istemeyenin kendisi için kullandığı; “Allah korusun” “Allah beni esirgesin” veya “Böyle şey olur mu ?” gibi şaşma anlamlarında “üstüme iyilik sağlık”; ifadeleri kullanılmaktadır.

Geçiş dönemlerinde uygulanan ritüellerde bazen müzik eşliğinde bazen de müzik olamadan kişilerin, içinde bulundukları durumu ifade etmek; onun ruh halini yansıtmak ve içinde bulunduğu dönemden geçmeye hazırlandığı döneme hazırlanırken onu rahatlatmak ya da duygularını paylaşmak gayesiyle sanatçı, kişinin kendisi veya orada bulunanlar tarafından yukarıda haklarında bilgi verdiğimiz sözlü edebiyat ürünleri icra edilir.

1.4.6. Tekerleme

Yapmış olduğumuz araştırmada çok nadir olmakla birlikte geçiş dönemi ritüelleri esnasında tekerlemelerin de icra edildiğini tespit ettik. Tekerlemeler bilhassa çocuğun kırkının çıkması ve sünnet törenlerinde tören esnasında yer almaktadır. Ses ve sözcük benzerliğinden yararlanılarak oluşturulan, yarı anlamsız hoş söyleyişli cümleciklere ya da sözcüklere tekerleme denir. Tekerlemeler de küçük yaştan itibaren çocukların hayatına giren anonim halk şiiri ürünleridir. Bazılarında anlam bulunmamaktadır.

Ahenkli oldukları için çocukların manzum eserlere karşı ilgi duymalarında önemli rol oynar. Tekerlemelerde bulunan karmaşık düşünceler beklenmedik hayal oyunları, basit ve ilkel söyleyiş biçimleri, mantık dışı oluşan uyaklı ses oyunları nedeniyle çocuk oyunları ve masallarda sıkça başvurulur.[178]

1.4.7. İlahi

Sözlük anlamı Tanrı'yı övmek, ona dua etmek için yazılıp makamla okunan nazım olan[179]; günümüzde de yaygın olarak bilinen ve mevlit törenlerinde kına gecelerindeki gelin ağlatma havalarına kadar geniş bir sözlü kültür alanında yaşatılan ilahi türü, konu olarak dinî-ilahî duygu ve düşünceleri içermektedir. Tanrı'nın birliğini, yüceliğin ve kudretini anlatan ya da telkin eden bu tür manzumeler hece ve aruz ölçüleri ile yazılıp söylenmişlerdir.[180]

1.4.8. Mevlit

Arapça bir kelime olan "mevlid" sözcüğü Arap dilinde herhangi birinin doğduğu zaman veya mekan anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca doğma doğum gibi anlamları da ifade etmektedir. Özellikle Hz. Muhammed (s.a.v.)'in doğduğu zaman ve doğduğu yer anlamında kullanılmaktadır. Mevlid dendiği zaman Anadolu ve diğer Müslüman Türk topluluklarında Bursa Ulu Cami baş imamı Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan "Vesiletü'n-Necât" adlı mesnevisidir. Türkçe karşılığı "Kurtuluş Vesilesi" olan bu eser halk arasında mevlid, mevlüt gibi isimler ile bilinir. Özel günlerde geçiş dönemi ritüelleri sırasında bu eser ve yanında ilahi türlerinin okunduğu törenlere de "mevlit", "mevlüt" adları verilmektedir.[181]

---

178 Dr. Mehmet YARDIMCI, "Kıbrıs Ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni Ve Tekerlemeler" , II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, s.3.

179 "ilahi", çevrimiçi, http://www.tdk.gov.tr/ 17.08.2012

180 Prof. Dr. Mehmet AÇA, Dr Haluk GÖKALP, İsa KOCAKAPLAN, Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, Kriter Yay., İstanbul-2009, s. 551.

181 Soner AKDAĞ, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine, Atatürk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 36, Erzurum-2008, s.81-82.

2. I. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA DOĞUM RİTÜELLERİ

İnsan hayatındaki üç önemli "geçiş"ten ilki olan doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dilimizde tevellüt, velâdet sözcükleriyle de karşılanabilen doğum; bir canlının yeryüzüne gelmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bunun yanında doğum bir hayattan başka bir duruma geçiş olarak da sözlüklerde yerini almıştır.[1] İnsanoğlunun hayatının başlangıcı olan doğum, insanlar için de çok önemli bulunmuştur. Bu önem doğumla ilgili uygulamalara da yansımıştır. İncelenen kaynaklarda; bu ritüellerin genel itibariyle; çocuğun olması, cinsiyeti ve sağlıklı olarak dünyaya gelebilmesiyle ilgili olduğu görülmüştür. Doğumun gerçekleşmesinde büyük fedakârlıklar gösteren anne, Türk kültüründe hak ettiği yeri almıştır. Annenin sağlığı ile ilgili uygulamalar buna örnek gösterilebilir.

Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne ve babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplarda aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan, "çocuk, ailede ocağı tüttürür" sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır. [2]

Hayat doğum ile başlar ve bu başlangıç, inanışlara dayalı, yüzlerce âdetin uygulandığı dönemdir. En önemli geçiş olan doğumla birlikte, birey yaşanan hayata katılır ve çocuğun doğumuyla ilgili törenler, gelenekler, tabular geçiş dönemi içindedir. Bir aile içerisinde gerçekleşen doğum çevresinde yakınlar bir araya gelirler, çocuğu olan aileyi hayırlarlar. Çocuğa altın takarlar, kıyafet alırlar. Böylece sevince ortak olunmuş, aileler arasındaki birliktelik vurgulanmış olur. Toplumu oluşturan fertlerin birbirine yakınlaşması sağlanır.

---

1 “doğum”; Türkçe Sözlük,T.D.K. Yay., C. 1., Ankara 1998, s. 391.

2 Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi, KB Yay., Ankara-1995, s 131

Ülkemizde bebek bekleyen kadına ‘gebe, hamile, yüklü, gövdeli, ağır ayak, iki canlı, çocuğu var’ gibi isimler verilmektedir.[3] Ulaşlı Türkmenleri arasında, çocuğu olacak kadına ‘yüklü, gebe, hamile’ adı verilmektedir.[4] Doğum, diğer sözlü ürünlerimizde de geniş yer bulan önemli bir motif olma özelliği göstermektedir. Türk halk hikâyelerinin önemli bir motifi olan doğum motifi tahkiye esasına dayanan eserlerin büyük çoğunluğunda bulunmakta, çoğu zaman da giriş epizotunda yer almaktadır.[5]

Kırgızlarda çocuğu olmayan kadın ve erkeklere çeşitli isim ve lakaplar verilmektedir. Genelde çocuğu olmayan kadına “töröbögön ayal (doğurmayan kadın), kısır, sogonçoğu kanabagan ayal, Tuubas”(kısır) lakapları verilirken, erkeklere, “tuyaksız, uruksuz, balası cok kubaş” (çocuksuz, zürriyetsiz) denilmektedir. Beytuyak tabiri ise hem erkek hem kadın için kullanılmaktadır.[6]

Doğum da bir "geçiş" olduğuna göre, inançlar ve gelenekler, gebe kadını daha doğum öncesinden, hattâ çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya, bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Böylece doğum, annenin gebe kalma isteğinden başlayarak, yüzlerce âdedin, inancın, dinsel ve büyüsel özlü yüzlerce işlemin hücumuna uğrayarak âdeta onlar tarafından yönetilmektedir.[7]

Bu bölümde insanın doğumdan evlenmeye kadar olan hayatıyla ilgili geçiş ritüelleri ve bunlar etkisinde oluşan uygulamalar ve icra edilen türler incelendiğinden araştırmanın bu bölümü; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

---

3 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, ATAÜNİ Yay., Erzurum,1961. s.25

4 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 56.

5 CEMİLOĞLU, Mustafa. Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi, Bursa, Vipaş A.Ş., 1999, s. 104-107.

6 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 21

7 Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi, KB Yay., Ankara-1995, s 132

2.1. Doğum Öncesi Ritüeller

Dünya üzerindeki her millet ve her toplulukta, her ailede bir çocuğun dünyaya gelmesi, sevinç verici en güzel beklentilerden biri sayılmaktadır. Bilhassa Türk toplulukları için bu apayrı bir duygudur. Çünkü yeni doğan bebek, bir topluluğa, bir soya devamlılık kazandıracak ve ailenin ocağını tüttürecektir. Evlât sahibi olmak, bir insanın mutluluğu ve güvencesi demektir.

Türk Dünyasında doğumun gerçekleşmesine kadar geçen sürede yapılan uygulamaları içine alan dönemdir. Çocuğun olması, istenmesi, hamile kadının yaşadıkları ile ilgili pratikler üzerinde durulacaktır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz ritüeller esnasında icra edilen türlere örnekler vermeye çalışacağız. Genel olarak Türk Dünyası'nda doğum öncesi ritüellerde tespit edilen belirgin bir tür en net olarak dua türüdür. Çünkü bebeğin ana rahmine düştüğü gibi sağlıklı bir şekilde hayata gözlerini açmasının ancak dua ile gerçekleşeceği düşünülmektedir. Bu nedenle hem Müslüman hem de diğer inançları benimsemiş dua edilerek veya din adamlarına dua ettirilerek, bu dilek doğaüstü güçlere ve kâinatın sahibine iletilmeye çalışılmaktadır.

2.1.1. Çocuk Sahibi Olabilmek

Evliliğin ardından toplumun ve yakınlarının yeni çiftten beklediği çocuk sahibi olmalarıdır. Gelinin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi analık zevkini tatması ve soyun devamı için, çocuk sahibi olması gerekir. Kısır kadın, özellikle geleneksel kesimde horlanır, ezilir ve aşağılanır, Bu nedenle kadın, gebe kalmak, çocuk doğurabilmek için birtakım çarelere ve yollara başvurur. Bu çareler, yollar ve işlemler ana çizgileri bakımından aynı olmakla beraber, Türk Dünyası genelinde farklı bir takım uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır.[8]

8 Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi, KB Yay., Ankara-1995, s 132

Çocuğu olmayan kadınlara Türk dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi hoş bakılmaz. Anadolu'da çocuğu olmayan kadın ve erkeklere yörede "kısır" adı verilmektedir.[9] Günümüzde bu tabir nezaketsiz kabul edildiğinden ve kabalık olarak görüldüğünden böyle kişiler için "çocuğu olmuyor" denmektedir. Evlenen çiftlerden bir yıl içerisinde çocuk sahibi olmaları beklenir. Bu süre içerisinde çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olabilmek için, yakın akrabalarının da baskısıyla çeşitli uygulamalar içerisine girerler. Çocuğun olması için yapılan uygulamalar,

a) Olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve büyülük işlemler

b) Akılcı-gerçekçi 'ilaç' ve 'onarma' tipinde işlemler olmak üzere iki bölüme ayrılabilir.[10]

Olağanüstü güçler vesilesiyle çocuk sahibi olmaya Dede Korkut Hikâyelerinde de rastlanır. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu" hikâyesinde çocuğu olmayanları tanrının ve toplumun lânetlediği ifade edilmektedir. Dirse Han ve eşi çocuk sahibi olabilmek için Tanrı'yı hoşnut edecek ziyafet düzenlemek, açı doyurmak, çıplağı giydirmek gibi faaliyetler içerisine girerler. Tanrı onların bu iyiliklerini ve yalvarmalarını karşılıksız bırakmaz ve onlara bir oğlan çocuğu verir.[11] Aladağ'da anlatılan Beyböyrek hikâyesinde de çocuğu olmayan padişahın imdadına bir derviş yetişir ve dervişin verdiği elmadan yiyen padişahla karısı çocuk sahibi olur.[12]

Olağanüstü güçlerden yararlanma çerçevesinde çocuğu olmayanlar çevredeki yatırlara giderler ve çocukları olduğu takdirde gerçekleştirilmek üzere bir adak adarlar. Osmaniye'deki Haşan Dede, İslâhiye'deki Ökkeş Baba, Hatay Şenköy'deki türbe, Tarsus'taki Eshâb-ı Kehf bunlardan en çok

9 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 56.

10 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 144.

11 Adnan BİNYAZAR, Dede Korkut, YKY, İstanbul- 2002, s. 119-122.

12Ali Rıza YALMAN, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 11,96.

gidilen yerlerdir. Zorkun yaylasının güneyinde ziyaret tepesi denilen sırtın üzerinde bir mezar bulunduğu, halkın dilek dilemek için mezara geldiği ve oradaki ardıç ağaçlarına bez bağladığı ifade edilmektedir.[13] Ermiş kişilerin kerametlerinden birisi de "Çocuksuz kişilere döl sağlayabilme"dir.[14] Dolayısıyla, türbelere adak adanması türbelerin "kudret membaı" olarak görülmesiyle açıklanabilir.[15] Çocuk sahibi olmak isteyenler atalar kültü bağlamında türbelere giderler. Yapılan dinî merasimden sonra mum yakılır, bez parçası bağlanır ve para atılır. Özellikle tek ağacın olduğu yerlerde eski bir mezarın olduğu düşünülür, çocuğu olmayanlar buraya gelip iki rekat namaz kılarlar ve bez (çabut parçası) bağlarlar)[16]. Kırgız ve Kazak Türklerinde çocuğu olmayan kadınlar sahrada bulunan tek ağacın altında ya da pınarın yanında geceleyip kurban keserlerdi.[17] Türbelere ve ağaçlara bez bağlama Türklerdeki Şamanizm inancından kalma bir uygulamadır.[18]

Anadolu Türkmenlerinde eskiden özellikle sağlık hizmetlerinin yeterince yaygınlaşmadığı dönemde çocuğun olmamasının nedeni kadında aranırdı. Kadın, türbelere götürülür, çocuğun olması için yapılan ilaçlar kadına içirilirdi. Her şeye rağmen kadının çocuğu olmazsa erkek ikinci kez evlendirilir, bu evlilikte de çocuğu olmazsa kendisinde bir problemin olduğu düşünülürdü[19]. Oysa Dede Korkut Kitabında Dirse Han çocuğu olmadığı için yakındığı zaman: "Bu kara ayıp ya bendedir, ya hatunumdadır" der.[20] Bu durum kadının toplumsal konumuyla ilgili olabilir. Kadının sosyal konumunda düşme yaşandığından eksikliğin onda olduğu düşünülmeye başlanmıştır.

---

13 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 5 7.

14, Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 43.

15 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961 ,s. 128.

16 GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. "Alanya'da Eski Türk İnançlarının İzleri." Türk Folkloru, 87, Ekim 1986 C 34, s.38.

17 ÖGEL, Bahaeddin. Türk Mitolojisi II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2002, s. 330.

18 Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000, s. 207; Abdulkadir İNAN,. Makaleler ve İncelemeler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 472.

19 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 58.

20 BORATAV, Pertev Naili. 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 123.

Kırgız Türkleri'nde çocuğun olmaması kadınlar için oldukça önemli bir eksiklik olarak görülür. Hatta toplum tarafından bu durmdaki kadınlar kınanmaktadır. Beşik toyu, düğün gibi törenlere katılmalarına müsaade edilmez. Bu durumdaki kadınlar; kutsal sular ile banyo yaparak, türbelere giderek, şaman ve Umay Ene'den yardım isteyerek sığınma eksenli olarak çocuk sahibi olamya çalışırlar.[21]

Tatar Türklerinin, birçok inancına göre, bir aile çocuk sahibi olamıyorsa, bu ailenin yaşadığı evin kapı kenarlarını değiştirmek gerekirmiş. Çocuğu olmayan bir kadına, çocuğu çok olan bir kadının yastığında uyumak, bu kadının giysilerini giymek, onun yediği tabaktan yemek, tan ağarmadan doğuya bakarak dilekte bulunmak, bir bebeğin kurutulmuş göbeğini çalkaladığı suyu içmek de etkili olur derler. Çocuğu olmayan kadın, eteğine yulaf koyup yeni yavrulayan atı beslerse de yakında hamile kalacağına inanılır. Bir de at yanında dolaşan kadının çocuğunun oğlan çocuk olacağını düşünürler. Ayrıca, çocukları olmayan insanlar, tan zamanında çok çocuklu birinin mezarının etrafında üç kez dönerlerse, yakında çocuk sahibi olurlar derler.[22] Tatar Türkleri eğer erkek çocuk istiyorlarsa farklı inançlara başvurulurmuş. Meselâ, hamile kadının bazen de gelinle güveyin yastık altına eyer veya yular koyarlar ve aşağıda verilen metni okurlarmış:[23]

Sinen yatkan dren	Senin yattığın yer
Katlam-katlam,	Tabaka tabakadır,
Malay surâtenâ	Erkek suratına
Kaplan, kaplan,	Kapan, kapan,
Ak kanatlı atka	Ak kanatlı ata
Atlan, atlan...	Bin, bin...[24]

Azerbaycan Türkleri, çocuk isteyen ve çocuğu olamayan aileler,

21 Yrd. Doç Dr. Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar, TDV Yay., Ankara-2005, s. 64-73

22 Çulpan ZARİFOVA ÇETİN, Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 62.

23 Çulpan ZARİFOVA ÇETİN, Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 63

24 Çulpan ZARİFOVA ÇETİN, Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 63.

çocuk için adak adarlar böylece çocuklarının olacağına inanırlar. Adaklarında eğer bir kızım olsun seyyid ile evlendireceğim gibi vaatlerde bulunurlar. Sonra çocukları olduğunda seyide hediyeler vererek onun helalliğini almaları gerekir aksi takdirde seyyid razı olmaz ise çocuk başkası ile evlenemez.[25]

Yakut Türkleri'nde çocuk sahibi olabilmek için "*Aisit*" adına törenler yapılır. Yakut Türklerinde bereket kültürünün temel figürü Aisit son derece önemlidir. Kendi başına yaşayan bir hanımefendidir. Yeryüzüne indiğinde, onun yeri ev sahiplerinin yatağının üstündedir. Kolıma bölgesinde, Aisit'in renkli bez parçalarından figürleri yapılır; kızlar, döl alabilmek için, bunları kendi yataklarının Aisit'ten çocuk, özellikle de erkek çocuk isterler. Şaman gelip de Aisit için tören yapacağı gün, evi iyice temizler, sabah erken den her şeyi düzenler, tanrıçayı sevinç ve neşe içinde karşılayabilmeleri için herkesi Şaman tören için dokuz bakire kız ve dokuz bakir genç erkek seçer; erkekleri sağ tarafında, kızları ise sol tarafında yan yana (nar nar) dizer, daha sonra davulunu alarak dans eder ve ilahi söyler. Seçtiği kişiler de el ele tutuşarak, yerlerinde ritme uygun biçimde sallanır ve ilahi güftesine uygun biçimde koro halinde "Ayhal! Ayhal! Uruy! Uruy!" diye seslenirler. Tören sırasında şaman aisit'e akraba olan tüm tanrıların adlarını teker teker anar ve saygılarını ifade eder. Dans ederek gökyüzüne yaklaşır ama kötü ve kindar Şamanları oraya almazlar: "Asit'in uşakları - kızlar ve delikanlılar - onları gümüşten kırbaçlarıyla kovalarlar." Sadece "beyaz yaz şamanları" bu törenleri yapmaya cesaret edebilirler. Şamanın ekibinde bulunan ama bekâretini kaybetmiş kişiler de gökyüzüne ulaşamaz, yoldaki olohlarda (mola yerlerinde) kalırlar. [26]

Tuvalarda ailede çocuk olmuyorsa şaman veya lamaya başvurulurdu. Şaman özel "eerenler" - "çayaan çalamazı" hazırlardı. Bu "eerenler", şamana göre, ailede çocuğun doğmasına yardımcı olurdu. Bir çok durumlarda "sug bajı dagıır" yaparlardı. Bunun için kadını pınar başma götürür, ağaca "çayaan çalamazı" bağlar ve çocuk doğması için dua

25 Yoloğlu, 1999:79.

26 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 254-255

ederlerdi.[27]

Çocuğu olmayan ailelerin türbelerden yardım istemesi hemen her yerde başvurulan bir pratiktir. Demirkazık civarında yaşayan Türklerde çocuğu olmayanlar, Horasan'dan gelen bir Türk dedesi olduğuna inanılan Karaoğlan'ın mezarına gider.[28] Kozan Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de çocuğu olmayan kadınlar Mürsel Dede'ye adak adarlar ve çaputlardan bir yapma bebek yaparak kurdukları küçük bir salıncakta sallarlar.[29]

Kutsal topraklara giden hacıların getirdiği deve eti çocuğu olmayan ya da durmayan kadına yedirilir. Böylece çocuk sahibi olacağına, çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getireceğine inanılır. Çocuk sahibi olmak isteyen anne Allah'a yalvarır, dua eder[30]. Özellikle ilkel toplumlarda bazı kutsal taşların kısır kadınlara doğurganlık gücü verdiği inancı pek yaygındır. Bu kutsal kabul edilen taşa kısır kadının dokunması, yağ sürmesi şeklinde olur.[31] Antalya yöresindeki Varsaklar da, merkeze bağlı Göçerler köyünde bulunan delikli taşa giderler. Çocuğu olmayan kadın, o taşın altından üç defa geçer ve arkasına bakmadan evine döner. Kocasıyla beraber olduktan sonra çocuğun olmasını bekler.[32]

Çocuğu olmayan ailelerin başvurduğu bir başka âdet ise olmayan çocuğu bir Arap'a satmaktır. Gaziantep'teki Türkmenler arasında 1930'larda yaşayan bu inanışa göre çocuğu olmayan adam, buğday pazarında ilk karşılaştığı bir Arap'a: "Bir oğlum var sana satayım." der ve pazarlık yaparak

---

27 Yoloğlu, 1999:88.

28 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 11,35.

29 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 11,311.

30 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 59.

31 ÖRNEK, Sedat Veyis. 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s. 101.

32 GÖKBEL, Ahmet. Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998, s.88.

oğlunu Arap'a satar. Çocuk olduğu takdirde bir adı da Arap olur.[33] Bu yugulama anadolunun pek çok yerinde görülmektedir. Bunun neticesinde Satı, Satılmış, Arap, Nezir gibi çocuklara verilen isimler mevcuttur.

Türk dünyası'nda çocuk sahibi olabilmek için evlat edinme de görülmektedir. "Evlat edinme" Uygur, Çuvaş, Özbek, Tatar ve Kazak Türkleri'nin hepsinde vardır.[34] Evlat edinme uygulamasına Kırgızlarda "Asırap Aluu" denmektedir. Bunun eskiden çok yaygın olan bir gelenek olduğu bilinmektedir. Bu uygulama günümüze kadar gelmiş olup evlatlıklar alınırken şöyle bir tören yapılmaktadır. Alnında işareti olan bir boz koyun veya sığır kurban olarak kesilir, tanıklar kardeş akraba hazır bulunur. Kesilen kurbanın eti pişirildikten sonra oradaki yaşlılardan biri hayvanın aşık kemiğini çocuğun eline verir. Evlatlık çocuk oradakilere göstererek bu kemiğin etini yer, sonra analığının göğsüne dokunur. Bu uygulama evlat olmanın bir sembolüdür. Evlatlık kovulursa ona evlenme masrafı (kalın) ve muayyen bir hisse (ençi) verilir. Evlatlık alınan çocuk evlat edinen babanın kabilesine mensup sayılır.[35]

2.1.2. Aşerme

Gebe kadınların kimi yemeklerden tiksinmesi, kimi yemekleri yemek için aşırı istek duyması[36]; "Yerikleme", "aşermek–aşarmak"; aş arzulamak, yemeği arzulamak anlamlarına gelmektedir.[37] Aşerme Kırgız dilinde "Talgak boluu" kavramıyla ifade edilmektedir.[38] Boratav'a göre, aşerme deyimimin aslı aş yermektir. Bu biçimiyle yiyeceklerden tiksinme anlamına gelmektedir. Zamanla deyim anlam değitirmiş ve aşermek hamile kadının canının bir şey çekmesidir halini almıştır.[39] Aşeren kadın, bulunması kolay olmayan yiyecekler istemektedir. O'na istediğini almanın çok sevap olduğuna inanılır.

33 Ali DOĞANER, Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s 60

34 Yrd. Doç Dr. Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar, TDV Yay., Ankara-2005, s. 73.

35 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 33.

36 Aksoy, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2. c. , İnkılap Yay., İstanbul 1998, S. 589.

37 Yaşar KALAFAT,Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, KB Yay., Ankara 2002, s. 59.

38 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 34.

39 39 BORATAV, Pertev Naili. 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 146.

Bu inançla ilgili bir tekerlemeye göre; "Yaz buza yerikler, kış göbeleye". Aşeren kadına canının çektiğini getiren şahısa, doğacak çocuğun benzeyeceğine inanılır.[40]

Halkımızın deyimlerinde de yerini alan bu inanç Türkiye'de diğer Türk toplulukları arasında da yaşamaktadır. Bu inancın ve onunla ilgili ritüellerin uygulanma şekli Türk coğrafyasında genel olarak şöyledir:

Türkiye'de hamile kadınların aşermesi olayı vardır. Buna göre, aşeren kadının canı ne istiyor ise onun muhakkak bulunması gerekir. Bu istek tamamen beslenme ile ilgilidir. Bunlar, her zaman için çok kıymetli veya pahalı şeyler değildir. Çoğunlukla temini zor şeylerdir. Mesela az yapılan bir tatlı, yazın kış meyvesi, kışın ise yaz meyvesi istenilmesi gibi. Bu isteğin yerine getirilmesi gerektiğine. aksi halde bebekte bir noksanlığın olacağına inanılır.[41]

Ankara'da "Karyağdı Sultan" efsanesine göre, Sultanın canı yaz ayında kar yemek aşerir. Allah'tan dilekte bulunup kar ister. Kar yağdığı için adı "Kar Yağdı Sultan" olarak anılmaktadır. [42]

Ankara-Keskin yöresi Türkmenleri arasında aşermenin hamile kadının hayatındaki önemini anlatmak için bir hac hikâyesi anlatılır. Aşeren bir kadın fakir komşusundan et ister. Eti temin edemeyen komşu, çok sevdiği kedisini aşeren komşusu için keser. Bu fakir komşuyu hacılar hacda görürler. Kedi öldürmenin çok günah olduğuna inanan bu fakir kadının, -yaptığı iş günah da olsa- aşeren bir kadına yardım etmekle mükâfatlandırıldığına inanılır.[43]

---

40 Yaşar KALAFAT,Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 30.

41 Yaşar KALAFAT,age., 30.

42 Kalafat. Yaşar; "Nahçivan Seyahati ve Halk İnançları Tespitleri", Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, S. 304, Temmuz-Ağustos 1995, s. 14 -21.

43 Yaşar KALAFAT,Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 30.

Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane'de yaşayan aşerme ile ilgili bir inanca göre; aşeren hamile kadına canının çektiği şey verilmezse, doğacak çocukta bir arıza olacağına inanılır. Doğumdan sonra aşerilmiş ise "emzikli kadının göğsü şişer" inancı vardır. Aşermenin bu tür etkilerinden korunabilmesi için bismillah deyip kendi parmağını emmelidir[44].

Amasya ve Samsun yörelerindeki bir halk inancına göre "aşeren kadın, çekim halindedir". O anda rastladığı şeyi çeker, yani ister inancı hakimdir.[45] Nahcivan'da da hamile kadının canının bir şey çekmesine yerikleme denir. Kadın yerikleme anında toprak bile yiyebilir.[46] Aşerme inancı ve uygulaması Amasya ve Bişkek'teki Ahıska Türkleri arasında da yaşamaktadır.[47] Kumuklar'da aşaran (aşeren) kadının aş erdiği şey temin edilip yemesi sağlanmaz ise annenin vücudunda aşerilen şeyin leke şeklinde çıkacağına inanılır. [48] Erbil ve Makedonya Türkleri arasında da unutulmaya yüz tutmuş olsa da yaşayan bir inancımızdır.[49]

Bu inanç Türkmeneli halkında da vardır. Bu bölgede aşermeye Aras Vadisi'nde ve Azerbaycan Türkleri'nde olduğu gibi "yeriklemek" denilir. Yerikleyen annenin canının çektiği şeylerin alınmaması halinde doğacak çocukta "yerikleme nişanı" olur. Canı üzüm çektiği halde yiyememiş annenin çocuğunda üzüm salkımı gibi lekenin oluşması bu şekilde izah edilir.[50]

Suriye Türkmenleri'nde hamile kadın doğumdan evvel aşerince, canı yenilecek, içilecek bir şeyler çeker. Anne adayının arzuladığı şeyin temin edilmesi gerektiğine inanılır. Temin edilmemesi halinde doğumdan sonra çocuğun herhangi bir organında bir arıza veya vücudunda lekelerin

44 Yaşar KALAFAT,age.,s. 30.

45 Yaşar KALAFAT,Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000 , s. 30.

46 Kalafat. Yaşar; "Nahçivan Seyahati ve Halk İnançları Tespitleri", Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, S. .304, Temmuz-Ağustos 1995, s. 14 -21.

47 Yaşar KALAFAT,Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Bayır-Bucak Türkmenleri Kültür .ve Dayanışma Derneği, Ankara 1996 s. 27.

48 Yaşar KALAFAT,Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, KB Yay., Ankara 2002, s. 104.

49 Yaşar KALAFAT,Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 161.

50 Yaşar KALAFAT,age., s. 161.

olabileceğine inanılır.[51] Bayır-bucak da hamile kadınların ilk üçüncü, dördüncü aylarında bazı meyve ve yiyeceklere özel olarak iştah duyması, yemek istemesine aşerme denir. [52]

Kırgızların inanışlarına göre çocuğun sapa sağlam doğması için annesi hangi yemeğe aşerme olmuşsa ona bu yemeğin yedirilmesine bağlıdır. Dolaysıyla bu durumdaki kadının istediği şeyler hiçbir zorunluluğa bakılmaksızın bulunur. Çünkü Kırgızlarda inanışa göre "Aşerme" durumunda olan kadının istekleri yerine getirilmezse doğacak bebeğin bir yeri eksik, ayağı kolu sakat v.b. olabilir.[53]

Türk halklarının şiirlerinde kahraman insanların annelerinin kurt ve aslan gibi bazı hayvanların yüreğine aşermesi söz konusudur. Onu yedikten sonra tam yetişmiş kahraman çocuğun yetişmesi geleneksel bir inanıştır. Nitekim Manas destanında da Manas'ın annesi kaplanın yüreğine aşermiş ve isteği yerine getirildikten sonra Kahraman Manas dünyaya gelmiştir.[54]

Bazı kaynaklarda; "aşerme" inancının Türk destanlarından; Manas, Dede Korkut, Tâhir ile Zöhre, Âsuman ile Zeycan, Kerem ile Aslı gibi aşk hikâyelerinde de yer aldığı ifade edilmektedir.[55] Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Türk halk inançlarında aşermenin önemli bir yeri vardır.

2.1.3. Çocuğun Cinsiyeti

Hem geçmişte hem günümüzde gebe olduğunu anlayan kadının ve çevresindekilerin ilk düşüncesi çocuğun oğlan mı kız mı olduğunu öğrenmeye çalışmaktır.[56] Teknik imkanlarla çocuğun cinsiyetinin tespit edilemediği

51 Kalafat, Yaşar.; Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Bayır-Bucak Türkmenleri Kültür .ve Dayanışma Derneği, Ankara 1996 s 26.

52 Yaşar KALAFAT,age., s. 26.

53Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 35

54 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 37

55 Açа, Mehmet, "Türk Destanlarındaki Aşerme yerikleme Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki .Etkisi ve Hayvan Ata Ecdat İnancıyla Olan Bağlantısı", Milli Folklor , 1997 S., 34, s. 78-81.

56 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s.145.

dönemlerde çocuğun cinsiyetinin anlaşılması ancak bazı uygulamalar sonunda gerçekleşebiliyordu. Anne kamındaki çocuğun cinsiyeti; hamile kadının vücudunun şekli, canının çektiği yiyecekler, tavır ve davranışlarına bakılarak tayin edilmeye çalışılırdı.[57] Çocuğun cinsiyetini öğrenmek için ebe analara gidilir ya da tahminleri doğru çıkan yaşlı, tecrübeli bir kadına başvurulurdu.[58] Kırgızlarda erkek çocuğa "uul bala" kız çocuğuna ise "kız bala" denilmektedir. Çocuk sahibi olmak önemli olmakla birlikte erkek çocuğa daha da önem verilmektedir. Bununla ilgili olarak bir Kırgız atasözünde oğlu olamayanın nesli yoktur (Uulu coktun muunu cok) denir. Manas destanında çocuğun cinsiyeti ile ilgili olarak şu mısralar geçer:[59]

Kız bolso uydo kalınar	Kız doğarsa evde kalınız
Kıymıldabay catınar	Hareket etmeden yatınız
Erkek bolso çabınar	Erkek doğarsa karım
Talaadan meni taabınar	Bana müjde vermek için geliniz

Erkek çocuğun üstün tutulmasının sebeplerini bu konuyla ilgili olarak erkek çocuğun soyun devamı ve iş gücü olması düşünülebilir.

Kırgız Türkleri'nde evliliğin ilk günü, gelin yatağında erkek çocuk güreştirilmekte; kutsal yerlere gidilip dua edilmekte; molla ve bahşılara okutulmaktadır. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak isteyen kişi, kardeşinin ya da çok yakın bir akrabasının çocuğunu alarak ona bakmakta, kendisinin de erkek çocuğu olması için dua etmekedir. Hep kız çocuğu oluyorsa oğul olması için son kız çocuğunun adını "Burul", "Uulkan", "Uulça" vb. koymaktadırlar. Böylece erkek çocuk sahibi olacaklarını düşünmektedirler. Kırgızlar, *"Allah ne verirse o olur*" demekle birlikte, oğul sahibi olmak için halk arasında şu uygulamalara da başvurulmaktadır. Erkek çocuk sahibi olmak isteyen hamile kadın, kartalın ödünü içer, kurdun ciğerini yalar, kara tavuğun

57 Işıl ALTUN, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, , Yayıncı Yayınlan, İzmit-2004,s 120

58 Doğaner, 2006:65.

59 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 37.

yumurtasının sarısını karnına sürer, karnını kağıt ile sarar.[60]

Cinsiyet tayini ile ilgili olarak Kırgız Türkleri'nde diğer bir inanış da şöyledir: Hamile kadının arkasına bir erkek gelip tuz serper. Eğer kadın başını veya kaşını kaşırsa erkek, burnunu kaşırsa kız olur derler. Zaman olarak yeni ayın başında (ay çizgi halindeyken), doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır. Çocuğun erkek ya da kız olduğunu anlamak için gerçekleştirilen bir pratik de şöyledir: Henüz yeni yürüyen çocuğu bir kişi önüne alıp gelinin yanma gelir, hamile kadını göstererek, "*Hadi bakalım yengen erkek mi doğuracak kız mı?, erkekse sağ, kız ise sol ayağını kaldır*" derler. Çocuk sağ ayağını kaldırırsa erkek, sol ayağını kaldırırsa kız doğacağına inanırlar.[61]

Osmaniye yöresinde çocuğun cinsiyetinin anlaşılmasında daha çok kadının fiziksel özellikleri dikkate alınır. Buna göre kadının kalça kısmı genişlerse kız çocuğu olur.[62] Kandıra'nın Bağırganlı Köyü'nde yaşayan Manav Türkmenlerinde de hamile kadının kalçası büyükse kız, değilse erkek çocuğu olacağı anlaşılmaktadır.[63] Aynı inanç İstanbul, Zile, Kastamonu, Balıkesir, İzmir, Karaisall ve pek çok il ve ilçede de vardır.[64] Kadın güzelleşirse erkek; çirkinleşirse kız çocuğu olur.[65] Benzer inanca İstanbul, Eskişehir, Sivas, Balıkesir, Van, Güney Anadolu Yörüklerinde de rastlanmaktadır.[66] Erkek çocuk karnın sağ tarafında, kız çocuk sol tarafında yatar. Hareket edince cinsiyeti anlaşılır. Dışardan bakanlar da yüküne bakarak cinsiyetini anlamaya çalışır. Kız çocuğu aşağı düşer, erkek yüreğinde oturur. Hamile kadının yüzünde çiğit (leke) olursa oğlu olur. Erkek çocuğa hamile olan kadınların kamı büyük, kız çocuklarına hamile olanların

60 Yrd. Doç Dr. Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar, TDV Yay., Ankara-2005, s. 75.

61 Yrd. Doç Dr. Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar, TDV Yay., Ankara-2005, s. 77.

62 Doğaner, 2006:66.

63 Işıl ALTUN, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, , Yayıncı Yayınlan, İzmit-2004,s. 116.

64 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 35.

65 Doğaner, 2006:66

66 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 36.

ise karnı küçük olur.[67]

Hamilelik döneminde kadının sergilediği davranışlar taşıdığı çocuğun cinsiyetinin anlaşılmasında önemli bir ipucudur. Buna göre hamilelik dönemindeki kadın sinirliyse kızı, sakinse oğlu olacağına işarettir. Hamilelik döneminde anne adayının iştahı açıksa erkek, iştahı kapalıysa kız çocuğunun olacağına inanılır Çocuğun cinsiyetinin anlaşılmasında anne adayı dışındaki unsurların da gözlemlendiği olur. Hamilelik döneminde kadın sancılandığı zaman dışarıda da tilki pavkırdı mı kız çocuk olacağına inanılır. Özellikle Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanın kellesi ütülendikten sonra açılır; kemiğin üstünde et varsa kimin niyetine bakılmışsa o kişinin kızı olur, et yoksa erkek çocuğu olacağına inanılır Erkek çocuklar anne karnında on aydan gün alırlar. Kız çocuklar daha önce doğar.[68] Çocuğun doğumu biraz gecikmişse erkek çocuk olacağı anlaşılır. Tilki ile kız çocuk arasındaki ilişki üzerinde Kaşgarlı Mahmut da durmuştur. Buna göre çocuk, dünyaya geldiğinde tilki ile kız, kurt ile de erkek çocuk kasdedilmektedir.[69] Doğacak çocuğun cinsiyetinin ne olacağı rüyalarda da görülebilmektedir.. "İçime doğdu, kız olacak, erkek olacak", derler. Tahmini doğru çıkarsa "ben söylemiştim", "kalbim temiz", derler. Bazen de günahsız, küçük bir çocuğa çocuğun cinsiyetini söylettirirler, çocuk söylemezse söylemesi için para verilir.[70] Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında hamile bir kadın rüyasında boncuk ve süs eşyaları görürse, doğacak çocuğunun kız; para görürse erkek olacağına inanılır.[71]

Günümüzde ise sağlık hizmetleri yaygınlaşmış, hemen her anne adayı doktora gitme fırsatı bulabilecek duruma gelmiştir. Hamile olduğunu anlayan anne her ay düzenli olarak doktora gitmekte, çocuğun gelişimini takip etmektedir. Çocuğun cinsiyeti de bu çerçevede 5. aydan itibaren

67 Doğaner, 2006:66.

68 Doğaner, 2006:66.

69 Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, , AKM Yayınlan, Ankara-1999, s. 88.

70 Doğaner, 2006:67.

71 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1,64.

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çocuğun cinsiyetinin ne olduğu konusundaki geleneksel yöntemler ve bu yöntemin uygulayıcıları işlevselliklerini büsbütün kaybetmemişler. Çocuğun cinsiyeti tahmin edildikten sonra da doğacak çocuk için hazırlıklar ona uygun olarak devam etmektedir. Çocuk için cinsiyetine uygun isim arayışına girilmekte, alman kıyafetler, işlenecek patiklerin, şapkaların renkleri, modelleri çocuğun cinsiyetiyle uygunluk göstermektedir.[72]

Orta Asya Türklerinde ateş falına bakılarak çocuğun cinsiyeti hakkında tahminler yürütüldüğüyle ilgili bilgiler vardır. Şecere-i Türk'te Özbek hanlarından Kocugum'un çadır çadır dolaşarak ateşe yağ atıp kadınların falına bakıp 'senin oğlun olacak', 'senin kızın olacak' dediği anlatılmaktadır.[73] Erzurum ve Kars yöresinde çocuğun cinsiyetinin anlaşılması bağlamında, hamile kadının haberi olmadan oturabileceği yerlerin altına bıçak ve makas konur. Anne adayı, bıçak üstüne otururbut erkek; makas üstüne otururbut kız çocuğu olacağına inanılır.[74]

2.1.4. Gebe Kadının Kaçınma Ritüelleri

Tüm dünya milletlerinde hamile olan bir kadının sağlıklı bir hamileleik geçirip sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmesi son derece önemli olduğu kadar, ailesinin ve çevresinin de sevinç kaynağıdır. Bu durum Türk Dünyası'nda da aynı öneme haizdir. Hamile kadının sıkıntısız hamilelik dönemi geçirip, sağlıklı bir çocuk dünyaya getirebilmesi için yaptığı işlere, yediklerine dikkat etmesi gerekir. Doğacak çocuğun güzel olmasına yönelik çeşitli uygulamalar vardır. Yöre halkının inanışına göre, kadın tatlı yerse çocuk güzel olur.[75] Güzel çocuğa bakan güzel çocuk doğurur, inancının 'güzel bebeğe, güzel resme bakan güzel çocuk doğurur' şeklinde farklı

72 Doğaner, 2006:67.

73 Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000, s. 67.

74 Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, , AKM Yayınlan, Ankara-1999, s. 87.

75 Doğaner, 2006:63.

varyantları da vardır.[76] Çocuk güzel olsun diye hamile kadınları aya baktırırlar. Çocuğun çirkin olmaması için de hamile kadına yılan, maymun gibi çirkin hayvanlar göstermezler. Çocuk gamzeli olsun diye ayva yedirirler[77]. Bu inanç Bolu ve Bursa'da vardır.[78] Benzer bir inanca göre de, gebeliği sırasında elma yiyen kadın al yanaklı çocuk doğurur[79]. Burada çocuğun dış görünüşü üzerinde belirleyici olan meyvenin görünüşüdür. Ayrıca, yöredeki yaygın inanışa göre, hamile kadını kim daha çok severse, çocuk ona benzer. Hamile kadının baktıklarıyla, sergilediği davranışlarla dünyaya getireceği çocuğunun güzelliği, göz rengi, sağlıklı olması, davranış özellikleri arasında kurulan ilişkiler diğer kültürlerde de söz konusudur.[80]

Yakut Türkleri'nde Eskiden kadının hamileliğinin sıkıntıya girmemesi için, kadının hamileliği sırasında Aisit'e bir hayvan adamak zengin Sahalar arasında bir gelenekti.[81]

Hamile kadının bazı yiyecekleri yerken bazılarından da kaçınması gerekir. Çoğu zaman kadın herhangi bir kısıtlamaya, gitmez; bulduğunu yer, iyi beslenmeye çalışır. Fakat doğumu yaklaşan kadın acı ve ekşi yiyecekler yemez. Hamile kadın ciğer yerken yüzüne dokunursa doğacak çocuğunun yüzü benli olur. Yüzünde, alnında ben olan çocukların annesinin hamilelik döneminde ciğer yerken ben olan yere elini sürdüğüne inanılır. Hamile kadın, düşük tehlikesi yoksa, kendisini de iyi hissediyorsa günlük işlerini devam ettirir. Fakat yine de, hamilelik döneminde ağır kaldırılmaz, yüksekten atlanılmaz. Aksi hâlde çocuk düşer. Düşük yapma tehlikesi olan hamile

76 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s.133.

77 Doğaner, 2006:64.

78 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s.29.

79 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s 135.

80 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 27.

81 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 254-255

kadınlar sırt üstü yatırılır, ayaklarının altına yastık konurmuş.[82]

Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında bir kadın hamileyken tavşan eti yerse, çocuğunun, dudağının yarık olacağı inancı hakimdir.[83] Gebe kadınların bazı yiyecekleri yememeleri zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmak için yapılan kara büyü olarak görülebilir.[84]

Hamile kadın, çirkin insanlara, cenazeye, ayıya, yılana, tavşana, maymuna, deveye bakmaz; çocuğunun benzemesini istediği güzel insanlara, aya, aynaya ve denize bakar. Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında, anne kamındaki çocuk oynamaya başladığı zaman anası aya bakarsa çocuğu ay parçası gibi olacağına inanılır. Ağzı tatsızken (aş yermede) kadın tesadüfen bir çirkin adam, deve, tavşan gibi şeyler görürse çocuğu çirkin olur. Yine bu dönemdeki bir kadın tesadüfen yılan görürse çocuğu çevik, kurt görürse kahraman olur.[85]

Hamilelik döneminde saç kesilmez. Kesildiğinde çocuğun uzun ömürlü olmayacağına inanılır. Önceleri saç hiç kesilmezdi. Uzayan saç belik örülürdü. Böylece, kadın öldüğünde de uzun saçları avret mahallerini kapatabilirdi. Bu yüzden de, saç kestirmek günah sayılırdı. Tüm bu nedenlerden dolayı "Hamilelik döneminde saç kesilmez." inancının daha yakın bir zamanda doğumla ilgili kaçınmalara eklendiği düşünülebilir. Hamile kadının kaçınması gereken davranışlardan biri de, karayılan olan yerden hemen uzaklaşmasıdır. Aksi hâlde, karayılanın tıbıkası sıçrar. Hamile kadın, hamilelik sürüsince dişi çürüse, ağrısa da çektiremezdi. Çektirirse çocuğa bir zarar vereceğine inanılırdı. Hamile kadın, çocuğu yaşamayan ya da düşük yapan kadınlarla yan yana getirilmemeye çalışılır. Aksi hâlde, çocuğu ölen kadınların tıbıkası sıçrar ve kendi çocuğu da yaşamaz, "tıbıka sıçraması"

82 Doğaner, 2006:63.

83 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1.63.

84 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, , Gerçek Yayınevi, İstanbul-2000, s. 146.

85 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1,64.

olumsuz bir özelliğin hamile kadına geçmesi ve çocuğun durmayıp düşmesi anlamına gelmektedir. Üzerine tıbıka sıçrayan kadının doğan çocuğu öldüğü gibi doğacak çocukları da ölür. Tıbıkadan kurtulmak hiç de kolay değildir.[86]

Çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için, hamile kadının kendisinin yanı sıra, kocasının da üzerine düşen bazı sorumluluklar vardır. Baba adayı, bir canlıya zarar verdiği takdirde çocuğunun özürlü doğacağına inanılır. Araştırma alanında bu kaçınmanın aksini yapan ve bu yüzden de özürlü çocuk sahibi olduğuna inanılan çok sayıda örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerden bazılarına göre kırlangıç yavrusunun dilini kesen bir baba adayının, yedi çocuğu da "ahraz" (sağır-dilsiz) olarak dünyaya gelmiştir. Karısı hamileyken haksız yere bir genci kesen babanın çocuğu sakat doğmuş, ondan doğanlar da sakat olarak dünyaya gelmiştir. Acıpayamlı'nın Türkiye'deki doğum folklorunu incelediği eserinde erkeğin nadir olarak pratikte vazife gördüğü, babadan çocuğa doğru bir hareketin olmadığı ifade edilmektedir.[87] Yörede tespit edilen uygulamalarda ise, babadan çocuğa doğru bir münasebetin olması ilginç bir özellik olarak görülebilir. Kocanın, hamilelik dönemi boyunca eşini üzmemesi, onunla iyi geçinmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde doğacak çocuğu sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmeyebilir.[88]

Hamile kadının rüyasında gördükleri, doğacak çocuğunun fiziksel ve psikolojik özellikleri hakkında ipucu verir. Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında, hamile bir kadın rüyasında koyun görürse, çocuğu uslu olur. Buğday ve at görürse çocuğunun rızkının bol ve çocuğun kahraman olacağına işarettir.[89] Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında, hamile bir kadın devenin altından geçerse, çocuğunun çok kuvvetli, âdeta pehlivan olacağı inancı vardır. Hamile bir kadın doğuma yakın bir zamanda eşeğe

86 Doğaner, 2006:64.

87 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s.141.

88 Doğaner, 2006:64.

89 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1,64.

binerse çocuğunun aptal ve tembel olacağına; ata binerse çocuğunun yiğit olacağına inanılır.[90] Çocuğun fiziksel ve ruhsal özelliklerinin olumlu ya da olumsuz olmasında anne rahmine düştüğü günün de önemli olduğu görülmektedir. Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasındaki inanca göre cumartesi günü ana rahmine düşen çocukların kan dökücü bir insan olacağına inanılır.[91]

Anadolu'da Müslümanlar arasında da Amine Hatun'un Hz. Muhammet'e gebe kaldığı gece, Ragaip kandili adı altında kutlanmaktadır. Kutlu olan bir insan ancak kutlu bir günde anne kamına düşüceğine inanılmaktadır. Bu önemli günde dua edilmekte, namaz kılınmakta, Kur'an okunmakta, mevlit ve İlâhiler söylenmektedir. Hatta bu kutsal gecenin Ankara'nın Beypazarı ilçesinde maytapların patlatıldığı, fişeklerin atıldığı eğlence ortamında kutlandığı görülmektedir.[92]

2.2. Doğum Sırası

Üretkenliğin önemli bir simgesi olan doğum, tüm toplumlarda olduğu gibi Türk soylu halklarda da zor ve meşakkatli bir süreç olan çocuk sahibi olmanın son ve en önemli basamağıdır. Doğumun sıkıntısız olabilmesi ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelebilmesi için bazı ritüel ve pratiklerin uygulanması bakımından oldukça önemlidir.

2.2.1. Doğum Anındaki Ritüeller

Tük Dünyasında özlemle beklenen çocuğun kucağa alınacağı an olan doğum sabırsızlıkla beklenir. Alileler kendi hallerine göre doğum için hazırlanırlar. Anadolu Türkmenlerinde "Doğuma hazırlık, zenginlikle fakirlikle, görgü ve bilgiyle ilgili olduğu için hazırlıklar her dönemde ve her yerde

90 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1.63.

91 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1,59.

92 ÖZDEMİR, Nebi. Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, , Akçağ Yayınları, Ankara-2005, s.294.

değişik değişik olmaktadır."[93] Doğumu kolaylaştırmak için yapılan pratiklerden biri de doğum yapacak kadının sancısı başladığı zaman kekik ya da nane çayı içirilir.[94]

Doğum kışa denk gelecekse yaz aylarında toprak ayarlanır, elenen toprak çuvallara konup evin bir köşesinde bekletilirdi. Elenmiş toprak ısıtılarak doğum yapan kadının acılarının dindirilmesinde ve yeni doğan çocuğun altına serilmesinde kullanılıyordu.[95]

Orta Asya'daki Türkler arasında da doğumda ve ilgili törenlerde çok önemli rolü olan ebeler, ehemmiyetlerini korumakta, çocuk ve hamileler için çeşitli tılsımlar yapmaktadır. Bu yüzden de köylerdeki kadınlar hastalandığında doktor değil ebeler çağrılmaktadır.[96]

Altaylılarda bir kadının doğum saati yaklaşınca çadırın tam ortasında ateş yakılan yere direk yerleştirilerek ona bir urgan bağlarlar. Bu urganın bir ucu duvara bağlanıp lohusanın koltukları altında geçirilir. Kadın çok ızdırap çekmeye başlarsa albastı yahut alkarısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna hükmederler.[97] Alkarısı veya albastıya dair Anadolu'da da muhtelif inançlar mevcuttur. Altay Türklerinde kadın doğuracağı zaman "bütün akrabalar yurt adı verilen çadırın içinde toplanır, erkekler dışarıda kalır. Yurtun haricinde bulunan erkeklerin vazifesi, herhalde civardaki fena ruhları kovmak olsa gerektir, çünkü kadın ağrısı başlar başlamaz korkunç bir gürültü koparak yurtun etrafında koşmaya başlar ve tüfek patlatırlar. Bu gürültü çocuk doğuncaya kadar devam eder."[98]

---

93 Işıl ALTUN, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, , Yayıncı Yayınlan, İzmit-2004,s 152.

94 TEKEREK, Gülpınar. "Osmaniye ve Yöresi Folklor Araştırması." Yayımlanmamış Lisans tezi,: Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1993, s.58.

95 Doğaner, 2006:67.

96 BACON, E. Elizabeth. Esir Orta Asya, Çev. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., s. 190

97 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar, Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 1-2; Abdülkadir İNAN, Şamanizm, Ankara 1954, s169

98 W.Radloff, Sibirya'dan 2, Çev. Prof. Dr. Ahmet Temir, İstanbul 1994, s.71

Sahalar arasında eskiden kadının hamileliğinin sıkıntıya girmemesi için, Aisit'e bir hayvan adamak gelenekti. Bu hayvanı doğum esnasında kurban ederlerdi; zira Aisit tam da bu sırada - ot, toprak ve ağaç ruhları olan kızların ve delikanlıların arasında - "loğusayı bizzat ziyaret eder." Çocuk ya da doğum yapan kadın ölecekse, Aisit gelmez, onun yerine cin gelir. Aisit'e sunulan kurbanın kellesini, kalbini, karaciğerini, dalağını ve içyağını haşlayarak, bu semavi misafirlerin yararlanmaları için masaya dizerler. Et ise ev halkına, ziyarete gelen komşulara, ebe kadına ve loğusarıın kendisine ikram edilir. Doğumu gerçekleştiren ebe kadın hemen ateşin yanına gider, oraya bol miktarda yağ serperek şöyle der: "Verdiğinden dolayı sana teşekkür ederiz Aisit, aynısını ileride de vermeni rica ederiz, şeklinde temennilerde bulunur.[99]

Altaylı boylarda ve Kırgızlar'da doğum yapacak kadının sancılan çok fazla olursa albastı ya da al karısı denilen kötü ruhun loğusaya musallat olduğuna hükmederler. Bu kötü ruhu korkutmak, kovmak için erkekler toplanır; al karısını korkutup uzaklaştırmak için çeşitli sesler çıkarıp havaya ateş ederler.[100]

Toros Türkmenlerinde Erkek çocuk bekleniyorsa; fakat kız çocuk olmuşsa ebe sevinemez, o anda odada bir sessizlik olur. Anne doğumda bulunan kişilerin sessizliğinden kız çocuğu olduğunu anlar. Bu yüzden bir misafirlikte, toplantıda kimse konuşmazsa "Kız oldu." denir. Bazı kaynanalar kız çocuk dünyaya getiren anneye kızarlar.[101] Erkek çocuğa kız çocuğundan daha fazla sevilmesi, bütün Türk boylarında ortak bir bakış olduğunu ifade eder.

Anadolu Türkleri'nde çocuğun dünyaya gelmesine "yere düştü" tabiri kullanılır. Cuma günü, kandil geceleri doğan çocukların iyi ahlâklı, hayırlı evlat olacağına inanılır. Çocuk, dünyaya geldiği zaman kutsal olduğuna

99 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 254-255

100 Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000, s. 169.

101 Doğaner, 2006:69

inanılan zemzem suyu varsa bu sudan çocuğun ağzına damlatılır. Çocuğun gözlerinin sağlıklı ve parlak olması için doğduğu gün gözüne limon sıkılır, evde yapılan sürme yedi güne kadar çocuğun gözüne çekilir. Ağzının ballı olması için doğduğu gün ağzına bal sürülür.[102] Bu uygulama Anadolu'nun pek çok yerinde görülmekte bal yerine pekmez de kullanılmaktadır.

Gagauzlarda doğum kolay olsun diye hamile kadına eşinin elini yıkadığı su içirilir. Böylece doğumda sıkıntı çıkmayacağına inanılır.[103]

Kırgızlarda Doğum yaptıran kadına değişik isimlerle adlandırılmakla beraber genelde "Anaçı" denilir. Küzeyde "Umay Ene104" adı daha çok kullanılırken Güneyde "Kindik Ene" tabiri kullanılmaktadır.[105]

Yeni doğan çocuğun fizikî özellikleri de çeşitli şekillerde yorumlanır. Anadolu'nun güneyindeki Türkmenler arasında bir çocuk doğduğu zaman sağ tarafında bir beni olursa uğurlu bilinir ve böyle bir çocuğun servet sahibi olacağına inanılır Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde, gelinlerin çoğu çocuğunu davarda, yolda, ocağın başında, yabanda doğurur. Çocuğun nerede dünyaya getirildiği gelecekteki fizikî ve sosyal özellikleri üzerinde etkili olur. Ocağın başında aş yaparken doğan çocuk erkek olursa çok sıtaralı (şanlı) sayılır. Davar başında doğan erkek çocuk kutlu sayılır; yabanda, odunda doğan çocukların evin yiğitleri olacağına inanılır.[106]

Bazı ilkellerde görülen "erkek loğusalığı" âdetine göre çocuğa ve anneye sataşmak isteyen kötü ruhları ve cinleri yanıltmak amacıyla koca doğum öncesi, doğum sırası ve doğumdan sonra çocuğu doğuran kendisiymiş gibi davranır. Örneğin kadını doğum sancıları tuttuğunda kendisi

---

102 Doğaner, 2006:69.

103 Yoloğlu, 1999:81.

104Umay Ana, Eski Türklerde hamile kadını koruyucu Tanrıça olarak bilinir.

105 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 41

106 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1,142,264.

de kadın giysisi giyerek sızlanmaya, bağırmaya başlar.[107]

Yine ilkel toplumlarda doğum yaparken ölen kadınların "Güneş Evi"ne giderek[108] ödüllendirileceğine inanılmaktadır. Bazı ilkel toplumlarda ise bunun tamamen tersi bir şekilde doğum yaparken ölen kadınların ruhlarının kötü cinler olarak yeryüzünde dolaşacağına inanılmaktadır. Bu kişilerin yakın akrabaları ölen kişi için uzun ve çetin temizlik ayinleri yapar.[109] Ayrıca, İslâm dinine göre, hadisi şerifte belirtildiği üzere, doğum nedeniyle ölenler şehit sayılmaktadır.[110]

Çocuk, anne karnından çeşitli şekillerde doğar. Önce başı gelen çocuklar olduğu gibi, ters doğanlar da olabilmektedir. İlkel toplumlarda çocuğun nasıl doğduğu ileriki yaşamı için önemlidir."...sanatçı olarak seçilen ve bu amaçla yetiştirilen kimselerin daha küçükken, hatta doğarken birtakım büyüsel özellikler göstermiş olmasına dikkat edilir. Örneğin, Yeni Gine'de Mundugumorlarda göbek bağları boyunlarına dolanmış olarak doğan çocukların sanatçı olacağına inanılır ve bu çocukların tüm tehlikelere karşı bağışıklı oldukları kabul edilir.".[111]

2.2.1.1. Eş (plasenta) İle İlgili Ritüeller

Plasenta, eş, son, etene, eten[112] gibi adlar da verilen çocuğun eşi çocuktan bir parça hatta çocuğun kendisi olarak görülür.[113] Doğumdan sonra çocuğun eşini gömerler. Eş gelişigüzel yere atılırsa, köpek, kedi vs. yerse sonraki çocukların anne karnında durmayacağına inanılır.[114]

Çocuğun nefes almasının, canlanmasının da eşle ilgisinin olduğu

107 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s. 106.

108 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s. 123.

109 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s. 124.

110 DİNÇER, A. Neşet. Rahime Onbaşı, Osmaniye, Hançer Matbaası, 1983, S. 12.

111 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s. 159.

112 , Selahaddin BEKKİ, "Türk Halk Anlatılannda Ölüm Ruhu Motifi." Millî Folklor, 62, 2004: 53-67., s. 58; Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 149

113 A Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi,Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.143.

114 Doğaner, 2006:71.

düşünülür. Çocuk doğduktan sonra canlanmazsa ya da yaşamazsa eşi, sacda kavrularak çare bulunmaya çalışılır. Çoğu zaman eş kavrulup küçücük kaldığında çocuk nefes alır, canlanırdı. İkiz çocuklar da aynı eş içerisinde doğmuşlarsa birinin hayatında yaşanan olaylardan diğerinin de etkileneceğine inanılır.[115] Bazı yerlerde ise zar (torba) içinde doğan çocuklar ve zarın kendisi uğurlu sayılmaktadır.[116] "Son" çocukların koruyucusu olan ayısıt (eski Türklerde Umay)ın timsalidir. Buna kadınlar çocuk anası olmak için taparlar. Kaşgarlı Mahmut'a göre Umay doğumdan sonra çıkan "son"dur. Yakutlarda son üç gün sonra kadınlar arasında yapılan bir törenle gömülür. Kazak- Kırgızlarda da son törenle gömülmektedir.[117] Osmanlı devletinin son dönemlerinde, doğumu yapan ebe, son'u elleriyle parçalar, bir toprak çömleğe koyar, bahçenin uygun bir yerinde açılan çukura gömer.[118]

Plasenta Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kısırlık tedavisi için de kullanılmıştır. Harput'ta, kısırlığı gidermek için yeni doğmuş bir çocuğun plasentasından küçük bir parça kurutulur, çocuğu olmayan kadınlara gizli olarak yedirilir.[119] İstanbul'da, yeni doğum yapmış bir kadının son'u alınarak hemen hamama götürülür, çocuğu olmayan kadınların çocuğu olması için bunun üzerine oturtulur.[120]

2.2.1.2. Göbek İle İgili Ritüeller

Yeni doğan çocuğun, göbeği kesildikten sonra, geri kalan damar örgüsüne göbek bağı adı verilir. Ve kan gelmemesi için bağlanılmaktadır.[121] Anadolu'da ve diğer Türk boylarında, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, göbek bağı ve hayat arasında bir ilişki olması inancından dolayı göbek kutsal olarak görülmüştür. Çocuğun bir parçası olan göbek bağı ile çocuk daimî bir temas

115 Doğaner, 2006:71.

116 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 158.

117 Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000. s. 38,39.

118 ABDÜLAZİZ BEY. Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri 1-2, Haz. Kâzım Ansan, Duygu Ansan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 1,13.

119 Selahaddin BEKKİ, "Türk Halk Anlatılannda Ölüm Ruhu Motifi." Millî Folklor, 62, 2004: 53-67., s.58.

120 Selahaddin BEKKİ, "Türk Halk Anlatılannda Ölüm Ruhu Motifi." Millî Folklor, 62, 2004: 53-67., s.53.

121 "Göbek", Türkçe Sözlük; T.D.K. Yay. 1. c., Ankara 1998, s. 555.

hâlindedir. Bu açıdan göbeğin başına gelenlerin çocuğun başına da geleceğine inanılmaktadır.[122] . Bu nedenle onunla ilgili pek çok ritüel karşımıza çıkmaktadır.

Kırgız Türklerinde çocuk doğduktan sonra hemen yapılan işlemlerden biri de göbek kesmedir. Bu işi yapan kadına Kırgızlarda “Kindik Ene” (Göbek Ana) denir. Kindik ene besmele ile başlayıp çocuğun göbeğini keser. Göbek kesme işleriyle uğraşan kadın çok çocuk sahibi, tecrübeli, uzman, yaşlı ve saygınlığı yüksek kadınlardan seçilir. Kindik ene çocuğun ikinci annesi sayılır ve onun gelecekteki hayatında bütün törenlere özel misafir olarak çağrılır.[123]

Çuvaş Türklerinde, Yeni doğanın kesilen göbek bağı etrafındaki inanış ve uygulamalar, genellikle çocuğun gelecekteki durumunu tespit etme veya geleceğe dönük bazı temennilerde bulunmak paralelinde gerçekleştirilmektedir. Kader tayini olarak da ele alınabilecek bu uygulamaya bakıldığında; ebe, doğumdan sonra yeni doğanın göbek bağını "bıçak gibi keskin olsun" veya "çalışkan olsun" diye dilekte bulunarak keser. Yine erkek çocukların göbekleri kesildikten sonra bir balta üzerine konulur. Kesilen göbek bağı bir torbaya dikilerek annenin sandığına veya kilere konulur.[124]

Çocuğun göbeği, çocuğun ebesi tarafından makasla kesilirdi. Makas bulunmazsa temiz bir taşla göbek kesilmekteydi. Göbeğin kesildiği yer göbek düşünceye kadar her gün tentürdiyotla pansuman yapılır, ilk gün pansumanını ebe yapar, aileye nasıl yapılacağını anlatır sonraki günlerde de aile pansumanı yapardı. Tentürdiyot yoksa siyah arpa unu kullanılırdı. Göbek, 5 ila 10 gün arasında da kuruyarak düşer.[125]

---

122 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 124.

123 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 42.

124 Durmuş ARIK, Hıristiyanlaştırdan Türkler Çuvaşlar, Ankara.- 2005, s. 92.

125 Ali DOĞANER, “Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri”, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006, s. 72.

Çocuğun göbeği kesildikten sonra çocuğun cinsiyetine bağlı olarak çeşitli uygulamalara başvurulur. Kesilen göbek erkek çocuğa aitse ibadetine düşkün olması için, imam olması için câmiye atılır ya da Kur'an başında saklanır, okuması için okula atılır, çalışkan bir çiftçi olması için de sabanın kulpuna bağlanır, temiz olması için suya ya da denize atılır. Kız çocuklarının göbeği ise evcimen olması için evin alt katına gömülür. Böylece kız çocukları genç kızlıklarında ve evlendiklerinde evine bağlı olacağı düşünülür. Toplumda okuma yazma oranının artmasına paralel olarak kız çocuklarının göbeği de okul, sağlık ocağı bahçesine gömülmeye başlanmıştır. Göbeğin atıldığı yer ile çocuğun sonraki yaşantısı arasında bir bağ olduğu düşünülür. Evde oturan çocuklara: "Göbeğini eve mi attılar?", dışarıda çok gezenlere, devamlı kahvede oturup eve çok az uğrayanlara ise: "Anası göbeğini kahvehaneye atmış", derler. Çocuğun anneye olan düşkünlüğünün bir nedeni de göbek bağıdır. Çocuk anne karnındayken uzun bir süre göbek bağıyla annesine bağlıdır. Doğduktan sonra da bu bağ devam eder. Halk arasında birbirlerini çok seven, birbirlerinden hiç ayrılmayan kişiler için: "Göbeğiniz birbirine bağlı mı?", "Göbek bağıyla mı bağlandın?" veya "Göbeği birlikte kesilmiş." deyimleri kulanılır.

2.3. Doğum Sonrası Ritüeller

Doğum sonrasında annenin ve bebeğin sağlığını, gelecekte mutluluğunu ve huzurunu temin etmek amacıyla yapılmakatadır.

Bunlardan birisi de Yakut Türkleri'nde Aisit ile ilgili ritüellerdir. Aisit loğusanın evinde üç gün misafir olur. Bütün bu süre boyunca loğusanın, doğumu yapmış olduğu yerde -döşeme üzerindeki saman yatağında- yatması gerekir. Üçüncü gün onu ayağa kaldırır, yıkar ve karyolaya yerleştirirler. Bu işlem esnasında evde erkek bulunmaması gerekir; ateşin yanına sadece kadınlar toplanır, başlarında geleneksel şapkaları daire biçiminde oturarak, eritilmiş yağdan yerler, ateşe serperler ve ellerine yüzlerine sürerek, üç kere "ihhehhe! Ihhehhe! Ihhehhe!" derler. Bu tören için gereken üç büyük kâse yağ

önceden tedarik edilir; birisi Aisit için, ikincisi ebe kadın ve üçüncüsü de ziyaretçi kadınlar için.[126]

Tüm törenler yapıldıktan, etler yendikten ve geriye kalanı da yakıldıktan sonra misafirler evden ayrılırlar. Yatak yapılan samanı, bütün bu süre boyunca toplanmayarak yerinde bırakılan ete ve doğumdan geriye kalanlarla bir arada, ebe evden dışarı götürür ve uygun bir yerde yüksek ağaç dalları arasına yerleştirir. Aisit de çeker gider. O artık kendi işini yapmış, babası Cesegey Ai Tördö Uoroh Toyon'un elinden insan ruhu alarak, onu yeryüzüne (orta daydı) getirmiştir. "Ot, ağaç ve toprak ruhu olan kız ile delikanlı" (uol kıs suruksut, ot-mas iççite, sir iççite) diye adlandırılan semavi yazıcılar, yeni doğan çocuğun kaderini artık Ai-Toyon'un kitabına kaydetmişler. "fakat onun ruhu daha önce yıldızların üstündeki dünyada yaşardı; orta dünyaya (yeryüzüne) geldikten sonra, eski yaşamını hatırlayacak ve özlem duyacak." Sahalar, insanın gelişmek isteğini ve mükemmellik özlemini bu şekilde açıklarlar.[127]

Altay Türkleri'nde Doğumdan sonra çocuğun doğduğu eve gelen akrabalar ve diğer insanlar anne ve babaya "bu çocuk gerekli mi? Gereksiz mi? diye sorarlar. Eğer doğan çocuk kız ise gereksiz, erkek ise gerekli cevabı verilir. Çocuk için toy yapılmadan önce çocuğun göbeği kesilir. Düşen göbek "kulca" adı verilen bir küçük torbanın içine konularak çocuğun beşiğinin üstüne asılır. Kulcanın asıldığı iplerin bir yanına ak, diğer yanına gök renkli kıyralar (bezler) bağlanır.[128]

Tatar Türkleri'nde Doğum yapan kadının eşine, annesine ve kayınvalidesine mutlaka *söyençe* (müjde) verirler. Bu haberi getirene, genelde yumurta, para, kumaş veya yazma gibi hediyeler verilir.[129]

---

126 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 255

127 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 255

128 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s.2.

129 Çulpan ZARİFOVA ÇETİN, Tatatr Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 69-70.

2.3.1. Çocuğun Yıkanması ve Tuzlanması

Çocuğun doğumunun ardından yıkanması ve tuzlanması gerekli görülmektedir. Doğum sırasında üzerinde kalan biyolojik kalıntıların temzilenmesi ve yeni doğmuş bebeğin rahatlaması için yıkanır, tuzlanır. Çocuğun kokmaması, terlememesi, pişkin vücutlu ve kibirsiz olması için çocuk tuzlanır. Acıpayamlı'ya göre tuzlamaktaki asıl amaç bunlar değil tuzda bulunan manevi kuvvettir [130]. Boratav da tuzlamanın büyülük bir işlem olduğu görüşündedir.[131] Anadolu da Ulaşlı Türkmenlerinde çocuğun yıkanması ve tuzlanmasını ebe yapar. Tuzlanmayan çocukta mantar gibi hastalıklar oluşur. Tuzlanmayan çocuklar çiğ deri gibi kokar. Vücudu da çok sağlıklı olmaz Bu koku hayatı boyunca kendisini bırakmaz. Ulaşlı Türkmenlerinde yeni doğan çocuk tuzlanmakla beraber son yıllarda, yapılan bu uygulamada azalma görülmüştür. Hastanede yapılan doğumlarda çocuk genellikle tuzlanmamaktadır. Tıbben de tuzlama işleminin doğru olmadığı düşünülmektedir. Çocuğun tuzlanmasının yanında şeker, pekmez, tuz karışımı suyla yıkandığı da olur. Çocuk tuzlandıktan sonra bebeğin tatlı, şirin olması için de vücuduna şeker sürülürdü. Çocuğun sağlıklı olabilmesi için, özellikle havaların sıcak olduğu yaz günlerinde kırkı çıkıncaya kadar çocuk her gün yıkanır. Çocuğun yıkanması görevini ebe, nene ya da komşulardan eli yatkın bir kişi yerine getirir. Çocuğun dış görünüş bakımından ideal ölçülerde olması için çocuk yıkanırken bazı pratiklere başvurulduğu görülür. Bunlardan birisinde boynu kısa, tosmuk boyunlu, olmaması için çocuk banyo yaptırıldıktan sonra ayaklarından tutularak aşağı doğru sallandırılır. Kız çocukları güzel kokması için yıkanacağı ılık suya gül, karanfil konur, tatlı dilli olsun diye kızın ağzına bal sürülür. Ayrıca kız çocuklarının kırmızı dudaklı olması için de dudağına kiraz sürülürdü. Erkek bebeklerin yıkanacağı suyun içine zengin olması için para atılırdı.[132]

---

130 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 115.

131 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 152.

132 Ali DOĞANER, "Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri", HÜ., SBE., Türk Dili ve

Yakut Türkleri'nde de Yeni doğan çocuğu "ala ebe", alır ve onu hemen ateşin önüne götürür, orada ağzından püskürttüğü suyla alelacele yıkar, sonra tüm vücuduna taze kaymak sürer. Çocuğun yıkanması bundan ibarettir. Daha sonra yıkasalar da uzun aralıklar ve doğru olmayan yöntemlerle yapılır. Sık yıkanmayı soğuk algınlığına sebebiyet vereceği nedeniyle doğru bulmazlar.[133] Aynı şekilde sık sık çocukların vücudunu taze kaymak ile ovarlar ve bunu çok yaralı bulurlar.[134]

Bulgar dağı Yörükleri arasında da yeni doğan çocuk ilerleyen yıllarda kokmaması için tuzlanır. Aynı bölgede yaşayan Yörükler, kokulu tombulak (patatese benzer bir çeşit bitki) kökünü döverek toz hâline getirirler, yeni doğan çocuk kırk gün tombulaklı suda çimdirilir. Kokulu tombulak tozu pudra yerine çocuğun vücuduna serpilir. Ayrıca çocuk kırk gün yıkandıktan sonra vücuduna bal sürülür.[135] Kozan Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde de yeni doğan çocuk bir hafta süreyle günde ikişer defa banyo yaptırılır. Çocuğun vücudu bal veya tuzla sıvanır.[136]

2.3.2. Çocuğun Doğumunu Kutlama Ritüelleri

Dünyada ve Türk Dünyasında çocuk sahibi olan aile, ailenin akrabaları ve içinde bulundukları çevre çocuğun doğumunu çeşitli şekillerde kutlamaktadır. Çocuğun dünyaya gelmesinde kuşkusuz büyük bir sevinç yaşanmaktadır. Anadolu'da zaman içerisinde çocukla ilgili düşüncelerin, endişelerin de farklılaştığı görülmektedir. Geçmişte çocuk sayısı çok da olsa bunun için endişelenilmiyor, aile bütçesine katkıda bulunacağı, tarımda, hayvancılıkta aileye yardımı olacağı için sevinç duyuluyordu. Aşiret bilincinin güçlü olduğu zamanda da çocuk ailenin güçlenmesi anlamını da taşıyordu.

Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s,73

133 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 178.

134 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 178.

135 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 265.

136 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 220

Önceki dönemde yasaların getirdiği uygulamayla da çocuk sayısında artış görülmüştür. Beş çocuktan az çocuğu olan ailelerden yol parası alınır ya da yol yapımında çalıştırılırdı. Beş ve daha çok sayıda çocuğu olanlardan para alınmaz, bir işte de çalıştırılmazdı. Bu yüzden de çok çocuk sahibi olanlar sevinirdi.[137]

Gagauz Türkleri'nde erkek çocuğu olan aileler yılbaşı gecesi ve 3 Şubat'ta horoz keser ve dağıtırlar.[138]

Altay Türkleri, çocuğun doğumunu kutlamak için toy yaparlar. Doğan çocuk eğer kız ise ona toy yapılmaz. Yalnızca erkek çocuk doğduğunda toy yapılır. Çocuk büyükbaba ve büyükannenin ilk erkek torunu ise çocuğu onlar alır, büyüttükten sonra ergenlik çağında çocuğu tekrar anne ve babaya geri verirler.[139]

Kazak Türkleri, çocuğun doğumunu kutlamak için çocuk sapasağlam dünyaya geldi ise o gün koyunlar keser, kavurma yapar akraba ve komşulara dağıtırlardı bu törene "jarıs kazan" adını verilerdi. Ertesi gün ise şildehana adı verilen bir tören yapar dombra çalar yemek yer eğlenirler ve yeni gelen çocuğu hayırlamış olurlardı[140]

Yakut Türkleri çocuğun doğumunu fevkalade önemli bir hadise olarak görmekte ve "maladasın" adında bir şenlik tertip etmektedirler.[141] Bu tören aynı zamanda yeni bir yere taşındığında veya fevkalade bir durum olduğunda da yapılmaktadır. Bu törene "malağsın" da denilmektedir.[142] Bu törenin ayin münasebetiyle verilen ziyafet karşılığında kullanılan bu kelimeyle karşılanması Yakut Türklerinin doğum, ad koyma, nişan, evlenme, isim günü gibi hadiseleri bu minvalde gördüğünün ve onlar için kutsal olduğunun açık

137 Doğaner, 2006:74.

138 Yoloğlu, 1999:86.

139 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s.4.

140 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 183.

141 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 613.

142 PEKARSKİY, E.K.; age., s 613.

bir göstergesidir.[143] Bu günlerde Yakut Türkleri'nin en önemli yemeklerinden bir olan süt, yağ, kımız, yoğurt ve at etinin karıştırılması ile elde edilen bir nevi bulamaç gibi olan bir yemek törene katılanlara ikram edilir. Bu yemeğe "malağdasın" adı verilir. Ayrıca ikiz çocuklar doğduğu zamn verilen ziyafete "unğuoh arahsıbıt malağsına", gelinin güveyin evine gitmesi münasebetiyle yapılan ziyafete ise "barar ınalağsın" adı verilmektedir.[144]

Ulaşlı Türkmenleri arasında çocuğun doğumu çeşitli şekillerde kutlanmaktadır. Çocuk sahibi olan babanın mutlaka gömbet yedirmesi gerekmektedir. Gömbet; lokumla bisküvi, sucuk (lokumdan yapılım cevizli sucuk) ya da üzüm, fıstık, leblebi gibi çerezlere verilen addır. Büyük küçük herkes gömbet yemek için çocuk sahibi olan ailenin evine gider. Özellikle de çocuklardan gömbet yemeyen kalmazdı. Çocuklar önlüklerine, verilen gömbeti doldururlardı. "Gömbet" yemek için yapılan ziyaretler, çocuğun "yedi kırkı" çıkıncaya kadar devam ederdi. Çocuğun doğumu çevredeki insanlar tarafından kutlanırken belli kalıpsal ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. "Hayırlı olsun, Allah analı babalı büyütsün. Vatana millete hayırlı bir evlat olsun," gibi ifadeler bunlardan en çok kullanılanlarıdır. Çocuğun doğumunu kutlamaya gelen, "çocuk görmeye giden", yakın akrabalar, aile dostları, komşular çocuğa kıyafet alırlar. Durumu iyi olanlar altın takar ya da çocuğun yastığının altına para koyar. Ekonomik durumu iyi olan ailelerin misafirlere yemek yedirdiği de görülmektedir. Gelen misafirlere bir de "kaynar" ikram edilir. Doğumdan sonraki yedi gün "kaynar" yapılır. Kaynarın yapılmasında tarçın, şeker ve ceviz kullanılmaktadır. Tarçınla şeker kaynatılır, kıvama gelince de üzerine ceviz serpilerek yenir. Kaynar özellikle erkek çocuk olduğunda yapılır. Çevrede hayırlı olsuna gelmeyen kalmaz, herkes aynı kalıplaşmış sözleri söyleyerek çocuğun doğumunu kutlarlar.[145]

Çocuğun doğumunu kutlama törenlerinde kırmızı renkli loğusa şerbeti, bir yandan misafirlere ikram edilirken diğer taraftan da alkarısının

143 PEKARSKİY, E.K.; age., s 613

144 PEKARSKİY, E.K.; age., s 613

145 Doğaner, 2006:74.

uzaklaştırılması işlevini gördüğüne inanılır. Burada sunulan içeceğin inanç motifleriyle süslendiği görülmektedir.[146] Kırmızı renk ayrıca Çin'de, Hindistan'da, ve Avrupa'da nazar ve kötü ruhlara karşı kullanılmaktadır.[147] Kırgız ve Kazaklar arasında kadınlar ilk çocukları doğduğu zaman, ateşe saygı gösterisinde bulunurlar, ateş üzerinde eğilir ve onun üzerine yağ paçaları atarlar.[148]

Kazak Türkleri, çocuğun doğumunu kutlamak için, "Şildehana" adı verilen bir tören yaparlar. Şildehana, Kazak halkının eski zamanlarından gelen çok kıymetli toylarından birisidir. Bu toy, dünyaya gelen çocuğun sevinci için yapılan ilk toydur. Bu toyun eski gelenek ve inançlarla da ilişkili yönleri vardır. Eski zamanlarda dünyaya gelen çocuğu kötü ruhların alıp gideceği düşünülerek kırk gün tan atıncaya kadar çocuk gözetiliyordu. Bu gözetleme vaktinde gençler şarkı türkü söylüyorlardı. "Köy çırası kırk gün sönmez" denilen kavram da bu gelenekten kalmıştır. Dünyaya gelen çocuğuna ithafen oğlu olan baba:

Sevinip kan yüreğim tam ortadan yarıldı
Başımdaki kederden kurtuldum.
Oğul gördüm, ulu, şağşağalı toy yapayım,
Attıktan sonra anlımdan tan yarılıp.

Bu dörtlük büyük mutluluk bildirmektedir. Neticede erkek çocuk olursa otuz, kız çocuk olursa kırk günden sonra çocuğun ana babası şildehana toyu yapar. Bu, çocuğun sağlamlaşmaya, kemiğinin katılaşmaya başladığını bildirmekle beraber eski inanmalara göre çocuğun kötü ruhlardan kurtulduğu gün olarak da düşünülmektedir. Bu aile sevincini, eş dost akrabalarla toplanıp toy yaparak paylaşır. Bu toyda çocuğa iyi dilek ve temennilerin geçtiği şiirler söylenir. Bunlara şildehana ölen-jırları (türkü, şiir) denir.

146 Nebi ÖZDEMİR, Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, , Akçağ Yayınları, Ankara-2005, s.114.

147 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s.148.

148 W. RADLOFF, Sibirya'dan, Çev. Ahmet Temir, , Maarif Basımevi, İstanbul-1956, s. 484.

Kut girdi bugün işte yeni evine
Baht versin yaradanım, her evine
Koyun kesip, şildehana kursun
Kutlu olsun (gözün aydın) diyoruz çocuğuna.

şeklinde toya katılanlar şiirler söylerler.[149]

Kırgız Türkleri çocuğun doğumunu kutlamak için "Centek Toyu" yaparlar. Kırgızların geleneklerine göre aileye çocuk geldiğinde çok sevinilir. Bu sevincin ifadesi olarak da "Centek Toy" adında bir tören düzenlenir. Bu töreni çocuğun dünyaya gelmesini kutlama olarak değerlendirebiliriz. Aile bireyleri en iyi yemekleri hazırlayarak, yakın akrabalarını komşularını çağırır. Bu uygulama bebeğe saygı ve onun dünyaya gelişini kutlamadır. Eve çağrılanlar bebeğe çeşitli hediyeler getirirler. Bu hediyelere de "göründük" denir. Adete göre daha önce çocuk doğduğunda ağzına sürülmek üzere hazırlanan çocuğun ve orada bulunanların ağzına sürülür. Bu uygulamaya "oozandıruu" denilmektedir. Bu ritüel çocuğun uzun ömürlü, bereketli olması için mili bir dileği ifade eder. Nitekim bu törenin Manas destanında da yapıldığı, törene her taraftan misafirlerin çağrılıp, millî oyunlar oynandığı, kutlamalar yapıldığı belirtilmektedir.[150]

Altay Türklerinde ise doğum yapan kadının ateşi kirletmemesi için bir ay ateşe dokunması yasaktır. Dokunan kişiler ateşten geçirilmek suretiyle temizlenir.[151]

Türk Dünyası'nda Doğan çocuk ailesine bir huzur, mutluluk ve sevinç getirmiştir. Türk halkları çocukları dünyaya geldiği andan itibaren bellirli bir yaşa kadar onu okşama ve ninniler ile büyütmektedir. Genellikle ninnilerin pek çok türü bu ritüelerde ve diğer zamanlarda çocuğa okunmakta ve dile gitilmektedir. Türk dünyasındaki annelerin söyledikleri ninnilerde

149 Aldajar Abilov-Ravşenbek Salmanov, Kazak Folkloru Jane Destür Sabaktastığı –I, Tumar Baspası, Kızılorda 2007, s.207-208; B.J. Jüsipov, Kazak Halkının Salt-Destürleri, Köşpendiler Baspası, Almatı, 2007, s. 10-11.

150 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 48.

151 KARAKAYA, A. "Ateş.", Emel, 99-102, 1977, s. 8.

genellikle annenin çocuğuna duyduğu sonsuz sevgi, çocuğun gelecek hayatta kazanacağı başarılar, uzun ömürlü, yiğit, kahraman vb. olması için dualar, çocukların atasını, anasını, büyüğünü sayması için verilen nasihatler, vatan müdafaasında başarılı olması, öğretmen, dokkor, subay gibi saygın bir meslek sahibi olması dilekleri dile getirilmiştir.[152]

Türk boylarında yaygın olarak çocuğun doğumundan sonra ninni türü icra edilmektedir. Bütün Türk boylarında olduğu gibi Tatar Türkleri de ninniler söyleyerek çocuğu büyütürler**.** Tatarlar, bütün Türk boyları gibi bebeği beşiğinde sallarken sevgi yüklü ninniler söylerler. Bu ninnilerde genelde çocuğun geleceğinden söz ederler. Tatar ninnilerinde annesi, yavrusunun mutlaka bir âlim olacağını umar. Bazı ninnilerde anne, çocuğuna zor kaderinden şikâyet eder, yavrusunun kendisinden daha şanslı, daha mutlu olmasını diler. Aynı zamanda bebeğine etraftaki hayatı, insanları ve doğayı da tanıtır. Beşikte yatan çocuğa söylenilen ninniler, Tatar Türklerinde *Bişek Cırları* olarak adlandırılır:

Âlli-bâlli itâr bu,	Elli-belli eder bu
Yokılarga kitâr bu;	Uykuya da gider bu
Bâv-bâv itep, küzyomıp,	Ninni, gözünü kapatıp
İzrâp kenâ kitâr bu.	Uyuklayıp gider bu
Alma kebek tâgârâp,	Elma gibi yuvarlanıp
Üsep, buyga citâr bu;	Büyür de boy alır bu
Abıyları artırman	Ağabeyleri arkasından
Kazannarga kitâr bu.	Kazan 'a da gider bu
Kazannarda ukıgaç,	Kazan 'da okuyunca da
Galim bulıp citâr bu. [153]	Alim olur gider bu

Diğer Türk boylarından ninni örnekleri:[154]

152 Mehmet Yardımcı, Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Diğer Tekerlemeler, II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, s.1

153 Zarifova Çetin, 2009:229.

Anadolu'da
Nenni oğluma yaraşır
Mahalleyi dolaşır
Mahallenin kızları
Oğlum ile oynaşır

Kosova'da,
Nenni çocuğum uyusun
Uyusun da büyüsün
Pıtır pıtır yürüsün
Babasının düçanına citsin

Azerbaycan,
Laylay dedim yatasan
Gızıl güle batasan
Gızıl gülün içinde
Şirin yuhu tapasan

Özbekler'de,	Türkiye Türkçesi,
Allay aytay canım balam	Ninni söyleyim canım yavrum
Aram algın, alla - ya, alla	Rahat olasın ninni
Baktımga sen katta balgın	Bahtıma sen büyük olasın
Aman balgın, allla-ya-alla	İyi olasın, ninni ninni

Kazaklar'da,	Türkiye Türkçesi ile,
Eldiy eldiy kögerem	Ninni ninni torunum
Men özüngmen kögerem	Ben seninle yeşeririm
Calık paymın kün boyı	Bıkmam usanmam gün boyu
Kızıgıngna kenelem	Sevincinle dolarım

154Bu bölümde yer alan maniler Mehmet Yardımcı, Kıbrıs ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni ve Diğer Tekerlemeler, II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, s.1-11.künyeli bildirisinden seçilmiştir.

Eldiy böpem eldiy-ay Ninni bebeğim ninni
Men salamın en-küydi-ay Ben söylerim şarkı türkü

2.3.3. Loğusalık ve Loğusanın Kaçınma Ritüelleri

Yeni doğum yapmış, iyileşip yataktan kalkmamış olan kadınlara loğusa; doğumdan iyi olamaya kadar geçen süreye de "loğusalık dönemi" denilmektedir. Loğusaya Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde farklı isimler verilmiştir. Buna göre loğusaya Elazığ'da "dığaskesen", İstanbul ve Denizli'de "emzikli", Gaziantep'te "nevse" denilmektedir.[155]

Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de al basmaması için beş veya yedi gün loğusa kadınlara su içirilmez ve yağla pekmezden başka bir şey yedirilmez.[156]

Kozan Dağı Türkmenlerinde ise bir kırkı çıkmamış çocuğun evine et girmez. Girse bile önce çocuk evden çıkarılır ve et yerine konulduktan sonra çocuk içeri getirilir.[157]

Geçiş dönemleri arasında bazı benzerlikler olsa da törenlerin birbirine karıştırılmamasına dikkat edilir. Örneğin Kozan Dağı'ndaki Türkmenlerde kırklanmamış loğusası bulunan bir evin üst tarafından düğüncü ve gelin geçirmek yasaktır. Eğer düğüncüler evin etrafından geçmek zorunda kalmışlarsa da ancak evin altından geçebilirler.[158] Bulgar Dağı'ndaki Yörükler arasında, dokuz ayma basmış gebe kadınlarla yeni

155 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 65.

156 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 510.

157 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 219.

158 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 219.

doğum yapmış loğusa kadınların rüyalarının aynen çıkacağına inanılır.[159] Loğusaların zararlı etkilere karşı, yanlarında kutsal yazı, bıçak, iğne, makas, mavi boncuk, nazarlık vs. bulundurmaları "pasif büyü" ile açıklanmaktadır. Pasif büyü zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya denmektedir.[160]

Yakut Türkleri yeni doğum yapmış bir kadının vücudu güçsüz olur düşüncesiyle kadınların 40 gün başka aileye gitmesine uygun görmezler eğer gider ise çocuğu hastalıklı olur, cıkız olur diye düşünürler.[161] Yeni doğum yapmış bir kadın başka aileye giderse ona önce bir parça ekmek yedirirler ve "fareni ye" denir. Böylelikle bodrumdaki süte fare toprak dökmez düşüncesi egemendir.[162]

2.3.4. Emzirme İle İlgili Ritüeller

Yeni doğan çocuğun beslenmesinde, sağlıklı olarak büyümesinde, zekasının gelişmesinde anne sütünün önemli olduğu bir gerçektir. Loğusalık dönemindeki annenin sütü çabucak gelsin ve bol olsun diye yufka ekmeği ufalanıp pekmeze karıştırılarak yedirilir. Anneye az şekerli su içirilir. Sütün çok olması için şekerli yiyeceklerin yedirilmesine önem verilirken ekşili yiyeceklerden kaçınılır. Anne sütünün çok olması için annenin iyi beslenmesine çalışılır. Sütü olmayan, sütü kesilen kadınlara "memesi kör oldu" denir. Sütün gelmesi için çeşitli uygulamalara başvurulur. Bunlardan birisi, sütü kesilen kişinin muska yazdırmasıdır. Bir başka uygulamada ise sütü gelmeyen annenin döşüne ısıtılmış bir sabun basılarak döşü korkutulur.[163] Anne sütü halk tıbbında da kullanılmaktadır. Gözü rahatsız olan kişilere anne sütü damlatılarak tedavi edilmeye çalışılır. Dede Korkut Hikâyeleri içindeki "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu"nda Boğaç Han

159 Ali Rıza YALMAN Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 283.

160 Sedat Veyis ÖRNEK, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000, s.146.

161 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s. 83

162 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; age. s. 83-84.

163 Doğaner, 2006:78.

annesinin sütüyle iyileşir.[164] Emzirme, çocuğun sütten kesilmesiyle ilgili çeşitli inanmalar vardır. Buna göre Anadolu'nun güneyindeki Toros Türkmenleri arasında ay aydınlığında sütten kesilen çocukların dişlerinin vakitsiz dökületeceğine inanılır.[165] Trabzon'da da üç aylar (Recep, Şaban, Ramazan) içinde memeden kesilen çocuğun rızkının dar olacağına inanılır.[166]

2.3.5. Albastı ve Kırk Basmasından Korunma Ritüeli

Doğum yaptıktan sonra, kadınların loğusa adını verdiğimiz dönemlerinde "Al" dediğimiz kötü ruhların kadının üzerine çökmesi sonucunda kadının humma bunalımı içerisine girmesine "al basması" denilmektedir.[167] Albasması inanışı Anadolu, Özbek, Kazak, Başkurt, Tıva, Altay, Kırım, Kazan, Sibirya Türklerinde *albastı* veya *alvastı* şeklinde; Türkmen Türklerinde *albarstı*, Karakalpak ve Nogay Türkleinde *albaslı*, Azerbaycan Türklerinde *hal henesi*, KumukTürklerinde *albaslı katın*, Karaçay ve Malkar Türklerinde *almastı*, Gagauz Türklerinde ise *rusali* şeklinde adlandırılmaktadır.[168] Görüleceği üzere albasması inanışı bütün Türk toplulukları arasında yaygındır.

Gagauzlarda yeni doğmuş çocuk olan evden komşuya gece ateş verilmezdi. Ateş verilen eve şer kuvvelerin, kötü ruhların geldiğine inanılırdı. Çocuğa ve anneye zarar verecek kötü mitik kuvvet "beyaz giysili kadın" (luş-nitsa, lufusnitsa, urisnitsa, bet karısı) dır. Bu kadının çocuğa ve anneye kötülük edeceği düşünülür.[169] Burada al ruhunun beyaz elbiseli bir kadın olarak karşımıza çıkması oldukça dikkat çekicidir.

Altaylı boylarda ve Kırgızlar'da doğumun gecikmesi ve güç olması

164 Adnan BİNYAZAR, Dede Korkut, İstanbul, YKY, 2002, s. 129.

165 Ali Rıza YALMAN Yalgın , Cenupta Türkmen Oymakları I, II., Haz. Sabahat Emir, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 141

166 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s. 83.

167 Aksoy, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2. c., İnkılap Yay., İstanbul 1998, s. 560.

168 Mustafa AÇA; Trabzon Şalpazarı Çepnileri İle Çuvaş Türkleri'nin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi, Karadeniz, Yıl 1, S. 1 Kış, 2008, s. 30-31.

169 Yoloğlu, 1999:87.

“Albastı” veya “Al karısı” denilen kötü ruhun lohusaya musallat olmasına bağlanmaktadır170. Dolayısıyla gerek Albastı’nın, cinlerin zararından korunmak; gerekse nazar, göz değmesinden sakınmak için Kırgızlar’da kadın, doğum yapmak üzereyken dışarıda erkekler bağırır ve silah atarlar. Doğum yapan kadının başına tuz, ekmek vb. konur, tütsü yapılır. Kadının yanında su bulundurulmaz. Zira Albastı kadının yüreğini çıkarıp suya atabilir.[171]

Ülkemizde al; albastı, alkarısı, alanası, alkızı tabiriyle genellikle kırklı loğusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık ifade edilmektedir.[172] Acıpayamlı’ya göre[173] alruhu ve hastalığı Türklere özgü bir inanıştır. Bu inanışın menşei Orta Asya’dır. İnan da alkarısı (albastı) inancının Türklerdeki Şamanizm inancının günümüz Anadolu Türklerinde yaşayan izleri olduğunu belirtmiştir. İnan’ın aktardığı W.Radloff tarafından tespit edilen Altayların Yaratılış Efsanesinde fena ruh anlamına gelen “Albıs”tan bahsedilmektedir.[174] Altay Türklerinde “Albıs” veya “Almıs”ın Altay mitoljisindeki kötü ruhlardan biri olduğu, ormanda bulunduğu tırnaklarının bakırdan olduğu hatta öldüğü zaman vücudunun kayşa dönmesine rağmen tırnaklarının hala bakır olaraak kaldığı ifade edilmektedir. Ayrıca kara kadife bir ata binmesi ile birlikte kara is gibi görünen bir elbiseye sahip olduğuna inanılmaktadır. Kendisinin ancak uzun bakır tırnaklarının gözükmesi halinde tanınacağını düşündüğü için elbesinin uzun yenleri içinde bakır tırnaklarını gizleyerek tanınmamaya çalışır.[175] Albastının elbisesi ile ilgili olarak kara veya kırmızı olduğu şeklinde Anadolu’da da rivayetler bulunmakatadır. Albasmasıyla ilgili anlatımların da bu fena ruhtan geldiği düşünülebilir. Boratav[176]a göre “al-karısı” adı verilen bu

170 Günay-Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türkleriı Dinî Tarihi, s. 68.

171 Yrd. Doç Dr. Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri’nde Gelenek ve İnanışlar, TDV Yay., Ankara-2005, s. 81.

172 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961,s.75.

173 Orhan ACIPAYAMLI, age., s.10

174 Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000, s. 18.

175 Dr. İbrahim DİLEK, Altay Masalları, Alp Yay., Ankara-2007, s.146.

176 Pertev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999, s.78.

varlık Türklerle Kafkas ve İran asıllı kavimlerde ortaktır ve Türklerden yayılmıştır.

Al basması inancında loğusa kadınlara, “al karısı”, “al avradı” veya “kara kura” adı verilen kötü ruh tarafından zarar verilmesi hatta öldürülmesi düşüncesi hakimdir. Türk Dünyası’nın hemen her yerinde görülen ve günümüzde de önemini koruyan bu inançta belirtilen kötü ruh, üremenin ve çoğalmanın düşmanı gibidir. Bu bakımdan koruyucu “Umay” iyesinin zıddıdır.[177] Al aparma, al karısı, al kızı, Türk mitolojisinin hâlâ yaşayan yaygın uzantılarıdır. [178] Çoğunlukla yeni doğum yapan kadınlara ve çocuklara zarar vermektedir.[179] Bıçak, kama, kılıç gibi kesici aletler hatta orak, al basmasından korunmak için gelinin yastığının altına konur.[180] Loğusa kadınları basan bir güç olan Al’ın basmasına, “al apardı” da denilmektedir. Al aparmaması için loğusanın yastığına iğne batırılır. Bazı yörelerde çocuğun ve annenin yastığının altına da bıçak konulur. [181] Ayrıca cenazenin defninden dönen kimse, loğusa kadının bulunduğu odaya alınmaz, aksi halde kadını karaların basacağına inanılır. Birçok yerde de cenazeden dönen kimse doğrudan doğruya evine gelmez. Köyün veya mahallenin sokaklarında bir süre dolaştıktan sonra evine gelir.[182]

Al Basması gece olur ve "Al" yeni doğum yapmış kadınları basar. Al'dan, onun basmasından korunmak için gelin yalnız bırakılmaz, odasında yaşlı bir kadın da bulundurulur. Yeni doğum yapmış kadının odasına Kur’an-ı Kerim konulur. Kara Basması ise gündüz de olur ve Kara, hamile olmayan insanları da basabilir. Kara Basması insanın gözüne bir karartının görünmesi

177 Kalafat, Yaşar; Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., .3. bs., Ankara 1999, s. 24.

178 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.9, .159.

179 İnan, Abdülkadir; “Al Ruhu Hakkında”, Makaleler ve İncelemeler, TDK Yay., Ankara, 1968, s.259-267.

180 Kalafat, Yaşar. Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları , .T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 251.

181 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.52.

182 Kalafat, Yaşar; age., s. 52-53.

şeklinde tezahür eder. Daha ziyade, yalnız insanları kuytu, tenha yerlerde basar.[183]

Anadolu'da Al basmasına yol açan "Al-Ruhu"nun mekânı olarak; ahırlar, samanlıklar, virâne ve harabe yerler, ıssız boş sahalar, nehir kenarları, su kaynakları, ağaç dipleri, değirmenlerin civarı, mağaralar ve tandırlar olarak bilinir.[184]

Özbekistan'da "iki kat ayal" (çift canlı kadın) doğum yapıncaya kadar saçını kesmez. Resim çektirmesi halinde ise ömrünün kısalacağına inanılır. Anneler doğum esnasında ve doğumdan sonra yalnız bırakılmazlar. Yanına; ekmek, soğan, sarımsak, biber, tuz, bıçak, kamçı, ısırık (üzerlik) konulur. Bu uygulama al basmasından korunmak içindir. [185] Kumuklar'da al karısının ismi "bastırık"tır. Al basması ise "bastırık basa" şeklinde ifade edilir. Al karısı ve al basması Avarlar'da da mevcuttur.[186]

Bayır-Bucak'ta al basması, derin uykuya dalmış bir kimsenin birisi tarafından üzerine çökülmesi, boğazının sıkılarak öldürülmesi şeklinde anlatılır. Al bastı umumiyetle insan şeklinde görülür. Kurtulabilmek için uykudan uyanıp ayıkma gerekir. Korunmak için hocalara başvurulur, Kur'an okunur.[187] Keleki'de hamile gelinin hal aparmasından korumak için yastığına sancak (kilitli iğne) takılır. [188] Bayır–Bucak Türkmenleri'nde yeni doğum yapan annenin Kara-Kura diye bilinen kara iyeden korunmak için yastığının altına bıçak ve ekmek konur. Böylece annenin "cin çarpması"ndan korunacağına inanılır.[189]

183 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, .s.159.

184 Kalafat, Yaşar; age., s. 45.

185 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, .s.159.

186 Kalafat, Yaşar; Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, KB Yay., Ankara 2002, s.105.

187 Kalafat Yaşar, Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Ankara 1996, s. 49.

188 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.45.

189 Kalafat, Yaşar; Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Bayır-Bucak Türkmenleri Kültür .ve Dayanışma Derneği, Ankara 1996 s. 49-50.

Dedeli yöresinde loğusa kadınların kötü ruhlardan korunması için Kur'an-ı Kerim okunur ve loğusanın odasına kadın ayakkabısı konurken; Anadolu'da "Al Karısı", Türk dünyasında "Al ruhu" olarak bilinen bu kara iyeden korunmak için erkeklere ait eşyalar konur[190]

Hamile kadın gece yalnız bırakılmaz, tuvalete yalnız gönderilmez. Yemeklerine özel ilgi gösterilir. İns-cin (in-cin) acina (cinler) albastı dokunmamamsı için korunulmasına çalışılır. Yaman gözden saklansın diye çeşitli âdetler yerine getirilir. Bu münasebetle hamile kadının odasına ailenin sarhoş, eve çok geç gelen erkeklerinin, kısır hanımların, inançsızların, kötü niyetli kimselerin girmelerine; yorgan ve yastığına dokunmalarına mâni olunur.[191]

Türkmenistan'da küçük çocukları "Al-Arvak"a karşı korumak için onun elbiseleri geceleyin evin dışına asılmaz.[192] Bu inanç Türkiye'de de vardır, akşamdan sonra kırkı çıkmamış bebeğin elbisesi dışarı asılmaz ve gündüz asılmış ise güneş batmadan evvel o elbiseler dışarıda bırakılmaz; eşikten içeriye eve alınır.[193] Al basması ve onunla ilgili uygulamalar, İran Türkleri arasında da yaygın olarak yaşamaktadır.[194] Türkiye'de çocuk-güneş ve Al-Arvak'la ilgili başka uygulamalar da yapılır. Eski Türk Dininde mevcut olan ve bugün de halk inançları arasında varlığını devam ettiren husus "Güneş Kültü" ile ilgilidir. Güneş, Gök tanrı inanç sisteminin unsurlarından birisidir.[195]

"Lohusa ile çocuğuna kırk gün içinde gelen hastalıklara umumiyetle kırk basması (Anadolu), bazı yerlerde kırk düşmesi (Antalya), kırk karışması (İstanbul), kırk bastı (Eskişehir), lohusa bastı (Eskişehir) gibi isimler

190 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 43, 37.

191 Kalafat, Yaşar; age., s. 53.

192 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.37.

193 Kalafat, Yaşar; age., s. 37.

194 Kalafat, Yaşar; İran Türklüğü, Yeditepe Yay., Ankara 2005, s. 93.

195 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.37.

verilmektedir."[196] Kandıra'nın Bağırganlı, Antaplı, Safalı Köyleri'nde kırk basmasına "yaşıt basması" da denir.[197]

Albasması ve kırk basması bazı yörelerde birbirinden farklı kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, doğumun ilk kırk günündeki tehlikelerden olan al karısı ve al basması daha çok kadın eksenliyken, kırk basması ise çocuk eksenlidir.[198] Kırk basmasına uğrayan çocuğun bu süre içinde hastalanacağına, zayıf düşeceğine ve öleceğine inanılmaktadır.

Anadolu'da "al basması" ve "kırk basması" tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmüş, ikisi arasında bir fark gösterilmemiştir. Özellikle doğumdan sonraki ilk yedi günde loğusa kadın ile yeni doğan çocuğu albasması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Anne ve çocuk için al ve kırk basma tehlikesi kırk gündür. Al basan kişi nefes alamaz, ateşler içerisinde yanar. Albasmasında çocuk boğulur. [199] Çocuğun kırk bastığının belirtileri, çocuğun iştahtan kesilip cılız kalması, zayıflaması, huysuzlanıp ağlaması, yürüyememesi, çocuğun yüzünde yaraların çıkmasıdır.

Al, somut bir hâle bürünerek insan suretinde loğusa kadının rüyasında görünür, kendisine ya da çocuğuna zarar verir. Al basmasıyla ilgili anlatımlardan birisi şu şekildedir: "Eli değnekli, sakallı bir hoca geldi, üzerime çöktü. Uyanınca beş günlük kırklı olan çocuğumu emzirdim. Çocuk hık, hık etti, al basarak öldü. Al boğdu boğdu koydu. Ben öleceğime çocuğum öldü. Önce anneyi basan al, emzirme ile çocuğa geçmiştir. Görüldüğü gibi olağan üstü özelliklere sahip bir unsur, halkın zihninde somutlaşarak ortaya çıkmaktadır. "Somutlayıcı düşünce"ye Yeni Çağ başlarındaki Avrupa halk kültüründe de karşılaşıyoruz. Burada da veba salgını yaşlı bir kadın olarak ortaya çıkar.[200] Albasmasıyla ilgili bir başka anlatımda "Albasmasında

196 Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 85.

197 Işıl ALTUN, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, , Yayıncı Yayınlan, İzmit-2004,s, 158.

198 Altun 2004:154

199 Altun 2004:158

200 BURKE, Peter. Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü Çev. Göktuğ Aksan, Ankara, İmge Yayınları, 1996, s. 197.

“Karakuru” çöker. Anne uykusundan bağırarak kalkar. Annesiyle birlikte çocuk da ağlamaktadır.” türünden ifadelere rastlanmaktadır.[201]

Bulgar Dağı’nda yaşayan Yörüklerde, “al hastalığı” kadın kılıklı korkunç bir yaratıktır. Dev kadar büyük bir kadın olan bu yaratığın elinde bir ciğer vardır. Onun tek gıdası, loğusa kadınların ciğerleridir.[202] Kozan Dağı Türkmenlerinde ise al karısı bir kuş gibidir ve eve her yerden girer. Elinde ise bir boncuğu vardır. Loğusa su kaplarım açık bırakmadağı takdirde al karısı yanma yaklaşamaz.[203] Nurhak Dağı Türkmenlerinde de “Al Ana”[204] denilen yaratığın ortada su bulup loğusaya zarar, vermemesi için su kaplarının ağzı örtülür.

Anne ve çocuğu al basması ya da kırk basmasından korumak için çeşitli uygulamalar içerisine girildiği görülmektedir. Ulaşlı Türkmenlerinde al basması olmasın diye loğusa ve yeni doğan çocuk kırk gün dışarı çıkmaz. Al basan kişi korkar bu yüzden anne ve çocuk bu süre içerisinde yalnız bırakılmaz. Yanında mutlaka bir kişi bekler, anne ve çocuğun olduğu odada yatar. Loğusanın yanında canlı şahıslar bulundurma motifi, loğusayı muhtelif eşyalarla koruma fikrinin, müşahhaslaşmış şeklidir.[205]

Anadolu’nun Güneyindeki Türkmenler arasında da çocuklardan birine kırk basmaması için bir hafta içinde bir köyde, iki evde çocuk doğarsa bu çocukların anaları kırkıncı gün karşı karşıya gelerek birbirleriyle bir demir parçası veya bir iğne değiş tokuş ederler.[206] Kozan Dağı Türkmenlerinde de iki kırklı kadın, kırk basmaması için, bir evde toplanırlarsa aralarında iğne değiştirirler.[207] Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde görülen inanışa göre,

201 Doğaner, 2006:80.

202 Yalman 2000, 1:293

203 Yalman 2000,11:311

204 Yalman 2000,11:511

205 Acıpayamlı 1961:126

206 Yalman 2000, 1:65

207 Yalman 2000,11:218

beraber doğmuş, yani "kırkı karışmış"[208] olan iki çocuk yaşları doluncaya kadar birbirlerinin yanına götürülmezler.

Bulgar Dağı'ndaki Yörükler arasındaki inanca göre, al karısının korktuğu tek şey demir ve ateştir. Loğusaya al basmaması için ayrıca, yastığının altına bir orak, maşa, bir kilit veya bir anahtar konur; ateşte süpürge yakılır ve külü ile bir küllü su hazırlanarak loğusaya üç yudum içirilir, kurşun dökülür. Obada bulunabilirse, loğusanın ayağına[209] veya koluna bir zincir baklası takılır.

Kırgız-Kazaklar demirden kötü ruhların kaçtıklarına inanırlardı. Ayrıca, Kazakların inancına göre al ruhu demirciden de kormaktadır. Bu bağlamda, loğusanın yanındaki bir erkek, demirciyi temsil ederek çekiçle demire vurmaktadır.[210] Bilindiği gibi, demir ve demircilik Göktürklerden bu yana Türk kültüründe önemlidir.[211]

Kırk basmasına karşı alman bu önlemler yanında kırk basan çocuk ve anne çeşitli şekillerde tedavi edilir. Anadolu'nun Güneyindeki Türkmenler arasında kırk basan çocuğun vücuduna ebesi iğne bağlamak ve usturayla bazı yerlerini kanatmak suretiyle tedavi eder. Bir başka uygulamaya göre, kırk basan çocuğu terazinin gözüne koyarlar terazinin diğer gözüne hayvan tezeği doldururlar, ölçerler ve tezeği bir yerde saklarlar. Bir hafta geçince çocuğu tekrar ölçerler ve eğer ağırlık gözüne bir tezek eklemek gerekiyorsa, tekrar tartarlar. Anne-babası çocuğu kucaklarına alarak mezarlığa götürürler. Çocuğu burada bırakarak geri dönerler, eğer çocuk mezarlıkta ağlarsa döndü derler,[212] ağlamazsa mutlaka öleceğine inanırlar.

Alkarısıyla ilgili inanmalarının modern tıptaki karşılığı; "doğum

208 Abdülaziz Bey 1995,1:15

209 Yalman 2000,1:293

210 Hassan 2000:230; İnan 2000:84, 170

211 Ögel 1998:66-71

212 Yalman 2000,1:65

sonrası depresyonu"dur.[213] Buna göre tıp ilminin yeterince yaygınlaşmadığı ve sözlü anlatımların etkili olduğu önceki tarihlerde alkarısı ve kırkbasması gibi inançlar toplumda yaşamış ve zaman içerisinde zayıflayarak da olsa günümüze kadar gelmiştir.

2.3.6. Kırklama Ritüeli

Loğusa ile çocuğunu, gebelik ve loğusalık çağlarının kirlerinden arıtmak ve onlan temiz bir vaziyette cemiyete sokmak gayesiyle çocuğun doğumunun kırkıncı gününde yapılan pratiklerin adına kırklama denilmektedir.[214] Kırgızlarda doğumdan sonraki kırk günlük döneme "çilde" denilmektedir. Yeni doğum yapan kadına "çildelüü," (Çilde kelimesinin farsçadaki çili yani kırk kelimesinden gelmektedir) yeni doğan çocuğa da "kırkı çıkmamış çocuk" denilir.[215] Yapılan kırklama törenine "kırk uçurma" da denir. Kırklanan loğusa ile çocuk loğusalık devrinin icap ettirdiği yasaklara uymak zorunda değillerdir. Çevrelerinde bulunanlarla serbestçe temas edebilirler. Kırklanan çocuk "yeni bir âleme" dahil olur,[216] bu da geçiş dönemlerinin en belirgin özelliğidir. Kadın temizlenerek hamilelik ve loğusalık döneminden ayrılır, tekrar toplum içerisine katılır. Loğusalık döneminde kendini ve çocuğunu kötü güçlerin etkisinden korumayı başarmış, tehlikeli dönemi atlatmıştır.[217]

"Kırklanmak" ifadesi, "kırklamak" şeklinde de kullanılmaktadır. Yeni doğan çocuğun ve annesinin kırk gününü tamamladıktan sonra, evde veya hamamda kırk tas su dökülerek banyo yaptırılması törenidir. bu törende çocuk veya annesi yıkanırken, tas kırk kere suya daldırılarak Besmeleyle başından aşağı su dökülmesidir. [218] Türkmenlerde ise bebek dünyaya

213 Çevirme, Sayan 2005:71

214 Acıpayamlı 1961:122, 160

215 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 47.

216 Acıpayamlı 1961:94

217 Doğaner, 2006:62.

218 Gölpınarlı, Abdülbâki; Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, .İstanbul 1995, s. 200.

gelince, yedinci gün yıkatılır, kırkıncı gün ise tuzlu su ile yıkanması sağlanır ki, buna "kırklama" denilir.[219]

Buradan hareketle “kırk” sayısının halk inançları arasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.[220] Kur'an-ı Kerim'in VII. (A'râf) sûresinin 142. âyeti kerimesinde, Musa Peygamber'e Tur Dağı’nda, otuz günlük vâde verildiği ve bu vâdenin on günle tamamlandığı bildirilerek «Kırk» sayısının tamamlayış sayısı olduğu ayrıca, Hazret-i Peygamber’e kırk yaşlarında vahiy geldiğinden kırk sayısı adetâ kutsal bir sayı olmuştur.[221]

Bunun yanında Sofîlerce, yeryüzünde Tanrı’nın halifesi olan “Kutup”’tan sonra iki eren vardır. Birine sağ yandaki, öbürüne sol yandaki İmâm, ikisine birden “imâmeyn” denilmektedir. Bu iki İmâmla Kutba Üçler denir. Bunlardan sonra dünyanın dört yanına hükmeden dört; onlardan sonra da yedi ve kırk eren vardır; bunlara da Kutupla beraber “Beşler”; Kutuptan sonraki yedi ve kırk ereneyse “Kırklar, Yediler” denir. [222]

Dünyaya yeni gelmiş bebekler ve onların annelerinin, kara iyelerin verecekleri zararlar itibariyle en hassas dönemlerinin ilk kırk gün olduğuna inanılır. Onlardan korunmak ve verdikleri zarardan kurtulmak için çeşitli uygulamalar yapılır. Bu inanışlar daha ziyade kırsal kesimde yaygındır.[223]Anadolu aşiretlerinin hepsinde bu tür inanç ve uygulamalar vardır.[224]Kırklanmak deyimi ile kırkı çıkmak deyimi büyük çoğunlukta aynı anlamda kullanılmaktadır.

Gagauzlarda bebeğin doğumundan kırk gün geçtikten sonra kadınla çocuk kiliseye gider, girişte dizi üstü durur, papaz (rahip) ise onlara haç çizer,

---

219 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.44.

220 Gölpınarlı, Abdülbâki; Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, .İstanbul 1995, s. 201.

221 Gölpınarlı, Abdülbâki; age., s.201.

222 Gölpınarlı, Abdülbâki; Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, .İstanbul 1995, s. 201.

223 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.44.

224 Kalafat, Yaşar; age., s. 44.

dua okur, çocuğu kucağına alarak eğer erkekse, “altarın”[225] etrafına dolandırır, kızsa, sadece ikonalara yaklaştırır. Bu “temizleme” merasimi ve çocuğa kirve (haç anne-baba) tutulması; diğer Hıristiyan Türk Boyları olan Hakaslarda da yaygındır.[226]

Loğusanın doğurması üzerinden kırk gün geçmek anlamında kullanılan bu deyimin oluşmasında doğumdan sonra kırk gün geçmeden evden dışarı çıkılır ise çocuğa veya annesine bir zarar gelebileceği inancı etkili olmuştur. Türkmenlerdeki bir inanca göre, çille-kırklı kadının hassasiyeti ve korunmaya muhtaç oluşu şuradan gelmektedir. Annenin karnındaki bebeği besleyen damarlar doğumdan sonra da kırk gün sürecek şekilde "açıktır". Annenin metabolizması, bebek karında imişcesine kırk gün daha bebeği beslemek ister. Doğumdan evvel bebek, anne karnında 40 günde tecessüm ettiğinden, doğumdan sonra da bu süre kırk gündür. Korunmanın yöntemlerinden birisi de gelinin beline kuşak bağlanılmasıdır. Bebek dünyaya gelince, yedinci gün yıkatılır, kırkıncı gün ise tuzlu su ile yıkanması sağlanır ki, buna "kırklama" denilir.[227] Çocuğun kırkı veya yarı kırkı için dokuz veya kırk ayrı yerden su getirilerek banyosu yaptırılır. Banyo suyunu "ocak"lardan alanlar da olur. Annenin ve dünyaya gelen bebeğin kırkı ve yarı kırkı ile ilgili uygulamalar Anadolu'nun bütün aşiretlerinde vardır[228].

Çocuk doğduktan kırk gün geçtikten sonra yapılan pratikler “kırk çıkarma”dır. Bu törene mahalledeki yaşlı kadınlar, akraba, komşular çağırılır, küçük bir merasim yapılır. Tören öncesinde Kuranı kerimden süreler okunur dua edilir. Kırklama işlemi başlayınca çocuğa doğduğunda giydirilen elbiseler çıkarılır, ense saçı kesilir. Hazırlanan suya kırk kaşık su ve tuz ilave edilir. Oradaki misafirler dilek diler, mutlu ve zengin olması için dua ederler. Çocuğun bu su ile yıkandırılması aynı zamanda onun temiz tutulması ve sağlıklı olması içindir. Yaygın olan bir inanışa göre bu tuzlu suya yıkanılan

225 Hıristiyanlıkta “atlar” “Rabbin Sofrası”nın icra edildiği sunak kısmıdır. Bk. Resimler Bölümü

226 Yoloğlu, 1999:87.

227 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.44.

228 Kalafat, Yaşar; age.,s. 44.

bebeğin eti sağlamlaşır ve bundan sonra vücudunda yara oluşmaz. Kırklama merasiminin sonunda kırk tokoç (bir tür ekmek) yapılır. Bu ekmek de mahalledeki çocuklara dağıtılır. İnanışa göre kırkı çıkan çocuğun diğer çocuklar gibi iyi yetişip büyüyeceğine inanılır. Merasime gelen herkes dua okuyarak evden ayrılır.[229]

Doğumdan sonraki dönem ritüeli olarak karşımıza çıkan "kırk çıkarma" töreninde icra edilen tür olarak karşımıza çıkan tekerlemeler bulunmaktadır.

"Kırkın mırkın çıksın."
"Yaşın uzun, ömrün uzun olsun."

Şumnu Türkleri'nde kırkı çıkacak anne için kırk kaçırma yapılır. Kırk kaçırılınca mevlit okutulur ve sofra açılır. Adağı olan aileler kurban keser, bu şölene hısım-akraba davet edilir. [230] mevlit okutulması esnasında ilahiler ve mevlit okunur. Mevlit ritüelinde icar edilen tür olan Süleyman Çelebi'nin mevlidine örnek metinler bölümünde yer vereceğimiz için buraya almadık.

Ayrıca elimizde örneği olmamakla beraber, kaynaklarda olduğuna dair bilgilerin bulunduğu, Hıristiyan Türk boyu olan Gagauzlarda bebeğin doğumunun 40. günü yapılan ve kilise de gerçekleşen vaftiz töreninde törende okunan dua da bu bölüme dâhil edilebilir.

Hazara Türkleri'nde, kırk gün sonra anne büyük erkek evladı veya kocasıyla dışarıya çıkar; suyun kenarına kadar gider. Su içer ve oradan en yakın akrabanın evine uğrar. Böylece "çill puri" (kırk gün) biter. Anne için bu kırk gün içinde özel yemekler yapılır. Hazaralar'da kadın kırkı çıkıncaya kadar et yemez, onun bulunduğu eve et girmez. Çiğ et, kirli su, onun bulunduğu evin üst tarafından da geçirilmez. Kırkı çıkmamış anne yedi gün

229 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 47.
230 Kalafat, Yaşar; age., s. 238-239.

evin eşiğinin dışından gelen yemeği yemez; kırk gün kendi evinden dışarı meydana, pazara çıkmaz. Bulunduğu odaya ebe hariç hiç kimse girmez. [231]

Annenin doğumdan sonraki kırklı günlerinde bol bol sadaka verilir. Çocuk ve annesi, kırkıncı gün çimdirilir (yıkanır). Balayı, anası ve ebesi çimdirir. Banyo suyu taze olmalıdır. Banyo suyuna altın, para, küpe, kefil niyetine bırakılır. Şumnu Türkleri'nde kırkı çıkacak anne için kırk kaçırma yapılır. Kırk kaçırılınca mevlit okutulur ve sofra açılır. Adağı olan aileler kurban keser, bu şölene hısım-akraba davet edilir. [232]

Kırım Türkleri'nde balaya 40 defa su dökülerek kırkı çıkarılmış olur. Kırk çıkarma işini genellikle okumuş kişinin yapması istenir. Bebeğin annesinin de kırkı çıkarılır. Kırkı çıkmamış anne evden dışarı çıkarılmaz. Anne kırkı çıkınca çocukla birlikte evvela kendi annesini ziyarete gider. [233]

Uluğ Türkistan'da çocuğun ilk giyeceği gömleğe "çile gömleği", "kırk gömleği" veya "it gömleği"[234] denilir. Bu gömlek yeni bir kumaştan değil babasının veya dedesinin eski bir gömleğinden yapılır.

Özbek Türkleri'nde paklattırılış merasimine "Çille Guçaran", "Kırkın Çıkışı", "Çilla Kuvis" denir ve bu törenlerden sonra çocuk ve anne dışarı çıkarılabilir.[235] Anne ve çocuğa konulan yasaklar kaldırılır. Anneyi yatırıp karnına kırk damla su damlatılır.

Kuzey Afganistan Türkleri'nde kırkı çıkmamış anne, kırk gün evin eşiğinin dışından gelen yemeği yemez. Bu korunma bazen yedi gün bazen de yirmi gün sürebilir; bazen de kırklı kadın kırk gün kendi odasının eşiğinden dışarı çıkmaz. Kırk gün dolunca da o, odada durmaz, bir yakının evine gider. Buna "çille kaçış" (çileden kaçış) denir. Çille, Farsça kırk anlamında olup

231 Kalafat, Yaşar; Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, KB Yay., Ankara 2002, s. 9.

232 Kalafat, Yaşar; age., s. 238-239.

233 Kalafat, Yaşar; Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, KB Yay., Ankara 2002, s. 336.

234 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, .s.158-159.

235 Kalafat, Yaşar; age., s.101.

Doğu Anadolu'da da yaşamaktadır. Kırklı eve yabancının gelmesi ile çocuğun "cine uğrayacağı" fikri Anadolu'da da yaşamaktadır.

Kuzey Afganistan Türkleri'nde kırklı ailede Ata (baba) yedi, yirmi veya kırk gün aynaya bakmaz, su içerken dahi suda aksini görmekten kaçınır. Aksi halde çocuğun "cinleneceğine inanılır." Aynaya zamansız bakma ile ilgili inançlar Anadolu'da yaşamaktadır.[236]

Özbekler'de çocuk dünyaya geldiği zaman çocuğu ve annesini inler-cinlerden ve yaman gözlerden korumak amacıyla ateşten geçirilerek "Cillig devri" (kırk devri) yapılır. Anne ve çocuğu da kırk gün "Cillede" (kırklı) olurdu. Bu dönemde yabancı kişilerin anne ve çocuğunun yanına girmesi yasaktır. Çilleli evde çeşitli merasimler (dinî pratikler) yapılırdı.[237] Çocuğu yaşamayan kadınlar da bu dönemde doğum yapılan eve sokulmazdı.

Türkiye Türkleri'nde de "kırk", "yarı kırk", "kırkdan çıkarma", "kırklı" gibi inançlar ve bunlarla ilgili anne ve yavruya tatbik edilen uygulamalar vardır. Bunlar yapılmadığı takdirde anne ve yavrusunun hastalanabileceğine veya ölebileceklerine inanılır. Bunları, görünmeyen bazı güçlerin yaptığı inancı vardır. Doğu Anadolu'da da kırklı karşılığı olarak Özbeklerde olduğu gibi "Çilli"[238] tabiri kullanılır.

Amasya köylerindeki bir inanca göre kırklı kadınlar bir araya gelince kırkları karışıp kendileri ve çocukları zarar görmesin diye iğne değişirler. Türkiye'de çocuk ve annenin yarı kırkı ve kırkı çıkarılırken bunlara "iliştir" (kevgir) ile su dökülmesinin hayrına inanılır.[239]

Türkmenistan ve Türkiye'nin bazı bölgelerinde çocuk yedi gün geçtikten sonra kırkı çıkarılır. Çocuk kırkı çıkarken banyo yaptırılır. Banyo suyuna yedi kaşık tuz, yedi tene pirinç veya buğday, beyaz gümüş konulur ve

236 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.52.

237 Kalafat, Yaşar; age., s. 44.

238 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.44.

239 Kalafat, Yaşar; age., s. 44.

körük taşlanır. Böyle yapılması halinde çocuğun temizlik seven biri olacağına inanılır. Banyodan sonra çocuk yedi ev dolaştırılır.[240] Ev sahipleri çocuğa hediye verirler.

Türkmenistan'da Amuderya nehri kıyılarında çile büyük ve küçük çile olmak üzere ikiye ayrılır. Çocuk yirminci ve kırkıncı günü banyo yaptırılır.[241] Türkmenistan'da çocuk doğduktan sonra kırk gün geçinceye kadar "kırklı"-"çilli" sayılır. Kırklı eve adetli kadın ve merhumu toprağa verip mezarlıktan dönen kişi girmemelidir. Böyle evlere et ve yumurta salınmamalıdır (sokulmamalıdır). Kırklı eve et ve yumurta getirtilmişse, çocuk eşikten dışarı çıkarılmalı, et ve yumurta eve alındıktan sonra çocuk eve alınmalıdır.[242]

Türkiye'de kırklı eve et getirilecek ise çocuğun babası çocuğu başının üzerinde havaya doğru ayağa kaldırır. Etten yüksekte tutmaya çalışır. Bize göre et, yumurta cenazeden gelen kişinin çocuğu "basması" riski vardır. Baba çocuğu yukarı kaldırırken açıklandığı üzere "Gök'te Allah'ın tasavvur edilmesi, ondan güç almak istenmesi" [243] inancını yaşamaktadır.

Ulaşlı Türkmenlerinde doğumdan sonraki yedinci ve kırkıncı günlerde çocuğa ve annesine kırklama töreni yapılmaktadır. Bunlar "yedinci kırk" ve "kırkıncı kırk "denilerek birbirinden ayrılır. Yedisinde yedi taş, kırkında kırk taş çocuğun yıkanacağı suyun içine atılır. Yeşil yaprak toplanarak suyun içerisine konur. Eleğin içerisine altın konur. Yedi kırkında bebeğe yedi kez su dökülür, kırk kırkında ise su dökerken "on"a kadar sayılır, ardından da yirmi, otuz, kırk denerek yıkama işlemi bitirilir. Ayrıca çocuğun yıkanması sırasında "görüp göreceğin kırkın, mırkın bu olsun. Yaşın uzun, ömrün uzun olsun," [244] denir.

Yakutlarda geline ve çocuk doğuran kadına muayyen bir müddet

240 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.104.

241 Kalafat, Yaşar; age., s. 48.

242 Kalafat, Yaşar; Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s.48.

243 Kalafat, Yaşar; age, s. 48.

244 Doğaner, 2006:84.

zarfında ocak önünden geçmek yasaktır. Ocağın arka tarafından dolaşabilirler.[245] Bu duruma "Çobuo" adı verilmektedir.

Kozan Dağı Türkmenlerinde ise kırk gün sonra loğusanın ya da yeni doğan çocuğun niyetine kırk adet küçük taş yıkanarak kabirlere atılır. Böylece çocuk ve annesi kırklanmış olur.[246] Osmaniye'de, dünyaya yeni gelen bebek çoğu zaman kırk gün evden çıkarılmaz. Kırkı çıktığı zaman çocuk gezmeye çıkarılır. Bebeğin büyüdüğünde kısmetli ve zengin olması için varlıklı bir eve götürülür. Bu evde bebeğe hediye veya para verilir. Bazı ailelerde ise 7 kırkı çıkan kadın çocuğunu da alarak kaynanasına, eltisine, görümcesine gezmeye gittiği görülmektedir.[247]

Kırklama töreniyle Hıristiyan Türk boylarında kadınlara yapılan kilise törenleri işlevleri açısından büyük benzerlikler gösterir. A.H. Krappe'ye göre bu tür kilise törenleri sadece doğumdan sonra sembolik olarak temizlenme, arınma riti değil aynı zamanda doğum yapmış kadını kötü ruhlar gibi özel tehlikelerden koruma, onu günlük hayata dahil etme gibi işlevlerini de yerine getirir.[248]

2.3.7. Ad Verme Ritüeli

"Geleneksel kültürümüzde adın, insanın kişiliği ve geleceği üzerinde etkisi olduğuna inanılır Bu yüzden de 'ad verme, ad koyma, ad takma' sıradan bir olay değildir". Bu inanç da adın seçimini, veriliş şeklini, adı veren kişiyi etkilemekte; ad vermeyi gelişigüzel bir davranış olmaktan çıkarmaktadır.[249] Bir başka deyişle, adın ifade ettiği anlamı ve niteliği sahibine geçirdiğine inanılmaktadır. "Örneğin çocuğa Kaya adı koymanın temelinde çocuğun kaya gibi dayanıklı ve sağlam olacağı inancı

245 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 223.

246 Yalman 2000,11, 218

247 Tekerek 1993:36

248 Jameson 1972:946

249 Altun 2004:170, 171

yatmaktadır."[250]

Yeni doğan çocuğa isim verilerek toplum içerisinde bir kimlik kazanmasının ilk adımı atılmış olur. Nitekim, ölen bir kişinin cenaze törenin yapılabilmesi ancak ad verildikten sonra mümkün olabilir. Adlar kültür normlarına, değerlere, politikaya bağlı olarak verilebilmektedir.[251] Ad verilmesinin kişisel ve sosyal boyutu vardır. Anne babanın kişisel tercihleri, beğenileri, yaşadıkları, arkadaşları, içinde bulundukları çevre, aldıkları eğitim etkili olmaktadır. Çocuğa verilecek ismi karı-kocanın beraber seçmesi ataerkil aile yapısının kırıldığını, modern aileye geçildiğini gösterir. Bazen de ad verme üzerinde toplumsal normlar etkisini gösterir. Evli çiftlerin, özellikle de babanın ailesi belirleyici unsur olur ve çocuğa uygun bir "ata dede" ismi arayışı içerisine girerler.[252] Çocuğun ismini büyük çoğunlukla babanın seçmesi ve kendi akrabalarından seçmesi ataerkil aile yapısını belirler.

Azerbaycan Türkleri'nde İsim verme merasiminde isim verecek kişi beyaz ineğin sütü ile ağzını temizler ve "ağ keçe" (halı) üzerinde oturur. Erkeğe genellikle yaşlı erkekler, kızlara ise yaşlı kadınlar isim verirler. Bunun için onlara elbise verilir. Çocuğa kendi ismini veren aksakal sakalından üç beyaz tüy koparark çocuğun koltuk altına koyar hayır dua verir. "Öz adımı sene goyuram! Menim gibi gocalana dek yaş...!" [253] derler ve çocuğun adı verilmiş olur.

Tatar Türkleri, "İsem Tuyı" (İsim Düğünü) adının verdikleri ritüeller ile bebeğe isim verirler. Bebek doğduğundan birkaç gün sonra isim verilir. Yeni doğan bebeğin uzun süre isimsiz kalmasına iyi bakılmaz çünkü o zaman bebeğe ismi şeytan verir diye inanılır. Bebeğe isim vermek için eve molla ve saygıdeğer akrabalar, komşular davet edilir. Bebeği, mollanın ve misafirlerin huzuruna genelde yastığa yatınp çıkarırlar. Molla, Kuran-ı Kerim'den ayetler

250 Örnek 2000b: 147

251 Başgöz 2004:15

252 Başgöz 2004:16

253 Yoloğlu, 1999:97.

okur ve bebeğin her iki kulağına ezan okuyarak ismini tekrarlar. Günümüzde çocuğa Diniye Nezareti tarafından hazırlanan "Doğum Cüzdanı"[254] da verilmektedir. Bebeğe isim verme merasimi, molla haricinde bebeğin dedesi veya babası tarafından da yerine getirilebilir.

Altay Türkleri, çocuğa ad olarak bazen doğumdan sonra eve ilk gelen kişi çocuğa bir ad verir. Bu ad veren kişiye de anne ve baba tarafından çeşitli hediyeler verilir.[255] Çocuğu görmeye gelen kişi eğer yakın bir akraba ise elbisesinin düğmelerinden bir tanesini sökerek çocuğun beşiğine bağlar.[256] Bu çocuğun rahat ve sağlıklı büyümesi için bir dilektir, bu arada akrabaların getirdiği hediyeler mutlaka gümüş olmalıdır. Altın hediye kabul edilmez. Getirilen hediyeler çocuğun yatağının altına bırakılır.[257] Altay türkleri çocuğun herhangi bir hastalığa yakalanmaması için de anlamı iyi olan adlar vermeye dikkat ederler. Möñküley, Soloñı, Tañ Colmon, Sümer... bununla birlikte aile uzun bir zaman sonra bir erkek çocuğuna veya aynı şekilde bir kız çocuğuna sahip olsa tersine bir durum olarak kızlara erkek, erkeklere de kız adı verilir.[258] Bu tarz ad verme çocuğu nazardan ve şer güçlerden sakınmak için alınan bir tedbir olarak düşünülmektedir. Çocuğa verilen bazı adlar ise doğum yeri ve zamanıyla ilgilidir. Ozoloy, Oray, Tuyka, Udaan, Erteçi, Ursu, Çarak. Altay Türkleri toplum hayatlarında olduğu gibi, çocuğun hayatının önemli anlarında da alkış sözler söylerler. Çocuğa ad verilirken söylenen alkış sözlerden bir tanesi şöyledir:

Cakşı cürüm sürzin	İyi hayat yaşasın
Carıngıda cıktırbas,	Güçlüye yenilemez,
Bökö bolzın.	Boğa olsun.
Caaktuga ayttırbas,	Yanaklıya söyletmez,
Çeçen bolsın.	Tatlı dili olsun.
Cüs caş caşa,	Yüz yaş yaşa(sın)

254 Çulpan ZARİFOVA ÇETİN, Tatatr Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 73.

255 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s, 4

256 İbrahim DİLEK, age..4.

257 İbrahim DİLEK, age., s.4.

258 İbrahim DİLEK, age. s. 4-5,; M.A.Muytuyeva, T.H. Tuduneva, M.V Ekeyeva, Altay Kalıktın Attarı, Gorno Altay 1993, s:8

Cügürük ata min İyesi yüce olsun![259]

Kazak Türkleri çocuğun doğumunun üzerinden bir hafta geçmeden çocuğa ad koyarlardı. Bunun için ise ağzı dualı birini seçer, ya da uzaktan gelmiş hatırlı bir misafire rica ederlerdi. Böylece bu kişi çocuğu kucağına alıp ezan okuyup ardından da üç kez sağ kulağına adını söylerdi buna ad koyma toyu adını veren Kazaklar adın çocuğa hayırlı uğurlu olmasını dilerler.[260] İsim verme merasiminde herşeyden önce evin ruhlarını yedirip, içirirlerdi. Ocağın önünde et dolu tabak tutar ve araka serperlerdi. Kalpten üç yağlı et parçası, yukarı kaburgadan (pogana), döşten et keserek ateşe atar ve sonra kendileri yeyip içerlerdi. Yaşlılar uzun ömürlülüklerinin çocuğa geçmesi için dua ederlerdi. Bu tür dileklerden bir kaçı bugünde dilimizde kullanılmaktadır: "Ömrüm ömrüne calansız", "Canım sene kurban", "Tanrı benim ömrümden kesip seninkine çalasın" vs.[261]

Kırgızların en önemli geleneklerinden biri de çocuğa ezan okutarak ad koyma geleneğidir. Ad koyma töreni belli bir topluluğu çağırarak gerçekleştirilir. Çocuğa isim koyma uygulamasında anne babanın kesin ümidi, gelecek hedefi, niyeti yatar. Çocuğun ismi ile geleceği arasında bir bağ kurulur ve ona belli bir mana verilir. Verilen ismin onun kaderini yönlendirebilecek özelliğe sahip olduğuna, gelecek kaderini hazırlayacağına inanılır. Ad koyma törenin en önemli özelliği ise bebeğe ad koymakla ona insanlar arasında bir insan olma hakkı, bir sosyal statü verilmiş olmasıdır. Adı konan çocuk büyük insanlar topluluğuna katılır. Diğer bir ifadeyle çocuk artık adam yerine konur, adam olmaya aday olur. Onun için kendisine layık olan bir isim seçilir. Kırgızlarda çocuğa adını dede ninesi, anne babası, molla veya ezan okuyan kişi verir. Ad koyma töreni şu şekilde yapılır: Ezan okuyan kişi abdest alır, kıbleye doğru ellerini iki kulağına kadar götürüp Allahu ekber diye bağırır. Ondan sonra örneğin "Abdulmuttalib'in oğlunun adı Adilbek" olsun

259 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 5.

260 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 182.

261 Yoloğlu, 1999:96..

diye üç kere tekrarlar. Bu arada tüm kardeş ve akrabalar hazır bulunur ve dua ederler. Çocuğa ad verirken okunulan ezan şu şekildedir:

Allohu Akbar, Allohu Akbar	Allahu Ekber, Allahu Ekber
Alla Taalam barın saktaar	Allahu Teala hepsini saklar
Tenirim doolot berdi	Tanrım zenginlik verdi
Aalamga adam keldi	Dünyaya insan geldi
Arıştaar kadam keldi	Yürüyecek adım geldi
Azan aytıp atın koyom	Ezan Söyleyerek isim veriyim
Alla bergen zatın koyom	Allah vermiş zatın vereceğim
Uul eken uul eken	Oğlan doğdu oğlan doğdu
Otun alıp baksın eldi	Odun keserek baksın eli
Atı boldu Otunçu	İsmini verdim Otunçu
*Kalkına kelip koşulçu*262	İsminle halkına katıl

Çocuk doğduğunda ilk olarak göbek adı verilir. Bu görevi genellikle doğumu yapan ebe üstlenir. Doğuma yardımcı olan kaynananın da göbek adını verdiği görülür. Ebe, çocuğun göbeğini kesmeden önce salâvat getirerek onun göbek adını verir. Erkek çocuklara göbek adı olarak Ahmet, Muhammet, dedesinin adı gibi isimler verilir. Kız olursa da Fatma, Emine gibi isimler verilir. İnanca göre çocuk öbür dünyada göbek adıyla çağrılacaktır. Bu yüzden göbek adı olarak verilen isimlerde dinî inanç etkili olmaktadır. Ebenin verdiği göbek ada göre anne, dünyaya getirdiği çocuğun kız mı erkek mi olduğunu öğrenir. Göbek adı verildikten bir hafta içerisinde de nüfustaki adı

262 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 43.

verilir. Doğan erkek çocuk, adı konulmadan ölmüşse Muhammet ismi verilir.[263] Çocuğa göbek adı[264] koyma Türklerin Müslüman olmasından sonra ortaya çıkan bir uygulamadır.

Geleneklerin etkisiyle ve vefa duygusuyla büyüklerin adlarını çocuklara koymak yaygın bir davranıştır. Ölenleri yaşatma, nesli devam ettirme hatırlama, saygı ve sevgi amacıyla büyüklerin isimleri konulmaktadır.[265]

Türk boylarında isim verme geçmişten günümüze kadar çok eğlenceli ve önem atfedilen bir törendi. Genellikle isim vermek için el aksakalı, yaşlı akraba ve din hizmetlileri davet edilirdi. İsim çocuğun doğduğu duruma, çevreye, ebeveynlere, onun önemli özelliklerine vs. göre verilirdi. "Kitab-ı Dede Korkut" kitabında eski Oğuzların isim verme merasimleri ile karşılaşıyoruz. Böylece el aksakalı, müdrik yaşlı ozan baba boy boyladı, soy soyladı. Dirse hanın oğluna Buğac, Gam Böre'nin oğluna Bamsı Beyrek ismini verdi. Bu isimler görüldüğü gibi erkek büyüdükten, ergenlik çağma yetiştikten sonra yaptığı herhangi bir yiğitliğe göre verilmiştir. "Kitab-ı Dede Korkud" boylarındaki ilginç isimlerden birisi de Bayböre'dir.[266]

Hakas geleneğine göre isim verme merasimi (pala toyı) çocuk doğduktan üç gün sonra yapılırdı. O gün koyun keser, süt arağı araka yaparlardı. Toplantıda (mecliste) ebe araka döker misafirler ise araka tenceresine çocuğun dişleri çabuk çıksın diye para, yüzük, boncuk atarlar. İsim verme merasiminde büyük inek veya at bağışlarlar. Buna "haro"[267] denilir. Çocuk büyüdüğünde çocuğun annesi hayvan bağışlayanlara yenisini verir.

263 Doğaner, 2006:85.

264 Boratav 1999:88

265 Altun 2004:175

266 Yoloğlu, 1999:89.

267 Yoloğlu, 1999:95.

Bildiğimiz gibi eski Oğuzlarda her bir isim, aksakalı tarafından güzel bir olaya, yiğitliğe veya o kişinin soyunun bağlı olduğu ongona göre verilirdi. İsimlere baktığımızda boyların on iki değil daha çok olduğunu görüyoruz. Sadece zaman birçoklarını yaşatamamıştır. "Gara dere ağzında gadir veren, gara buga derisinden beşiğinin yapuğu olan, açığı tutanda gara taşı kül eyleyen, gara bığm yedi yerde ensesinde dügen Gazan gartaşı Garagüne", "Demir gapu dervendeki demir gapıyı, gapub alan, altmış tutam ala könderinin ucunda er böğürden Gazan gibi pehlevanı bir savaşta üç kerre atmdan yıkan Gıyan Selcik oğlu Delü Tondaz", "Vanban destursızca Bayındır hanın yağısın basan, altmış bin kefere gan, gusduran Gaflet goca oğlı Şir Şemseddin"[167] gibi isimler fikrimizi bir daha onaylıyor.[268]

Çocuğun olmasını sağladığı düşünülen türbelerdeki kişilerin, bu kişilerin akrabalarının ismi çocuğa verilir. Örneğin Hatay Şenköy'e gidenlerin burada yatan kişinin akrabasının ismi olan Hatice, Eshabı Keyf'e gidenler Esabil, Ökkeş Baba Türbesine gidenler Ökkeş, Haşan Dede Türbesine gidenler Haşan, İbrahim Baba Türbesine gidenler İbrahim ismini verdikleri görülür. Çocuğun kutsal sayılan bir günde ya da gecede doğması da alacağı isim konusunda etkili olmaktadır. Berat gecesinin olduğu hafta doğan çocuğa Berat; Kadir gecesi doğan çocuğa ise Kadir kız ise Kadriye[269] ismi verilmekte bu çocukların ileride iyi bir insan olacağına inanılmaktadır.

Anadolu'da Çocuğa hangi ismin verileceği belirlendikten sonra yapılan bir törenle ad koyma işlemi gerçekleşir. İmam veya dini bilen bir kişi eve çağrılır. Bu kişi aile büyüklerinden de olabilir. İsim verilecek çocuk kucağına verilir. O kişi de çocuğun sağ kulağına ezan okur, sol kulağına da kamet getirir ve ismini kulağına üç defa söyleyerek adı vermiş olur. İsim koyma uygulamasını yapan kişi "İsmini ben koydum ömrünü Allah versin

268 Yoloğlu, 1999:95.

269 Doğaner, 2006: 88.

ismiyle yaşasın" [270] gibi dua mahiyetinde sözler de söyler. Ad koyma işlemini kadınlar yapmaz, erkeklere yaptırılır.

Elbeyli aşiretinde çocuğa doğduğu günün ertesinde ya da doğduğu hafta ad verilir. Çocuğa isim konduğu gün bir kuzu kesilir ve davet verilir. Erkek çocukların ismini yaşlı erkekler, kız çocuklarının ismini koca kanlar okur.[271] Kozan Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde ise yeni doğan çocuklara altı aya kadar isim verilmez. Ad vermede tören düzenlenir. Törende ad verilecek çocuğun babası çevredekileri davet eder, davar keser. Topluca yenilip içildikten sonra çocuğa isim verilir. Bu âdet erkek çocuklarında daha sık uygulanmaktadır.[272]

Günümüzde kabul edilen dinler isim koyma merasimlerini de etkilemiştir. Müslüman ailelerinde Kur'an açmakla, Hıristiyanlarda ise kilisede keşiş İncil açmakla vs. gibi isim verme merasimi geçirilirdi. Bu da halklar arasında Müslüman, Hıristiyan, Budist isimlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Tuvalarda genellikle çocuğa bir hafta sonra isim verilirdi. Bu anda aksakallı akrabalardan birisi övgülü sözler söyler, çocuğa hayır dua ve isim verirlerdi: Kan-ool (polad, sert oğlan) Koveymaa (bol, eliaçık) vs. Ailede çocuklar tez-tez ölürse, ölümü şaşırtmak için şamanın önerisiyle çocuğa Bagay-ool (Pis oğlan), Hırlıg-ool (Kirli oğlan) Karakız (Gara gız) vs. isimler verilirdi. Çocuk doğduğunda veya kadın hamile iken "Lama" astrologlara fal baktırılır, eğer falda çocuğa kötü gelecek gözükürse bazan erkeğe kız kıza ise erkek ismi verirlerdi. Lamaizmin yaygınlaşmasından sonra isim verme merasimlerine Lamalar da davet ediliyorlardı. Lama çocuğun ağzına, alnına, emgeyine yağ sürer, boynundan tami (üzerine dua yazılmış tılıs-man) (cevşen) asardı. Bu dualaların anlamına göre onlar inşam 404 hastalık ve 84000 günahtan korur. Bundan sonra lama çocuğa isim verirdi. Lamaizmin yaygınlaşması ile Budist tanrıların da isimleri geniş yayılıyordu. O zaman sadece din adamlarının değil (Dalçan, Dolgar, Şogjal, Delger, Danzırın,

270 Doğaner, 2006: 88.

271 Yalman 2000,1:28

272 Yalman 2000,11:219

Çalezirin), aynı zamanda mukaddes Budha kitaplarının isimleri de çocuklara verilirdi. (Dajı, Segbe, Manzankçı, Çadamba, vs.) Budizmin felsefi kavramlarını ifade eden isimler de verilirdi. (Sotpa-sebr, Sandan-ruhu kendinde toplama (cem'etme) Dorji (temizlik) vs.) Diğer Hıristiyan halkları gibi Hakas ve Gagavuz Türklerinin çocuklarına da haç suyuna şahımken[273] isim verilirdi. İsimler Hıristiyan takvimine dayanırdı. Gagavuzlarda vaftiz zamanı papaz (rahip) tarafından verilen isimler[274] halk arasmda değil, sadece resmi yazılarda kullanılırdı.

Aynı durum Hakas ailelerinde de geçerlidir. Hakas ailesinde çocuk ölürse, sonradan doğan çocukları kötü ruhlardan korumak amacıyla onlara kötü isimler verilirdi: Paga (kurbağa),Usturuh (taban), Koçik (arka) vs. Başka çocuk istemediklerinde artık fazla ismi verilirdi. Ailedeki çocukların isimlerinin uyumlu olmasına çalışılırdı. Örneğin küçüklere Tayıs, Tabii, Tança, Naydus, Pardus, Uçuş vs. kardeşlere ise Haratay, Hulatay, Alatay vs.[275] isimler verilmektedir.

Eski Türklerde bir oğlan çocuğu ancak kahramanlık göstermesi hâlinde isim alabilmekteydi. Örneğin Eski Yakutlar'da küçüklüğünde verilen ad gerçek ad sayılmazdı. Gerçek ad yay çekip ok attıktan sonra verilirdi. Kahramanlık gösteremeyen sıradan insanların ise özel adları olmamış, yalnız kabilesinin adını taşımışlardır.[276] Türkler İslâm dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmiştir.[277]

Toplumların kültürel ilişkiler kurduklan kültürlerden etkilenmelerinin de verilen ad konusunda belirleyici olabildiği görülmektedir. Örneğin, Büyük Selçuklu döneminde Fars kültürü özellikle yönetici kesim arasında etkili olmuştur. Bu yüzden de XIII. yüzyılda bütün Selçuklu hükümdarları Türk

273 Vaftiz suyu ile çocuk banyo yaptırılırken.

274 Yoloğlu, 1999:95.

275 Yoloğlu, 1999:99.

276 İnan 2000:173

277 Boratav 1999:88

isimleri değil İran mitoloji kahramanları adlarını taşımışlardır. Keyhüsrev, Keykâvüs, Keykubat vs..[278] isimleri buna örnek verilebilir.

Çocuğa ad verme ritüelinde icra edilen tür olarak; ezan, kamet, dua-alkış türleri tespit edilmiştir. Bu türlre de boylara ait ritüeller sırasında icra edildikleri yerde örnekler verilmiştir.

2.3.8. Çocuğun Yaşaması İçin Yapılan Ritüeller

Çocuğun yaşaması için aileler yeni doğan çocuğa eğer erkekse Yaşar, Dursun, Durdu; kızsa Durdane gibi isimler koyar. Bu isimler nüfusa kaydedilmez, göbek adı olarak konur. Ölen çocuğa ölmüş birinin adı verilmişse bu isimdeki çocukların yaşamadığı düşünülür ve artık, bu isim yeni doğanlara verilmez.[279] Çocuklann yaşaması için bu tür isimlerin konulması Türklerdeki Şamanizm inancının günümüzde yaşayan izleri olduğu düşünülebilir.

Osmaniye bölgesinde çocukları, anne karnında durmayan ya da doğduktan sonra yaşamayan aileler Mehmet adını taşıyan yedi kişiden kumaş toplarlar ve bu parça kumaşlardan elbise dikerler. Çocuk doğduğunda ölmemesi için bu elbiseyi giydirirler. Ölen çocukların nazardan öldüğüne inanılır. Nazar değmesin diye de muska yazdırılır. Çocuğu durmayan kadınlar, hocaya boy muskası yazdırırlar. Çocuk doğunca da şifa muskası yazdırılır. [280] Muska yazdırılması sonucu doğan çocuğa, hocanın isteği üzerine, erkekse İsmail, kız ise Hacer adı verilir. Hoca bu iki ismin dışında başka isimler de isteyebilir.

Doğan çocukların yaşamaması bazen işlenen bir günaha, ihmal edilen bir ibadete bağlanır. Bulgar Dağı'nda yaşayan Ayaş aşiretinde dedelere kurban adanmadığı takdirde bazı belaların geleceğine, çocukların

278 Türkdoğan 1999:158

279 İnan 2000:207

280 Doğaner, 2006:91

yaşamayacağına inanılır.[281] Anadolu'nun güneyindeki Türkmenler arasında, çocuğu yaşamayan kadınlar bir hocaya başvurarak at, it veya bir kurt derisine hamaylı yazdırabilirlerse, çocuklarının mutlaka yaşayacağına inanırlar. Bir de, çocuğunu yaşatmak isteyen analar bir saban demiri ile çocuğu terazide tartar ve çocuğu demire satar. Böyle yapan anaların çocuklarının yaşacağına inanılır.[282]

Çocuğu sembolik olarak satma Yakut Türklerinde de görülen bir uygulamadır. Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Müslüman Başkurtlarda da benzer uygulama vardır.[283]

Altay Türkleri'nde çocuğun ana rahmine düştüğü andan dünyaya geldiği ve 5-6 yaşına ulaştığı ana kadar "Umay-ana" tarafından korunduğu düşnülmektedir. Hatta çocuk doğduğunda bazen beşikte ağlar ise o zaman Umay'ın onu yalnız bırakıp ayrıldığı düşünülmektedir. Dağlık Altay Teleütleri'nde çocuk 6 aylık olduğu zaman çocuğun babası eve bir "kam" davet ederek çocuğun korunması için Umay-ana için bir buzağının kesildiği tören düzenler bu töreni kam yönetir. Çocuğun beşiğine koruyucu muska asılır zaman zaman da "Umay"ı simgelediği için süt ve su saçılırdı.[284]

Kuzey Teleütlerinde de aynı ayin düzenlenir ve "paskan bala" adı verilen dönemdeki çocuk kötülüklerden korunması içni şaman tarafından bu tören yönetilir ve tanrıya kurban kesilirdi. Bundan sonra çocuğun ikizi artık "Umay" değil "Kut" olarak anılırdı.[285]

Çuvaşlar arasında çocukların yaşamasını temenni etmek yolunda bir diğer tören de *pokupki* törenidir. Özellikle çocukları doğumdan sonra yaşamayan ailelerde bu tören mutlaka yapılmaktadır. İnanış sistemine göre

281 Yalman 2000,1:204

282 Yalman 2000,1:69

283 İnan 2000:174

284 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.65.

285 L.P. POTAPOV, age., s.65-66.

doğumdan hemen sonra çocuk büyükanne veya akrabalardan birisi tarafından hızla bir bez parçasına sarılır ve sokağa çıkarılır. Bu sırada tören için hazırlanmış kişi çocuğu sokakta alır ve eve getirir. Eve geldiğinde ev sakinleri ile şu diyaloga girer: "Bebek buldum, satıyorum, alır mısınız? Size çocuk lazım mı? Ev sahiplerinin "Nereden buldun bu çocuğu?" sorusuna "Çöpte buldum." Veya "Pınarda buldum." cevabını verir. Aile *yumşı* adlı bu satıcıya hediyeler verdikten sonra çocuklarına sembolik biçimde şüppi (çöpte bulunan) adını koyarlar.[286]

Kırgız Türkleri'nde çocukları doğup yaşamayan aileler ad konusunda çeşitli ritüelleri uygulamaktadırlar. Bunlardan biri de "satın alma" uygulamasıdır Örneğin; çocuk doğar doğmaz onu başka bir yerde oturan çok çocuklu başka bir aileye verirler. Çocuk orada anne babasını görmeden belli bir süre (ortalama 7 gün) kalır. Sonra çocuğun anne babası giderek çocuklarını o aileden belli bir miktar para karşılığında satın alırlar ve orada bir törenle Satılmış, Satıbaldı, kız ise Satkın[287] isimleri verilir.

Türk Kültürü içerisinde, çocukların yaşaması için alınan bir başka tedbir de çocuklara kötü adlar vermektir. Bunun sebebi kötü adı olanlardan ölüm meleği nefret eder, bu yüzden de yaklaşmazmış. Kırgızlarda çocuklara verilen İtalmas, Kabanbay (yabanî domuz) gibi adlar bu inanca göre verilmiştir.[288] Ayrıca Altay Türklerinde yine kötü ruhlardan bilhassa "Körmös"ten çocuğu korumak için ona birtakım adlar takılır. İyt-Kulak, Camanuul, Tenek, Çıçkan[289]... Bu şekilde çocuğa "yer altı elçilerinin" yaklaşamayacağı düşünülür.

Hazara Türklerinde de erkek çocukları yaşamayan aileler, çocuklarına kötü bir şeyin ismini koyarlar. Böylece çocuklarının

286 Durmuş ARIK; Hıristiyanlaştırdan Türkler Çuvaşlar, Ankara.- 2005, s. 93

287 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 45

288 İnan 2000:174, 175

289 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 3

beğenilmemesi sağlanarak, kötü güçlerden, nazardan korumaya çalışırlar.[290]

Yakut Türkleri'nde Küçük çocuklara şeytan dokunup zarar vermesin diye beşiğe ayının kurumuş pençesi asılır.[291] Eğer çocuk buna rağmen kormuş ise beşiğe dikenli ağacın dalı asılır.[292]

2.3.9. İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç, İlk Beşik, İlk Kundak, İlk Yürüme İle İlgili Ritüeller

Anadolu'da çocukların diş çıkarmasına "dişemek" adı verilir. Çocuk diş çıkarmaya başladığında huysuzlaşmaya, ağlamaya başlar. Bu durumda çocuğun diş çıkardığı anlaşılır. Çocukların önce üst dişi sonra alt dişi çıkar. Buna göre, "altısında altı, yedisinde üstü" çıkar. Zaman zaman gerek parmak ucuyla gerekse de kaşık gibi metal bir nesneyle diş etine vurularak çocuğun diş çıkarıp çıkarmadığı anlaşılmaya çalışılır. Çocuğun diş çıkardığını ilk anlayan, ilk gören kişi çocuğa harçlık verir ya da bir hediye alır. Kurnaz olanlar çocuğun diş çıkardığını fark etse de bunu söylemez, çevredekilere; "Şu çocuk neden durmuyor, dişine bakın." der. Çocuğun anne babası da diş çıkaran çocuklarına altın alıp takar.[293] Karakalpak Türklerinde, cocuğunun ilk dişi göründüğü hâlde sadaka vermeyene ve şölen yapmayana bir ziyan geleceğine inanılmaktadır.[294]

Gagauz Türkleri'nde Çocuğun dişi ilk çıkmaya başladığında diş bayramı yapılır, yaşlı insanlar davet edilir, çay içilir, çocuğun dişine para, düğme vs. konur. Düşen süt dişlerini ise çocuklar ekmeğin arasına koyarak köpeğe atar ve şöyle derler: "kötü dişi kendine al, iyi dişi bana ver", yaşlıların dişi döküldüğünde ise kapı tarafından ocağın arkasına gömer ve şöyle derler: "Zamanı gelir, onları oradan alırım!" Gagavuzlar çocuğun dişini ekmek

290 Kalafat 2002:7, 13

291 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s. 84.

292 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s. 84.

293 Doğaner, 2006:90.

294 Kalafat 2002:68

arasına koyup kargaya atarak şöyle derler: “Karga karga, alsana kemik diş, ver bana demir diş”[295]

Çocuğun dişi çıktığı zaman buğday, nadiren de mısırın kaynatılmasıyla yapılan “hedik” dağıtılırdı. Hedik komşulara, akrabalara dağıtılırdı. Dağıtılan hediğin içerisine akide şekeri de konurdu. Hedik alan kişi, hedik tabağının içerisine çocuk için yaka, ceket, atlet, takım, para gibi çeşitli hediyeler bırakılır. Eğer hedik getirilen tabağın içerisine konacak bir hediye yoksa tabak boş gönderilmez, ertesi gün bir hediye alınarak gönderilirdi. Hedik kaynatma ve dağıtma Anadolu’da günümüzde de canlılığını koruyan ritüellerdendir.

Anadolu Türkleri arasında da hedik dağıtma, karşılığında da kız çocuklarına boncuk; erkeklere para koyma uygulaması vardır.[296] Bir başka uygulamada, yeni diş çıkaran çocuk cuma günü bir kalburun içine oturtulur, etrafına çift demiri, kitap, kalem, ayna, tarak, taş gibi çeşitli eşyalar konur. Cuma salâsı verilirken çocuğun başına hedik dökülür. Çocuğun kafasında kalan buğdayı dişi sağlam olanlardan birisi ağzıyla alıp bahçedeki bir su kuyusuna atar. Böyle yapılırsa çocuğun dişlerinin sağlam olacağına inanılır. Ayrıca çocuk, çevresine konulan eşyalardan hangisini alırsa ileride onunla ilgili bir meslekte çalışacağına inanılır.[297] Bulgar Dağı’ndaki Yörüklerde diş çıkaran çocuk için hedik kaynatmanın yanında bir de süt dağıtma âdeti vardı.[298]

Çocuğun ilk dişinin yukarıdan çıkması ya da doğuştan dişinin olması hayra yorulmazdı. Böyle çocukların ailesinde bir felâket, ölüm, olacağına inanılırdı. Dişi yukardan çıkan çocuklar dama çıkarılır. Aşağıda iki kişi savan tutar, çocuk bu savana[299] atılırdı. Anadolu’nun Güneyindeki Türkmenler arasında doğan çocuğun ağzında diş bulunursa, o çocuk, babasının başını

295 Yoloğlu, 1999:100.

296 Yalman 2000,1:64

297 Yalman 2000, 1:142

298 Yalman 2000,1:265

299 Savan: gerilmiş bez veya ağ şeklindeki geniş örtü.

yiyecek diye bilinir.[300]

Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde, diş çıkarmaya başlayan çocukların eline yaş soğan verilir, çocuk bu soğanla dişlerinin sıkıntısını geçiştirirdi. Ayrıca, birinci dişi çıkınca çocuğun annesi çocuğun dişine küçük bir çakıl taşıyla üç defa dokunur ve üç defa "Taştan diş...taştan diş.. .taştan diş..." duasını okurdu.[301]

Osmaniye'de çocuğun tırnağı ilk kez kesileceği zaman babasının cebine bozuk para konur, çocuğa da bu para aldırılmaya çalışılır. Babasının cebinden para almayı başaran çocukların ileride gözü açık olacağına inanılır. Aynca, çocuğun aldığı para bir süre saklanır. Çocuğun ilk saçı kesildiği zaman, kesilen saç hatıra olarak sandıkta saklanır, bir müddet sonra atılır, ya da çocuk büyüdüğü zaman "bu senin ilk saçın"[302] denilerek verilirdi. Çocuğun ilk tıraşında berberler bahşiş almaktadır.

Kırgız Türkleri'nde çocuğun beşiğine ilk yatırma anı da bir tören olarak kutlanmaktadır. Bu törene "Beşik Saldı" (Beşiğe yatırma) Töreni Beşiğe yatırma töreni şu şekilde yapılır: Çocuğun göbek anası veya anneannesi beşiği hazırlamaya başlar. Beşik töreninin bu aşaması bir takım büyüsel işlemleri içerir. İhtiyar kadınlar sağ sol aşık kemiğini getirerek "on bol, on bol, barbol" diyerek beşiğin baş kısmını kaldırırlar ve aşık kemiklerini beşiğin ortasındaki delikten aşağı düşer. Beşiğe tütsü yapılır. Çocuğun sağlam, cesur olacağı inanışıyla balta, vb. kesici aletler konulur ve aşağı düşürülür. Bundan sonra beşiğin üzerine namazlık örtülür. Böylece çocuğun ergenlik çağına geldiğinde namazlı niyazlı olacağına inanılır. Beşiğin üzerine örtülen namazlıkla çocuğun ileride kılacağı namazlık da hazırlanmış olur. Çocuğu beşiğe yatırmaya gelince, gelenek göreneği iyi bilen bu işlerden çok iyi anlayan yaşlı kadın besmeleyle çocuğu kucağına alır ve beşiğin sağ tarafından beşiğe yatırır. Çocuğu beşiğe koyarken "bismillahirrahmanirrahim,

300 Yalman 2000,1:65

301 Yalman 2000,1:265

302 Doğaner, 2006:92.

benim elim değil Umay Ananın eli rahat uyu, beşik anne sağlam tut, Umay Ana uyku ver" diye dua eder. Çocuk kundaklanırken törendeki diğer kadınlar konuşmaz, ağızlarına bir şeyler alır yemeye çalışırlar. Bu da rızkının bol olmasına yönelik bir temenni olup sembolik anlamda yapılır. Beşiğe yatırma işlemi bitince çocuğun anne babası çağrılır. Annesine beşiği yöneltilir ve besmeleyle beşik sallar ninniler söyler. En çok kullanılan ninni aşağıdaki ninnidir:[303]

Aldey aldey304 böbögüm	Aldey aldey bebeğim
Aldey aldey böböğüm	Aldey aldey bebeğim
Elin bagıp sıylagan	Milletine vatanına saygılı
El menen birge cırgagan	Milletiyle mutlu olan
Emgekçil bolgun böböğüm	Çalışkan ol bebeğim
Aldey aldey böböğüm	Aldey aldey bebeğim

Çocuğun beşiğe yatırılması Kazak Türkleri'nde de törenler ile kutlanır. Bu törene "Besik toy" adı verilir. Besik Toy (Beşik Toy) Anne babanın en mutlu anlarından biri de çocuklarını beşiğe beledikleri andır. Bu törenin de kendine göre yol yordamı vardır. Bu, çocuğu tuzlu suyla yıkama, beşik hazırlama ilk elbisesini giyme vb. aşamaları kapsar.[305] Çocuğun akrabaları bir araya gelerek çocuğu "beşiğe koyma" geleneğini yaparlar. "Beşik alıp götürmek" Kazakların bir yere gelin olan kızın ilk doğum yaptığında yerine getirilen bir gelenektir. Beşik kızın annesi tarafından hazırlanır. Buna ek olarak çocuğun giyeceklerini, takılacak takılarını ve sofrada ikram edilecek olan tatlı türündeki yiyecekler (şeker, çikolata, pasta, börek… vb) kızın annesi tarafından hazırlanarak götürülür. Götürdüğü elbiselerin içerisine de dokuz türlü eşya konur. Bu dokuza değerli elbiselerden küçük eşyalara kadar hepsi de girer. Toy için toplanan misafirler sohbet eder ve kız taraf akrabalarla erkek taraf akrabalar tanışır. Çay içilip

303 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 49.

304 Aldey aldey kelimesi, aslında Allah Allah kelimesinden türediği, yeni doğan bebeğe de Allah kelimesinin telkin edilmektedir. Bununla birlikte Aldey kelimesinin Kırgızistan'ın güney bölgesinde "âlla âlla" olarak söylenmektedir.

305 Abilov- Salmanov, a.g.e, s. 212.

sohbet bittikten sonra “besikke saluw (beşiğe koyma)” geleneği başlar. Kız tarafı getirdikleri beşiği açmadan önce o evin başka gelinleri varsa onlardan görümlük isterler. Beşiği açacak kadın görümlüğünü verir. Yeni beşiğe çocuğu belemeden önce çocuğu beşiğe koyacak kişi beşiğin eşyalarını yerlerine koyup “saçı” olarak getirdikleri tatlı türündeki yiyeceklerle küçük, parayla ölçülebilen hediyeleri karıştırıp beşiğin tübek bağlanılan deliğinden geçirip elini bekleyen kadınlara “tıştıma” diyerek paylaştırır. Yeni beşiğe onlar bayğazılarını* verirler. Getirilen beşiğe onu görenler para verir ve beşiği getirenlere de elbise verirler. Dünürler birbirlerine bilezik ile yüzük hediye ederler.[306] Daha sonra beşik jırı (ninni) türküleri söylenip oyun oynanır, eğlenilir. Avelbek Konıratbayev, çocuklarla ilgili söylenen ölenlerin (türkü, şiir) en önemlisinin beşik jırı olduğunu söyler.[307]

Ninni ninni ak bebem
Ak beşiğe yat bebem!
Ağlama, bebeğim, ağlama,
İlik kesip vereyim
Baykutanın* kuyruğunu,
İpe takıp vereyim.
Ninni, ninni, apakım
Koyunun yünü kalpağın.
Halka yaman olsa da,
Kendim sevdiğim apağım!..
Ninni, ninni, yavrucuğum,
Gölde biten kurağım*.
Yabanda biten direğim.[308]

Beşik jırlarında ana-babnın çocuğuna olan muhabbetiyle ümidinin, dileğinin jır ile süslendiğini görmekteyiz. Bu şiirler zengin bir mazmuna ve

* bayğazı: Yeni alınan önemli bir eşya için verilen hediye.

306 Jüsipov, a.g.e, s. 11-12.

307 Avelbek Konıratbayev, Kazak Folklorının Tariyhı, Ana Tili Baspası, Almatı, 1991, s. 286.

* baykutan-kutan: balıkçıl kuşu.

* kurak: körpe kamış.

308 Jüsipov, a.g.e, s. 12.

edebi bir dile sahiptir. Neticede ana-babanın çocuğuna olan muhabbetleri açıkça görülmektedir. Kazak Türkleri'nde beşik jırı (ninni) türünün anonim şeklinin yanında şairler tarafından yazılan beşik jırları da vardır. Meşhur Kazak akını Jambıl Jabayev'in "besik jırı"ndan bir kısmı şöyledir:

Akan gümüş nehir yatağından
Gözün parlak yıldızım.
Saçın ipek kunduzdan.
Sen daha fazla güzelsin,
Büyük dağ zirveleri gibi.
Kara gözlü bebeğim
Artsın hünerin.
Bahadır olup büyüyüver.
…
Delikanlı olup büyü hızla
Ömre genç olarak sen gerek.
Uyu bebek, genç Kazak!.[309]

Altay Türkleri çocuk doğduktan sonra onu beşiğe koymadan önce evi, kutsal ağaçlardan sayılan arçınla tütsüler ve süt saçarlar. Bu arada Umay'a da alkış sözler söylenir.[310] Hatta "yeraltının elçileri" diye adlandırılan kötü ruhların çocuğa zarar vermemesi için şu şekilde tedbir alınır: "Çocuğun anne ve babası uyurken veya evden uzak bir yerde iken akrabalardan birkaç kişi gelerek çocuğu kaçırarak yerine yapma bir bebek bırakırlar. Bir süre sonra bunun farkına varan anne ve baba çocuğumuz öldü diye ağlayarak beşiğe bırakılan bebeği gömerler. Bundan sonra çocuğu kaçıran akrabalara içki götürülerek çocuk geri alınır."[311] Bu yalnızca Körmös'ü (şeytan) kandırmak için oynanan bir oyundur.

309 Beybit Saparalı, Jakav Darenbekov, Toy, Öner Basbası, Almatı, 1993, s. 732.

310 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s.3; K.Ukaçina, E. Yamayeva, a.g.e, s:93

311 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi,

Çocuk beşiğe konduktan sonra beşiğe kızıl bir bez bağlanır ve beşiğin yanına ok, yay, kamçı, çubuk... bırakılır.[312] Bu hareketin amacı çocuğun savunmasız olmadığını kötü ruhlara göstermektir. Bundan sonra Umay'a şunlar söylenir.

Közi camanga körgispe Gözü kötüye gösterme
Küüni camanga tiydirtpe Gönlü kötüye dokundurtma[313]

Hazara Türlerinde erkek çocuğun ilk saçı kestirilirken konu komşu, yakın akrabanın katıldığı bir toy düzenlenir. Düzenlenen bu toya, düğüne, çok önem verilir. Saç toyu Türk gruplan arasında çok yaygındır. Toyda eğlence düzenlenir, hediyeler alınır, berbere özel hediyeler verilir, kesilen saç saklanır.[314] Hıristiyan Türk boylarında da ilk saç kesiminde tören düzenlenmektedir. Yapılan törende çocuğun vaftiz ana-babaları da hazır bulunmaktadır.[315]

Hakas Türkleri'nde çocuğun önemli merasimlerinden birisi de ilk saçının kazıtılması merasimidir. Hakaslarda bir yaşına kadar çocuğun saçı ve tırnakları kesilmez, ona kesici herhangi bir eşya da vurulmazdı. İlk saçın kesileceği gün misafirler davet edilirdi. Merasimde dayının özellikle bulunması gerekiyordu. Kırkılmış saçı bir kumaşa sarıp sandukta mücrüde göbek ve gömlek ile bir arada saklarlardı. Çocuğun kafasında "kıspık" (kakül) bırakır, söz dinlemediğinde tüyünden tartarlardı.[316] (Saçının çekilerek çocuğun terbiye edilmesi için)

Tuvalarda çocuğu üç yaşına kadar korurlar. Bu sürede çocuğun kötü ruhlar karşısında güçsüz olduğu düşünülerek elbisesine, beşiğine, beleğine farklı "amuletler", "çalamalar" takarlardı. Özellikle çocuğu hastalık ve kötü

Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s., 3; S.Surazakov, a.g.e, s:93

312 a.g.e, s3

313 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 3

314 Kalafat 2002:14

315 Kudat 1974:82, 84

316 Yoloğlu, 1999:101.

ruhlardan koruyan ve iyi uyumasını sağlayan "çuglu eeren" denen ve olağanüstü güce sahip olduğuna inanılan amulet asarlardı. Üç yaşına kadar çocuğun başından bir tüy bile kesilmezdi, günah sayılırdı. Bu zamana kadar uzayan saçlar çocuğu rahatsız etmesin diye örer ucuna boncuklu ipler bağlarlardı. Üç yaşı dolduğunda bir yaz günü çocuğun saçını keserlerdi. O gün bayram yapılırdı. Tüm "aal" misafir edilirdi, en fakir aile bile o gün koyun keserdi. Lamaizm yayıldıktan sonra lamalar, bazı merasimlerde olduğu gibi, burada da belirli role sahip oldular. Lama saçın ilk kesileceği günü ve ilk kimin keseceğini belirler. Yani on iki hayvanlı Türk takviminin çocuk doğduğu yılda doğan kişisini seçerdi. O adam parmaklıklarına "kadak" (hediyelik ipek atkı) geçirilmiş makası alarak çocuğun saçından bir tutam keserek hayır dua verir, alkış söyler ve hediye vereceğine (koyun, keçi, at, inek vs.) dair söz verirdi. Merasimdekiler sıra ile çocuğun saçını koklar, saçından bir tutam tüy keser ve birşey vereceklerini söylerlerdi. Sonra saçı toplayıp çocuğun annesine verirlerdi. O da çocuğa nazar değmesin diye bu saçdan küçük bir yastık dikerdi. Bundan sonra herkes yeme içmeye başlardı. Kesilen koyunun böbreklerini çocuğa yedirirlerdi. Bu olaydan sonra çocuğu özgür yaşamaya alıştırırlardı.[317]

Kazak Türkleri'nde Çocuğun ilk yürümesi ile ilgili olarak "Tusav Kesü" (Köstek Kesme) ritüeli gerçekleştirilir. Çocuk ayağa kalkıp yürümeye başladığı zamanda yapılan toya köstek kesme toyu denir. Bu toy çocuk doğduktan 12–14 ay sonra yapılır. Dastarkan* kurulup konu komşu, kadınlar, kızlar, yeni gelinler, yaşlı kadınlar hepsi de toplanırlar. Davete gelenler için et haşlanır, çay kaynatılır. Köstek kesme toyuna gelenler hediyeleriyle, saçılarıyla birlikte gelirler. Saçı* için kurt* yağ (tere yağı), tatlılar ve çocuk için aşık, çıngırak … gibi oyuncaklar getirirler. Köstek kesme toyunun gerekli malzemeleri. 1,5 m ala (ak ve kara) ip ile keskin bir makas veya bıçaktır.

317 Yoloğlu, 1999:102.

* Dastarkan: Geleneksel sofra.

* Bugün Türkiye'de düğünlerde, gelin geldiğinde oğlan evine ilk gireceği vakit damadın annesi tarafından gelinin başından aşağıya atılan şeker, üzüm leblebi, para gibi nesnelerin genel adı.

* Bir çeşit kurutulmuş peynir.

Kösteği kesilecek çocuğun ayağına bağlancak ipi kösteği kesecek bayan kendisi hazırlar ve gelirken getirir. Ak ve kara ip örülür. Ak ve karadan örülerek hazırlanan bu ip, başkasının malını almasın hırsızlık yapmasın anlamında iyi niyeti bildirir. Kösteği kesecek kişiyi çocuğun ana-babası seçer. Çocuğun annesi, yaşı büyük, işinin ehli, çalışkan, becerikli ve çoluk çocuk sahibi olan bir bayanı seçer ve ona makas ve ipi vererek çocuğun kösteğini kesmesini ister. O kadın ekonomik durumuna göre çocuğa hediyeler alır. Önceleri çocuğa hediye olarak at ile eyer takımı hediye edilirmiş. Çocuğun kösteğini kesecek bayan çocuğun ayaklarını ala iple bağlayarak şunları söyler:

Yürü, yürü balam yürü balam,
Adım atsan mutlu olurum
İlmiğini çözelim,
Kösteğini keselim.
Tokımını* yay balam.
Adımına bakalım,
Bastığın adımı sayalım!
Yürü, yürü balam yürü ğoy*,
Paçalarını topla ğoy,
Tay-kulın olup koş ğoy,
Birinci olup ödül al ğoy,
Adım at ğoy, canım,
Kutlu olsun adımın,
Hayata adım at ğoy,
Engellerden aşıver.
…

Dedikten sonra, çocuğun kösteğini makasla keserek çocuğa birkaç adım attırır. Daha sonra eğlenmeye gelen- 1,3,5 yaş arasındaki çocuklar yarıştırılır. Koşu ve güreş yaptırılır, kazananlara hediyeler verilir. Bu toydaki yarışlarda çok düşen çocuğun kösteği kesilmediği için ya da kösteğini kesen

* Tokım: Atın sırtına, eyerin batmaması için iki kat halinde keçeden yapılan örtü.

* ğoy koy: Söz arasında ya, ise, ki vs gibi anlamlarda kullanılan edat.

bayanın kösteği yavaş kestiği için çocuğun düştüğü yönünde şaka yapılır. Yemek zamanında şakalar yapılır ve küçük temsili oyunlar sergilenir. Çocuklara şiir, tekerleme, şarkı, jır söylettirilir. Toydan sonra yaşlı bayanlar torunları için toydan arta kalan şeker, baursak* kurut gibi yiyeceklerden alırlar. Kösteği kesen bayana çocuğun ailesi tarafından ayakkabı ya da elbise hediye edilir.[318]

Hakaslarda ayak açtı merasimine "tuzamahkizerge" (iplerin çözülmesi) denilir. Yeni yürümek isteyen çocuğun ayaklarına ip sarıldığı söylenir ve o gün ipin kesildiğine inanılır. Bunun için nine, eğer çocuk kızsa, makas ile, erkekse bıçakla üç defa sanki çocuğun ayağına sarılan ipi keser ve şöyle: "Ben senin düğümlerini kesiyorum! Ayak bastığın toprak mis gibi sert olsun! Gittiğin toprak demir gibi olsun[319] alkışlar söylerlerdi.

Gagavuzlarda da çocuğun ilk yürümesi ile ilgili merasim (Kösteeni kesmek) yapılır. Bu zaman makas ile onun ayakları arasında tovuk (teleği) tüyü keser ve şöyle derler: "Get get, gizil dayag-demer ayak" Bununla ilgili olarak "adım çöree" denilen ekmek pişirilir. Üstüne bal sürülür. Bal mutluluk sembolü olarak düşnülmektedir. Gelenler çocuğa hayır dua verir, övgülü sözler söylerlerdi.

"Kute kute, kendi ekmeene git",
"Saa olasın, gözel büüisin, nice gün ere - insana - hatır güdesin!",
"Demir ayak-ömüre dayak!" "
Gezip gezaysin, dunneyi açaysın, anam hem babam, aylı inşam hep sevindireysin!"[173] vs. Sonra "adım çöree"ni çocuğun önünden alıp çocuğun kendisinin gidip ekmeği almasını sağlarlardı.[320]

Türk boylarında çocuğun ilk dişi, ilk saç kesmesi, ilk tırnağının kesilmesi, ilk elbise giymesi gibi önemli anları bu duruma has ritüellerle

* Bugün Türkiyede bazı yörelerde yapılan bişinin küçük hali.

318 Kazak Halkının Salt-Destürderi, haz.S. M.Smayılova, Köşpendiler Baspası, Almatı 2002, s. 22; Jüsipov, a.g.e., s. 18-19.

319 Yoloğlu, 1999:102.

320 Yoloğlu, 1999:27.

kutlanmaktadır. Bu ritüellerde yöresel şarkı, türküler söylendiği gibi dualr da edilmektedir. Zaman zaman bu böümde örneğini veriğimiz türlere ek olarak Altay Türkleri'nde Çocuğa elbise giydirirken söylenen bu alkış (dua) gösterilebilir:

Cakazı maylu bolzın,	Yakası yağlı olsun,
Edegi poktu bolzın.	Eteği boklu olsun.
Aldında edegine bala bassın,	Ön eteğine çocuk bassın,
Kiyin edegine mal bassın.	Arka eteğine mal bassın.
Eezi mönkü bolzın![321]	İyesi yüce olsun!

2.3.10. Doğum Günü Kutlamaları

Kişi yeni bir yaşa ulaştığında çeşitli kutlamalar yapılmaktadır. Yapılan doğum günü kutlamalarına "yaş günü kutlama" adı da verilmektedir. Toelken'e göre doğum günü kutlama geleneğinin hem pasta, hediye ve süslemelerle ortaya çıkan maddî yanı hem de doğum günü şarkısının söylenmesi gibi sözel yanı bulunmaktadır.[322]

Doğum gününde eğlence düzenlemek yerine çeşitli dualaların da okutulduğu görülmektedir. Bu tür törenlerde de doğum günü kutlanan kişilere çeşitli hediyeler verilmektedir. Doğum günü için alınan hediyede; çocuğun cinsiyeti, yaşı, ihtiyaçları, ilgisi dikkate alınmakta, hediye alan kişinin ekonomik durumu, eğitim durumu, çocuğa ya da ailesine olan yakınlığı etkili olmaktadır. Kız çocukları için oyuncak bebek, kıyafet, toka; erkek çocuklar için çeşitli oyuncaklar, elbise, kitap, saat gibi hediyeler alınmaktadır. Anadolu'nun pek çok yerinde yakın akrabalar doğum günü hediyesi almadan önce çocuğun ailesine ne ihtiyacı olduğunu sormakta, buna uygun bir hediye alabilmektedir.

321 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 5.

322 Özdemir 2005:21

Altay Türklerinde doğum günü kutlamaları ise doğulan günün on ikinci yılının sonunda on üçüncü yılın başında kutlanır. Bundan sonra 25, 37, 49, 61 ve 73. yaşlar doğum günlerinin kutlanıldığı yaşlardır. Bu günlerde kişi temizlenip, yıkanır. Temiz yeni elbiseler giyer. Altay Kuday'ına, Burkan Kuday'ına şükreder. Kişi bu günde elbisesine yeni bir düğme[323] takar. Bu yeni bir yaşa girdiğinin işaretidir. Ayrıca yeni bir kaseyi ağzına kadar sütle doldurarak, sonuna kadar içer. Yıl bitince ise taktığı yeni düğmeyi ve süt içtiği kaseyi oğluna veya bir yakınına hediye eder[324]

Doğum günü kutlamaları her zaman çocuğun doğduğu günde yapılmayabilir. Kişinin doğduğu gün hafta içine rast geliyorsa ya da o gün daha önemli bir iş varsa, bu yüzden de aile ve çevre kutlama yapmak için gereken hazırlıkları yapmakta zorlanacaksa kutlama programı başka bir güne, özellikle de hafta sonuna, ertelenebilmektedir. Türk kültüründe yaş gününden ziyade ad günü vardır. Özbekistan'da özel "ad toyu"[325] yapılmaktadır.

2.3.11. Zayıf Kalan ve Yürüyemeyen Çocuklar İle İlgili Ritüeller

Zayıf olan, büyümeyen, akranlarına göre çelimsiz olan çocukların gelişip büyümesi için birtakım pratikler uygulanır. Anadolu'nun güneyinde yaşayan Türkmenler arasında Aydaş aşı bu durumun çaresi olarak görülür. Aydaş aşı yapılırken üç yol ağzına büyük bir teşt (kazan) konur. Testin içerisine zayıf olan çocuk konularak pişiriliyormuş gibi yapılır. Gören kişi gelir, testin altına biraz odun sokar. "Aydaş mı pişiriyon? İyi olsun, iyi olsun." der. Aydaş piştiğini gören kişi: "Ne pişiriyon?" diye sorar. Pişiren kişi: "Aydaş pişiriyom." cevabını verir. Karşıdaki kişi: "Pişirebiliyon mu?" diye sorar, o da: "Pişiremiyom da bu neci?" cevabını verir. Bu sembolik uygulamanın yanı sıra bir de gerçekten aydaş adında bir yemek pişirilir. Aydaşa gelenler yanlarında

323 Elbiseye yeni düğme takma adeti Altay Türklerinde yeni yıl bayramı olarak kutlanılan "Çaga Bayramı" kutlamalarında da görülür. Bu bayramda elbiseye takılan yeni düğme ise yeni bir yıla girildiğinin işaretidir.

324 İbrahim DİLEK, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 5.

325 Kalafat 2002:11, 12

yağ getirirler, içine biber, soğan, mercimek, pirinç, salça konur; üzerine de tuz atılır. Aydaş kelimesi ay gibi, zayıf, çelimsiz anlamlarına gelmektedir. Nitekim zayıf, güçsüz çocuklara "Aydan mı geldin?" denmektedir. Aydaş aşı bu tür çocukları iyileştirmek için[326] Boratav'a göre aydaş pişirmede, çocuğun tam pişmemiş olduğu düşüncesinden hareket ederek, yeniden yeterince pişirmek yolu ile ona kıvamını, gücünü sağlamak anlamları gizlidir.[327] Bunlar taklit büyülerinin uygulamaları sayılabilir. Boratav aydaşlığı 'kırkı içinde başka kırklı bir çocukla rastlaşmış olmak'[328] nedenine de bağlamaktadır.

Zayıf, çelimsiz olan çocuklar mezarlığa bırakılır ve çocukla birlikte gelen kişiler oradan hızla uzaklaşır. Çocuk ağlamaya başlayınca iyileşeceğine inanılır. Bu uygulamaya Yozgat-Sorgun ilçesinde de şahit oldum. Evliya mezarları ve tekkelere, zayıf, çelimsiz çocuklar bırakılarak dua edilmekteydi. Çocuğu hasta olan aileler de türbeye gidip, orada çocuğun iyileşmesi ve sağlıklı olması için dua ederdi.

Çocuklar normalde yaşını doldurduğu zaman yürümeye başlarlar. 9 aylıkken yürüyenler olduğu gibi 4 yaşına kadar yürüyemeyenler de vardır. 5 yaşına gelip de yürüyemeyen çocukların bundan sonra yürümesi zordur. Geç yürüyen çocuklar için, çocuğun yürümesi hâlinde durumu olan aileler kurban adarlar, durumu olmayanlar da tavuk keser, yemeğini çocuklara dağıtır.

Anadolu'nun güneyindeki Türkmenler arasında, zamanı geldiği hâlde yürümeyen çocuğun ayağına bir "bukağı" takılır. Cuma günü namazdan ilk çıkan adama bu bukağıyı çözdürmenin çocuğun çabuk yürümesine yardımcı olacağı inancı vardır.[329] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de çocuğun çabuk yürüyebilmesi için "köstek kırma" uygulamasına gidilir. Buna göre yeni yürümeye başlamış çocukların ayaklarına bir simit çöreği geçirilir,

326 Doğaner, 2006:94.

327 Boratav 1999:119

328 Boratav 1999:158

329 Yalman 2000, 1:69

çocuk emeklerken ayağındaki çörek kırılır.[330] Narlıdere'de yürümesi geciken çocuklara duşsak kesme işlemi uygulanır. Konya'da ise ayakları yürürken dolaşan çocuklara köstek kesme yapılır.[331]

2.3.12. Çocuğun Bakımı ve Korunması İçin Yapılan Ritüeller

Türk Dünyasında çocuğun büyütülmesi esnasında, kem gözlülerden ve olağanüstü varlıklardan korunması, nazar değmemesi oldukça önemlidir. Bunun için Türk coğrafyasının tamamında aynı amaç fakat farklı şekillerde ritüeller uygulanır. Çocuk sık sık hastalanıyorsa nazar değdiğine inanılır. Çocuk nazar değmesi sonucunda çatlayıp ölebilir. Çocukları nazardan korumak için elbiselerine ya da atletine mavi nazar boncuğu ya da muska takılır. Üzerindeki nazarın gitmesi için üzeri okutulur. Okuyan kişi nazar duası okurken esnerse nazar değdiğini doğrulamış olur. Çocuğun güzelliği ahlâklı ve sağlıklı oluşu övüldükten sonra mutlaka "maşallah" denmelidir. Çocuğa övücü sözler söylemelerine rağmen maşallah demeyenlere "maşallah de" diyerek uyanlır. Nazar değeceğine inanılan çocuklar toplumdan ve nazarı değeceğinden korkulan kişilerden saklanır. Aynca, nazar değmemesi için bebeğin ilk kirli bezi yıkanmaz, evin kapı eşiğine serilen, kilim veya yolluğun altına konur.[332] Bezin kapı eşiğine konması anlamlıdır. Çünkü eşik Türk kültüründe mukaddestir. Eşik evin bekçisi olan tabiat-dışı[333] varlıkların durağıdır.

Çocuk korktuğu zaman Kur'an okumasını bilen bir kişiye "nazar duası" okutulur. Okuyan kişi dua bittikten sonra çocuğun başucunda Kuran'ı hızla kapatır. Bu olaya "çarptırma" denir.[334] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde yeni doğan çocuk nazardan baş ucuna at kemiği asılarak korunur.[335] Sancılanan çocuğa anoson verilir. Gökdere Köyü'nde ise

330 Yalman 2000, 11:509

331 Boratav 1999:119

332 Doğaner, 2006:95.

333 Boratav 1999:112

334 Doğaner, 2006:95

335 Yalman 2000,11:510

sancılanan çocuk için "sancı atma" uygulaması yapılmaktadır. Buna göre, anne baba, çocuğunu alırarak sancı atacak kişinin yanma gider. Adamın elinde değnekten yaptığı ok vardır. Kadın kucağına çocuğunu alır, karşısına da ekmek tahtasını siper eder. Çocuğun babası "Sancıyı ataman mı?" diye sorar. O da "atarım" diyerek oku ekmek tahtasına doğru atar. Bu durum üç kez tekrarlanır ve sancı atılmış olur. Çocuğun bakımında kullanılan eşyalardan birisi "şeş" tir. Tülbentle aynı anlama gelen şeş günümüzdeki biberon görevini yerine getirir. Çocuğun yemesi için hazırlanan "asıda" şeşin içerisine konur. Şeşin ucunda açılan küçük bir delikten çocuğa mama verilir.[336]

Çok ağlayan, yaramazlık yapan çocuklara "Sen ananın babanın başını yiyeceksin, ölümüne sebep olacaksın" denir ve akraba olmayan bir kişiye terliğinin arkasıyla ağzına vurdulur. Öğleden önce yapılması ve bu işi sürekli yapan bir kadına terlikle vurdurmak tercih edilir. Ayrıca bu tür çocuklar için "gözünde bir görünür var" denir.[337] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de çok ağlayan çocuklara cuma günü öğle vakti çocuğun anne veya babası terliğin tersiyle vurur.[338] Boratav bu uygulamada güdülen amacın "ağlamanın çağrışımı olabilecek bir felâketi, örneğin ölümü, uzaklaştırmak" olduğunu ifade etmektedir.[339]

Osmaniye yöresinde kıl ipten nennen[340] yapılır. Kışın yerde sallamak için tahta beşik, yazın sıcak günlerde ise kıl iple evin tavanına asılan demir beşik kullanılır. Çocuğun yattığı beşiğin boşken sallanması iyi karşılanmaz. Boş beşik sallanınca çocuğun ölüp, beşiğinin boş kalacağına inanılır. Beşiğin yanı sıra tavandaki çembere, çarşıdan hazır olarak alınan "hubbala" adı verilen bir yay asılır, çocuklar hubbalada oyun oynarken bir yandan da ayak kasları gelişir. Böylece yürümesi de çabuklaşır. Fakat zamanla *hubbala* adı

336 Doğaner, 2006:96.

337 Doğaner, 2006:96

338 Yalman 2000, 11:509

339 Boratav 1999:158

340 beşik

verilen bu oyuncağın çocuk için zararlı olduğu düşünülmüş ve kullanılmamaya başlanmıştır. Çok önceleri, ağlayan çocuklan susturmak için yöreye özgü kemana benzer bir çalgı çalındığı ifade edilmektedir. Bu müzik aletine "gıygıdı" da denilmektedir.[341] Bunun yanında küçükken çok ağlayan, çok yaramaz olan çocuklann büyüyünce çok akıllı olacağına inanılır.

Çocukların fiziksel olarak güzel olması için de çeşitli uygulamalara başvurulur. Özellikle kız çocuklarının kepçe kulaklı olmaması için kulakları çatılır, bir örtüyle sarılır. Kozan Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde de ebe, çocuğun başının yamuk olmaması için tülbentlerle sıkar.[342]

İlkel toplumların pek çoğunda da kafatasının biçimini değiştirmek, toplumun beğendiği bir hâle getirmek için çocuk daha kundaktayken kafatası sargılanarak, ovularak ya da tahtalar arasında sıkıştırılarak istenen şekil verilir.[343]

Çocuğun bakımı sırasında çeşitli oyunlara başvurulur. Çocuk 2-3 yaşına değdiğinde, çocuklarının ilerde hangi mesleğe sahip olacağını merak eden anne baba, onun önüne makas, tarak ve kitap gibi eşyalar koyar. Çocuk, önüne konulan bu eşyalardan hangisini alırsa ona göre meslek sahibi olacağına inanılır. Makas alırsa terzi, tarak alırsa berber, kitap alırsa da okuyacağına yorulur. Bu yugulama Anadolu'nun pek çok yerinde "diş hediği" adı berilen törende yapılır. Çocuğun gelecekte hangi mesleği seçeceği böylece tahmin edilmeye çalışılır.

Dolganlarda çürümüş kayın ağacı dövülerek un halinde çocuğun beşiğine serpilir. Böylece çocuğun beşiğindeki rutubeti kaldırmak amaçlanmaktadır.[344] Böylece çocuğun bakımı sırasında hastalanması önlenmeye çalışılır. Buna Dolganlarda *Emeh* adı verilmektedir.

---

341 Doğaner, 2006:97

342 Yalman 2000,11:220

343 Örnek 2000b: 189

344 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 281.

2.3.13. Çocuğun Okula Başlama Ritüeli

Bu ritüelin şu an uygulandığı yönünde elimizde bir bilgi olmamakla beraber Türk edebiyatının büyük şairi Yahya Kemal Beyatlı'nın hatıralarından yola çıkarak mürekkep yalamak deyiminin çıkışında bu ritüelin etkisi olduğunu düşünebiliriz. Buna göre:

"*1989 yılında yeni yaptırdığımız evde, mektebe başladım. Mektep, Sultan Murad Câmii'nin mihrâbı arkasında "Yeni Mekteb" denilir, beş yüz senelik bir vakıftı. Mektebe başlayışım kadîm an'aneye tamâmiyle uygun oldu. Erkenden "muallim-i evvel Sabri" ve "muallim-i sânî Ganî " efendiler bizim selâmlığa geldiler; çarşıdan bana suvatlı bir divit, boyundan geçirilir, sırmalı bir cüzdanlık alınmıştı. "Ganî Efendi" kalem açtı, divitin mürekkebine batırdı. Bir "Rabb-ı yessir" yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebini şekerli şekerli yalatdılar. Dışarıda, bahçede, meydanda bekleyen mektep çocuklarına birer külah şeker dağıtıldı. Nihayet bu çocuk kaafilesi*

Sol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyû deyû...
Çıkmış Taun melekleri
Bakar Allah deyû deyû."

İlâhîsini cumhurca "ırlayarak" yola düzüldüler. Davetliler vardı, onlar şerbet içtiler, kuşaklarını ve ceplerini şeker külahlarıyla doldurdular, o aralık, zahir ürkmiyeyim diye, beni bir araba ile, ayrı bir yoldan, Saat Bayırı'ndan mektebe ilettiler. Annemin hazırlamış olduğu bir şilteyi, muallim Ganî Efendi'nin hoca makamı olan, yarım kavis, mihrâbımsı yerin arkasına koydular. Maârif âlemine girişimin ilk günü budur.[345]

345 Beyatlı, Yahya Kemal; Çocukluğum Gençlğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım, 4. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti – Yahya Kemal

Yahya Kemal Beyatlı, Üsküp'de doğmuş bir Türk çocuğudur. Kendisi okula başlama merasiminde Muallimler tarafından deftere veya kağıda "Rabb-ı yessir" yazılıp üzerine şeker dökülerek çocuğa yalattırıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca okula başlamasının tamamen geleneklere uygun olarak yapıldığını ifade etmektedir. Buradan hareketle bu uygulamanın Üsküp'te yaşayan Türkler arasında yaygın olduğu ve diğer ailelerin çocuklarının da bu şekilde okula başlamış olacağı kanatine varılmaktadır. Bu da ailelerin çocuklarını okula başlatırken, Allah'ın kolaylaştırması ve hayırlı bir ilim tahsil etmelerinin sağlaması için "Rabb-ı Yessir" yazdıklarını düşündürmektedir. Buna dayanarak okula başlamanın bir ritüel olduğu sonucuna varabiliriz.

2.3.14. Sünnet Ritüeli

Sünnet kelimesi Arapça bir kelime olan "sünen" kelimesinin çoğuludur. Sünnet kelimesinin ilk anlamı "iyi ahlâk, iyi tabiat"tır. Kelimenin ikinci anlamı "Hz. Muhammet'in sözleri, işleri ve tasvipleri (misvak kullanma, cemaatle namaz kılma vb.)" son anlamı ise "çocuğu sünnet etme"dir.[346] Fakat Arapça'da çocuğu sünnet ettirme anlamına gelen "hitan" kelimesi de bulunmaktadır. Buna göre Türkler arasında hitan kelimesi kullanılmamış, yerine sünnet kelimesi kullanılmıştır. Kırgızlarda sünnet kelimesinin karşılığı olarak "Kol alaldatuu" "Oturguzuu," "Çoçok kestiruu" tabirleri kullanılmaktadır.[347] Bilindiği gibi sünnet erkek cinsel organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesidir. Müslümanlığın bir gereği olarak karşımıza çıkan bu konu günümüzde aynı zamanda tıp uzmanları tarafından da tavsiye edilen ve bazı bulaşıcı hastalıkların bulaşmasını engelleyen bir uygulamadır.

Çocukları sünnet etmek İslâmdan önce Araplar'da uygulanan bir töre idi, İslâmiyet'ten sonra bu töre sürdürüldü. Sünnet İslâm ve Yahudi dinleri dışında Okyanusya, Afrika kavimleri, Amerika yerlileri gibi bazı toplumlarda

---

Enstitüsü Yay. İstanbul 1999, s. 1.

346 Devellioğlu 1993:971

347 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s.34.

da uygulanır.[348] İlkel toplumlarda erginlenme törenleri bağlamında yapılan uygulamalardan birisi de ergin olan kişiyi sünnet etmedir.[349]

Osmaniye yöresinde sünnet törenin yapılabilmesi için uygun bir zamana ihtiyaç vardır. Anadolu'da sünnet 3-10 yaş arasında yapılmaktadır. Zaman olarak da ağrının en az hissedildiği dönem olarak düşünülen nar ağacının çiçek açtığı, mayıs ayında çocuklar sünnet ettirilirdi. Bahar ayları geldiğinde çocuklan sünnet etmek için Abdallar köyleri gezmeye başlardı. Ayrıca, okullann tatile girdiği yaz ayları da ailelerin çocuklarını sünnet ettirdikleri bir dönemdir. Ailelerin bir kısmı yazın yaylaya çıktıklarında çocuklarını sünnet ettirmektedir. Bu tercihte de havanın serin olması ve okulların tatilde olması etkili olmaktadır. Mayasır gibi hastalık hâllerinde ise çocuk kırkı çıktıktan hemen sonra da sünnet ettirilmektedir.[350] Bu ritüelin uygulanışı Anadolu'nun büyük bir kısmında benzerlik hatta aynılık arzetmektedir.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, sünnet törenleri daha çok ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yapılmaktaydı. Çocuklar çoğu zaman 1,9, 11 gibi tekli yaşlarda sünnet ettirilir, yıl olarak da tek sayılı yıllar tercih edilirdi. Çok sayıda çocuk sünnet ettirilecekse de çocuk sayısının tek sayılı bir rakamda olması gerektiğine inanılırdı.[351]

Sünnet Hz. İbrahim'den başlayarak devam eden dinî ve millî bir gelenektir. Kırgız toplumunda çocuklar üç yaşından sonra yedi yaşına gelene kadar sünnet ettirilir. Yedi yaşına kadar çocuğunu sünnet ettirmeyen ebeveynler toplum tarafından kınanır ve tepki görür. İnanışa göre yedi yaşına kadar sünnet olmamışsa günah olur. Kırgız toplumunda sünnet merasimi belki de düğünlerin en büyüğü olarak görülebilir. Özellikle varlıklı kesim çocuk sünnetinde büyük çaplı düğünler düzenler. Bazı sünnet düğünleri üç güne

348 Boratav 1999:159

349 Örnek 2000b: 109

350 Doğaner, 2006:97.

351 Abdülaziz Bey 1995,1:39

kadar uzar. Düğünde millî oyunlar, güreş, Kırgız millî oyunu, *ulak* en çok rağbet görenler arasındadır. Ulak bir tür gücün sembolü olarak oynanan oyundur. Çocuğun sünnet töreni şu şekilde yapılmaktadır: Ailenin maddi durumuna bağlı olarak bazı aileler hastanede çocuğunu sünnet ettirmektedir. Evde küçük bir tören yapılmaktadır. Bazı aileler durumuna göre koyun veya sığır keser, çorba, mantı, pilav gibi çeşitli yemekler hazırlanır. Akrabalar toplanarak Kuran'dan birkaç süre okur, dua ederler. Çocuğa besmele ile özel sünnet elbiseleri giydirilir. Sünnet elbisesi genellikle beyaz renkteki kumaştan yapılır. Çocuk etrafı gezdirilip eğlendirildikten sonra tören başlar. Sünnetçi besmeleyle "elim hafif olsun, en kısa sürede iyileşsin" diye dua ederek çocuğu sünnet eder. Çocuğun sünnet edildiği yerde anne babası ve yakın akrabaları bulunur. Sünnet olan çocuğun yatağına tütsü yapılır. Sünnet esnasında çocuk ağladığında yakın akrabalar para ve çeşitli hediyeleri çocuğun eline verirler. Sünnet bitince törene gelenler çocuğu tebrik etmeye başlar, "tam Müslüman oldun, hayırlı olsun" gibi dilekler ifade edilir, hediyeler verilir. Maddi durumu iyi olan çocuğun dayılarının çocuğa at hediye ettiği bilinmektedir. Sünnetçi ile genelde fiyat konuşulmaz. Yaygın olan uygulama babanın gönlünden geçeni vermesidir.[352]

Kazak Türkleri de sünnet ve ona bağlı ritüelleri çok önemsemektedir. Bu nedenle Sündet Toy (Sünnet Toyu) düzenlerler. Sünnet ettirmek eski zamanlardan beri uygulanan bir gelenektir. Sovyet devrinde bu geleneğe de yasak konulmasına rağmen tamamen yok olup gitmemiştir. Kazak gelenekleri içerisinde bu toyun İslam diniyle ilgili olduğu açıktır. Ayrıca bu geleneğin insan sağlığı için çok önemli olduğu günümüz tıp ilmi tarafından da doğrulanmıştır. Bu toy sırasında söylenen birkaç türlü şiirler vardır fakat bunların çoğu günümüzde unutulmuştur. Bugün elimizde sadece kısa kısa parçaları bulunmaktadır. Bunlar sünnet toyunun Kazak halkı için önemini sünnet olan çocuğu sünnet öncesinde nasıl hazırlandığını açıklamaktadır.[353] Günümüzde "sünnet toyu" çoğu yerlerde büyük toy şeklinde yapılmaktadır.

352 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 34-36

353 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 225.

Sünnet olacak çocuk taya binip gelen konuklara hediyeler vermektedir. Eski zamanlarda atın üzerine örtü örtülüp çocuk eyeri koyup sünnet olacak çocuğu da onun üzerine oturtuyorlardı. Önüne heybe takıp eş dost, akrabaları sünnet toyuna çağırmaya çıkarıyorlardı. Günümüzde ise sünnet toyuna çağırma üzerinde çocuğun resmi olan davetiyelerle yapılmaktadır. Bazı yerlerde çocuğa millî kıyafetler giydirilip ata bindirilerek kalabalığın önüne çıkarılmaktadır.[354] Ana baba, sünnet olacak çocuğa bunun Müslümanlığın şartı olduğunu ve sünnet olduktan sonra erkek olacağıyla ilgili şeyler söyleyerek çocuğu sünnete hazırlar. Eski zamanlarda sünnete ana baba kendisi karar vermiyordu. Çocuk ne zaman razı olup bu işe yanarsa o zaman sünnet olmaktaydı. Hatta bu işe çocuğun yengeleri falan da karışmaktaydı.

Töre can, erkek oldun, kızlar bakıp
Sünnet olacağın günü sayıp.
Bağırma, hoca "kes" dediğinde,
Oybay-oy[355], o zaman bize ayıp olur.

Çocuk sünnete hazırlanırken de, sünnet olduktan sonra da, sünnet elbisesiyle gezerken de sünnetle ilgili şiirler söylenebilir.

Bugün eve hoca geldi,
Şeker dolu torba verdi.
Şekeri ağlamayan yiyecek,
Ağlayanları sevmiyor diyorlar,
Sünnete sabredemeyeni diyorlar.
Sabredemezsen, maskara
Alay (malzemesi) olma başkalarına.

Sünnet toyuna gelen misafirlerde, toy sahibini ve çocuğu tebrik etmek için de şiir söylerler. Misal:

Ömre kimler gelip, kimler gitti

354 Jüsipov, a.g.e, s.19.20

355 Oybay:Eyvah, aman Allah'ım!

İyiyi sadece iyi bilmek denilen.
Çarşamba günü hayırlı toy yapmışsınız
Yaptığınız sünnet toyunuz kutlu olsun.

Türkü söyledim Peygamberin ümmetine
Söz yazdım ak kağıdın bir yüzüne.
Toyunuz kutlu olsun çarşamba
Hayırlı toy yapan sünnetinize.[356]

Sünnet merasimi, Azerbaycan'da ve diğer Müslüman halkları arasında İslâmiyetin önemli şartlarından biri olarak kabul edilir. Sünnet olmayan kişi Müslüman sayılmaz. Bu yüzden de bu merasim özel olarak kutlanır ve "küçük düğün" [357] diye adlandırılır.

Sünnet eskiden Müslüman olmayan, Hıristiyan, Yusit (Musevî) toplumlarında da yapılmakta idi. Günümüzde ise böyle bir uygulama bu inanca sahip topluluklarda bulunmaktadır. Türk boyları arsında ise sadece Müslüman olanlarda yaygın bir ritüeldir.[358] Müslüman olmayan Türk boyları arasında mevcut değildir.

Kirve, Türkçe sözlükte "Sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak, elini kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse" olarak tanımlanlanmıştır.[359] Muhtelemelen, kirve kelimesi Farsça kaynaklıdır.[360] Toros türkmenlerinde kirve olarak belirlenen kişilerin yakın akrabadan, samimi bir arkadaştan, samimi bir komşudan olduğu görülmektedir. Erkek olmadığı takdirde kadın da kirve olabilmektedir. Kirve olması düşünülen kişilerin kandan korkmayan cesur bir kişi olmasına, toplumda saygın bir yerinin olmasına, ekomik durumunun iyi olmasına özen

356 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 226-227.
357 Yoloğlu, 1999:139
358 Yoloğlu, 1999:141.
359 Türkçe Sözlük 1998, 11:1330
360 Kudat 1974:72

gösterilmektedir. Bu özellikleri taşıyan kişiye sünnet yaptıracak ailenin büyüğü rica eder, o kişi de kabul ederse kirve bulunmuş olur. Aynca bir kişi birden çok kişinin kirvesi olabilmektedir. İki kardeş aynı gün sünnet ettirilecekse her ikisine ayn ayrı kirve bulunmaktadır. Önceki dönemlerde, sünnetin yapılacağı gün haftalar öncesinden belirlenmediğinden, Abdala ya da orada bulunan kadınlardan birine de çocuk tutturulabilirdi. Kirve olacak bir kişi bulunmadığında Abdal da kirve olabildiğinden, onlar için "kirve" denilmektedir. Bu kullanım hem onlarla diyalog sırasında; onlara hitap ederken, hem de onlar hakkında konuşulurken geçerlidir.[361] Kirveliğin uygulandığı bölgelerin büyük çoğunluğunda ise kadın kirvelik görevini üstlenmemektedir.[362] Yalman'a göre sünnet töreninde kirve tutma bir Arap âdetidir ve daha çok güney şehirlerinde yaygındır.[363]

Türkiye'nin bazı bölge ve şehirlerinde kirvelik kurumuna büyük önem verilirken, bazı bölgelerde ise böyle bir kurumun olmadığı görülmektedir. Buna göre Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde uygulanan kirvelik batıya doğru gidildikçe seyrekleşmektedir.[364]

Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde de sünnet zorunlu bir âdet olarak görülmekte, sünneti Abdallar yapmaktadır. Yaranın tedavisi için tomurcuk mantar tozu kullanılmaktadır.[365] Orta Asya'daki Türkler arasında sünneti yapmak için özel görevliler vardır. Bunlar bulunmadığında sünnet yapmasını bilen bir berber veya herhangi bir kişi de sünnet edebilir.[366]

Yöneticilerin, zengin kişilerin fakir ailelerin çocuklarını sünnet ettirmesi geleneği Osmanlılar zamanında da canlı bir şekilde yaşamıştır. Örneğin III. Ahmet, 1719 yılında 3 şehzadesiyle birlikte 5000 fakir çocuğu

361 Doğaner, 2006:96.

362 Kudat 1974:39

363 Yalman 2000,1:266

364 Kudat 1974:11-15

365 Yalman 2000,1:266

366 Bacon t.y.:189

sünnet ettirmiştir.[367] Bu uygulamanın fakirlere yapılan bir destek olmasının yanında zengin-fakir, yönetici-yönetilen arasındaki kaynaşmayı da sağlayan kültürel bir unsur olduğu açıktır.

Çocukların bir kısmı doğuştan sünnetli doğmaktadır. Bu şekildeki çocuklara "peygamber sünnetli" denilmektedir. Hazreti Muhammet'in de doğuştan sünnetli doğduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden de İslâm dinin kurucusunun bedensel özelliği bu dinden olan erkeklere doğuşlarından sonra kazandırılmak istenmiştir.[368]

Müslüman Türk toplumlarında sünnet töreni de düğün gibi içerisinde çeşitli eğlenceleri içeren bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. 1865 yılında Fırka-ı İslahiye komutanı Derviş Paşa'nın Alibekirli Mahallesi'nde sünnet düğünü tertip ettiği, törende düğün eğlencelerinde de rastladığımız üzere sinsin oynanıp, güreş tutulduğu ifade edilmektedir.[369]

Sünnet düğünlerinin bir kısmı mevlitli yapılmaktadır. Bunun için mevlit okumasını bilen bir kişi, genellikle hoca çağrılır. Hocanın mevlit okuması için üzerinde mikrofonun olduğu masa hazırlanır. Mevlitli sünnet töreninde mevlit ya da yasin okutulur. Verilen bir yemekten sonra çocuk sünnet ettirilir. Ya da çocuk önceden sünnet ettirilmiş ama sünnet ve ona bağlı törenler daha sonra yapılmış olabilir. Sünnet olan çocuk artık çevre nazarında "erkek" olmuştur. Yaramazlık yaptığında, ağladığında sünnet olduğu hatırlatılır. Çünkü sünnet erkeklik çağının ilk basamağıdır. Çocukluktan kurtulma hududunu işaret eden bir rit ve pratiktir.[370]

Anadolu Türkleri arasında çocuğun ailesiyle kirvesinin ailesi sünnet töreninden sonra da görüşmeye devam ederler. Kirveyle samimiyet daha da ilerletilir ve ona değer verilir. İlk iş olarak kirve yemeğe çağrılır. Aileler arasında kurulan samimi ilişkiden dolayı kirve çocuklarının birbirleriyle

367 Bozyiğit 1987:72

368 Bozyiğit 1986:30; Örnek 2000a: 172

369 Kılıç 1976a:63

370 Erdentuğ 1977:44

evlenmesi hoş karşılanmaz.[371] Yöredeki ifadesiyle "Kardeş kardeşten kız alır; ama kirve kirveden kız almaz." denir. Kirve olunan ailenin akrabalarıyla evlenmesinde ise bir kısıtlama yoktur. Kirvenin kızıyla evlenmeme Türkiye'de kirvelik uygulamasının görüldüğü yerlerin genelgeçer bir kuralıdır.[372]

Sünnet ritüelinde yöreye ve boya özgü törenler yapılmakta ve bu törene uygun türler icra edilmektedir. Sünnet töreni, düğün ve mevlit olarak yapılabilir. Düğünlerde yöresel türküler ve eğlencelerde kullanılan müzikler yer alır. Eğer tören mevlitli yapılıyor ise, mevlit ve duruma göre seçilen ilahiler okunabilir. Bunun yanında

"Oldu da bitti maşallah

Nazar değmez inşallah" şeklinde bir tekerleme de söylenmektedir.

Anadolu Türkleri'nde sünnete davetiye için, manilerin söylenmesi yaygındır, zamanın değişmesi ile mani söyleme okuyucu veya çığırtkanın söylemesinden ziyade kartlara basılarak da yapılmaktadır.[373]

Çok sayın,
Enişte dayı amcacığım,
Yenge, teyze halacığım.
Bizi sünnet ettirmeye
Karar vermiş babacığım,
Bir yolunu bulabilsem
İnanın kaçacağım.
Mutluluk verin bize
Renk Katın günümüze
Sizleri de bekleriz sünnet mevlidimize

Uğur-Hakan
Babası-Annesi

371 Doğaner, 2006:99.

372 Kudat 1974:42

373 Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, KBY, Ankara-1995, s. 176.

Sünnet törenlerinde özellikle Müslüman Türk toplumlarında okunan mevlit, Süleyman Çelebiye ait olan bir naat türüdür. Bilindiği üzere ülkemizde yaygın olarak icra edilen mevlid merasimleri evlilik, doğum, ölüm gibi farklı sebeplerden dolayı yapılmaktadır. Bu tür törenlerde mevlit, ilahi ve mevlit duası okunur.[374]

Mevlitlerde okunan belirli bir ilahi yoktur ama okunan dua şu şekildedir:

*"*Elhamdülillâhi Rabbil-'âlemîn.[375] Vel-'âkıbetü lil-müttekîn. Vessalâtü vesselâmü 'alâ Rasûlinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecma'în. Rabbenâ takabbel minnâ inneke ente's-semî'ul-'alîm. Ve tüb 'aleynâ yâ Mevlânâ inneke ente't-tevvâbür-rahîm. Vehdinâ ve veffiknâ ilel-hakkı ve ilâ tarîkın müstekîm. Va'fu 'annâ yâ Kerîm. Va'fü 'annâ yâ Rahîm. Vağfir lenâ zünûbenâ bi fadlike ve keramike yâ ekramel-ekramîn veya erhamer-râhımîn.*Allaâhım! Senin rızanı umarak burada toplandık, huzuruna geldik, boynumuzu büktük, elimizi açtık, bizi kapından boş çevirme. Ey Yüce Rabbimiz! Yüce kitabın Kur'ân ile bizleri huzura ve mutluluğa ulaştı. Kur'ân'ı okumayı, anlamayı ve gereği gibi yaşamayı hepimize nasip eyle. Ey Rabbimiz! Yaptığımız hatalara, kusurlara, günahlara pişman olduk, tövbe ediyoruz, bizi bağışla.Ya Rabbi! Bizi Sırat-ı Müstekim üzere daima eyle. Şeytanın kalbimize girip bizi saptırmasına fırsat verme. Zikrinle kalplerimizi nurlandır, sevginle kalplerimizi doldur, rahmet bizden esirgeme. Bazı yüzlerin ağarıp, bazılarının kararacağı o günde, yüzleri ak, gönlü pak olan; sevgili Peygamberimizin hamd sancağı altında toplanan mesut ve bahtiyar kullardan olmayı, onlarla beraber cennete girmeyi ve cemalini seyretmeyi bizlere nasip eyle.*

Ey Mevlamız! Mülkün sahibi sensin. Dilediğine mülkü verir, dilediğinden alırsın. Hayır, senin elinde, sen her şeye kadirsin. Kalplerimiz doğru yola ilettikten sonra bir daha eğriltme. Sen lütufkârsın, istediğini verensin. Bize dünyada da ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru.Sen

374 http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/dinhizmetleri/dualar.html#mevlit 20.09.2012

375 http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/dinhizmetleri/dualar.html#mevlit 20.09.2012

affedicisin, affı seversin; bizi affeyle. Bizi korktuklarımızdan eminkıl, umduklarımıza ulaştır.Ey Rabbimiz!Yurdumuzu, milletimizi ve bütün İslam diyarını her türlü afetlerden;belalardan, zelzelelerden, yangınlardan ve düşman istilasından koru. Ülkemize kem gözle bakan iç ve dış düşmanlara fırsat verme. Birlik ve beraberliğimizi bozma. Kalplerimizdeki her türlü ayrılık sebepleriıı gider. Ülkemizi ve milletimizi ve vatanımızı ilelebet payidar eyle. Ya Rabbi! Bizi ve neslimizi İslam'a ve Kur'ân'a bağlı insanlar eyle. Bizi Müslüman olarak yaşat, Bizi İslam'dan ayırm, Müslüman olarak öldür. Gönlümüzdeki İslam nurunu söndürmek isteyenlere fırsat verme. Hakkı, hak olarak görmeyi ve ona uymayı, batılı batıl olarak görmeyi ve ondan kaçınmayı bizlere nasip eyle.Ey Yüce Rabbimiz! Okuduğumuz Mevlid-i şerifi, sureleri, âyetleri ve salâvat-ı şerifeleri dergâh-ı ulûhiyetinde kabul eyle.Hâsıl olan sevabı, peygamberlerin ilki Hz. Âdem ile sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa (a.s) ve her ikisi arasında gelmiş-geçmiş bütün peygamberlerin mübarek ruhlarına hediye eyledik kabul eyle. Sevgili Peygamberimizin âlinin, ezvacının, ashabının ve etbaının ruhlarına hediye eyledik vasıl eyle. Evliyanın, asfiyanın, âlimlerimizin ve ahirete imanla gitmiş müminlerin ruhlarına hediye eyledik vasıl eyle. El açarak âmin diyen buradaki hazır bulunan cemaatin geçmişlerinin ruhlarına hediye ediyoruz, kabul eyle.Özellikle bu mevlid-i şerifin okunmasına sebep olanların geçmişlerinin ruhlarına hediye ediyoruz, ikram eyle. Allah'ım!Gönderdiğin Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'ân hürmetine… Bütün sevdiklerin hürmetine, habibin Hz Muhammed Mustafa (a.s) hürmetine dualarımızı kabul eyle.Âmin! Bi hurmeti Seyyidi'l-Murselin, ve'l-Hamdü lillâhi Rabbi'l-Âlemîn el-fatiha"

3. II. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA EVLENME RİTÜELLERİ

Evlenmek sözcük anlamı olarak; erkek ve kadının, kanun ve törelere uygun olarak aile kurup birlikte yaşamaya başlamasıdır.[1] Osmanlı Türkçesi'nde ise "izdivaç" kelimesiyle karşılanmaktadır. Evlenmek kişilerin hayatlarında önemli bir dönüm noktası ve bir geçiş eşiğidir. İnsan hayatında bu kadar önemli olan bir hadisenin halk kültüründe de yerini alması olağandır. Evlendirme kelimesi "ev eri olmak, eve bağlanmak" gibi çeşitli anlamlara gelebilmektedir.[2]

Toplumu ayakta tutan en önemli unsurlardan biri de ailedir. Aile kurumunun oluşması ise sağlam evliliklerle gerçekleşir. Aile ve evlilik birbirini tamamlayan iki temel kavramdır. Evliliğin bir kurum olmasına karşılık aile toplum içinde en küçük ve temel sosyal grup ya da birliktir. Böylece aile denilen sosyal birliğin kurulması için gerekli bütün yolları, kuralları içeren sosyal kuruma evlilik denir.[3]

Evlilik sadece evlenen kişileri ilgilendirmeyip ailelerini, akrabalarını ve toplumda yaşayan herkesi ilgilendirdiğinden bir tören düzenlenir ve bu törene herkes katılır. Dolayısıyla düğünün amacı evlenen çiftleri çevreye ilân etmek, duyurmaktır.[4] Bu bağlamda evlenmenin tamamlanmasına ilişkin ritlerin toplumsal ve genel amacı birleşmeyi açık bir şekilde ilân etmektir.[5]

Evlilik töreni, tatlı, nişan ve düğün töreni olmak üzere bir dizi aşamalardan oluşur. Evlilik töreninde geçiş döneminin üç aşamasını

1 "evlenme", Türkçe Sözlük;, T.D.K. Yay. 1. c., Ankara 1998, s. 479.

2 Ataman 1992:3

3 Anthony Giddens, Sosyoloji, Ayraç yay, Ankara 2000, s. 148.

4 Altun 2004:92; Ataman 1992:10; Bozyiğit 1987:68

5 Erdentuğ 1974:374

örneklendirebiliriz. Kişi eski durumundan bekârlıktan, baba evinden ayrılır, tören gerçekleşir ve yeni bir hayata, aile ortamına girer.[6]

Evlilik bireyin statüsünde ve yaşamında bir başka önemli geçiş olduğundan, içerisinde önemli ritler, törenler barındırır. Söz konusu olan evlilik ritleri; yaşamlarım birleştiren kişileri bekârlıktan getirmiş oldukları tehlikeli güçlerden korumak, kötü güçleri, nazarı uzaklaştırmak, gerçekleştirilen birliktelikteki çoğalmayı, bereketi sağlamak yeni evin güvenliğini ve refahını arttırmak gibi çeşitli uygulamaları içerir.[7] Düğünün toplumsal ilişkiler bağlamında pek çok işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Düğün törenlerinde akrabalar, dostlar bir araya gelir ve birbirlerinden haberdar olurlar. Evlenme çağındaki kız ve erkekler birbirlerini yakından görme, tanıma fırsatı bulurlar. Nitekim küçük yerleşim birimlerinde, özellikle de kapalı toplumlarda, cinsiyetler arası ilişkiler daha çok çeşitli vesilerle düzenlenen aile, ahlâkî ve törel baskıların hafifletildiği eğlenceler ve gezintiler vesilesiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca evlenecek yaşta erkek çocuğu ya da yakın bir akrabası bulunan kadınlar, eğlenceler vasıtasıyla namzet genç kızları dikkatli bir şekilde inceleme fırsatı bulurlar.[8] Bu durum düğün törenlerinin gizli işlevini ortaya koymaktadır.

Düğünün bir diğer işlevi ise akrabalık ilişkilerini yaygınlaştırmasıdır. Evlilik aracılığıyla farklı aileler, dolayısıyla farklı insanlar, mahalleler, köyler, kasabalar birbirine bağlanır, aradaki sosyal ilişkiler kuvvetlenir, böylece toplumdaki bütünlük pekiştirilir.[9]

Düğün törenleri şenlikler, festivaller ve dinî bayramlarla birlikte bireyler arasındaki dargınlıkların ve sorunların ortadan kaldırıldığı başlıca kutlama ve eğlence ortamlarıdır.[10] Gerçekten de ortak dostlarının ya da

6 Jeay 2000:833

7 Jameson 1972:946

8 Özdemir 2005:286, 330

9 Eker 1991:63 ve 1999:42

10 Özdemir 2005:335; Korkmaz 1999:92

akrabalarının düğün töreninde bir araya gelen küs ve dargın taraflar, tören bağlamında birbirleriyle selamlaşmak ve konuşmak zorunda kalırlar.

Kültürel değerlerin en önemli göstergelerinden biri olan düğünlerde[11] halk inanışlarını, halk edebiyatı ve sanatını, eski kültürümüzün izlerini bulmak mümkündür.[12] Bu bağlamda, düğünler geleneğin nesiller arasında aktarılmasını sağlayan sosyal ortamlardan birisidir. "Böyle bir ortamda, genç kuşak, eğlenmenin, nasıl ve ne şekilde, hangi davranış kalıpları çerçevesinde mümkün olacağını öğrenir.".[13]

Anadolu Türk düğünleri üzerinde Orta Asya unsurları, eski yerli kültürler ve İslâm Dini'nin etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Türkiye Türk düğünleri incelenirken bu üç unsurun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.[14] Bu bağlamda, Türkiye'nin ve Türk dünyasının çeşitli yerlerindeki evlilikle ilgili uygulamalar arasındaki paralellik ve çeşitlilik üzerinde durulmuştur. Ancak bunlardan hangilerinin yerli, hangilerinin komşu kültürlere ve Orta Asya topluluklarına ortak olduklarını kesin bir şekilde ifade etmek oldukça güçtür.[15] Bunun yanında düğün sahiplerinin içinde bulundukları özel şartlar (ekonomik durum, geleneklerin gevşemesi, uygulanması gerekenlerin unutulması gibi) aynı bölgenin düğünleri arasında bile farklar yaratabilmektedir.[16]

3.1. Evlenme Öncesi Ritüeller

3.1.1. Evlenilmesi Yasak Olan Kişiler

Türk Dünyası'nda evliliğin gerçekleşmesindeki en önemli aşama evlenilecek eşin seçilmesidir. Bununla ilgili uygulanan pek çok adet, ritüel ve

11 Eker 1991:63

12 Koşay 1944:X

13 Mirzaoğlu 2003a:69

14 Koşay 1944:X; Boratav 1999:186

15 Erdentuğ 1974:375

16 Boratav 1999:183

kural bulunmaktadır. “süt kardeşler”, “kirve çocukları”, “kan kardeşler”, aynı soydan olup akraba kabul edilenlerin evlenmeleri uygun görülmemektedir.

Kırgız Türkleri’nde Kırgız olmayan ile evlilik eskiden uygun görülmemekteydi. Kırgız geleneklerine göre Kırgız’ın Kırgızla evlenmesi en makbulüdür. Geçmişte Kırgızlar sadece Kırgızlarla evlenirken günümüzde bu durum geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Bugün diğer Türk boylarıyla (Özbek, Kazak, Türkmen Uygur. vs.) ve Ruslarla evlenenlerin sayısı çoktur.[17]

Kazak Türkleri, yedi göbek yakınından evlenmez bu durum kesinlikle yasaklanmıştır. Bu nedenle Kazaklar yedi göbek sülalelerini bilmeye takip etmeye çalışırlar.[18] Aynı şekilde Tuvalarda kendi soyunu dokuz kuşaktan bilmek çok önemlidir. Üç göbek yakından kan akralarıyla evlenmek yasaklanmıştır.[19]

Karay / Karaim Türkleri’nde de evlilik kuraları çok katıdır. Öncelikle karay olmayan birisi ile evlenmek yasaklanmıştır. Evlenen kişiler akraba sayıldığı için, anne babanın akrabaları ile de evlenmek de yasaklanmıştır. Bu da Karaylar arasında eş bulmayı zamanla artık çözümsüz bir sorun halien getirmiştir. Istanbul’da yaşayan Karaylar artık Karay olmayanla rile evlenmeye veya hiç evlenmeymeye başlamışlardır.[20] Hatta bu yüzden Kenesa’da son düğün töreni 1999’da yapılmış. Dr. Senya Yaf Karaim, akraba evliliği yapmamak için Kırım’dan bir Karaim’le Kenesa’da yapılan törenle evlenmiş. Karaim Vakfı Başkanı 74 yaşındaki Mihail Örme, kendilerini "büyük Türk ağacının bir dalı" olarak tanımlıyor. "Bir gün yok olup gidersek, Kenesamızın müze olarak değerlendirilmesini istiyoruz" diyor.[21]

17 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 40

18 Zeyneş İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 69.

19 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.303.

20 Dr. Selma Gülsevin, Günümüz Karay Türkçesi, İzmir-2012, s. 3

21 Karay Düğün, http://www.agnostik.net/viewtopic.php?f=9&t=7886 08.08.2011

Yakut Türklerinde kendi oymağından evlenme yasaklanmıştır. Başka bir oymaktan evlenme son derece önemlidir. Bunun yasaklanmasını ve önemini "papaz nikâh kıymaz," diye ifade etmektedirler. Bu durum "Memleketinde yaşayan kız mutlu olmaz." "Mutlu bir kız memleketinden uzaklara gelin gider." "Su yakında, akraba uzakta iyidir."[22] Gibi yakut atasözlerinde de kendisini hissettirmektedir. Seroşevsky, Kolıma oymağında bir çobanın bu şekilde kendi oymağından nikâh yaptığını ve daha sonra gelinin gözlerinin görmez olduğunda da eski gelenekleri uygulamanın bir neticesi olarak yorumlamaktadır. Zengin bir Saha hiçbir zaman kendi boyundan biriyle evlenmez.[23] Hatta bazı bölgelerde farklı boydan olsa bile yakınlardan bir kız ile bile evlenilmez. Evlilik sırasında damat çok sayıda oba dolaşarak bir kız beğenir. Bu esnada yalnız olabildiği gibi yanında bir akrabasını da götürebilir. Buna göre akrabaları dünür olarak gider, eğer kız tarafı vermez ise kızın başka kardeşleri var ise onlardan birini de isteyebilir.[24]

Azerbaycan Türkleri'nde yakın akrabalar ile evlenilmesinde belirli bir yasak görünmemektedir. Bundan farklı olarak önceleri burada aynı kabile, erkek-kız kardeşler, onların çocukları, torunları arasında nikâh yasaktı. Sadece yedinci soyla evlenmeye izin veriliyordu. Altay ve Hakas Türkleri'nde de aynı soydan (söök) gelen kişilerin evlenmesi yasaktır. Onlar sade anne tarafından gelen kişiler ile evlenebilmektedirler. Onun dışında yakın akraba ile evlenilmesi men edilmiştir.[25]

Isparta'da aynı anneden süt emen kız ve erkek çocuklar kardeş sayılır bu yüzden de, yetişkin olduklarında birbirleriyle evlenmeleri caiz

22 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s.146

23 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 183.; Izvestiya, Vostoçno-Sibirskogo Geografiçeskogo Obşestva, cilt XIV S 1-2, s. 71

24 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 182.

25 Yoloğlu, 1999:27.

görülmemektedir. Böyle durumda olan kişilerin evlenmesi gibi hâllerde doğacak çocuğun sakat olacağına inanılmaktadır.[26]

Toroslarda yaşayan Ulaşlı toplumu arasında kirvelik kurumu yeni yeni işlerlik kazanmıştır. Çok eski bir geçmişi yoktur. Bununla birlikte evlenmesi yasak olan kişilerden bir diğeri de kirve çocuklarıdır. Sünnet olan kişi, kirvesinin kızıyla artık kardeş olmuştur ve evlenmesi yasaktır. Kirve çocuklarının evlenmesinde dinen bir sakınca olmadığını düşünenler böyle bir yasağın doğru olmadığını da söylemektedirler.[27]

Çocukluk ve gençlik döneminde birbirleriyle çok iyi ilişkiler kuran iki dost, birbirlerinin kanlarını yalamak suretiyle kan kardeşi olurlar. Böylece gönülce kardeş olan iki kişi kanca da kardeş olmuşlardır. Kan kardeşlerden birinin bir problemi olduğunda diğeri yardımına koşar. Osmaniye ve Toroslar'da yaşayan Türkmenlerde "kan kardeşlerinin evlenmesi doğru değildir," anlayışının var olduğu tespit edilmiştir. Bu uygulama ve uygulama sonunda doğan inanç eski canlılığını yitirmiştir. Görüşülen yaşlılar dahi "öyleymiş, öyle derler" diyerek bu uygulamanın geçmişte kaldığını ifade etmektedirler.

3.1.2. Evlenme Biçimleri

3.1.2.1. Beşik Kertmesi

Beşik kertme uygulaması Türk kültüründe karşılaşılan bir evlenme şeklidir. Dede Korkut hikâyelerinden "Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu"nda da Beyrek ile Banı Çiçek ailelerince beşik kertmesi olarak sözlenmişlerdir.[28]

Kırgız türkleri'nde evlilik çeşitlerinden biri de "Bel Kuda" olup çocukların anne karnındayken ya da tarafların eşleri henüz hamile kalmadan

26 Koşay 1944:25

27 Doğaner, 2006, 111

28 Binyazar 2002:160; Dadaşzade 1990:77

anlaşarak doğacak çocukları evlendirme geleneğidir. “Bel kuda” uygulamasının geçmişte yaygın olduğu, günümüzde ise hiç yapılmadığı bilinmektedir. Bu evlilik çeşidi daha çok soy ile soyun, kabileler arası çatışmaların yaşandığı dönemlerde, ebeveynler çocukları henüz dünyaya gelmeden birbirlerine yaklaşmalarını, dost olma, akraba olmasını amaç edinmiştir.[29] Bu ritüel başka bir yönden de sosyal ilişkilerin nesiller sonra yaygınlaşıp sürekli olmasını sağlamaktır.

Tuva Türkleri’nde de beşik kertmesi uygulaması bulunmakatadır. Ama yapılışı biraz farklıdır. “Kız çocuğunun kıçının altına keçi kılı bırakmak” adı verilen bu uygulama ile bir kışlakta kız çocuk doğuran kadının çadırına başka bir kışlakta yaşayan bir oğlanın annesi giderek çadıra girrip kızın ailesi ile selamlaştıktan sonra çocuğu beşikten çözüp, kızınız büyüdüğünde gelin olarak alacağım diyerek koynunda saklayıp yumak yaptığı bir tutam kılı çocuğun altını açık koyar ve tekrara sararak bebeği beşige koyar. Bebeğin annesi ve babası da bu durumu saygıyla karşılar ve peki öyle olsun dermiş. Eğer oğlan babası bu amaçla gelmiş ise kızın babasına çakmak taşı verir bu şekilde kızını büyüyünce oğlu ile evlendireceğini ifade eder.[30]

Azerbaycan’da olduğu gibi burada da çocuk küçükken “göbek kertme”, “beşik kertme” yaparlardı. Hakaslar buna “çahsıda alıshanı” veya “sablığ toy” yani, saygı için nikâh, düğün derlerdi. Bazı durumlarda ise, çocuk doğmadan önce şart koşarlardı: “Birimizin oğlu, birimizin kızı olursa, çocuklarımızı birleştirek! Eğer ikimizinde oğlu veya kızı olursa, keher atları değiştirek!” Dede Korkut Kitabı’nda “Gam Börenin oğlu Bamsı Beyrek boyunu beyan eder, hanım hey...” boyunda Baybican beyle Bayböre bey hâlâ doğmamış çocuklarım böyle beşik kertme ediyorlar: Baybicanbeg aydır: “Begler, Allah Teala mana bir kız verecek olursa, siz tanık olun: menim gızım Bayböre beg oğluna beşik kertme yavuglu olsun!” dedi. Hamile Hakas kadınları birbirlerine “pil hudağay” (bel gudaları), bu “sövdeleşmeye”

29 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 37-38.

30 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.298.

(bağlantı) ise "tujuh huda" (kar elçilik") diyorlardı. "Deyildi" çocuklar büyüdükten, buluğ (ergenlik) çağına erdikten sonra erkek kız evine giderek "Ait bajı deg aldın, börü bajı deg möngün" yani ağız söyleşmesinde size "at başı büyüklükte altın, kurt başı büyüklükte gümüş verilmiş, şimdi eşimi bana verin" der.[31] Böylece beşik kertmesi sözü üzerine evlenme yolunda girişimde bulunur.

Ulaşlı Türkmenlerinde çok az sayıda da olsa beşik kertmesi ve bu şekilde yapılan evlilikler görülmektedir. Aynı günde, aynı ay içerisinde bir kız bir erkek çocuk dünyaya geldiğinde "Allah bunları birbirine yakıştırdı." denir ve yeni doğan çocuğun aileleri de birbirleriyle samimiyse çocuklarını beşik kertmesi yaparlardı. Daha eşleri hamileyken bu yönde konuşmalar, şakalaşmalar başlardı. Erkek çocuğu olan aile kız çocuğu olan aileye, çocuğa da hediyeler alarak giderdi. Kız çocuğunu erkek çocuğa isterlerdi. Kız çocuğunun ailesi kabul ederse küçük çocuğun eline bıçak verilir, büyükler de elinden tutarak kız çocuğun beşiğini kerterdi.[32] Böylece ileride evleneceği kızın eşyasına ve dolayısıyla müstakbel eşine işaret koymuş sayılmaktaydı.

3.1.2.2. Akraba Evliliği

Akraba evliliği İslâmiyet'in kabul edilmesinden önce Türkler arasında görülmeyen bir evlilik şekliydi. Dışardan evlenme doğal etkenlere, salgınlara ve saldırılara göğüs gerebilmesi için göçebe Türk gruplarının yaşantısana daha uygundu.[33] Köktürklerde amca çocuğu ile evlilikler yasaklanırken Karahanlılar devrinde mübah sayılmaya başlanmıştır. [34] İslâm toplumu içerisinde akraba evliliğinin yayılması özellikle Emeviler devrinde "İslâmlaşmayla birlikte Araplaşma" sonucunda gerçekleşmiştir. Akraba evliliği Arapların İslâmiyet öncesinden taşıdıkları bir evlilik modelidir.[35] Türk toplumunda yaşanan kültürel değişmeyle birlikte akraba evliliği tarihî süreç

31 Yoloğlu, 1999:27.

32 Doğaner 2006, 112

33 Bacon t.y.:49, 52; Eker 1998:17-18; Altuntek 1993:37

34 Divitçioğlu 2004:165; 166.

35 Koratayev 2000:401-403

içerisinde gittikçe azalmıştır. Bunda özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlanarak Türk halkının "geri kalmış" doğu geleneklerini reddederek batı modelini tercih etmesi etkili olmuştur. Bu süreci şehirleşme, sanayileşme, göç ve kitle iletişim araçları daha da hızlandırmıştır.[36]

Akraba evliliklerinde ailenin isteğinin yanısıra evlenecek bireylerin kendi tercihleri de etkili olmaktadır. Birbirleriyle rahat bir şekilde görüşme imkânı bulan taraflar evlilik kararı da alabilmektedir. Bir Kırgız destanı olan "Olcabay minen Keşimcan" da Keşimcan teyzesinin oğlu Olcabay'a aşık olur. İki genç evlenmeye karar verirler. Fakat evlilikleri tasvip edilmez.[37] Bunun nedenlerinden birisi de oğlan tarafından kalın alınamaması olarak dile getirlimekte ve ekonomik bir neden başka bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlenecek tarafların akraba olmaması bazı Türk gruplarında evliliğin birinci şartı olarak kabul edildiği görülmektedir. Nogay Türklerinde birbiriyle anlaşan kız ve erkeğin evliliği konusunda aileler karar verirken soy araştırmasına girmektedirler. Buna göre "...bir kızın bir erkekle evlenmesini önleyen akrabalık; ana tarafından üç kuşağa kadar, baba tarafından ise yedinci kuşağa kadar devam eder.".[38]

3.1.2.3. Berder

Bu evlilik şekli daha çok başlık uygulamasının olduğu yerlerde görülmektedir.[39] Yalnız, bir aileye gelin gelen kişi eğer evde görümcesi varsa ve onun ahlâkını beğeniyorsa ve onunla iyi geçiniyorsa erkek kardeşine kız ararken görümcesini kendi kardeşine uygun gördüğü olabilmektedir. Kız alınıp kız verilmesiyle yapılan bu tür evliliklere "değişik yapmak" denmektedir. Bu şekilde yapılan evliliklerin birindeki anlaşmazlık diğerini de etkileyebileceği endişesiyle toplum bu tür evlilikleri çok fazla tasvip

36 Hortaçsu, Baştuğ, Muhammetberdiev 2001:108-109

37 Yıldırım 1998:160

38 Ekrem 1992:92

39 Erdentuğ 1977:70

etmemektedir. Bu tür evlilikler aileler için “bedel almak, bedel vermek” olarak görülmekte ve doğru kabul edilmemektedir.[40] Berder türü evliliklerin Güneydeki Türkmenler arasında 1930’lu yıllarda olduğu görülmektedir. Buna göre, iki kişinin birbirlerinin kız kardeşlerini almalarına “kız değiştirme” denir. Kız kardeşlerden biri ölürse dul kalan erkek, eniştesine giderek kız kardeşini geri almaya çalışır; eğer eniştesi masrafını karşılayıp onu bir kızla evlendirirse kız kardeşi eniştesinde kalabilir. Bu âdet evlenmeden önce verilen kaim (ağırlık) masrafından kurtulmak içindir.[41] Beydili Türkmen ve Baraklarda berder türü evliliklere “değişik” usulü denmektedir. İki bekâr erkek kız kardeşlerini birbirlerine verirler. İki düğün de aynı gün yapılır. İki düğün alayı kararlaştırılan bir yerde buluşarak kendi kızlarını değiştirirler ve geri dönerler.[42]

Kırgız Türkleri’nde evlilik çeşitlerinden biri “Kayçı Kuda” olup yakın akrabaların ya da dünürlerin iki kız veya iki oğlunun çapraz, başka bir değişle “değiş tokuş” usulüyle evlenmedir. Bu evliliği diğerlerinden ayıran özellik burada başlık parasının alınmamasıdır. Yalnız her iki taraf da kızın çeyizini maddi durumuna göre hazırlarlar.43 Bu uygulamanın düğün masraflarını azaltmak amacıyla yapıldığı söylenebilir.

3.1.2.4. Kız Kaçırma

Evlenmek isteyen gençlerin isteklerine ailelerin çeşitli nedenlerle karşı çıkması üzerine, gençlerin kaçarak kendi rızalarıyla evlenmesi şeklinde tezahür eden bu evlilik türü Türk Dünyası’nda zaman zaman görülmektedir. Çok hoş karşılanılmayan, hatta ayıplanan bu evlilik türü, bazen taraflardan kızın rızası olmadan da gerçekleşebilmektedir. Bu durumda aileler arasında düşmanlık hatta kan girmesi de olmaktadır.

---

40 Doğaner 2006, 115

41 Yalman 2000, 1:78

42 Şahin 1962:77

43Maksat Jumabayev, age., s. 243-244.

Eskiden evlilik konusunda sadece anne babanın dediği olup kız ve erkeğin görüşlerine pek fazla önem verilmezdi. Dolayısıyla anne babasının evlendireceği kızı beğenmeyen erkekler başka bir kızı kaçırır veya erkeği beğenmeyen kızlar başka bir erkekle kaçarlarmış. 44 Nitekim kızı kaçırarak evlenme, geleneğe karşı çıkma olarak sayıldığından gençlerin kaderi genelde tradejiye maruz kalırdı. Aileler ve toplum tarafından kabul edilmeleri ya imkansız ya da zor olmaktaydı.

Kız kaçırma, eski zamanlarda çok nadir rastlanmaktadır. Eskiden kaçırma ayıp sayılırdı. Bazen namus için bir köy başka bir köy'ü, kabileler birbiriyle kavga etmişlerdir. Bu tip olaylara Kırgız folklorunda da rastlanır. Örneğin "Olcobay ve Kişimcan" destanında mevcut sosyal normlara uymayarak serbest yaşamak için mutlu olmanın tek çözümünü kaçmakta bulmuşlardı.[45]

Hakas Türkleri arsında da bazen kız kaçırma durumları da oluyordu. Bu da kız kaçırma şekline bağlı kalınarak "gelini kapmak", "kavramak" ve "kaçkın" diye isimlendirildi. Bu gelenek Azerbaycan'ın Güneybatı bölgelerinde (Gazah, Tavuz, Akstafa vs.) ve Türkiye'nin bazı yerlerinde şimdi de devam etmektedir. Hakaslarda kızın kaçırılmasına "tuhtam" denilir. Genellikle kız kaçırılan günün sabahı kızın babasının evine "İtiyin" (kaybolan) yerini söylemesi için adam gönderilirdi. Kız evi birkaç kişiyle gelip kızını isterdi. Erkeğin anne, babası ellerinde şarap onları karşılayarak: "Hırsızlık ettiğimiz için suçluyuz. Şimdi çocuk bizim, baş sizindir" derlerdi. [46] Kız tarafı razı olduğunda erkek evi kalın verip barışırlardı. Böylece kız ile oğlanın rıza almadan yaptıkalrı evlilik bir şekilde oyan almış olurdu.

Kız kaçırma, Tatar Türklerinde nadiren olsa da yaşanmış ama bu olaya hiç bir zaman iyi gözle bakılmamıştır. Toplum olarak son derece olgunlukla meseleleri karşılayan Tatar Türkleri zaten birbirini isteyen kız ile

44 Abdıldacan Akmataliev, age., s. 73.

45 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 39

46 Yoloğlu, 1999:41.

oğlan için bir sorun olmadığını düşündükkleri için kız kaçırma olayını şiddetle kınamışlardır.[47]

Kız kaçırılmadan önce ailesinden istenmiş; fakat verilmemişse ve kaçan kız da kendi rızasıyla, severek kaçmışsa kız tarafı çoğu zaman evliliği kabullenir. Kaçan kızın peşine düşmezler. Erkek tarafının ekonomik durumu düğün masrafını karşılayamayacak kadar kötüyse evlenmeyi düşünen kişilerin kaçtığı olur. Kızı kaçıran erkek bir süre bir akrabasının ya da arkadaşının evinde gizlenir. Kaçıran kişinin anne babası durumdan haberdar olduktan sonra kız tarafına hatırı sayılır kişilerce haber gönderir, iş kötüye gitmeden güzel bir şekilde çözmeye çalışır. Söz söylemesini bilen, ikna kabiliyeti yüksek aracı kişiler kız evinin büyükleriyle görüşerek:

"Bunlar bir cahillik etmiş. Affetme yoluna gidelim.", "Atın ayağı aksıyor diye ayağını kesmek mi lazım?" , "Bu iş herkesin başına gelir.", "Bir it bir deriyi nasıl olsa sürür.", "Allah kusuru, yaratmış ama tövbe kapısını da açık bırakmış."

İzmir'in Ödemiş ilçesinde de 1930'lu yıllarda nişan ve düğün masrafından kurtulmak için kız zorla kaçırılırdı. Kız kaçırma esnasında kanlı çarpışmalar da olurdu. Fakat kız kaçırmada bazı âdetlere uyulması zorunluydu. Bir kere kızı almak isteyen delikanlıdan başka hiç kimse kaçırılan kızın elinden bile tutamazdı. Evlenmek için de uzun tören yapılmaz, imam gelip nikâhı kıyarak evliliği gerçekleştirirdi.[48]

Güneyde yaşayan Türkmenlerde birbirini seven; fakat ailelerinin onayını alamayan kişiler kaçarak evlenirler.[49] Malatya'da kaçarak evlenen kadınları toplum ayıplar, böyle kişilerin toplumda saygın bir yeri olmaz.[50] Beydili Türkmen ve Baraklarda bir kız kendi rızasıyla da kaçsa zorla da

47 Zarifova Çetin, 2009:90.

48 Muammer Lutfi 1928:207

49 Yalman 2000,11:213

50 Koşay 1944:341

kaçınlsa kızın kardeşleri veya akrabaları onu öldürürler. Kız zorla kaçırılmışsa kaçıran kişiyi de öldürürler.[51]

3.1.2.5. Çok Eşlilik

Eski Türklerde kadına çok değer verilir, kadınlar sosyal hayatta erkekler gibi çeşitli haklara sahip olurlardı. Evliliklerde de tek kadınla evlenme göreneği vardı.[52] Türk boyları arasında zaman zaman çok eşlilik (poligami) görülse de artık eskisi kadar yaygın olarak yaşamamaktadır. Karısı ölen, çocuklarına yeterince bakamayan erkekler ikinci bir evlilik yapmaktadır. İkinci evlilikler daha çok kocası ölmüş kadınla, kocasından ayrılmış kadınla ya da yaşı geçmiş kızla yapılmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinde ise çocuğu olmayan Dirse Han, karısına kızsa da, onu töhmet altında bıraksa da ikinci bir eş almayı düşünmez.[53] Beydili Türkmen ve Baraklarda oğlan çocuğuna kız çocuğuna nazaran daha çok önem verilir. Erkek çocuğu olmayan aile zavallı sayılır. Bu tür ailelere "kör ocak" denir. Bu yüzden bir ailenin sadece kız çocukları varsa, evin kadını kocasına ikinci defa evlenme müsaadesi verir.[54] Böylece ikinci hanımından erkek çocuğu olabileceğini düşünür.

Bulgar Dağında yaşayan Yörükler arasında görülen çok eşle evliliklerde ilk eşle sonraki eş arasındaki bağ "ortak" kelimesiyle ifade edilir.[55]

Levirat âdeti Türklerde Hunlardan itibaren başvurulan bir evlilik âdetidir. Eşi ölen dul kadının mirası bölmemesi gerekçesi doğrultusunda Türkler dul kalan üvey anneleri ve erkek kardeşlerinin hanımlarıyla evlenmişlerdir. İslâmiyet'in üvey anneyle evliliği yasaklamış olmasından dolayı İslâmiyet sonrasında Türklerde üvey anne ile evlilikler görülmemiş

51 Şahin 1962:77

52 Erdentuğ 1977:87

53 Dadaşzade 1990:76

54 Şahin 1962:77

55 Yalman 2000,1:251

fakat dul kalan yenge ile evlilikler yakın zamana kadar sürdürülmüştür.[56] Bulgar Dağında yaşayan Boynuinceli oymağında ekonomik durumu iyi olanlar ikinci bir eş almaktadır.[57]

Çok eşliliği azaltan nedenlerden birisi de Medenî Kanunun kabul edilmesidir (17 Şubat 1926). Kanun kabul edilmeden önce bir erkeğin iki ya da daha fazla kadınla evlenmesi görülen bir hâldi.[58] Medenî Kanun'un kabul edilişiyle resmî nikâh mecburî hâle getirilmiş, tek eşle evlilik zorunlu bir hâl almıştır. Toplum da karısının ağır hasta oluşu, ölmesi gibi hâller dışında erkeğin ikinci bir evlilik yapmasını onaylamamakta, hatta önemli bir gerekçesi olmadan ikinci kez evlenenleri dışlamaktadır. Ulaşlı Türkmenleri arasında da Medenî Kanun sonrası çok eşle evlilik neredeyse tamamen ortadan kalmıştır. Bunda kızın ve ailesinin bilinçlenmesinin etkisi olmuştur.

Dünyada da ikili ilişkiler sevgiye, taraflarının birbirine aynı oranda karşılık verme esasına dayanmaktadır. Bu durum çok eşliliğin kabul edilebilir bir sistem olmasını engellemektedir.[59]

3.1.2.6. İç Güveysi

İç güvey adı verilen evlilik çeşidi Anadolu'da görüldüğü gibi zaman zaman Türk boyları arasında da rastlanmaktadır. Bu evlilik modelinde damat gelin alınan eve veya kızın kendisine ait bir evi var ise düğünden sonra oraya yerleşmektedir. Maddi imkansızlıklar ya da kız tarafının hiç erkek çocuğunun olmaması bu evlilik metodunun tercih sebebidir.

Kırgızlarda "iç güvey" olarak bilinen bir evlilik çeşidi var olup evlilikten belli bir süre sonra kocasıyla birlikte kızın babasının evine gidip yaşamasıdır. Bu tip evlilikler nadir olarak yaşanmakta birlikte genellikle kızın

56 Gönüllü 1986d: 18

57 Yalman 2000,1:215

58 Ataman 1992:60

59 Russel 1998:9

ailesinde erkek çocuk yoksa, damatlarından birisini iç güvey olarak alabilmektedir. Bu durum toplum tarafından da kabul görmemektedir.[60]

3.2.3. Evlilik Çağı, Yaşı

Yaşlarla ilgili yazılan şiirlerde, yaş destanlarında, özellikle kızların evlilik yaşlarıyla ilgili halkımızın geleneksel dünya görüşünü yansıtan ifadelerle karşılaşılmaktadır. Buna göre, örneğin Karacaoğlan'ın bir şiirinde yirmi yaşına gelen bir kızın vaktinin geçtiği, "geçmez akça pula" benzediği ifade edilmektedir.[61]

Kızlarda ve erkeklerde yaş ortalamasının giderek yükselmesinin en önemli nedeni eğitimin yaygınlaşmasıdır. Liseyi bitiren bir kızın yaşı hâliyle 17-18 yaşını bulmaktadır. Üniversite öğrenimi görenlerde evlilik yaşı erkeklerde ve kızlarda 25-26'ya kadar çıkabilmektedir. Yüksek tahsil yapan erkekler, askerliği yapıp evlenmek istediklerinden yaşları 28-30 olana kadar beklemektedir. Evlilik yaşının artması tüm dünyada gözlemlenen bir durumdur. Marshall'a göre; "Son yıllarda, ilk evliliğin orta yaşta yapma eğilimi artmıştır, gençlik evlilikleri kayda değer biçimde azalmıştır."[62] Günümüzde okumayan kızlar lise sonrası, erkekler ise askerlik sonrası evlendirilmektedir.

Demirkazık civarında yaşayan Türklerde de kısmetsiz kalanlar için türbeye gidilmektedir.[63] İstanbul'da, evlilik çağında kızı olan anne deniz kenarına giderek 100 zeytin yaprağının her birine dua okuyup denize atar ve kısmetinin açılması için niyet tutar.[64] Hazara Türklerinde yaşı geçkin kızlar, ziyaretlere götürülür, mollalara dua ettirilir.[65]

Genellikle Anadolu'da bekâr kalmak hiç hoş görülmeyen bir durumdur. Evlenme çağı gelmesine rağmen evlenmeyen delikanlılar için

60 Maksat Jumabayev, age. s.39.

61 Yalman 2000,1:289

62 Marshall, 1999:224

63 Yalman 2000,11:35

64 Tan 1977:229

65 Kalafat 2002:25

evlenmeyi, ev geçindirmeyi göze alamıyor gibi dedikodular çıkmaya başlar.[66] Türk toplumunda erkeğin evlenmemesi bir yere kadar önemli bir problem oluşturmazken kızların mutlaka evlenmesi gerektiği düşünülür. Bu sebeple de evlenmeyle ilgili pratiklere[67] daha çok kızlar için rağbet edilir.[68]

3.1.4. Evlenme İsteğinin Belirtilmesi

Aileler evlilik çağına gelen kız ya da erkek çocukları için uygun bir eş düşünmeye başlardı. Kız ve erkekler çoğu zaman evleneceğim diye ortaya çıkmazlardı. Anne baba evlilik çağına gelen erkek çocukları için: "Filancayı isteyelim mi?" kızları için de "Filanca seni istiyor." derlerdi. Çocuklar da anne babanın kararına razı olurlar: "Nasıl biliyorsanız, öyle yapın."[69] derlerdi. Evlilik çağı ya da uygun bir zaman gelmeden evlenmek isteyenlerle evlilik çağı geçmesine rağmen çocuklarını evlendiremeyen anne babalara karşı gösterilen bazı hareketler, tavırlar evlilik isteğini anlatır.

Pilava kaşık dikme Türkmen aşiretlerin bazılarında savaşa gitmeden önce yapılan, savaş isteğini gösteren sembolik bir harekettir.[70] Güneydeki Türkmen oymaklarında evlenmeyi düşünen ya da evlenmek istemeyen kızlar niyetlerini saç modelleriyle çevredekilere anlatırlardı. Örneğin saçında beyaz çember olan kızlar evlenmeyi düşünmüyor demekti.[71] Binboğa Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde ise dul kalan kadınlarda da benzer durum söz konusuydu. Evlenmeye karar veren ya da evlenmeyi düşünmeyen, evlenmeyi düşünse de üzgün olduğunu belirten dul kadınlar saç modelleri ve örtüleri ile bu durumu çevreye anlatırlardı.[72]

Kandıra Türkmenlerinde erkeklerin sık sık tıraş olmaları, ayna karşısından ayrılmamaları, huzursuzluk yaratmaları; kızların bulaşıkları sert

66 Demirci 1938:6

67 Tan 1977:213-246.

68 Tan 1977:214

69 Doğaner, 2006, 121.

70 Koşay 1944:8

71 Yalman 2000, 11:360

72 Yalman 2000,11:363

hareketlerle yıkamaları gibi davranışlar, evlenme isteklerinin sembolik hareketleri, sözsüz iletişimlerinin ifadesidir.[73]

3.1.5. Eş Seçimi

Evlilik çağına gelmiş kız ve erkekler evlendirilirken taraflar kendi çıkarlarını gerçekleştirebileceği özellikte birisini arar. Nitekim V.Pomerançeva'nın tespitlerine göre Ustrumça ve Radoviş yöresindeki Türk ve Makedon düğünlerinde düğün alayında; iki ayrı kolektifin katıldığı, iki ailenin ya da iki soyun ve her iki tarafın aralarındaki mücadele yolunda kendi çıkarlarını (amaçlarını) koruyabilme ve gerçekleştirebilmek için karşılıklı olay meydana gelmektedir.[74] Anadolu'nun bazı yörelerde düğün gibi herkesin bir araya geldiği eğlencelerde kız beğenilirken, hamamda iyice görülür. Bedenen bir kusurunun olup olup olmadığı araştırılır.[75]

Türk kültürünü yansıtan sözel ürünlerde kızın evleneceği erkeği belirlemekte söz sahibi olduğunu ve damat adayını birtakım sınavlardan geçirdiğini görmekteyiz. Halk hikâyelerinin çoğu önce kahramanın doğumunu ve ailelerini tanıtan bir girişle başladıktan sonra âşık olunan sevgiliye kavuşabilmek için sayısız engellerle mücadele etmek çatısı üzerine oturtulmuş görülmektedir.[76] "Beyböyrek" hikâyesinde Akkavak kızı kendisiyle evlenmek isteyen Beyböyrek'i güç ve dayanıklılık bakımından sınar. Sınavı geçen ve kendisine güreşte yenilmeyen Beyböyrekle evlenir.[77] Dede Korkut'ta "Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu" hikâyesinde Banı Çiçek, beşik kertme sözlüsü Bamsı Beyrek'le evlenmeden önce onu binicilik, ok atma ve güreşte sınar. Bamsı Beyrek'in maharetini gördükten sonra onunla evlenmeye karar verir.[78]

---

73 Altun 2004:137

74 Kalıcanın 1992:171

75 Ataman 1992:3

76 Cemiloğlu 1996:94

77 Yalman 2000, 11:102

78 Binyazar 2002:160

Evliliklerde esas olan kız ve erkeğin evliliğe razı olması, birbirlerini beğenmesi, istemeyerek evlenmemesidir. Dede Korkut hikâyelerinde genç kız veya erkeklerin zorla evlendirilmeleriyle ilgili herhangi bir örneğe rastlanmamaktadır. Her iki taraf da görüş birliği içinde olmalıdır; birbirlerini gördüklerinde beğenmemişlerse, "eğer kalp aşkla dolmamışsa" evlenmezler.[79] "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu" hikâyesinde Kan Turalı evleneceği kızın özelliklerini babasına kendisi söyler ve aradığı özellikteki kızı kendisi bulmaya çalışır.[80]

Erkek tarafının ya da evlenecek erkeğin en azından ailesinin geçimini sağlayabilecek bir mal varlığına ya da gelire sahip olması gerekir. Bölgede söylenen atasözünde "Bakmaz halına çuluna, salınır kıza geline" denilerek bu durum anlatılmaya çalışılır.[81] Aladağ civarında yaşayan Türkmenler arasında "Kocası ölen kadınların acele olarak kocaya varması çok sevap sayılır."[82] İki aile, iki aşiret iki hanedan arasındaki dostluğu göstermek ve bu dostluk bağlarını geliştirmek için kız alıp kız verildiği olmaktadır. Aşiretler arasında yapılan bu tür evliliklerle ilgili Yalman[83]'ın önemli eserinde örnekler vardır.

Kızla erkeğin eşlerini tercih etmelerinde olağanüstü güçlerin etkisinin olabileceğine de inanılmaktadır. Muska yazdırma, büyü yapma, okutma bunlardan bazılarıdır. Bu durum çevredekilerin, evlenen kişilerin birbirlerine denk olmadığını düşündüğü zaman söz konusu olur. Örneğin Aladağ bölgesinde anlatılan Beyböyrek hikâyesinde padişahın oğlu bir kadının bedduası üzerine bir kıza âşık olur.[84]

Türk Dünyası'nda karşılıklı görüşmenin anlaşmanın açıkça yapılamadığı yerlerde evlilik çağına gelen gençler çeşitli yöntemlerle

79 Dadaşzade 1990:76

80 Binyazar 2002:216

81 Kılıç 1976a: 100; Tekerek 1993:36

82 Yalman 2000, 11:119.

83 Yalman 2000,1:94

84 Yalman 2000,11:96

birbirleriyle irtibat kurarlardı. Irtibat kurdukları bu anlarda da çeşitli sözlü kültür ürünlerini icra ederlerdi. Daha çok bu bir düğün veya tören olarak karşımıza Türk dünyası'nda gerçekleşen bu uygulamaya Gaguz ve Hakas gençlerinin yaptıkları örnek gösterilebilir. Gagavuz gençleri, genellikle ziyafetlerde, el şenliklerinde (horu), pınar başında, toplantılarda (yığıncaklarda) birbirlerini görür, beğenir, konuşurlardı. Bir yere toplanan erkek ve kızlar "yüzük", "aşık", "çar", "üşüdüm" ve başka oyunlar oynar, eğlenir, kelimelerle şakalaşır, mani ve türkü söylerlerdi. Bu tür mani ve türküler atışma şeklinde olurdu. Bu tür atışmalarda, diyaloglarda erkek kızı över, kalbine girmeye çalışır, kız ise, ince mizahla naz eder, boyunu uca ağaca, saçını mısır püsküllerine, gözlerini kara üzüme, yanağını elmaya vs. benzetirdi. Bu tür türkülere "kızhemçojuk", "Çıksana, man Lyanka çıksana", "Minuvşa (menekşe)" vs. örnek gösterebiliriz:[85]

"*Aman, mari, Minuvşe*
He güzel de saçın var!
Benim de saçım pek güzel
Papşoyda püsküla pek benzer...[86]
veya;

Çıksana, mari,
Lyanka, çıksana,
Boyunu göreim
Fidan başçada
Yoktur mu gördüün?
He takım fidan
O takım boyum...

Bu tür diyalog türküler diğer Türk boyları arasında da yaygındır. Hakas Türkleri bu tür lirik türkülere *"ır"* ve *tahpah* diyorlar. Tahpah ve ır kahramanları diğer folklor türlerinde de olduğu gibi genellikle sade iş

85 Yoloğlu, 1999:19

86 Yoloğlu, 1999:20-21

adamları, fakir köylü çocukları, çobanlardır. Genellikle onlar kendi ağalarının, iş verenlerinin güzel kızlarına aşık olurlar. Masallarda bu tür durumlarla daha çok karşılaşıyoruz. Çoban, fakirin fukaranın birisidir, hanın, şahın kızına aşık olur. Zorlukları yenerek sevgilisine kavuşur, fakirliği sona erer. Hakas ırları arasında yaygın olan (*Han kızı mahtança*) (*Han kızını övme*), (Oolnan, hıstır ırı) (Erkekle kızın türküsü vs.)[87] türküleri ile yukanda örnek verdiğimiz Gagauz türküleri ile fonksiyon olarak aynı olmakla beraber konu bakımından farklıdır.

Ool:	Oğlan:
Sıhtah, sıhtah, han kızı	Çıksana, çıksana, han kızı,
Sının körim, han kızı.	Boyunu görüm, han kızı
His:	Kız:
Sınan, körip, haydi polarğa?	Boyumu görüp neynirsen?
Sın sırğay körbeezin, me?[88]	Uca ağaç görmemişsen mi?

3.1.6. Görücü Gitme

Görücü gitmeye "düğürcü (dünürcü) gitme" de denilmektedir. Görücü giden kadınlar damadın akrabalarından, konuşkan, ikna kabiliyeti yüksek kadınlardır. Erkek evlilikte söz sahibi olduğundan damat adayı da kızı görmeye gider. Görücüye çıkan kız, misafirlere kahve ikram eder. Bir köşede oturur. Dünürcü gitme Türklerin en eski geleneklerinden biridir.[89]

Yakut Türkleri'nde Evlilik sırasında damat çok sayıda oba dolaşarak bir kız beğenir. Bu esnada yalnız olabildiği gibi yanında bir akrabasını da götürebilir. Buna göre akrabaları dünür olarak gider, eğer kız tarafı vermez ise kızın başka kardeşleri var ise onlardan birini de isteyebilir.[90]

Gagauzlarda görücü gidildiği zaman, görücü kız evinde öncelikle ateşdeki közü karıştırır veya sobaya dokunur. Böylece kendisini ve samimi

87 Yoloğlu, 1999:20-22

88 Yoloğlu, 1999:21.

89 Akmataliyev 2001:22

90 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 182.

duygularını kötülüklerden arındırarak hayırlı bir işe başlamaya çalıştığını ifade etmektedir. Şamanların hastalıklar ateşle tedavi etmeye çalışmaları, murdar olduğunu düşündükleri kapların ateş ile arındırılması eski Türk inançlarının izlerini ve ateşin kutsallığını bir kez daha göstermektedir.[91]

Kız isteme geleneği bağlamında kahvenin içilmiş olmasının veya ikram edilen kahvenin acı/tatlılığının muhtemel evlilikle ilgili çeşitli anlamlar taşıdığı görülmektedir.[92] Örneğin Güney köylerinde oğlan tarafından kız evine giden dünürcüler olumlu bir cevap almaları hâlinde kız evinde kahve içilir.[93]

Tuva türkler'inde bu duruma istek bildirme adı verilir. Oğlan tarafından bilgili ve yiğit biri seçilip, mataralar içki ile doldurulup kaplara et ve peynir basılıp kız evine gönderilir. Istek için geldiğini belirtir. Kız babası ile tabakalar değişip sigara içilir. Kız ailesi açıkça kararını belirtir. Gelen misafir en fazla iki kadeh içer ve ordan ayrılır.[94]

Bulgar Dağında yaşayan Yörükler arasında evlilik kararının alınmasında evlenecek kız etkili olduğundan önce kızın gönlü edilir daha sonra istemeye gidilirdi. Dünür gitmesi âdetin yerini bulması demekti.[95] Güneydeki Türkmenler arasında, oğlan evinden kız evine dünürcü giden kişiler yanlarında şerbet de götürür. Kız evinin kararı olumlu olursa ikram edilen kahve içilir ve ardından da şerbet içilir. Olumsuz kararlarda kahve de şerbet de içilmez.[96]

Feke'de yaşayan Türkmenlerdeki kız aramaya giden adama *samen* denilmektedir. Kendi köylerine samen geleceğini öğrenen gençler bir direğin üstüne soğan, yumurta kabı ya da elma geçirirler. Gelen samenden bunu

91 Yoloğlu, 1999:38-39

92 Özdemir 2005:199

93 Koşay 1944:62

94 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.300-301

95 Yalman 2000,1:267

96 Yalman 2000,11:213

vurmasını isterler. Samen vuramadığı takdirde gençlere hediye vererek köyü terk etmek zorunda kalır.[97] Elbeyli aşiretinde kız aramaya giden kişiye "vasıta" denir, vasıta işi ayarlar.[98] Anadolu'nun pek çok yerinde aynı görevli kişiler için; aracı, vasıta, elçi, sorucu gibi isimler verilmektedir. Bu tür kişiler genellikle herkesin üzerinde ittifak ettiği ve yaşadığı yer ve komşuları ile sıknıtısı olmayan insanlardan seçilmektedir.

3.1.7. Kız İsteme ve Söz Kesimi

Dünürcülük yoluyla anlaşan ailelerin, bu anlaşmalarını daha geniş bir topluluk huzurunda sözle iyice pekiştirmelerine 'söz kesimi' ya da 'söz kesme' denilmektedir.[99]

Güneydeki Türkmenler arasında ise bayram ve düğünlerde geline gönderilen tatlı hediyelerinin ismine "şirincelik" denmektedir. Bu hediyeler çocukların ve delikanlıların başlarına tepsi konarak yaygaralar ve türkülerle kızın evine götürülür.[100] Kozan Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde, oğlan evi kızın verilmesi konusunda olumlu bir cevap aldıktan sonra oğlan evinden belli kadınlar kız evine kıza nişan takmaya giderler. Nişanlar elbise, altın, gümüş gibi ziynet eşyalarıdır.[101] Bolu'da ise kız evi oğlan evinin kızlarını istemelerine olumlu cevap verdiklerinde nişan olarak oğlan evine çevre vermektedir.[102]

Oğlan evinin ödediği kaim da dahil olmak üzere, evlilik masraflarını karşılaması ve mümkün olduğu kadar iyi ve pahalı bir düğün yapması oğlan evi için sosyal prestij ve aile gururu meselesidir.[103]

---

97 Yalman 2000, 11:214

98 Yalman 2000,1:28

99 Örnek 2000a: 191; Altun 2004:253

100 Yalman 2000,1:78

101 Yalman 2000, 11:214

102 Koşay 1944:15

103 Başgöz 2003:204, 205; Bacon t.y.:53.

Tuva Türkleri'nde kız isteme törenine "çayı koparmak" denilmektedir. Oğlan tarafından kız ve erkek akrabalardan bir grup seçilir, en iyi atlar eyerlenir, en iyi etler içkiler ile birlikte bir bütün çay hazırlanır bunun yanına bir miktar tütün alınarak kız evine varılır. Kız ailesi ise renkli incileri ipeğe dizerek kızın saçına bağlar. Oğlanın akrabaları çaydan bir parçayı tutup "çayı koparayım" diyerek kızın annesine saygıyla sunar. Ardından tütünler içilir. Sigara ikram etme, çay koparma geleneği kızın artık kaynata ve kayınvalidesinin olduğunun ilan edilmesidir.[104]

Saha (Yakut) Türkleri'nde de başlık parası verilmesi yaygındır. Günümüzde pek çok genç bu yemek ve ikramdan dolayı çok fazla israf edildiğini belirtmekte hatta başlık ödenmesinden bir sıkıntılarının olmadığını ilerde bu başlığı alabildiklerini ama ikramlarla ilgili çekincelerinin devam ettiğini söylemektedirler.[105] Hatta başlığa razılık, ikramdan şikâyet ön plana çıkmaktadır. Başlığın şekli ise gelinin babası ile oğlan tarafı arasında olan anlaşma gereğince gelinin babasına "mehir" olarak bildiğimiz 10-15 adet her türlü hayvandan teşekkül eden mal verilir.[106] Buna Saha Türkleri *Halığm*: (kalığm) adını verirler. Eski Türklerdeki kalın kelimesiyle aynı kökten olduğu düşünülmektedir.

Hakas Türkleri'nde başlık parası "kalın" bulunmaktadır. Başlık olarak at verilmesi ata verilen değeri göstermektedir.[107] Eski Türklerde yaygın bir gelenek olan başlık parası günümüzde Kırgızlarda da devam eden bir gelenektir. Başlık parasına Kırgızcada "kalın" denilmektedir. Kalın erkek tarafının kız tarafına verdiği mal ve parayı ifade etmektedir. Başka bir değişle kızın ailesine yapılan evlilik ödemesi diyebiliriz.[108] Kaşgarlı Mahmut'a göre "kalın" âdetinin Orta Asya, Kazan, Kırgız ve Özekler'de uygulandığı

104 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.301.

105 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 181.

106 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 319.

107 Yoloğlu, 1999:39

108 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 45.

görülmekedir.[109] Kalın kelimesi Göktürk yazıtlarında "kalin"; Dede Korkut'ta "kalınlık" şeklinde belirtilmektedir.[110] Orta Asya'daki Türkler arasında da damadın ailesi kız tarafına belirli bir miktar başlık (Kalım veya Kalıng) öderdi. Oğlan tarafı hayvan vererek, kız evinin hizmetinde çalışarak ya da kızlarını o aileye vererek kalın masrafını karşılar.[111] "Eski Türklerde kaim, kızın eğitimi için harcanan giderlere katılma usülü olarak sayılırdı."[112]

Kırgız Türkleri'nde kızın evine (kız istemeye) dünür gitme işine bu işten iyi anlayan, örf, âdet ve gelenekleri iyi bilen, daha önce çocuklarını evlendirmiş, tecrübeli biri gider. Oğlanın babası daha genç ise, genelde yanında yaşlı birini götürür. Kız istemeye oğlanın ablası, annesi, yengeleri de gidebilir. Kız istemeye gidenler yanlarına ekmek, şeker, tatlı v.b. çeşitli yiyecekler götürürler. Çünkü Kırgızların inanışına göre ekmek kutsaldır. Ekmeğin yiyeceklerin içinde en önemli nimet kabul edilmesinden dolayı, ona maddi değerinin yanında daha geniş boyutta manevi değerler kazandırılmıştır.[113] Kız istemeye giden aile niçin geldiğini söylemez, sadece nereden geldiğini söyler. Kız evi tanısa da tanımasa da güler yüzlü davranmak zorundadır. Özellikle tanıdık ya da daha önceden geleceğinden haberi olanlar çok daha sıcak karşılanır. Bazı bölgelerde ailenin maddi durumuna bağlı olarak kurban keserler.[114] Evde çeşitli konulardan konuşulur, kısaca tanışma faslı gerçekleşir. Böylece aileler birbirlerini daha yakından tanımış olurlar. İlerleyen saatlerde gelen misafirler niçin geldiklerini açıklar; misafirler evin kızına talip olduklarını uygun bir şekilde ifade ederler. Bu evliliğin hayırlara vesile olacağını, oğlanın anne babasının çok düşünüp bu işe razı olduklarını belirtirler. Elçiler bu şekilde kızı isteyince kız tarafı kızı verme taraftarı ise "biz bir ailece toplanalım, kardeş akrabalarla danışalım" gibi sözlerle ilk gidişte kız vermez, yani hemen razı olduklarını bildirmezler.

109 Ataman 1992:15

110 Narman 1987:269

111 Bacon t.y.:52 Tezcan 1998:14

112 Tezcan 1977:254 ve 1998:22

113 Nevin Akaya, Gelenek ye İnançların Toplum İçindeki Fonksiyonları, s. 89.

114 Erdem, a.g..e, s. 198.

Kızı istemeye gidenler de “kızı olanın nazı olur” (Kızı bardın nazı bar) diyerek durumu normal karşılayıp ikinci veya üçüncü kez tekrar giderler.[115]

Aileler razı olurlarsa, Gagavuz aileleri nişan gününü belirlerler. Razı olduklarını belirtmek için anne, kızın giysilerinden birini dünüre verir. Günümüzde Bulgaristan’da yaşayan Gagavuzlarda kız evi “evet” dedikten sonra erkek evi bir altın gönderirdi.[116] Bu da başarı sembolü gibi algılanırdı. Böylece nişan süreci başlatılırdı.

Eğer kızın anne babası teklifi kabul ediyorsa kızı istemeye gelenlerin getirdikleri ekmek ev sahibi tarafından parçalanır. Bu da kız tarafının evliliğe sıcak baktığına işaret eder. Eğer kız tarafının rızası yoksa ekmek parçalanmaz, geri gönderilir. Bu ekmek parçalama geleneğine Kırgızlarda “Nan Sındıruu” denir. Bununla beraber bazı bölgelerde un serpme uygulaması vardır. Kız tarafı kızı vermeye niyetli ise, uygun görürse, kızı istemeye gelen elçinin sağ omzuna un serperlermiş. Çünkü un aklığın, tokluğun, memnuniyetin işaretidir. Unun sağ omuza serpilmesi ise evlilik işlerinin kolay olması, sağlam bir aile kurulması, huzur, mutluluk ve selamet içinde yürümesi dilek ve isteği ile yapılmaktadır. İslami anlayışta olduğu gibi insanın sağ omzunda ona iyilik yapan melek, sol omzunda ise insana belâ ve felâket getiren şeytan yer alır. Kızı istemeye gelenlere âdet gereği ziyafet verilir. Yemekler yendikten sonra kızı istemeye gelenlere elbiseler giydirilir ve hediyeler verilir. Bu uygulamaya “aktık” denir. Her iki taraf yani dünürler çiftlerin mutlu olması için dua eder. Bu uygulama aynı zamanda kızın babasının bir söz verdiğini ifade eder. Bundan sonra düğünün ne zaman olacağı, kalın (başlık parası) konuşulur. Belirli bir tarihte düğün yapılması kararlaştırılır. Dünürler kendi aralarında söz kestikten sonra yapılan merasimlerden biri de “Söykö saluu” yani nişandır. Bazı bölgelerde buna “sırga saldı” da denilmektedir. Kırgız toplumunda sözü kesilen kıza başka birinin talip olmaması için kızın kulağına küpe takılır, bu küpe genellikle altın

115 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 42.

116 Yoloğlu, 1999:40.

ya da gümüş olur. Aldığımız bilgilere göre nişanlama töreni şu şekilde yapılmaktadır. Nişan yapmak için kız tarafına kaynanası, görümce ya da eltiler gitmektedir. Ziyafet düzenlenip yemekler yedikten sonra gelin çağrılır. Bu arada gelinin yengeleri gelini göstermeyerek "göründük" isterler. Damat tarafı da bir miktar para verince gelin getirilir. Kaynanası gelini alnından öperek yanına oturtur ve gelenler hepsi avucunu açarak dua ederler. Dua edildikten sonra gelinin kulağına küpe takılır. Bu küpe takma töreni sembolik olup "bu kızın sahibi var" mesajını vermekle başka birilerinin bu kıza talip olması engellenir. Kırgızlarda nişanlamada nikâh kıyılmaz, geline de yüzük takılmaz. Nikâh düğünde yapılıp yüzük düğünde takılmaktadır. Kulağına küpe takılan kız artık evli sayılır ve nişandan dönemez. Nişandan dönmek Kırgız toplumunda çok ayıp olarak nitelendirilir ve nişandan dönen için "Allah'tan döndü" tabiri kullanılır. Bu da nişanda dini bir boyutun varlığını göstermektedir. Nişanda ister erkek tarafı olsun ister kız tarafı, verilen sözün sonuna kadar sadık kalma zorunluluğu vardır. Âdet ve geleneklerle de bu desteklenir.[117]

Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde oğlan evinden kalın (ağırlık) istemek âdet değilse de, çok zaman evlenecek oğlan, nişanlısına yardım parası gönderir.[118] Kozan Dağı havalisinde yaşayan Türkmenlerde söz kesiminde oğlan evi kız evine başlık verir. Başlık para, tarla ya da hayvan olabilir. Başlık biri nişan töreninde diğeri gerdekten önce olmak üzere iki taksitte ödenir.[119] Elbeyli aşiretinde söz kesiminde kız tarafına "ağırlık" adı altında çeyizini hazırlaması için para verilir.[120]

Hakas geleneklerinden biri de "izer at" (süslü, dem-destahlı at) geleneğidir. Bu gelenek, kız ata evine çeyiz için geldiğinde ona at çeyiz verilmesi ile ilgilidir. Gelenler beyin babasından at çaptıklarına (sürdüklerine) göre "at çabaa" yani atların ter dökmesine göre ceza alırlardı. Bazı

117 Maksat Jumabayev, age., s. 40-42.

118 Yalman 2000,1:272

119 Yalman 2000,11:214

120 Yalman 2000,1:29

durumlarda kızın babası erkekten "halıh/kalım parası" yani kendi çiftliğinde çalışmasını isterdi. Erkek evi kızı alana kadar hayli zorluk çeker ve masraf ederdi. Tesadüf değil ki, halk arasında "saap alza-sütpolar, sadıp alza hatunpolar" (sağsa süt olur, satın alsa avrat olur) derlerdi.[121]

Toroslar'da yaşayan türkmenlerde köylerde çok eskiden var olan bir inanca göre, oğlana beğenilen kız için söz kesildikten sonra bir kilo tuz alınır. Bu tuz bitene kadar oğlan evinde herhangi bir uğursuz olay meydana gelirse, kız uğursuz; iyi olaylar yaşanırsa da uğurlu sayılır.[122] Aynı inanç Çepniler'de ve Tire'de de vardır.[123] İslâhiye'nin bazı köylerinde de aynı inancın olduğu görülmektedir.[124] İçel'in Gülnar İlçesi'ne bağlı Kuskan Beldesi'nde gelin adayı tespit edildikten sonra bir miktar tuz alınır ve kullanılmaya başlanır. *Tuz ölçme* denen bu uygulamaya göre, alman tuz bitene kadar evde herhangi bir tatsızlık, zarar-ziyan olmazsa o kızın aileye uğurlu geleceğine inanılır.[125] Tuzla ilgili bu uygulama ayrıca Konya, Karaman, Akşehir'de vardır.[126]

Tatar Türkleri'nde kız isteme sonrası Kızın anne ve babası, "evet" demeden önce *Kalın* ve *Kalın Malı* olarak adlandırılmış hediyeler konuşulur. Kız evi, güvey evine hediyeler listesi hazırlarmış. Güvey tarafı, genelde gelinlik için kumaş, birkaç elbise, *kamzol* [127], kürk veya palto, ipek ve keçi yününden örülen şal, kenarı kürklü *kamçat bürek*[128], *kalfak*[129], yazmalar, *çitek*[130], galoş ve *tüfli*[131] gibi mevsimlere uygun ayakkabılar, altın yüzük, ayna, parfüm, pudra, döşek ve yastık getirmek zorunda olur. Bütün bu eşyalar, sandığa konulurmuş. Kız tarafının hazırladığı listeye yağ, un, bal,

121 Güllü Yoloğlu; Türklerin Aile Merasimleri, AKM, Yay., Ankara-1999, s. 41.

122 Tekerek 1993:60

123 Koşay 1944:16, 322

124 Ekici 1996:69

125 Şahin 1996:243

126 Nahya 1987:259

127 Kamzol: Kolsuz, uzun süslü yelek.

128 Kamçat bürek: Kenarlan kürkle süslü bir çeşit kışlık şapka.

129 Kalfak: Tatar kızlarının başucuna taktıkları bir çeşit süslü küçük şapka.

130 Çitek: Deriden dikilmiş Tatarlara özgü süslü çizme.

131 Tüfli: Yazlık bayan ayakkabısı.

şeker ve bulgur gibi yiyecekler de eklenirmiş. Astrahan Tatarlarında bu yiyeceklere *süt hakkı*, *utbasar* adları verilir ve o, ana sütü için verilen bedel olarak kabul edilir.132 Orta Anadolu'da başlık parası için süt hakkı denmesi ile Tatar Türkleri'ndeki adlandırma benzerlik arzetmektedir.

3.1.8. Tatlı İkram Edilmesi

Türk boylarındaki nişandan yani kız ile oğlanın evlenmesi onaylandıktan sonra çay, et, yemek, malahın, sigara ve içki ikram edilmesi ile aynı olna bu ritüel Anadolu'da tatlı ve şerbet olarak yaşamaktadır.

Türk boylarının bazılarında söz kesiminde yenilen "ağız tatlısından" sonra kız evinde bir de "büyük tatlı" yenilir. Büyük tatlı ekonomik durumu iyi ailelerde görülen bir uygulamadır. Kız evinin büyük tatlı isteyip istememesi de tatlı törenin yapılmasında etkili olmaktadır. Gelir düzeyinin düşük olduğu Yarpuz Köyü'nde büyük tatlı bazen. Oğlan tarafı kız eviyle tatlı gününün ne zaman yapılacağını kararlaştırır. Tatlı zamanının belirlenmesinde uzaktaki akrabaların ne zaman gelebilecekleri dikkate alınır.[133]

Türk kültürü içindeki özel gün yemeklerinde "tatlı" temel yiyeceklerin başında gelmektedir. "Türklerde yaşam, tatlı ile başlamakta ve tatlı ile bitmektedir. Doğum, nişan, evlilik, sünnet ve hatta ölüm gibi geçiş dönemleriyle ilgili yemeklerin çok kere sembolik yemeği 'tatlı'dır.[134] Özellikle evlilik töreninde huzur ve sukunetin korunması için acıya yer verilmez. Kız istemede tatlı verme âdeti evlilik hayatının tatlı geçmesi, kız tarafı ile oğlan tarafının tatlı geçinmesi içindir.[135] Burada sempatik büyü inancına dayanılarak tatlılardaki tatlılığın yapılacak birleşmeye geçirilmek istendiği görülür.[136]

132Zarifova Çetin, 2009:88.

133 Doağaner, 2006, 133

134 Özdemir 2005:188

135 Eker 1999:49; Demirci 1938:12

136 Erdentuğ 1974:375, 376

3.1.9. Nişan Töreni ve Nişanlılık Dönemi

Türk kültüründe nişan töreninin yapıldığı konusunda bilgiler bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde *küçük toy* nişanlanma için; *ulu toy* da büyük şölen (evlilik töreni) için kullanılıyordu.[137]

Nişan, kız evinde yapılan bir törendir. Gagavuzlarda nişan, ağız arandıktan ve kızm "evet" cevabı verildikten sonra yapılan bir gelenektir. Buna bazen "annaşmak", "yavklu etmek", "yavklu olmak", "söz vermek", "laf', "laf bırakmak" da derler. Nişanda beyin yakın adamları (akrabaları) gelirler. Gelenlerin sayısının çift olması gerekir. Onlar, kendileri ile kaniska (tavuklu gülaç), içecek ve gelin için hediye götürürlerdi. Gagavuzlar gelin için götürülen hediyelere "nişan" derler.[138] Tören, kız evinin fiziksel yapısı uygunsa evde; uygun değilse salonda yapılır. Nişan töreninde durumu olanlar davetiye bastırır, olmayanlar da sözlü olarak "...günü nişanımız var, buyurun gelin." der. Önceleri nişan töreninin mutlaka yapılması gerekiyordu. Günümüzde ise nişan töreni oldukça azalmakla birlikte tarafların isteğine bağlı olarak nişan töreni yapılmaktadır. Günümüzde çok fazla davetli olmadan sadece aile eiçinde de nişan töreni yapılmaktadır.

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde de nişan günü oğlan tarafı davar keser, pilav döker ve bir çalgı ile bu yemekleri kızın obasına gönderir. Kızın evinde bu yemekler büyük bir eğlence ile yenir.[139] Anadolu'nun başka yörelerinde de kız evine götürülecek nişan tam oluncaya kadar oğlan evinde sergilenir. Akraba, konu komşu ve mahalleli nişanı seyretmeye gelir.[140] Osmaniye civarında yaşayan Türkmenlerde Nişanı olan erkek, haber verildiğinde ya da gerektiğinde kolayca bulunabilmesi için arkadaşlarıyla kız evinin yakınında bir yerde bekler.[141] Orkestranın tutulması, sandalyenin getirilmesi ve alanın aydınlatılması gibi işleri oğlan evi üstlenir. Orkestranın

137 Dadaşzade 1990:78

138 Yoloğlu, 1999:41.

139 Yalman 2000,1:267

140 Demirci 1938:14

141 .Tekerek 1993:51

olmadığı dönemde ihtiyar bir kadın "lehen dibi" ya da "deblek" çalardı. Orada bulunan kadınlar, genç kızlar türkü söylerdi. Nişanlanan oğlanın kız kardeşinden de türkü söylemesi istenirdi. O da o anda aklına gelen, kendi ruh hâlini yansıtan bir türkü söylerdi. Başka köye gelin giden bir gelin, kardeşinin nişanında şöyle bir türkü söyler;

"Giderim ki diyen yok
Kebap oldum yiyen yok
Ayrılık gömleğini
Benden başka giyen yok

Giderim ben de ben de
Bir ayvam kaldı sende
Ayva gibi sarardım
Din iman yok mu sende."[142]

Bulgar Dağında yaşayan Yörükler arasındaki nişan törenlerinde oğlan evi; yüzük, boncuk, altın gibi hediyeler de gönderirdi. Fakat bu hediyelerin gönderilmesi mecburi değildi.[143] Kozan Dağı civarında yaşayan Türkmenlerde nişan töreni sırasında davetler yapmak durumu iyi olanlarda çalgı çaldırmak âdettir.[144]

Kurban Bayramı'nda kızın altını için kurban kesmek gerekiyorsa ve altın takıldıktan sonra aradan bir yıl geçmişse oğlan tarafı kız tarafına bir de kurbanlık götürür. Alınan kurbanın boynuzuna kırmızı kurdele bağlanır, oğlan evi varlıklıysa kurdeleye de altın takılır.[145] Güneydeki Türkmenler arasında da Kurban Bayramı'ndan sonraya kalmış nişanlı ve nikâhlılara birer ikişer kurban göndermek âdettir. Bu kurbanlar altınlarla ve atlaslarla süslenerek

142 Doğaner, 2006, s.137

143 Yalman 2000, 1:267

144 Yalman 2000,11:214

145 Kurt M. 2005; Bozan Ö. 2005

âdeta gelin gibi halkın arasında götürülür.[146] Devrek'te nişanlılık döneminde de oğlan evi kız evine kurbanlık koyun gönderir.[147]

Benzer uygulama Anadolu'nun çeşitli yörelerinde de mevcuttur. Örneğin Muğla'nın Ula ilçesinde bayramlardan başka kandil günlerinde de taraflar birbirine zerde, et, keşkek, pilav lokma gibi çişitli hediyeler gönderir. Hediyelerin üstü ipekli ve işlemeli kırmızı ve pembe kumaşlar örtülür. Götürülen bu hediyeler kıza değer verildiğini, kızın önemsendiğini gösterir.[148]

Anadolu'nun pek çok yöresinde bilhassa şehirlerde düğün öncesi hamam uygulaması artık eskisi kadar yaygın olarak yapılmamaktadır. Kent yaşamı ve temizlik alanındaki gelişmelere paralel olarak, hamam geleneği de sosyo kültürel yaşamdaki etkisini yitirmekte olduğu gözlenmektedir.[149] Hamam uygulması ile hem temizlik hem eğlence hem de evlenilecek kızn tepeden tırnağa kontrol edilmesi amaçlanmaktadır.

Kız ve erkek birlikteliklerini birbirlerine verdikleri hediyelerle de anlatırlar. Aladağ'da anlatılan "Sultan Kız" hikâyesinde bunu örneklendiren bir durumla karşılaşmaktayız. Buna göre oğlan, kıza yüzük verir. Kız da oğlanın atının kuyruğuna gök boncuk bağlar.[150] Muhtemelen "nişan" kelimesi de taraflarının birbirleriyle anlaştıklarını gösteren bu tür bir hediyenin varlığından ortaya çıkmıştır. Dede Korkut hikâyelerinden "Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu"nda da Beyrek evleneceği Banı Çiçek'e parmağından çıkardığı altın yüzüğü nişan olarak takar.[151]

Saha (Yakut) Türkleri'nde erkeğin kendi nişanlısı ile bir yatakta yatmağa, kızın ebeveyninden müsaade almak için getirdiği kalım hissesi'ne (mehri muaccel) *Kesiğ* adı verilmektedir. Genellikle bu kalım hissesi bir but et

146 Yalman 2000,1:78

147 Harika 1980:29

148 Demirci 1938:15

149 Özdemir 2005:106

150 Yalman 2000, 11:88

151 Binyazar 2002:160

3 yahut 4 kısrak budu ya da bir baş canlı davardan ibaret olup erkeğin ekonomik gücüne bağlıdır. Aynı şekilde "tangara kesiğte" adında gelinin güveyin evine giderken götürdüğü rakı ve ekmek ile "tünğür hodoğoy kesiğte" adında güvey tarafından dünürcülere verilen hediyelerde düğün törenleri sırasında verilmektedir.[152]

Tuvalarda nişan için kız evine oğlan evi etlerini ve içkilerini alıp giderler, orada davetlilere yiyecek ve içki ikram ederler. Dünürlüğün kabulü kızın akrabalarından birinin en büyük ve en dolu matarayı almasıdır.[153] Bu gün eğer oğlan tarafının gücü yeter ise kız tarafının akrabalarına ayrı ayrı hediyeler verirler. Gücü yetmez ise yettiği kadar verirler. Bunu başlık veya kalın olarak düşünebiliriz.

Tabiatüstü varlıklardan olan cinlerin marifetlerinden birisi de karı kocanın aralarını bozmak, evlenmelerine engel olmaktır.[154] Bazen iki kişinin bir araya gelmesi ya da bir araya gelen kişilerin ayrılması nazar, kara büyü gibi olağanüstü güçlerle açıklanır. Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde, *karaçor* ya da *karaçalı* denilen büyücü kadınlar aralarına girerek iki sevgiliyi birbirinden ayırdığına inanılır.[155] Kara büyüyle birbirini sevenlerin, evli çiftlerin ayrılabileceği inancına ilkel toplumlarda da rastlanmaktadır.[156]

3.2. Evlenme Sırasında Ritüeller

Türk Dünyası'nda evlenme sırasında hem gençleri kötü ruhlardan ve kötü gözlerden korumak hem de onları mutlu ve başarılı bir geleceğe hazırlamak için bazı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bu ritüellerde sosyal normlar, inançlar ve dini akaidler ağır basmaktadır.

---

152 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 484.

153 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.302-303.

154 Boratav 1999:76

155 Yalman 2000, 1:292

156 Örnek 2000b: 145

3.2.1. Evlenme Töreni Sırası Ritüelleri

Düğün âdetleri coğrafi ve sosyal şartlara göre farklılık gösterse bile belirli ve ortak bir amaca yönelik olduğu bilinmektedir. Düğün sadece bir tabiat güdüsüyle belli bir maksada yeni kadın ve erkeğin cinsi duygularla birleşmesinden ibaret, karşılıklı menfaatlere yönelik bir kuruluş olmayıp, düğün ritleri de rast gele ve bir takım şekle ait gösteriden ibaret değildir. Büyük ölçüde dini inanışlara, inançlara ve adetlere bağlı anlam ve önem taşıyan hareketlerdir. Önemli olarak da soyun sopun üremesi ve devamı gibi kutsal bir amaca da bağlıdır.

3.2.1.1. Tören Zamanı, Mekânı, Şekli ve Süresi

Atalarımızın söylediği bir atasözünde "At alırsan yazın, kız alırsan güzün al" denilerek evlilik için uygun zamanın güz ayları yani eylül, ekim, kasım aylarından biri olduğu vurgulanır.[157] Güz de denilen bu aylarda hasat yapılmış, pamuk toplanmış olur. Çiftçilikle uğraşanlar mahsullerini satarak para kazanırken, esnafa olan borçlarını da öderler. Böylece bu aylarda ticaret canlanır. Güz aylarında yapılan evliliklere diğer aşiretlerde de rastlıyoruz. Örneğin, Cerit aşiretinden Hüroğlu Abdurrahman'm bozlağının karalama kısmında Hüroğlu Abdurrahman dayısının kızı Safiye ile evlenmek ister, dayısı da eylül, ekim aylannm gelip, yurt tutulmasına kadar beklemesini ister.[158]

Tuvalarda düğün zamanı belirlenirken kızın ve oğlanın hangi ayda hangi günde doğduğu Şamana sorulurmuş, ardından ne zaman düğün yapılacağı kızın ne zaman evden çıkacağı belirlenirmiş.[159] Tuvalarda düğün gününü lamalar belirliyorlar. Gelini baba evinden çıkardıklarında onun başına "dumaalay" (duvak) örterler. Misafirler yolda geçtikleri yerlere kurbanlar

157 Tekerek 1993:36; Kılıç 1976a: 100

158 Mirzaoğlu 2003a: 155, 156

159 Monguş B KENİN-LOPSAN, agm., s.303

virirler. Beyin anne- babasının egünün (ev, yurt, çadır) yanına toplanan gençler şarkılar (ır) söylerler.[160]

Seroşevsky, günümüzdeki Saha düğünlerinin, sessizliği ve tören fakirliğiyle insanı şaşırttığını; ne şarkı ne canlandırmalar, ne korolu danslar bulunduğunu, eskiden ise bu törenlerin farklı olduğu anlatmaktadır. Eskiden her düğüne şamanın iştirak ettiği ve evin girişinde yüksek sesle gökyüzü ruhlarına hitap ederek, genç çifte hayır dua vermelerini istediğini belirtir.[161] Eskiden düğünlerde, süt beyaz taş üzerinde oturan Yaratıcı Beyaz Tanrı şerefine şarkılar söylenir. Kımız kupaları üç kere gökyüzüne doğru kaldırılırdı. Seroşevsky Yakutların Kolıma oymağında düğün şarkıları bilen pek çok kişiye rastladığını ama katıldığı düğünlerde hiçbir düğün şarkıları söylenmediğini ifade etmektedir. [162]

Seroşevsky Koloma oymağında katıldığı bir düğünde oymağın hayvanları çok olmamasına rağmen yüzden fazla hayvan kesildiğini, üç gün boyunca misafirlerin et esaslı beslendiklerini ifade ederken misafirlerin yanlarında gelirken düğün sahibine yardım mahiyetinde et getirdiğini belirtiyor.[163] Yakutlarda düğün giderlerini ve ikramları tek başına damat karşılamaz. Gelin tarafı da herkese yetecek kadar çay, şeker, süt, yağ, kaymak ve kımız sağlamak zorundadır. Süt ve kımız komşular ve akrabalar tarafından da düğün sahibine yardım için ücretsiz ve büyük bir memnuniyetle sağlanabilir.[164]

160 Yoloğlu, 1999:68.

161 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay. İstanbul-2007, s. 181: Pavlinov, Sahalarda Evlilik Hukuku // Pamyatnaya knijka Yakutskoy Oblasti, 1871.

162 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 181.

163 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 181.

164 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 182-183.

Yakut Türklerinde evlenme merasimi sırasında güveyi ve geline "bergese" adlı bir taç giydiriler. Bergese; Türk boylarına börük, börk, mog örtü kapak manalarına gelmektedir.[165]

Yakut Türklerinde genel anlamı kapı eşiğinin karşısındaki baş sedir olan "Bilirlik, bilirik" aynı zamanda da düğün törenlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Düğün esnasında gelin görücü dünürler geçici bir süre de olsa damat bu sedirde oturmaktadır. Düğün evine davet edilen şaman da bu sedirde yatar.[166] Bu sedirin Türk evlerindeki başköşe ile bir ilişkisi olduğu ya da beş köşe anlamında kullanıldığı düşünülebilir.

Kırgızlarda özellikle şehirlerde, düğün için özel bir zaman seçimi yapılmaz. Ancak kırsal kesimde genellikle hasat mevsiminden sonra paranın bol olabileceği zaman belirlenir. Hasat sonu, güz mevsimi, gerek para gerekse boş zaman acısından en uygun zamandır. Düğünde kesilecek hayvanların bu dönemde semirdiği (şişmanladığı) göz önünde bulundurulmaktadır.[167] Hayvancılıkla uğraşan toplumlarda bu unsura çok önem verilir.

Kırgızlarda düğün hem kız evinde hem de oğlan evinde yapılmaktadır. Evlilik merasiminin birinci bölümü kız evinde yapılan kız düğünüdür. Kız toyunda (düğününde) erkek tarafında kızın anne babasına elbise alınır. Zengin yemek çeşitleri hazırlanıp sepete konur, arabayla kız tarafına götürülür. Bu düğüne damadın anne babası, yakın akrabaları, sağdıç, saygın sevilen birkaç tane ihtiyar katılır. Böylece kız evinde düğün başlar. Eskiden düğünlerin çok uzun sürdüğü hatta bazı "biy" ve "manapların" düğünleri kırk gün yaptığı belirtilmektedir. Kız evindeki düğünde kızın yakın akrabaları, komşular, köyde mahalle kolu komşu çağırılır.

165 PEKARSKİY, E.K.; age., s 86.

166 PEKARSKİY, E.K.; age., s 110.

167 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 46.

Türk kültüründe yakınlardan birinin üzüntüsü, acısı veya cenazesi var ise düğün yapılmaz. Bu yakın akraba olacağı gibi çok yakın bir arkadaş veya komşu da olabilir. Ayrıca iki bayram arasında da nikah kıyılmadığı görülmektedir. Isparta'da da iki bayram arasında nikâh yapılması uğursuzluk olarak görülür. Bundan dolayı iki bayram arasında nikâh yaptırmaktan kaçınılır.[168]

Kınanın ne şekilde yapılacağı, kız eviyle oğlan evi arasında konuşularak karara bağlanır. Alınacak kararda ailelerin ekonomik durumları, sosyal konumlan ve özel durumları etkili olmaktadır. Aynı köyde ya da mahallede bazı aileler davullu düğünü bazıları da mevlitli düğünü tercih edebilmektedir. Anadolu'nun genelinde halkının adlandırmasını da dikkate alarak "davullu", "mevlitli", "orkestralı" olmak üzere üç farklı düğün olduğu söylenebilir.[169]

Rina'daki uygulamada kız evinin isteği dikkate alınır. Oğlan evi de kendi evinde yapacağı düğünde düğünün ne şekilde yapılacağı konusundaki karar hakkı kendisinindir. Bu düğün şekillerinden birincisi ve en çok tercih edileni davullu düğünlerdir. Davullu düğünler diğer düğünlere göre daha zahmetlidir. Oğlan evi cuma gününden başlayarak pazar gününe kadar gelen misafirler için yemek çıkarmak zorunda kalmaktadır. Bunun için de hizmet edecek kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Davullu düğünler genellikle içkili olduğundan düğün evinin kontrolü daha zor olur. Bu açıdan geniş aileler, ekonomik durumu iyi olan aileler bu tür düğünleri tercih etmektedir. Yörede en özlü şekilde "Ölüye giden ağlar, düğüne giden oynar,"[170] biçiminde ifadesini bulan dünya görüşüne göre düğünün şenlikle, eğlenceyle yapılması gerekir. Çünkü insan, hayatında bir defa evlenir, bir defa düğünü olur, bunda da davul çalarak, orkestra tutularak, danslar, halaylar, oyunlar eşliğinde

168 Koşay 1944:53

169 Doğaner 2006, 144.

170 Tekerek 1993:52; Kılıç 1976a:100; Keskiner 2005

eğlenilmesi gerekir. “Düğünsüz köy, şakırdaksız değirmene benzer.”[171] sözü de bu bağlamda söylenmiş bir sözdür.

3.2.2. Düğüne Hazırlık

3.2.2.1. Oğlan Tarafının Hazırlıkları

Anadolu Türklerinde daha önceden düğün masrafının önemli bir bölümünü, hatta tamamına yakınını oğlan evi karşılardı. Günümüzde, oğlan tarafının yapacağı en önemli hazırlık evlenecek kişilere ayrı bir ev yapmaktır. Kız tarafı ev yaptırılmadan evliliğin gerçekleştirilmesine izin vermez. Fakat evlenecek erkeğin evinin olması, özellikle şehirlerde yaşayanlar için çok fazla önemli değildir. Ev kiralanarak ya da baba evine gelin getirilerek evlilik töreni gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte kızlarını evlendirmek isteyen aileler onun rahat etmesini isterler. Evin düğün için şart olduğu mani şeklinde de ifade edilmektedir.

Kırlangıç yuva yapar
Yuvadan yere bakar
Evlenecek pezevenk
Evveli evini yapar.[172]

Ülkemizin pek çok yöresinde olduğu gibi, Muğla’nın Ula ilçesinde de “Evlenecek delikanlı ilkin evini yaptırır. Kira ile tutulan evde evlenmek onura dokunan bir hâldir.[173]

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde bir eve gerekli olan bütün eşyayı kız evinin bulup getirmesi âdettir. Bunların içinde yalnız mutfak eşyası güveyi tarafından sağlanır.[174] Kozan Dağı havalisinde yaşayan Türkmenlerde

171 Ataman 1992:10

172 Doğaner 2006, 146

173 .” Demirci 1938:10.

174 Yalman 2000, 1:271

oğlan tarafı, kızın elbisesini mutfak ve diğer eşyalarını alır. Ayrıca kızın akrabalarına uygun gelecek hediyeler verir.[175]

Yakut düğünlerinde misafirlere ikram olarak kımız dağıtılırdı. Hatta ahşap kımız testileri at kıllarından yapılan demetlerle süslenirdi. [176] Saha düğünlerinde ikram son derece önemlidir. Eskiden zenginlerin düğünlerde on kere yemek verdiklerini "on aslık" ve bol bol hediye dağıttıkları söylenmektedir. Günümüzde pek çok genç bu yemek ve ikramdan dolayı çok fazla israf edildiğini belirtmekte hatta başlık ödenmesinden bir sıkıntılarının olmadığını ilerde bu başlığı alabildiklerini ama ikramlarla ilgili çekincelerinin devam ettiğini söylemektedirler.[177] Bu ihtiyaçların hepsini karşılamak erkek tarafının görevidir. Zaman zaman bunlara kız tarafı da yardım edebilir. Damat aynı zamanda kız evine gelişi ve gelinin damat evine götürülme masraflarını da karşılamak zorundadır. [178]

Yakut Türklerinde güveyin babası tarafından kız babasına hediye verilmektedir. Buna "haramcı" adı verilir. Haramcı adı verilen bu at grubu zengin koşumlarla bezenmiş, gelini onun eşyalarını taşımak için kullanılan atlar ile birlikte ödünç verilen atları da karşılamaktadır.[179]

Kırgız Türkleri'nde eski uygulamalara göre damat ve arkadaşları bir koyun keser, bir mal ve bazı hediyelerle birlikte nişanlısını görmeye gelirmiş, köye yaklaşınca damat yolda bekler, damadın arkadaşlarından biri köye giderek onun gelmekte olduğunu haber verir. Damat ve sağdıcın önceden geleceği bilindiği için damada özel bir ev hazırlanır. Bu evin içerisinde aile için lazım olan eşyalar, gelinin kendi eliyle hazırladığı yorgan, döşek, şırdak (el işiyle keçeden yapılan halı türü) çini vb. şeyler bulunur. Damada peygamber de saygı göstermiş denilerek kız evine ilk gelen damada çok

175 Yalman 2000,11:215

176 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 65.

177 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 181.

178 SEROŞEVSKY, V.L; age.-2007, s. 182.

179 PEKARSKİY, E.K.; age , s 335.

saygı gösterilir.180 Aynı zamanda da damadın sınanması söz konusudur. Damadın sınanması için koyun kestirilir, odun yarma, çok büyük mantı yeme, tabakla çay içme gibi bazı sınama taktikleri vardır. Böylece damadın becerikliliği, cesareti, dayanıklılığı ölçülmüş olur. Damat gelin evinde arkadaşlarıyla otururken gelin adayının kız kardeşleri içeri girer ve damadın yanına otururlar ve eniştelerinin ceplerini karıştırmaya başlarlar. Damat adayı da bu uygulamaya hazırlıklı gelir ve kız evine gelmeden önce cebine bir miktar para, kolye vb. küçük hediyeler koyar. Bu uygulama bölgelere göre farklı olabilmektedir.[181]

3.2.2.2. Kız Tarafının Hazırlıkları

Kız evinin yaptığı ya da aldığı eşyaların tamamına genel olarak çeyiz adı verilir. Arapça bir kelime olan ve takım, âlet anlamlarına gelen cihâz kelimesi[182] Türkçe'de çeyiz olarak kullanılmıştır. Kız evi damadın babasına, annesine, kardeşlerine ve damadın kendisine içerisinde hediyelerin olduğu bohçalar hazırlar. Hazırlanan bu bohçalara Toroslarda yaşayan Türkmenlerde "dürü" adı verilir. Damadın kardeşleri evliyse eşlerine ve çocuklarına da hediyeler konur. Hediye olarak, gömlek, kravat, mendil ve kumaş olur. Üzerine kime ait olduğu da yazılan dürüler çeyizle birlikte oğlan evine götürülür.

Çeyiz olarak kız ve oğlan evinin hazırladığı eşyalara bakılarak o toplumun yaşam düzeyini, toplumun sosyal yapsmı tespit etmek en azından fikir sahibi olmak mümkündür.[183] Bu bağlamda, geçmişte çeyiz eşyaları içerisinde önemli bir yere sahip olan dikiş makinesi, bakır mutfak eşyaları, ayna gibi eşyalar günümüzde önemini ya da değerini kaybetmiş, çeyiz

180 Akmataliev, Kırgız Folkloru.... s. 67.

181 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 50

182 Devellioğlu 1993:142

183 İslâmoğlu 1987:195

eşyaları olarak sayılmamaya başlanmıştır. Çeyizin düğünden uzun yıllar önce hazırlanması tüm İslâm toplumlarmda görülen bir özelliktir.[184]

Düğün için alınan ya da hazırlanan eşyaları oğlan evi çeyiz almaya geldiğinde götürür. Çeyiz olarak kız tarafının ne hazırlaması gerektiği bellidir. Kız tarafı çeyiz olarak halı, mutfak eşyası, vitrin içi, çeyiz sandığı, iki kat yatak, 5 kat yorgan, 2 tane uzun yastık, bir tane küstüm yastığı, 4-5 tane karyola takımı, mutfak takımı (2-3 tane), oturma odası takımı (2 tane), 2 büyük masa örtüsü (biri örgü, diğeri kanaviçe veya çin iğnesinden), havlular (kenarı işli) verir..[185]). Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de ekmek yapıldıktan sonra yağlı ballı yapılmaktadır.[186]

Elbeyli aşiretinde düğün sahibi değirmene hediye olarak un götürür. Bu un değirmene girer girmez değirmenin üstüne bir bayrak asılır ve düğüne katılacak köylünün unu bedava öğütülür, buna "düğün unu" denilmektedir.[187]

Kıbrıs Türklerinde çeyizin kaydedilmesi evlenen kızın kocasının ölmesi ya da boşanma gibi durumlarda kadına bir güvence olması içindir. Ayrıca baba evine yerleşen yeni evli çiftin başka bir eve çıkması hâlinde eşyalarının belli olmasını bu uygulama kolaylaştırmaktadır.[188]

Yakut Türkleri'nde düğün hediyesi'ne *beleh* adı verilir. Beleh (krş. Türkçe bölek, bülek) günümüzde çeyiz dediğimiz eşyalara karşılık gelmektedir. Çünkü düğün hediyesine mutlaka bir hediye ile karşılık verilmesi gerekmektedir. Bu hediye yenilebilecek hediyelerden farklı olmalıdır.[189] Burada gelinin kocası evine gelirken getirdiği hediyeler oldukça önemlidir. "cie beleğe" gelinin kocası evine gelirken getirdiği, gelinin "çeyiz" inin eşyalarının bir kısmını teşkil eden hediyelerdir. Ve bir tilki ile dokuz kakımdan

184 Tezcan 1998:3

185 Tekerek 1993:52

186 Yalman 2000,11:468

187 Yalman 2000,1:19

188 İslâmoğlu 1987:201

189 PEKARSKİY, E.K.; age., s 83.

ibarettir. Ayrıca gelin koca evine gelirken getirdiği bir kısraktan ibaret olan hediyeye de "serge beleğe" denir ve bu da aynı minvaldeki hediyelerdendir.[190] Yakut Türklerinde çeyiz olarak kadına köle veya arazi verilebilir. Kölenin vazifesi hanımefendiye, refakat etmek, ona su vermek olarak yer almaktadır. [191] Bu köleye "enye" adı verilmektedir.

Kırgız Türkleri'nde eskiden kızın babası "ak örgöö" denilen beyaz keçeden yapılmış Kırgız çadırı (bozüy) hazırlarmış. Kızın çeyizi de bu evde sergilendikten sonra evi damada ve kızına hediye ederlermiş. Günümüzde artık bu uygulamalar yapılmamakla birlikte genelde ev konusunda anne babalar yardımcı olmaktadırlar. Kırgızların inanışına göre ebeveynler oğullarını evlendirmeyi ve onları ev sahibi yapmayı zorunlu görmektedirler. Kızın babası kızına verilecek olan çeyizi hazırlamaya başlar. Düğünden önce çeyiz serme işlemi yapılır ki genelde kız evinde yapılan törenlerden biridir. Kızın arkadaşları, yakın akrabaları; kızın çeyizinde ne kadar eşya varsa eş dost yakınlara gösterilmek üzere sergilenir. Kıza düğün hediyesi getirenler de çeyizine bakarlar. Kızın çeyizinin hazırlanmasında da bazı özel davranışlarda bulunulur. Gelin adayının çeyizi hazırlanırken yardımcı kadınların evliliklerinin iyi, geçimlerinin güzel olmasına dikkat edilir. Buna Kırgızcada "boru bütün başı esen" diyerek buna özen gösterilir. Özellikle kocasından ayrılmış ve kocasının ölmüş olmamasına dikkat edilir. Böyle olursa onun talihi gelin olacak kızı etkileyecektir. Gerek sözde gerekse nişanda alınan bu basit tedbirler Kırgız toplumunun aile kurumuna verdiği önemi gösterir. Çeyizin özenle serilmesi, izleyenler tarafından beğenilmesi kız ve annesi aynı zamanda ailesi için prestij meselesidir. Böylece kız evindeki düğüne devam edilir. Kız evinde kızın akrabaları komşuları eğlenir, şarkılar söyler, tam bir düğün havası yaratılır.[192]

Anadolu'nun güneyindeki Türkmenler arasında düğünün son günlerinde gelinin elbiselerini ve çeyizini siniler üstüne koyup davulla birlikte

190 PEKARSKİY, E.K.; age., s 83.

191 PEKARSKİY, E.K.; age., s 285.

192 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 48

köyün içinde göstermek âdettir.[193] Ula'da çeyiz getirmek için heybetli develer süslenir, develerin boyunlarına asılan çan ses çıkardıkça herkes çeyize bakmaya çıkar. Kız evi deveciye sırma işlemeli mendil ya da oyalı yazma hediye eder.[194]

Bulgar Dağında yaşayan Yürüklerde gelin, evinden göçmeden iki gün önce, oğlan evine götüreceği çeyizleri ortaya serer; obanın kadını, erkeği çeyizi gezer; bu sırada "Allah mübarek etsin, kutlu olsun, soyka kalmasın.", "Tatlı geçim, hayırlı zürriyet (çocuklar), Allah güvendirsin" gibi dualar okur. Çeyiz gösterme işine "sergi" denir. Sergide kızın anası, babası tebrik edilir, daha birçok mutlu gün görmeleri için dua edilir. Aynca çok çeyiz getiren kızın ünü obalarda senelerce anılır.[195]

3.2.3. Evlilik Törenine Davet

Türk Dünyası'nda evlilik törenine akrabaların, komşuların ve her iki tarafın da değer verdiği kişilerin davet edilmesi gerekmektedir. Geçmişte bu iş sözlü olarak yapılırken, günümüzde kart dağıtılarak veya değişik şekilerde yapılmaktadır. Bunda şehirleşmenin, teknolojik imkânların yaygınlaşmasının yanı sıra sözlü kültürden çıkıp yazılı kültüre geçilmesinin de etkisi olduğu düşünülebilir. Antalya'da düğüne davet işlerini okuyucu adı verilen davetçiler yapmaktadır. Okuyucular bildikleri kişileri düğüne davet ederler, onlardan bahşiş alırlar.[196] Isparta'da misafirleri düğüne davet eden kadın ya da erkek davetçiye "okucu" denmektedir.[197] Okucuya okudukları ev sahiplerinin bahşiş vermesi âdettendir.

3.2.4. Törenin Başlaması

193 Yalman 2000,1:78

194 Demirci 1938:38

195 Yalman 2000,1:272

196 Koşay 1944:29

197 Koşay 1944:138

Evlilik Ritüellerinde evlilik törenini başlaması oldukça önemlidir. Bu Türk boyları rasında farklı şekillerde belirtilir. Anadolu'da düğünün başladığı gün bayrak dikilir. Bu önceleri çarşamba günüyken günümüzde perşembe sabahı, cuma ya da cumartesi günüdür. Bayrak dikmek için evin damı, yoldaki telefon ya da elektrik direkleri, yüksek bir ağaca çakılan değnek gibi herkesin görebileceği yüksek bir yer tercih edilir. Bayrak direğinin ucuna soğan, nar, patates takılır.[198] Soğan çoğalmayı sembolize eder. Düğün evindeki nüfusun artacağına işaret ederken, evlenecek çiftlerin de çoluk çocuk sahibi olmalan için bir temennidir. Bu sıkılacak kurşunlarla daha da açığa çıkar. Tüm ve tek olan soğan silâhtan çıkan mermiyle dağılır. Düğün sahibi de bunun karşılığında soğanı vuran kişiye hediye verir. Bayrak çekildiğinde kurban kesilir. Kesilen kurbanın etiyle de yemekler pişirilir. Görüldüğü gibi düğünler önceleri salı günü başlarken günümüzde cuma ya da cumartesi günleri başlamaktadır.[199] Bu değişikliklikte Cumhuriyet'in ilânı etkili olduğu düşünülebilir. Buna göre, Cumhuriyet'ten sonra resmî tatil günü pazar gününe alınmış, böylece yeni bir düğün zamanlaması oluşmuştur.

Türk Boyları'nda düğünlerin başladığı çeşitli şekillerde duyurulur. Bu davul çalınması, bayrak kaldırılması ve sözlü kültür ürünlerinin icra edilmesi olabilir. Türler düğün evinde, davetlilere de törenin başladığını ifade etmek için çeşitli icra edilebilir. Kazak Türkleri düğünler başlarken, *Toy Bastar*[*] adında türleri icra ederler. Gelenekte bunlar şairler (akın) tarafından yazılır fakat bunun sadece şairler tarafından söylenmesi şart değildir. Çünkü toy içerisinde akın bulunmayabilir. Bunun için önceden şairler tarafından yazılmış sonra halk tarafından benimsenerek yayılmış olan *toy bastar ölenini* (düğün başlangıcı şiiri) yetenekli delikanlılar tarafından da söylenmektedir. Toy bastar'ın temel maksadı toy yapmakta olan evin gelin edilen kızına "kutlu olsun-hayırlı olsun" demek, iyi dilek ve temenniler de bulunarak toy için toplanmış olanları neşelendirmektir. Ayrıca gelin edilmekte olan eş dostunu,

198 Tekerek 1993:52

199 Soylu 1987:362

∗ Toy Bastar Düğün Başlangıcı; Gelin edilen kızın toyunda söylenen şiirlerin küçük bir türüne de toy bastar denilir.

ana babasını, akrabalarını bırakıp gitmeye kıyamayarak kederlenen kıza destek olmak, gönlünü alarak bunun ana babasının yolu olduğunu, onlara güvenip gönlüne kaygı ve keder getirmemesi gerektirmediğini söylemektedir.[200]

Duygulanıp sen ağlıyorsun "ilim-ay" deyip
"Yaşıtlarımla oynayıp güldüğüm zamanım-oy" deyip
Kederlenip yürek, ananın bağrı ağlar,
Bindiğinde at üstüne, dostların ağlar,
"Bizleri bırakıp gittiğin doğru mu-ay? deyip.

Veya:
Baban ıstırap çekti sen gittiğinde,
Gözünün bebeği, kız gittiğinde.
Babana senin gibi kız buldurur mu?
Altı yıl arğımak* ile arattığında.
Anan da hüzünlenmekte, gidiyorsun deyip
Gitmektesin ayı bunun geçiyor deyip,
Göçüp gittin güzel görkem güvercinim,
Hangi evladım gözbebeğim gibi olur deyip.

Kız evindeki toy bastar'ın konuları çoğunlukla bu şekilde olmaktadır.[201] Toy başlangıcıyla ilgili şarkı-türkülerin örnekleri çoktur. Bunlar bugüne kadar gelerek gelecek nesiller için de hizmet ederek mazmun ile tür bakımından zenginleşerek babadan çocuğa miras olmuştur.

Toplanıp halkım bir araya gelsen
Söyle deyip bizi uygun görsen
Bu toyun güzelliğini söyleyeyim:
Toy yapılacak denilmesiyle
Halka haberi veren

200 Malik Ğabdullin, Kazak Halkının Avız Adebiyeti, Sanat Baspası, Almatı, 1996, s. 54-55.

* arğımak: asil at, küheylan.

201 Abilov-Salmanov, a.g.e, s.61.

Atın hızlısını yaratan
Hazırlayıp süsleyip
Otağ dikip ak kaplayıp
Bayrak dikip at sürüp
Jırşısı varsa jır söyletip
Halkı hep bir araya getirip
İyilere dinleten.
Davası varsa çekişip
Şiiri varsa söyleşip
Bu da güzel olacak.[202]

Güneydeki Türkmenlerin eski düğünlerini anlatan kimi araştırmalara göre, düğüne özgü beyaz ve kırmızı renkteki bayrak oğlan evinin kapısının üstüne asılmaktadır. Kırmızının tam ortasına beyaz bir nal şekli çizilmiştir. Ayrıca kırmızı ve beyazın üzerine el şeklinde oyulmuş bir bez dikilir.[203] Bulgar Dağındaki Yörüklerde her obanın bir düğün bayrağı olur ve düğün evine davet edilen her oba mutlaka bayrak açarak gelir. Obalardan gelen, "düğün bayrağı" adı verilen bu bayrakların çoğu kırmızı, beyaz, kırmızı mavi, beyaz yeşil ve düz kırmızı renktedir. Bugün bu bayrakların en gözdesi üstünde ay ve yıldız bulunanlardır. Önemli düğünlerde obaların birkaç gün önce bayrak diktirdikleri görülür. Güveyinin çadırına çok uzun direkler üzerine iki bayrak daha çekilir ki bunlara "gelin bayrağı" denir. Bu bayraklardan biri çadırın sağına, diğeri soluna asılır. Çadırın sağındaki bayrağa "oğlan bayrağı", solundaki bayrağa ise "gelin bayrağı" adı verilir. Bu bayrakların karşılıklı ve eşit şartlar içinde olmasına dikkat edilir. Çadırın sağına dikilmiş olan oğlan bayrağının altına bekâr ve yetişkin delikanlılar, soluna dikilmiş olan gelin bayrağının altına da evli olan düğüncüler gelir. Her iki taraf da bayrakların başına takılmış olan elmalara silâhlarıyla nişan alırlar. Elmayı ilk vuran kişi gelinden güzel bir çevre hediyesi alır ve obada kendisinden övgüyle söz

202 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 64-65.

203 Yalman 2000,1:79

edilir.[204] Kilis ve civarında yaşayan Türkmenler arasında düğün evini anlatan bayraktan başka düğün evi kapısının her iki tarafına insana benzer bir damga yapma âdeti kaydedilmiştir.[205]

Esasında, büyük törenlerde yemek dağıtmak hemen her kültürde görülen ortak bir uygulamadır. Törenlerde yiyecek dağıtılması, ilkellerin toplumsal yaşamında önemli bir yer tutar. Armağan sunma ve yiyecek sunmanın gerisinde gücün dışa vurumu ve kişiliğin yüceltilmesi vardır.[206] "Yemek, geçiş dönemlerinin her aşamasında işin esası olmuştur.[207] Türk insanının hayatında misafirini yemek ikram ederek ağırlamak misafirperverliğin göstergesi olmuştur.".

Düğünde kesilen davarların eti yemek yapımında kullanılır. Yapılan yemeklerin sunulmasında bireyin içinde bulunduğu ortamdaki konumu önemlidir.[208] Güneydeki Türkmenlerde de etin en makbul yeri baş ve döşüdür.[209]

Bulgar Dağındaki Yörükler arasında yapılan düğünlerde de sağdıca büyük önem verilir. Alayın, düğünün bütün disiplini sağdıcın kabiliyetine ve idaresine bırakılmıştır. Sağdıçlık yapan kişinin başarısız olması durumunda halk içinde alay konusu olur. Bu yüzden gençler obanın en kabadayısını bulup sağdıç olarak seçerler. Aynca sağdıcın mutlaka evli bir adam olması gerekir. Bekârdan sağdıç olmaz.[210] Dede Korkut Hikâyeleri'nde de Beyrek'in kırk sağdıcı olduğu ve sağdıçların gerdek gecesi damadı düşmanlardan koruduğu konusunda bilgiler vardır.[211]

---

204 Yalman 2000, 1:275

205 Yalman 2000,1:157

206 Malinowski 1999:22

207 Altun 2004:183

208 Özdemir 2005:178

209 Yalman 2000, 11:119

210 Yalman 2000, 1:274

211 Binyazar 2002:164

Yağıbasan Köyü'nde bayrağın yanı sıra ayrı bir yere de yumurta asılır. Bu yumurta da silâhla vurulmaya çalışılır. Dereobası Köyü'nde ise kız evi ağaca içerisinden ip geçirilmiş pişmiş yumurta asar. Gelinci gelen oğlan evinden de bu yumurtayı vurmaları istenir.[212] Sinop'un Boyabat ilçesi düğünlerinde de kız evinden bir kişi bir yere yumurta asar. Asan kişi oğlan evinden bahşiş alır. Bu yumurtayı tabanca ya da tüfekle vuran gelin almacıya kız evi ödül verir.[213] Giresun'un köylerinde de benzer uygulama görülmektedir. Gaziantep yöresinde ise kız evinin astığı yumurtayı oğlan evinden gelenler kız veya oğlanın bağlanacağı korkusuyla vurmazlar, bunun yerine kız evine bahşiş vererek yumurtayı alırlar. Alınan yumurta geline çocuk sahibi olması dileğiyle verilir.[214] Erkeklerin düğüne gelişlerinde düğün evine yaklaştıklarını silâh sıkarak duyurmalarına ve misafirlerin davul zuma ile karşılanmasına Sinop'un Boyabat ilçesindeki düğünlerde de rastlanmaktadır.[215]

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde oğlan evine kısır keçi getirmek âdettir. Düğüne hediye getiren misafirler bu durumla övünürler. Bu durumu anlatan "Düğüne keçi getirmiş kâhya gibi kurulma" şeklinde bir söz vardır.[216] Güneydeki Türkmen aşiretlerinden Elbeyli aşiretinde düğün sahibine hediye olarak getirilen davarların ismine **"**kırğım davarı" denilmektedir.[217]

Güneydeki Türkmenler arasında, köy düğününe davul gelirken köye 5-10 dakika uzaklıkta çalmaya başlar. Düğün sahibinin akrabalarından birkaç kişi davulu karşılar ve davulun önüne düşerek tek ayakla seke seke köye girer ve aynı sekişle köyü davulla birlikte dolaşır ve köyün meydanına gelir.

212 Koşay 1944:56.

213 Başoğlu 1980c: 16

214 Köksal 1996:180

215 Başoğlu 1980a:22

216 Yalman 2000, 1:268

217 Yalman 2000,1:19

Bu her düğünde yapılan eğlenceli bir törendir.[218] Buna "çabalama"[219] denilmeketdir. "Abdal çabalama sırasında çaba havası çalar."

Düğünde sıkılan silâh sonucu ölen olduğu takdirde de bu gelinin uğursuzluğuna da bağlanabilmektedir.[220] Daha çok evlilik törenlerinde görülmekle birlikte askere uğurlama ve sünnet törenlerinde de görülen davul çalma, silâh sıkma kötü ruhların gümbürtülü seslerden ürkerek kaçtığı inancıyla ilgilidir.[221] Nitekim Kars'ta havaya mermi sıkılınca fenalık ve uğursuzlukların yok edileceğine inanılmaktadır.[222] Osmaniye düğünlerinde, ekonomik durumu iyi olan düğün sahipleri havai fişek atışları gibi eğlence araçlarını da kullanmaya başlamıştır.

3.2.4.1. Kına Gecesi

Eski Türk düğünlerinde en parlak gece, kız gecesi de denilen kına gecesiydi.[223] Cuma günü kız evinde gelen misafirler oturur, sohbet ederler. Kadınlar ve gelinin arkadaşları isterlerse evin içerisinde müzik eşliğinde oynarlar. Kız evinde yapılan asıl eğlence, gelin kızın baba ocağında kalacağı son gece olan, cumartesi akşamı yapılan kına törenidir. Bu törende gelinin ve damadın ellerine kına yakılır. Ayrıca kınaya gelenlere de kına dağıtılır.

Kız evi ile oğlan evi arasındaki mesafe kısaysa oynayarak, halay çekerek kınacı gidilir.[224] Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde kına töreni çarşamba akşamında yapılırdı[225]. Eski Türk düğünlerindeki kına geceleri de çarşamba günü olurdu.[226] Bazı yerleşim yerlerinde erkek evinde de,

218 Yalman 2000,1:77
219 Erkoçak 2003:93
220 Şimşek 1993:173
221 Ataman 1992:47
222 Nahya 1977:83
223 Ataman 1992:11
224 Tekerek 1993:52
225 Yalman 2000, 1:268
226 Ataman 1992:11; Koşay 1944:149-198

erkeklerin katıldığı kına gecesi yapılmaktadır.[227] Beydili Türkmen ve Baraklarda güveğiye de kına gecesi yapılır. Güveğinin kına gecesinde de türküler, maniler söylenir. Ergen basılar kına gecesini idare ederler, bütün gençler toplanır, şakalar, gevezelikler, hokkabazlıklar yapılır.[228] Anadolu'nun pek çok yerinde damat adayı için de oğlan evinde ayrı bir kına töreni düzenlenmektedir. Kına sürecinde velirli bir zaman için kız evine kına için gidilip tekrara oğlan evinde eğlenceye devam edilmektedir.

Anadolu'da özellikle Osmaniye yöresinde Düğün törenlerinde özellikle kadınlar süslenmelerine, makyajlarına özen gösterirler. Önceleri kızlar, saçlarını perma yaparlar, bu saç modeline de "ondüle" adı verilirmiş Bedenin süslenmesi ilkel toplumlarda dinsel büyüsel amaçla yapılırken modem toplumlarda ve kent kültüründe çevreye güzel görünmek ve böylece çevrenin ilgisini kendi üzerine toplamak amacıyla yapılmaktadır.[229]Düğünlere katılan kişiler günlük hayatta giydikleri kıyafetlerden farklı, gösterişli kıyafetler giyer.[230]

Esasında günlük hayatta uyulması beklenen kuralların rafa kaldırılıp yerine törene özgü kuralların getirilmesi geçiş dönemlerinin tamamında görülülebilen bir dummdur. Örneğin sokak ortasına çadır çekmenin ancak düğün ve cenaze gibi törenlerde mümkün olduğu, trafiğin işlediği yolda halay çekmenin yine düğün törenlerinde hoş görülen bir durum olduğu gözlenmektedir. V. Tumer, "geçiş törenlerinin toplumdaki sosyal hiyerarşiyi ve kuralları boşa çıkardığı" üzerinde durmuştur.[231]

Kınadan önce kız evine yiyecek, içecek kuruyemiş götürülmesi Anadolu'da yaygındır bazı yerlerde davar götürülmektedir. [232] Kız evine kına davarı götürme Elbeyli aşiretinde de vardır. İçel'in Gülnar ilçesine bağlı

227 Koşay 1944:193

228 Şahin 1962:76

229 Örnek 2000b: 189

230 Koşay 1944:327-340.

231 Barnard ve Spencer 1996:489

232 Yalman 2000,1:19

Kuskan Beldesi'nde de "Gelin köy dışına gidiyorsa köyün delikanlıları köyün çıkışında gelin arabasının yolunu kesip oğlan evinden 'Toprak Bastı Parası' alırlar."[233]. Sinop'un Boyabat ilçesi düğünlerinde köylüler köyün giriş yoluna urgan çekerler,[234] oğlan evi kafilesinden giriş parası isterler.

Kız evinin oğlan evinden gelen misafirlere zarar vermesine Kandıra Türkmenlerinde de rastlıyoruz. "Kız evli" adı verilen bu uygulamada oğlan evinin samanlıkları, avluları yıkılır, ateşe verilir.[235] Oğlan evinden gelen misafirler, bu tür ağır şakalara sabretmek zorundadır. Çünkü kız almak kolay bir iş değildir. Erkekler arasında bu şakalar yapılıp, eğlenceler düzenlenirken kadınlar da kendi aralarında oyunlar oynamaktadır.

Kına gecesinde genç kızların ellerinde mumlarla önceleri gelinin, günümüzde gelinle damadın çevresinde dönmesi ritinin ortaya çıkışı "ateşin kötü ruh ve etkileri uzaklaştırdığı" inancından kaynaklandığı düşünülebilir.[236]

Kastamonu'da da artan kınadan almak uğurlu sayıldığı için genç kızlar kınayı hevesle kapışırlar[237]. Ula'da kına tepsisinin içine oğlan evinin yakınlan ve misafirleri para atarlar. Oğlanın annesi ve kız kardeşi daha büyük bir hediye atar. Toplanan para kızın olmak üzere, kızın annesine verilir[238]. Erzincan düğünlerinde kına yakılmadan önce gelinin avucuna konan para ya da altın harcanmaz, bereket getirmesi için gelin kocasının cüzdanına koyar[239]. Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde kına yakma sırasında sağıtçı (övücü), ağıtçı kadınlar çeşitli türküler okur. Bu türküler okunurken kızın akrabalanndan olan kadınlar ağlar.[240]

233 Şahin 1996:248

234 Başoğlu 1980c: 19

235 Altun 2004:277

236 Erdentuğ 1974:378.

237 Koşay 1944:177

238 Demirci 1938:27

239 Kara 1996:143

240 Yalman 2000, 1:268

Gelini kına yakılırken ağlatmak uğur sayılır. Gözyaşı dökmenin bolluk, bereket, mutluluk getireceğine inanılır. “Ağlayı ağlayı eken, güle güle biçer” sözü de bu bağlamda söylenmiş bir sözdür.[241] Ayrıca ağlamayan kızlar “evlenmeye hevesli imiş” diye çevresi tarafından ayıplanırlar.[242] Ula’da ağlamayan kızın ana baba ocağına bağlı olmadığına hükmederler. Kız, gelin gittiği evde geçinemezse kınada ağlamadığı hatırlatılır.[243] Kına merasimi sırasında ağlamanın bazı sosyo-psikolojik işlevleri yerine getirdiği ifade edilebilir. Gelin kendi evinden, ailesinden ayrılıp başka bir çevreye giderken yaşadığı gerilimden ağlayarak kurtulmaya çalışır.

Türk dünyası’nda gelinin evden ayrılması veya kına yakılması sırasında ağıt yakılması, deyiş söylenmesi ve nasihat verilmesi uygulaması yaygındır. Adana yöresinde söylenene ağıtlar örnek olarak verilebilir. Kına türkülerinde gelinin duygu düşünceleri ile dönemin hayat şartları hakkında da bilgilere ulaşabilmekteyiz.

“Gız anası gız anası
Başında mumlar yanası
İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?
Atladım geçtim eşiğin
Sofrada buldum gaşığın
Böyük evin yakışığı
İşte goyup gidiyorum

İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?
Babam ekinin yetti mi?
Gardaş ekmeği n arddı rm?
El kızı keyfin yetti mi?

241 Ataman 1992:8; Koşay 1944:156

242 Koşay 1944:185

243 Demirci 1938:27, 28

İşte goyup gidiyorum

İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?
Elimi yuduğum arklar
Belimi verdiğim dutlar
Silip süpürdüğüm yurtlar
İşte goyup gidiyorum

İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?
Çarşıda gürün elması
Getti mi yüzüyün gülmesi
Zormuyumuş gızcağızım
Babasız gelin olması

İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?
Gız anası gız anası
Başında mumla yanası
Bu da ayrılık gırıası
Çalının gızlar çalının
İşte goyup gidiyorum
Elinize ne ediyom?[244]”

Gelinin başında mum yakılmasının Türk kültürü içerisindeki ateş kültüyle ilişkisi vardır. Ateşle insan kötü ruhlardan, hastalıklardan arınır. Ateşte sadece yakıcı değil, aynı zamanda pislikleri giderici bir güç bulunduğu

244 . Tekerek 1993:52,53; Dinçer 1983:7

düşünülür.[245] Kına töreni sırasında kız ve oğlan evi erkekleri arasında çoğu zaman davul alma yüzünden kavga çıkar. Halay çekecekler bir grup oluşturur, davul buraya gelsin der, diğerleri de halayı bırakmak istemez.

Salonlarda yapılan kına gecelerinde kına töreni, atkı merasiminden sonra yapılmaktadır. Oyun pistine karşılıklı iki sandalye konularak gelin ve damat oturtulur. Üzerilerine kırmızı yazma çekilerek yüzleri kapatılır. Oğlan evinden gelen kadınlar geline kına yakarlar. Damada kına yakılmaz. Kandıra Türkmenlerinde "...damat adayına kına yakılmamakta, yakılması da makbul sayılmamaktadır. Kınanın kadına yakışacağı söylenmekte, kına yakılırsa erkeğin korkak olacağına, dışarıda, ormanda korkudan gezemeyeceğine inanılmaktadır."[246].

Salonlarda yapılan kına törenlerinde atkı merasiminden sonra kuşak bağlama merasimine geçilir. Bu törene "kardeş kuşağı bağlama" da denir. Geline tıpkı baba evinden çıkıyormuş gibi düğün salonunda kuşak bağlanır. Gelin olan kız, babası ya da kardeşleri eşliğinde gelin arabasına bindirilerek uğurlanır. Salondan gelin çıkarma uygulaması özellikle erkek tarafının çok uzaktan gelmesi durumunda tercih edilir. Eğer oğlan eviyle kız evi arasındaki mesafe yakınsa salondaki eğlencelerden sonra gelin baba evine bırakılır. Pazar günü gelin çıkar. Bu durumda kardeş kuşağı da salonda bağlanmaz, pazar günü baba evinde bağlanır. Kardeş kuşağına bazı yerlerde "gayret kuşağı" da denmektedir. Bağlanan bu kuşak ele, bele, dile sağlam olmasının bir simgesidir.[247] Göksün, Gaziantep, Afyon-Dinar, Kadirli ve Osmaniye'den derlenen Kına Türküsü'nde ise "yelfe kuşağı"ndan bahsedilmektedir. Buna göre gelin kızın yakınları, kız baba ocağından ayrılmadan önce beline yelfe kuşağı[248] bağlamaktadırlar.

245 Ataman 1992:8; Boratav 1999:65

246 Altun 2004:271

247 Ataman 1992:35

248 Görkem 2001:152, 178

Elbeyli aşiretinde de kına törenlerinde erkekler bulunsa da tören daha çok kadınlar arasında yapılır. Fakat bu durum kadınla erkeklerin ayrı yerlerde oturma zorunluluğundan kaynaklanmaz. Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde de kına törenlerinde kadınlarla erkekler bir arada olurlar.[249] Ankara'da kınayı karan kişinin başı bütün, dul olmayan ve kocası ölmemiş olan, kişilerden olması gerekir.[250]

3.2.4.2. Evlilik Töreni Eğlenceleri

Türk dünyasında tespit ettiğimiz düğün eğlencelerinin müsabaka türünde olanlarının daha çok erkekler arasında yapıldığı görülmektedir. Bu tür oyunlar güreş, cirit, orta oyunu ve sinsin olarak ön plana çıkmaktadır. Kadınlar ya kendi aralarında eğlenmekte ya da erkeklerin düzenlediği eğlenceleri seyretmektedirler. Onların yaptıkları kendi aralarında sazlı sözlü eğlenceler yapmaktır. Buna rağmen Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kadınlar da köy tiyatrosu bağlamında çeşitli oyunlar sergilemektedirler. Örneğin Ankara'da düğünlerde oynanan Baskın oyunu,[251] Kayseri'de Keloğlan oyunu[252] kadınlar arasında oynanan bu türden oyunlardır. Ula'daki düğünlerde ve düğün yapıldıktan sonra kızlar arasında alay oyunu oynanır ve alay havası253 söylenir.[254] Sivas'ta da kadınların "komşu bacı", "Halil'im" gibi çeşitli oyunlar çıkardıkları tespit edilmiştir.

Düğün şölenlerinde güreş ve atlı spor Türk grupları arasında çok yaygındır.[255] Bulgar Dağı Yörüklerinde oğlan evi gelini alıp gelirken manzarası güzel, yeşillik bir alanda durur. Gençler davul zurna eşliğinde halay çeker. Buradan oğlan evinin yakınlarındaki bir yere gidilir ve bir saat

249 Yalman 2000, 1:29

250 Koşay 1944:149

251 Koşay 1944:270

252 Koşay 1944:273

253 Demirci 1938:31-35.

254 Demirci 1938:31

255 Kalafat 2002:27

kadar cirit oyunu oynanır.[256] Ula'da da aynı şekilde gelin alıp gelirken geniş ve düz meydanlıklarda cirit oyunu, at koşuları yapılır. Oyunlarda galip gelene gelin çevre, kumaş, ipekli gömlek, yazma gibi çeşitli hediyeler verir.[257]

Güreş Türk kültüründe özellikle düzenlenen toylarda önemli bir yere sahiptir. Anadolu'nun pek çok yerindeki eğlence ve kutlamalarda güreş müsabakaları düzenlenmektedir.[258] Anadolu dışındaki Türklerde de güreş düzenleme eğlencenin bir parçasıdır. Örneğin Hazarötesi Türkmenlerinde güreş, gelinin oğlan evine gelmesiyle başlar ve akşama kadar devam eder.[259]

Anadolu'da "oyun çıkarma" genel başlığı altında görülen[260] seyirlik oyunlar, kültürün önemli bir öğesidir ve en köklü kültürel geleneklerdendir[261]. "Köy tiyatrosu kırsal bölgelerde, köylerde görülen, daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), eriştirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kuttörenlere bağlı bir tiyatro geleneğidir."[262] Köy seyirlik oyunlarının bir kısmını din dışı (lâdinî) oyunlar bir kısmını da ritüel (dinî - büyüsel) oyunlar oluşturmaktadır. Zamanla ritüel oyunlar gündelik yaşamda meydana gelen, özellikle tarım ve hayvancılık alanlarında, değişmelerin etkisiyle dinî- büyüsel anlamlarını ve işlevlerini kaybederek dramatik eğlencelere dönüşmüş, takvimi özelliklerini kaybederek düğünlerde, şenlik olarak sergilenmeye başlanmıştır.[263] Günümüzdeki düğünlerde de büyük ölçüde icra edilmez olmuş, sadece bazı ilgili kişilerin özel çabaları sonucunda düğün eğlencesi olarak varlığını devam ettirmiştir.

Türk Dünyası'nda düğünlerde oyunların oynandığı görülmektedir. Bu oyunları nbazıları yöresel olsa da amaç ve tema olarak belirli benzerlikler taşımaktadır. Toplanan insanların hoşa vakit geçirmesini sağlamakla beraber

256 Yalman 2000,1:273

257 Demirci 1938:41

258 Özdemir 2005:75

259 Aka 1980:109

260 And 1985:11

261 Huizinga 1995:22

262 And 1985:43

263 Özdemir 2005:290; Artun 1996:87; And 1974

geçiş dönemi içinde bulunan bireyin, bunun kız veya oğlan olması bişey değiştirmez, düşmüş olduğu gerginlik ve huzursuzluk ortamında uzaklaştırmak amacını da içermektedir. Gelin ve damadın huzursuz ve gergin olarak bu süreçte ilerlemelerinin sonraki hayatlarında sıkıntı olarak karşılarına çıkacağına inanılır. Bu bağlamda düşündüğümüzde düğünklerde oynanan oyunların terapi görevi de ortaya çıkmış olur. Bu oyunlardan Anadolu'da ve Türk Dünyası'nda düğün törenleri esnasında oynananlarından bazıları şunlardır.

Köroğlu Oyunu, 2 kişi ile oynanan bir oyundur. Oyun esnasında davulla zuma Köroğlu ezgisini çalar. Oyuncular başlarına şapka giyerler. Eskiden şapka yerine sarık sarılmaktaydı. Günümüz de ise daha çok eşarp sarılmaktadır. Oyunculardan birisi Köroğlu, birisi de kendi yöresinin ünlü bir pehlivanıdır. Her ikisinin elinde de kılıç vardır. Birbirleriyle mücadele ederler. Köroğlu mücadelenin sonunda galip gelir, pehlivanı öldürür. Oyun böylece biter, ardından davul Kırıkhan havasını çalar, oyuncuların ikisi de halaya katılır. Söylence kaynaklı oyunlardan olan Köroğlu oyunu Anadolu'nun pek çok yerinde de oynanmaktadır.[264]

Kamış oyunu, 6-7 kişi ile davul zuma eşliğinde oynanan bir oyundur. 6-7 kişi arka arkaya sıralanırlar. Sıranın en önündeki, eline uzun bir kamış alır ve arkasındaki kişilere kamışla vurur. Daha sonra pistin etrafında dönmeye başlarlar. Sonra ortaya bir masa konur. Oyuncular masanın altından tek tek geçer, en öndeki kişi yine pistin etrafında dönerken arkasındaki kişilere kamışla vurur. Daha sonra masanın üstünden herkes tek tek yuvarlanır, bu sefer en öndeki kişi yuvarlandıktan sonra masanın yanında bekler ve masadan yuvarlanan kişilere kamışla vurur ve en baştaki duruş vaziyetini alırlar ve oyunu bitirirler.[265]

Kız Kaçırma Oyunu, davul zuma eşliğinde oynan bir oyundur. Bir kişi kız kılığına girer. Diğeri de onu kaçırmaya çalışır. Oyunculardan bazıları da

264 And 1985:75-76

265 And 1985:75-76

kızı korumaya çalışır. Kız kaçırma konulu dramatik köy seyirlik oyunlarına Kırşehir'le birlikte ülkemizin hemen her yerinde rastlanır.[266]

Damat Tıraşı Oyunu, çok eski olmayan bir oyundur, daha sonraları ortaya çıkmıştır. Cumartesi akşamı oğlan evinde oynan bir oyundur. Oyun esnasında davul, zurna çalmaz. Keçi kılından takma sakal takan damat ya da damadın vekili araba fırçası, sabunlu su, satırla tıraş edilir. Tıraş olan kişinin yüzüne pudra yerine kül sürerler. Bu oyunun benzeri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde "berber oyunu" olarak oynanmaktadır.[267]

Kartal Oyunu, Köroğlu grubundan bir oyundur.[268] Genellikle ikişerli gruplarla oynanan bir oyundur. Av numarası yapan bir kişi yerde yatar. Oyuncular da kartal gibi kollarım açarak avın çevresinde dönerler. Oyun esnasında davul çalar. Hayvan taklitli danslardan olan Kartal oyununun,[269] bir benzerinin Binboğa çevresinde yaşayan Türkmenlerde de düğün eğlencesi olarak oynandığı geçmişte tespit edilmiştir.[270]

Niğde'nin Bor Kasabası'nda da tabak esnafı arasında 1930'lu yıllara kadar hemen her düğünde oynanan "tuluk oyunu" vardır.[271] Binboğa çevresinde yaşayan Türkmenlerde Solak'ın oyunu oynanmaktadır. Solak'ın oyununda silâhlı bir adam elinde tuttuğu aynadaki kendi görüntüsüyle kavga etmektedir.[272]

Türk boylarında ateşin önemli bir yeri vardır. Düğün akşamı meydana, düzlük bir yere sinsin ateşi yakılır. Sinsin ateşi için yere üç kazık çakılır. Ateşin dumanının çok olması sağlanmaya çalışılır. Yakılan ateş alanın aydınlatılmasını sağlarken, çevresinde çeşitli oyunların oynanmasına da imkân verir. Bu oyunlardan birisi de sinsin oyunudur. Sinsin oyunu sinsin

266 Özhan 1988:121

267 And 1985:86, 87

268 Erkoçak 2003:77

269 And 1964:64-74

270 Yalman 2000,11:384

271 Yalman 2000,11:310

272 Yalman 2000,11:384

ateşi etrafında sekerek oynanır. Sinsin davulla oynanan bir oyundur. Oyuncular, nevruz törenlerinde olduğu gibi yanan ateşin üzerinden atlar.[273]

Sinsin oyunu, ateş kültü ile yakından ilgilidir ve eski bir âyinin kalıntısı olduğu düşünülebilir.[274] Sinsin, Anadolu'nun ateşle bağlantılı en yaygın oyunudur.[275] Bu bağlamda sinsin oyunu ateş kültünün Türklerin yaşadığı her yerde ortak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Düğünlerde ateş yakılmasının bir amacının da ateşin temizleme özelliğinden yola çıkılarak düğün yerini ve insanlarını gelen misafirlerin getirmeleri muhtemel kötü ruhlardan korumak olduğunu söylemek mümkündür.[276]

Düğün törenleri âşıkların dinleyiciyle buluştuğu, sanatlarını icra ettikleri ortamlardan birisidir. Hikâyeci âşıklar düğünde sahne alırlar, sanatlarını icra ederlerdi. Âşıklar düğünün icaplarını bildiklerden geleneğe dayalı olarak halkın eğlenmesini sağlar. Bunu yaparken de topluma bazı mesajlar vererek onları bilgilendirirler. Dede Korkut'un yaşadığı çağlarda "gezginci ozanlar" düğünden düğüne dolaşarak halkın eğlenmelerini aynı zamanda bilgilenmesini sağlamışlardır.[277]

Türk dünyası'nda evlilik töreni sırasında dua-alkışlara da yer verilmektedir. Azerbaycan Türkleri'nin düğünlerde icra ettiği alkışlar (dualar) buna örnek gösterilebilir. Bu alkışlar evleneler için iyi dileğin sözlü ve ölçülü olarak gösterilmesidir.

Ayranın duzlu olsun,
Duz tökün, duzlu olsun.
Gelin goşa garısın,
Oğullu, gızlı olsun [278]

273 Doğaner 2006, 180
274 Çay 1991:197
275 Tanyu 1976:295
276 Erdentuğ 1974:378
277 Yıldırım 1999:509
278 Yoloğlu, 1999:22.

Sümbül,[279] halk oyunlarının işlevleri üzerinde dururken oyunların toplumda dayanışmayı sağladığı üzerinde durmuştur. Buna göre oyuna katılanlar arasında ekonomik ve toplumsal statü gözardı edilmekte farklı özellikteki kişiler yan yana halay çekebilmektedir. Bu da toplumsal uyum ve toplumsal bütünlüğü gerçekleştirmeye katkıda bulunmaktadır. Bu durum özellikle günümüz düğünleri için son derece uygundur. Farklı özellikteki, farklı cinsiyetteki, farklı görüşteki kişiler omuz omuza verip eğlenebilmektedir. Esasında festivallerin genel özelliği olarak, festival süresince toplumdaki hiyerarşi ortadan kalkar ve toplum tam anlamıyla eşitlikçi bir yapıya bürünür.[280]

3.4.5. Gelin Alma Ritüeli

Anadolu Türkleri'nde gelin almaya giderken, damat arkadaşları, sağdıçı tarafından hazırlanır, traş ettirilir, üsüt başı gydirilir. Damat traşının önemli bir yeri vardır. Türkiye genelinde olduğu gibi, Trabzon yöresi düğünlerinde de damat tıraşı törenin önemli unsurlanndan biridir. Söz konusu yörede, düğün günü damat berberde traş olduktan sonra tören bağlamında bir traş daha olur.[281]

Yakut Türkleri'nde oymak dışından evlenmek zorunlu olduğu için gelin alayı gelin almaya yatılı olarak gitmektedir. Saha (Yakut) Türklerinde düğün alayının gideceği geceye "bissirem honuk", bu gecede pişirilen ete, Zaman zaman düğün yemeği olarak da adlandıran en mükemmel yemeğe "bissirem as" adı verilir. [282] Bu yemek orada olanlara ve gelin kıza sunulur.

Tatar Türklerinde görülen saçı geleneği "Gelin alma" sırasında Türklerde çok eski zamanlardan beri uygulanırmış. Evlenirken saçı yapılması, Türkler arasında bugün de varlığını canlı olarak sürdüren önemli bir âdettir ve onun temelinde çeşitli inançlar bulunmaktadır. Gelinin saç

279 1997:127

280 Stoeltje 1992:268

281 Güçlü 2004:134

282 PEKARSKİY, E.K.; age., s 111.

örgüsüne örülen, güvey tarafından saçı olarak dağıtılan ve hamama girdiklerinde pencere önü, hamam göbeği gibi yerlere konulan *tanka* (gümüş akça), bolluğun, Gök'e özdeşliğin simgesi olarak yer, ev, hamam vb. yerlerde bulunduklarına inanılan İyelerin şefkatini kazanmakta önemli rol oynamıştır. Gümüş *tanka,* Gök rengini, yıldızı andırır ve Göğün bir parçası olarak algılanırmış. Yer'de yapılan bütün işlerde onun başarı getireceğine inanılırmış. Süs eşyası olarak bir halkın giysilerinde ve hayatında yer alan *tanka'nin* taşıdığı anlam, zaman geçtikçe değişikliğe uğramıştır. *Tanka*'nın ilkel fonksiyonu, insan ve evren arasında bir bağlantı kurmak olmuştur. Tatar Türklerinde güvey, avluya veya eve girmeden şekerleme, fındık ve madenî para saçısı da yapar. Bu yiyecek ve paraları, güveye bakmaya gelenler toplar. Söz konusu, saçı geleneği Slav, Germen kabilelerinde ve Antik Yunanlılarda da düğün gelenekleri içinde önemli yere sahip olmuştur.283

Tuva Türkleri gelin eğer uzak yerden getiriliyor ise gelin almaya giden heyet oğlan evinde üç kez karşılanır. Bu karşılamad farklı farklı grup ve insanlar gelini karşılar ve onalar atlarından inmeleri dinlenmeleri için birşeyler ikram ederler.[284] Üçüncü karşılamada oğlan evine gelmiş olurlar.

Türk dünyas'ında gelin almaya giden oğlan evi kız evinde oynanan oyunlar esnasında, gelin alınırken, gelin baba evinden ayrılırken veya yolda giderken çeşitli türler icra ederler. Bunalrın hepsi türkü türüne ait olamkla birlite farklı adlar alırlar. Buna Kazak Türkleri'ndeki uygulamalar örnek verilebilri. Kazak türkleri'nde gelin almaya gelen oğlan evi gelini alıp, götürmeye başlar iken *"jar jar*", *"sınsuv"* ve *"kostasuv"* adlı türler icra edilir. **Toy başlangıcından sonra evlendirilmekte olan kızın toyunda söylenen şiirlerden birsi de yar yardır. Düğün** için toplananlar iki taraf olarak karşılıklı olarak bir nevi atışma şeklinde olmaktadır. Bir taraf kız alan bir tarafta kız veren taraf bazen de yetişkin kızlar ile delikanlılar olmak üzere iki kısma ayrılarak karşılıklı olarak atışırlar. Sözü toya gelen "akınlar" veya "yar yarın" halk tarafından bilinen şiirleri bilen delikanlılar başlar. Yar yarın temel konusu ve içeriği evlenmekte, yarine kavuşmakta olan kızla, onun yeri bir yere, yabancı bir ele gitmesiyle

283 Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: a.g.e, s. 23, 71.

284 agm., s.304.

ilgilidir. Bununla beraber kızın günlünü alma, onun yeni yerinde güzel hayat kurması, çoluklu çocuklu, zengin olması ile ilgili iyi dilek ve temenniler söylenmektedir. Ama hepsinden de önemli ve değerli olan kızın eşi olduğu söylenip şiirin her bir mısrası "yar-yar" sözüyle tekrarlanmaktadır. "Yar" denilen söz kulağına koyulmaktadır.[285]

Delikanlılar:
Alıp geldiğin pazardan kara nasar,* yar-yar,
Kara kuyruk savkele* saçını basar, yar-yar.
Babam-ay deyip ağlama, kızlar biçare, yar-yar,
Babanın yerini kayın atan alır, yar-yar.

Kızlar:
İlkbaharda akça kar yağacak, yar-yar,
Kulın-tay gibi kavga eden doğru yer nerde, yar-yar.
Azar iyi olsa da kayın atamız, yar-yar,
Canım babam kadar nerden olsun, yar-yar.

Diye söylerler. Kızlar tarafı bunun gibi akrabalarını, erkek ve kız kardeşlerini yar yarın metinine ekleyerek söylemeye devam ederler. Erkek tarafı kızı avutmak ve teselli etmek görevini üstlenmektedir. Yar yarlar bazen aytısa (atışma) benzediği durumlar da olmaktadır. Hatta aytıs (atışma) geleneğinin yar yardan çıktığını söyleyenler de vardır.[286]

Kazak Türkleri'nde gelin olmakta olan kızın düğününün oyun eğlencesinin bir kısmı bitip kızın artık baba evinden ayrılma vakti yaklaştığında sıŋsuv* söylenmektedir. Burada gelin olmakta olan kız,

285 Ğabdullin, a.g.e, s. 56.

* nasar: İpek kumaş.

* savkele: Değerli taşlarla süslenmiş gelin başlığı.

286 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 69.

∗ Sıŋsuv; evlenmekte olan kızın evden ayrılmadan önce ailesi, kardeşleri, eş dost ve hısım akrabalarıyla, doğup büyüdüğü yer ile bir nevi vedalaşma amacıyla ezgili bir şekilde söylenen türdür.

kendisinin arkadaşları ve yaşıtlarıyla köyü ev ev gezerek belirli bir ezgiyle sıŋsuv söylemektedir. Sıŋsuvnın şiirlerini akınlar (şairler) veya kızların kendileri de yazabilir.[287]

Zamanım geçti başımdan,
Devranım gitti başımdan,
Bu nasıl bir iş oldu,
Gölünden giden kuş (gibi) oldum.
Sallanarak giden zamanım,
Nasıl bir yere denk geldim.
Ana-babamdı zenginliğim,
Ben yurduma düşman mıydım,
Yad elde olduktan sonra,
Gider-av baştan benim güzelliğim.
Canım el yurdum,
Ne olur benim zamanım!
Devranım benim geçtikten sonra,
Başıboş it gibi gittikten sonra,
Duyulur diyor musunuz?
Nasıl olduğumun haberi.
Zamanın zor olur-av,
Gönlüme kaygı dolar-av,
İl yurdum senden ayrılıp
Kederle yüzüm solar-av.

Diyerek gelin olmakta olan kız kederini dile getirir.[288] Sıŋsuv bazen de istemediği birine gönülsüz olarak verilen kız, en yakın dostlarıyla, sevdiği yengeleriyle, kardeşleriyle kederini paylaşır. Zorla verilmesine olan öfkesini ana-babasına ve ağabeylerine söyler:

İçine sığdığım anam-av,
Sırtına nasıl sığmadım?
Vermedin baba, dengime,

287 Ğabdullin, a.g.e, s. 58.

288 Ğabdullin, a.g.e, s. 58.

Gidiyorum kederlenip,
Borca verilen mal gibi olup.
“Vermeyeceğim” diyen ağabeyciğim,
Tutup verdin çepeçevre sarıp!
Gümüşten yaptım kaşığı,
Altından yaptım aşık (kemiği)’ı,
Kendi sıram sürerken,
Ağabeyciğin neden acele etti?

Kardeşlerine:
Kız gibi kederli olan var mıymış,
Diri iken kaybeden kardeşini?
Evde de yaşayıp, yabande ölen,
Kızdan da kederli var mıymış?

Yengesine:
Saçıma taktığın saç para,
Kardeş gibi büyüdüğümüz genç yenge.
Kırılan para şalınbas
Senin gibi bir yenge bulunmaz!

Akranına:
Sarı-ala gömlek sayı düğme,
Saymadan nasıl edeyim.
Dünkü akranım, can yoldaş,
Özlemeden nasıl edeyim?
Aynam da benim tarağım,
Ağlama diyorsun, göz bebeğim,
Yad ele gidiyorum.[289]

289 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 79-80.

Kazak Türkleri sıŋsuv bittikten sonra jubatuv* türünün icra etmektedirler. Şiirleri köyün büyükleri veya itibar sahibi kişiler söylemektedir. Jubatuv şiirleri bir taraftan evlenmekte olan kızın gönlündeki kaygı ve kederi gidermek diğer taraftan da kızın yeni yere vardığında yapması gereken görevleri ve huyunun nasıl olması gerektiği nasihat edilerek yol yordam gösterilmektedir.

Ağlama biykem, ağlama,
Göz yaşını dökme.
Oğlan olarak doğsaydın evvelden,
Sen böyle olur muydun.
Gözünü yaş ile boyama,
Biz vermiyoruz desek de,
Mal vermeyi koyar mı?
Güzel, kutlu toyunda,
Çok ağlamayı bırakınız.
Ağlamayıp kulak veriniz,
Buradan göçüp gidersin,
Gerçek iline varırsın.
Akranın çıksa karşına,
Oyun eğlence edersin.
Bu sözüme inanınız,
Ben vereyim nasihat,
Dinleyip anlayıp alınız.
Akran gelse gülersin,
Edep ile yaşarsın,
Ağır olarak konuşup
Güzel cevap veriniz.[290]

Tatar Türkleri'nde Gelinin baba evinden gittiği zaman gelin türküler söyler söylediği türkülerden örnekler:

∗ jubatuv; sıŋsuv bittikten sonra gitmekte olan kıza akıl ve öğüt verilmektedir. Buna denilmektedir.

290 Ğabdullin, a.g.e, s. 58-59.

Ani, mine nik taptın?	Annem, beni ne diye doğurdun?
Âti mine nik sattın?	Baba, beni ne diye sattın?
Âti mine nik sattın	Baba, beni ne diye sattın
Yançık tulı mal öçen?	Bohça dolusu mal için?
Yançık tulı mal belân	Bohça dolu mal ile
Çırşı ızba salırsın,	Çamdan bir ev yaparsın,
Çırşı ızban eçenâ[291]	Çamdan evin içerisine

Kırşehir'de de gelin almak için hazırlanan atlı ya da yaya delikanlılara seymen denilmektedir.[292] Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde düğün alayının başkanlığı ve idaresi, sağdıç tarafından yapılır, bunun sağdıcın hakkı olduğu bilinir.[293] Günümüzde ise gelin evden çıkmadan önce damat ve damadın kız kardeşi gelini kuaföre götürmektedir. Kuaförden sonra tekrar evine bırakmaktadır. Güneydeki Türkmenlerin kız ve gelinleri tavuk tüylerini boyayarak başlarına takarlar, bunun ismine de "tozak" derler. Tozağın arkasına renk renk çember bağlanır. Varlıklı aileler arasındaki düğünde gelin başı altın ve incilerle süslenir.[294]

Kastamonu'da ise evlenmek isteyen kızlar gelin ayakkabısının tabanına isimlerini yazarlar.[295] Erzincan'da evlenememiş kızlar nasiplerinin açılması için isimlerini gelinin ayakkabısının altına yazdırırlar.[296] Azerbaycan'da da oğlan tarafından gelenler kız tarafına çaktırmadan açıkta bulunan bazı şeyleri aşırmaktadır.[297]

Elazığ'da, Eskişehir'de, Hatay'da, Tokat'ta kız evinden alınan yastık yüzük, havlu gibi eşyalar getirilip güveye teslim edilir. Ayrıca, kız evinden çivi de çalınır. Bu çivi gelinin kocası evinde çivi gibi çakılıp kalması için yeni

291 Zarifova Çetin, 2009:92.

292 Koşay 1944:242

293 Yalman 2000,1:272

294 Yalman 2000,1:143

295 Tan 1977:230

296 Kara 1996:145

297 Kara 1996:145

evine çakılır.[298] Sivas'ta da gelinin yeni evinde kalıcı olması için kız evinin verdiği çivi oğlan evinde bir yere çakılır[299]. Sinop'un Boyabat ilçesinde de aynı uygulama vardır[300]. Kerkük Türklerinde aynı amaçla, gelin evinden alınan çivi ya da kazık oğlan evine çakılır[301]. Kız evinden çivi alarak oğlan evine çakma türünden bir uygulamaya Orta Anadolu'da Yozgat yöresinde küçük bir farkla rastlanılmıştır. Çivinin kız evinden alınıp alınmamasına dikkat edilmemekte ama gelin oğlan evine girerken kapıya çivi çakması beklenmektedir. Gelin olacak kıza ailede sözü dinlenen kadınlar çeşitli nasihatler verir. Kocasıyla ve kocasının akrabalarıyla iyi geçinmesini, onlara saygılı davranmasını öğütlerler. Kendi evini unutması için de geline "Gelinliğinle gidiyorsun, kefeninle çıkacaksın." denir. Gelin olan kıza verilen bu nasihatler kurulan yuvanın mutlu, huzurlu ve uzun ömürlü olması içindir. Kayseri'de gelin arabaya bindirilirken gelinin babası kızının beline bekâret sembolü olarak beyaz bir yaşmak bağlar.[302] Sivas'ta geline erkek kardeşlerinin bağladığı kuşağa "gayret kuşağı" denir. Bağlanan kuşak, giden gelinin bekâr olduğunu belirtir.[303] Kızın kardeşlerinin ya da babasının kuşağı üç kez bağlayıp çözmesi Kıbrıs Türkleri'nde "Her ne kadar seni evlilik bağıyla bağlıyorsam da karar yine senindir, dilersen şu anda dahi vazgeçebilirsin." şeklinde yorumlanmaktadır.[304] Kıbrıs Türkleri'nde bu uygulama nazar ve kötü niyetlerin gitmesi dileğiyle de yapılabilmektedir.[305] Gelinin kız evinden çıkıp oğlan evine varıncaya kadarki sürede yüzünün duvakla örtülmesi onu dış etkilere, özellikle kötü nazara karşı koruma amacına yöneliktir.[306]

Anadolu'nun pek çok yerinde özellikle Orta Anadolu'da görülen damat veya gelin kaçırma Tatarlarda da görülmektedir. Yemek arası avluya

298 Koşay 1944:219, 227, 230, 261

299 Üçer 1980a:16 ve 1980c:18

300 Başoğlu 1980b: 16

301 Saatçi 1982:324

302 Koşay 1944:240

303 Üçer 1980c:18

304 İslâmoğlu 1987:189

305 Eker 1999:46

306 Koksal 1996:178

oynamaya çıktıkları zaman kızın yerine oturup bahşiş isteme geleneği vardır. Bu yüzden gelin, yerini boş bırakmamaya çalışır. Gelinin oturduğu yere genelde tuz koyarlar. Düğün sırasında kızı çalıp saklama geleneği de vardır. Genelde gelini şahitler korumakta, fakat yakın akrabaların, gelini saklayıp bahşiş isteme olayları da yaygındır. Kaçırılan gelini genelde komşuların evine veya avludaki hamama saklarlar. Güveyi de "Beceriksiz, gelinini koruyamadın!" diye azarlamaya çalışırlar. Kızı saklama geleneği, kökleriyle çok eski çağlara uzanmaktadır. Kızı saklamak, kötü ruhları şaşırtmak anlamına gelmektedir. Meselâ bazı halklarda (Güney Amerika Kızılderililerinde) güveyi saklama geleneği olmuştur. Ayrıca bugün bu geleneğe Ukrayna'da ve Türkiye'de rastlıyoruz.[307]

Buna benzer âdetleri Anadolu'nun başka yörelerinde de görebiliriz. Örneğin Ula'da "kapı çevirme âdeti" uygulanır. Buna göre kız evinde düğüne hizmet eden köyün, mahallenin fakirlerinden ya da kızın muhtaç akrabalarından bir kişi kapıyı kapatır ve oğlan evinden bahşiş almadan oğlan evi kafilesini kız evine sokmaz.[308]

Anadolu'da gelin çıkardıktan sonra, gelin atı hareket edeceği sırada kızın babası, amcası, dayısı ya da diğer akrabaları tarafından basma para, buğday atılır.[309] Devrek'te de oğlan evi kız evine geldiğinde merdivenden çıkarken başlarından aşağı, bereket olması için, bulgur ve buğday serpilir.[310] Bu durum saçı geleneğinin oğlan evinde olduğu kadar kız evinde de önemli olduğunu göstermektedir.

Bulgar Dağı Yörüklerinde, gelin evinden ayrılırken çalgılar yanık yanık çalar, davul kesik kesik sesler çıkarır. Davul çalan Abdallar türkü söyler.[311] Çivril'de de gelin alınıp, kafile köyü terk edinceye kadar çalgı gelin

307 Zarifova Çetin, 2009:114.

308 Demirci 1938:39

309 Demirci 1938:41

310 Harika 1980:29

311 Yalman 2000,1:271

havası çalar.[312] Ula'da davul ve zurnacılar çalış tarzı ile kızın istendiğini belli ederler. Gelin ata binmesiyle birlikte oynak ve kıvrak havalar çalmaya başlar.[313]

Anadolu'da İlâhi ve dua eşliğinde kız alma uygulamasına biraz şehirleşmiş ya da şehir tesiri olan nahiyelerde rastlanmaktadır.[314] Burada okunan ilahinin belirli bir seçilmişliği yoktur. Genellikle mevlit okunan düğünlerde görülmektedir.

Güneydeki Türkmenler, Bulgar Dağındaki Yörükler arasında da gelini getirecek atın köyün en iyi atı olmasına dikkat edilir. Bulgar Dağı Yörüklerinde gelin kır ata biner, çeyizini de erkek deve (lök) taşır.[315] Türkiye'nin bazı bölgelerinde ise gelin getirmek için tahtırevan kullanılmıştır.[316] Yağıbasan Köyü'nde kızı ata erkek kardeşleri bindirir. Yarı yola gelinceye kadar atın başını kardeşleri çeker. Yan yoldan sonra kızın kardeşleri gelin atının yedeğini oğlan evi akrabalarından birine verir[317] ve geriye döner.

Beydili Türkmen ve Baraklarında gelinin bindiği atın önüne bir yastık verilir, gelinin ilk çocuğunun erkek olması için terkisine de bir oğlan çocuğu oturtulur. Atın başını bir adam çeker, kuyruğundan da bir adam tutar. Bu şekilde zılgıt ve yah yah sesleri arasında köyün etrafı gezilir. Gelin, önce yakın akrabalardan birisinin evine indirilir. Gelinin önündeki yastığı alır, götürüp güveyinin başına vurur, güveği yastığı getiren kişiye bahşiş verir.[318] Erkek çocuğu olması için gelinin geldiği ata erkek çocuk bindirme uygulamasına Ula'da da rastlanmaktadır.[319] Kürkük Türklerinde de gelin ata

312 Koşay 1944:213
313 Demirci 1938:41
314 Demirci 1938:39
315 Yalman 2000, 1:78
316 Koşay 1944:221
317 Koşay 1944:262
318 Şahin 1962:76
319 Demirci 1938:40

bindirildikten sonra, ilk çocuğunun erkek olması için terkisine erkek çocuk bindirilir.[320]

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde gelin alınıp gelinirken düğün alayının önünü gençler ve çocuklar urgan gererek keser. Sağdıç, yol kesenlere tavuk, mendil ve kese gibi hediyeler vererek kesilen yolu açar.[321] Karatepeli'de de kızın mahallesi ya da köyünde bulunan delikanlılar yolbastı adında bir ip germe işi yapıp düğün kafilesinden para alırlar. Malatya'da yol kesip para alma işine *sapancalık,* Menemen'de ise *ağırlık*[322] denilmektedir.

Gerek kızın alınmasından sonra kız evine verilen zararlar gerekse kızın bulunduğu yerdeki kişilerin oğlan evi kafilesine verdiği zararlar çeşitli Türk topluluklarında görülen "kız kaçırma ve yağma suretiyle yapılan evlilik" göreneklerinin izlerini taşımaktadır.[323] Toroslardaki Yörüklerde, daha nişanda kız tarafı ile oğlan tarafı mücadelesi başlar. Oğlan evi kız evine gittiğinde kızın kardeşleri oğlanın babasına söver, gelenleri taşla karşılar. Yapılan mücadelede oğlan tarafı galip gelirse nişan yapılır. Aksi hâlde nişan yapılmaz[324]. Antalya'da gelinin alındığı güne "dövüşü günü" denmektedir.[325]

Geçiş dönemlerinin çoğunda, sünnet, askere uğurlama, çeyiz getirme, gelin getirme gibi törenlerde tören alayının dolaşması gerekir. Erdentuğ'a göre gelin ve güveğiyi gezdirme seremonisi başlı başına kötü etkilere karşı koruyucu bir rittir.[326] Bu rit vasıtasıyla her iki eşin girecekleri yer onların beraberinde getirecekleri kötü etkilerden, ruhlardan korunabilecektir. Nitekim Trabzonda, gelin alayı uğursuz olacağı[327] inancıyla geldikleri yoldan gitmez, başka bir yoldan giderler.

320 Saatçi 1982:324

321 Yalman 2000, 1:273

322 Koşay 1944:234;245

323 Erdentuğ 1974:382; Boratav 1999:187

324 Yalgın 1940:31

325 Nahya 1977:77

326 Erdentuğ 1974:379

327 Çelik 1996:108

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde gelin evden çıktıktan sonra alay doğruca obanın mezarlığına gider, mezarlığı bir defa döner.[328] Sivas Türkmenlerinde ise yengelerin ve gelinin atının yularını tutan adam gelini dualar eşliğinde mezarın çevresinde üç defa dolaştırır. Bundan maksat geline "son gideceğin yer burası, namus ve istikamet üzere hareket et, burası üçüncü menzilindir" [329] mesajını vermektir.

Bolu'nun Raşadiye köylerinde gelin ata bindirildiğinde sağ yanına getirilen koçu yerden ayağını kesecek şekilde kaldırmayı başarırsa tam bir Türk gelini olduğunu kanıtlar ve bu gelinin pehlivan çocuklar dünyaya getireceğine inanılır.[330] Niğde'de de benzer bir uygulama vardır.[331]

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde kız alınıp gelirken özellikle kadınlar, gelinin biniciliğini, atta duruşunu, silâh sesinden korkup korkmadığını, neşeli olup olmadığını süzer ve izlenimlerini sonraki günlerde birbirlerine anlatırlar.[332] Aydın'ın Kuyucak ilçesi düğünlerinde de "maytapçılık geleneği"[333] çerçevesinde gelinin fiziksel özelliklerine, hareketlerine, getirdiği çeyize bakılarak çeşitli lâkaplar takılır.

Elazığ'da gelin alıp gelirken başka bir gelin alayına rast gelinmesi iyi karşılanmaz, bu durum uğursuzluk olarak görülür. Kuvvetli olan taraf sağdan diğer taraf da soldan geçer ya da gelinler sağ omuzlarından iğne değiştirmek suretiyle uğursuzluğu uzaklaştırırlar. Malatya'da iki gelin alayının karşılaşması uğursuzluk olarak görüldüğünden karşılaşmamak için ellerinden geleni yaparlar, karşılaşırlarsa kavga bile çıkabilir.[334]

328 Yalman 2000, 1:272

329 Koşay 1944:257

330 Yalman 2000, 1:272

331 Koşay 1944:251

332 Yalman 2000, 1:273

333 Ergun 1996:126-132

334 Koşay 1944:221, 246

3.2.6. Gelin İndirme Ritüeli

Türkiye'de Kız evinden oğlan evine getirilen gelin araba veya attan inmek için "indirmeik" ister. Eğer istedikleri verilmez ise inmez. Anlaşma sağlandıktan sonra raçlarından inerler. Bu sırada mevlitli düğünlerde tekbir getirilir. Davullu düğünlerde ise davul çalar zılgıt çekilir, alkış yapılır. Koşay'a göre zılgıt Arapların zelğuta dedikleri şeydir.[335] *Zılgıt*[336] sevincin acının doruğunu simgelemektedir.

Kozan Dağı havalisinde yaşayan Türkmenlerde de geline indirmelik verilir. Yalnız burada damadın babası geline ne istediğini sorar. O da utanarak da olsa at, tarla, ziynet eşyası gibi hediyeler ister. Oğlanın annesi istediği hediyeyi neyin karşılığında alacağını sorar. Kız, üç, beş kuruş bir fiyat vererek hediyeyi bir sürü şahit huzunda satın almış olur.[337] Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde damat, gelin almaya gitmez. Evin yüksek bir yerinde bekler. Gelin alayı çadır kapısına geldiğinde, gelin attan inmeden yanındaki su testisinden avucuna su doldurur ve gelinin başına serper.[338]

Saçı âdeti pek çok Türk grubunda görülür. Bu âdet Türk kültürü içinde, başlangıç devirlerinde kansız kurban olarak yer almış; fakat daha sonraki dönemlerde muhtevasını genişleterek hakimiyet, düğünlerde olduğu gibi sevinç sembolü olarak uygulanmıştır.339 Alanya'da da gelin ve güveyin başına para, şeker, mersin yaprağı, buğday vs. saçarlar.[340] Kozan Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de güveyinin yakın akrabalarından biri gelinin başına üzüm, şeker, arpa, buğday, para gibi şeyler serper.[341] Saçı âdeti Şamanist Türklerin evlenme törenlerinde de görülmekteydi. Saçı, başka soya mensup olan bir kızı kocasının soyu, ataları ve koruyucu ruhları

335 Koşay 1944:230

336 Korkmaz 1999:42

337 Yalman 2000,11:216

338 Yalman 2000,1:274

339Gönüllü: 1986e:9-ll.

340 Gönüllü 1986c:34

341 Yalman 2000, 11:215

tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır. Saçı her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve kutsal saydığı nimetlerden biri olurdu. Göçebe kavimlerde süt, kımız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde para saçı olarak kullanılırdı[342]. "Saçıyı saçanlar, kazayı-belayı defettiklerine inandıkları gibi, saçıdan nasibini alanlar da bunun kendilerine uğur ve bereket getireceği inancıyla[343] onu uzun süre saklarlar.

Türk Boyları'nın tamamında gelinin yeni ebine gelmesi çok önemli bir an olduğu için onu ifade eden ritüellerde de bu anın anlamına uygun türler icra edilri. Buna örnek olarak, Tatarlarda Gelin geldiği evde veya kız evinden çıkarken genelde eşikte kapı mandalı tutan erkek çocuk, "Kapı mandalı bir altın, bizim ablamız bin altın!" der ve *kiyâv yegetlare* (sağcılar) veya güvey, ona para verir. Bu durumda *İşek Bavı*[344] türküsü de söylenir:

îşek bavı ber altın,	Kapı bağı bir altın,
Beznen apay men altın;	Bizim abla bin altın;
Cılınıym disân, ber altın	Isınaıyım dersen bir altın
Bir, cizni, tış bik salkın.	Ver enişte, dışarısı çok soğuk.
Saranlanır çak tügel,	Cimrilik zamanı değil,
Bir, cizni, komsızlanma;	Ver, enişte, pintileşme;
Akça birmi kertmibez,	Para vermeden giremezsin,
Tukta, sabırsızlanma.	Bekle, sabırsızlanma.
Sinen canaşıh bulsa,	Senin sevgilin ise,
Ul kaynınnın apaşı;	O, kaynının ablası;
Bez biletsiz kertmibez,	Biz biletsiz sokmayız,
Bu bit cennet kapkası.	Bu bir cennet kapısı.
Bezne razıy kıl, cizni,	Bizi razı et, enişte,
Bez karşında Rizvanbız.	Biz karşında Rıdvan'ız.
Hur yanına iltâbez:	Huriye kavuşturan
Bez Vildanbız, Gıylmanbız.	Vildan 'ız biz, İlman'ız.

342 İnan 2000:100; 167

343 Koksal 1996:179

344 Zarifova Çetin, 2009:97.

Beznen apay gâvhârder,	Bizim abla cevherdir,
Tannâre çın mârmârder,	Teni sanki mermerdir.
Lala, yakut, câvhârder,	Lal, yakut ve cevherdir,
Avzı baldır, kâvsârder.	Ağzı baldır, kevserdir.
Zur dâvlât iç, cizni, bu,	Ulu devlet bu, enişte,
Tagın monnan zur ni bar?	Daha büyük ne olur?
Torma malın kızganıp,	Malını acıyıp durma,
Can birsân da urnı bar!	Can versen de yeri var!
Birsân küp bir sin bezgâ,	Vereceksen, sen çok ver,
Bez razıy tügel âzgâ;	Razı değiliz aza.
Yavdır altın-kömeştân:	Yağdır altın-gümüşten,
Bakır törmâ kâgazgâ.	Bakır sarma kâğıda.

Anadolu'da gelinin oğlan evine getirilmesi sırasında çeşitli türler icra edilmektedir. Ama genel olarak bunlara "hoş geldin" veya "gelin övme" türküsü adı verilmektedir. Gelin at veya araçtan indirilirken bu türkü ve benzeri türküler söylenir.

"Hoş Geldin Türküsü

Maraşda gına gelinim
Maraşda gına
Oggası ona gelinim
Oggası ona
Nişanlın suna gelinim
Nişanlın suna
Sen safa geldin gelinim
Dilin datlı olsun

Kapıda soku gelinim
Kapıda soku
Nişanlın fakı gelinim
İçinde koku gelinim

İçinde koku
Ayakda çizme gelinim
Ayakda cizme
Ögçesin büzme gelinim
Ögçesin büzme

Halaka gezme gelinim
Halaka gezme
Sen safa geldin gelinim
Dilin datlı olsun
Maraşda bal var gelinim
Nişanlında kel var gelinim
Sen safa geldin gelinim
Ağzın datlı olsun
Gınan gutlu olsun gelinim
Sen safa geldin

Maraşda nişe gelinim
Batmanı beşe gelinim
Nişanlın paşa gelinim
Sen safa geldin
Sen safa geldin gelini m
Günün gutlu olsun
Yarenim, yoldaşım, bacım
Dilin datlı olsun[345]*"*

"Gelin Övme Türküsü

Başı pare pare dumanlı dağlar
Nideyim dumanı kar olmayınca
Ağ çiçekli mor sümbüllü yaylalar
Yaylayamam yaylamı yar olmayınca

345 Tekerek 1993:52,53; Dinçer 1983:7

Gel ha güzel gel ha, methedeyim seni
Seni denk edeyim gonca gülünen
Nere varsam methini ederim
Edebiynen, erkanıynan, yolunan

Gel ha güzel gel seni methedem az
Elinde bir deste gülünen oynar
Yanak elma olmuş, dudak bir kiraz
İspir ela gözler, milinen oynar[346]*"*

Kırgız Türklerinde de gelin indirildikten sonra dualar okunur.

Kırgız Türkleri'nde dua dinî açıdan daha çok örfe dayalı bir anlam taşımaktadır. Duanın yerleşim bölgesindeki en yaşlı, aksakallı, sevilen sayılan insanlar tarafından yapılması durumunda kabul olunacağına inanılır.347 Nitekim bir Kırgız atasözünde:

Yağmur ile yer yetişir "Camgır menen cer köğöröt"
Dua ile el (halk) yetişir "Bata menen el köğöröt"

denilerek duanın önemine değinilmektedir.

Kırgız Türkleri'nde Yeni gelen Geline yapılan Dua aşağıdaki gibi görülmektedir:

"Kayın babanı hanın gibi gör
Kayın ananı canın gibi gör
Dinleyerek her sözün
Her tarafın iyi gör
Söylenen tavsiyeleri
Güneşin doğması gibi gör
İçecek, yiyeceklerin
Oturacak döşeğin

346 Özener F. 2005
347 Erdem, Kırgız Türkleri, s. 213.

Giyecek elbisesin dedirtmeden hazırla
Kayın abla kardeşin
Kendininkinden yakın bil
Kızından da değerli ol...
Değişmeden isteğin
Kocan olsun direğin Doğru konuş temiz ol...
Gittiğin yerde yavrum Baht mutluluk yerleşsin"348

"İyi ise senin hanımın Yerinde olur aklın Her zaman gelir yakının, Kötü ise hanımın Yalvarsan gelmez yakının"349

"Önünde çocukların olsun
Arkanda malın olsun
Bereketli aşın olsun
Uzun ömür yaşın olsun
Yaylan geniş olsun
Rızkın yurttan aşsın
Bütün dualarını Allah kabul etsin"

Tuvalarda da gelin indirilmesini ardından "alkış" yapılır.

Ezerteenin çıraa bolzun, uruum.	Eyerlediğin rahvan olsun kızım,
Edileenin möngün bolzun, uruum.	Sahip olduğun gümüş olsuri kızım,
Baştanganın rnarınık bolzun, uruum.	Öncü atın yürüyüşlü olsun kızım,
Bastırganın sayak bolzun, uruum.	Yürüyenin rahvan olsun kızım.
Torga deg şokar bol, uruum.	Ağaçkakan gibi süslü ol kızım,
Torlaa deg öörlüg bol, uruum.	Keklik gibi eş dostlu ol kızım,
Mannap çetpes kodannıg bol, uruum.	Koşarak dolaşılamayacak ağıılı ol kızım,
Magadap çetpes maldıg bol, uruum.[350]	Şaşılacak kadar çok rnallı ol kızım.

348 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 52,53; Erdem, Kırgız Türkleri, s. 214.

349 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 52-53,

350 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s 304.

Yakut Türkleri'nde Eskiden, gelin damadın evine getirildiğinde, şöminenin arkasından geçer ve perde arkasına geçmeden önce ateşin önünde diz çökerek, ateşe üç parça iç yağı atar, üç kıymık ekler ve tutuşmaları için birkaç kere üflerdi.[351] Gelin güvey evine geldiğinde "malağdasın" adında bir yemek yaparlar, gelinin güveyin evine gitmesi münasebetiyle yapılan ziyafete ise "barar ınalağsın"[352] adı verilmektedir.

Tuva Türkleri gelin indirmeye "çadır dolanma adını verirler" Getirilen kızın eşyaları yeni kurulan çadıra yerleştirilir. Eski gelenekte yeni kurulan çadırın çevresinde gündüz üç defa dolanılır. Şayet yeni çadır kurulamamışsa, çadır kurulacak yere bir kazık çakılarak onun etrafında üç defa dolanılır. Yeni kurulan evin içinde şık, yeni elbiseli insanlar tıka basa doludur. Oğlan tarafından bir kişi, bir kaba çay, hoytpak koyarak düğün için gelenlerin üzerine saçar. Bunun amacı herkesi güldürmek ve sohbeti koyulaştırmaktır. "Yaştan artar."[353] derler.

Tuva düğününün bir başka özelliği ise geline alkış tutmaktır. Bu işi yapmak için Askak - Kaday (aksak kadın)'ın çok yararı dokunur. Akrabalardan uygun olan biri "aksak kadın" olarak seçilir. Aksak kadın bir bez içinde yulaf ve elinde halta (küçük kese) taşır. Aksak kadın bezdeki yulafı yerlere saçalayarak ve baltayla da yerlere vurarak yürür. Gelin ise aksak kadının eteğinden tutarak peşinden gider. Aksak kadın balta ve yulafını en son girdiği çadırda bırakır. Aksak kadın, gelini kayın babası ve kaynanasının evine getirir. Kaynana bir kaseye süt koyarak önce kendi tadına bakar, sonra gelinine verir. Gelini de sütün tadına bakar ve tekrar kaynanasına verir. Bu gelenek gelinle kaynanasının tanışmasını ve yüz açmayı sağlar. Kayın babanın evinde gelin için alkış tutulur. Alkış, duayı kadınlar da erkekler de yapabilir. Bazıları çok güzel dua, alkışta bulunurken, bazılan da bu işte acemidir. Alkışta bulunmak yeni ev kurmuş gençlere çoluk çocuklu, varlıklı,

351 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay. İstanbul-2007, s. 181.

352 PEKARSKİY, E.K.; Yakut Dili Sözlüğü, Ebuzziya Matbaası, İstanbul-1945, s 613

353 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s.304.

sağlık içinde yaşamasını dilemektir. Tuvalarda alkış olmayan düğün olmaz. [354]

Tuva'da gelin için yapılan bir alkış:

....

Ezerteenin çıraa bolzun, uruum.	Eyerlediğin rahvan olsun kızım,
Edileenin möngün bolzun, uruum.	Sahip olduğun gümüş olsuri kızım,
Baştanganın rnarınık bolzun, uruum.	Öncü atın yürüyüşlü olsun kızım,
Bastırganın sayak bolzun, uruum.	Yürüyenin rahvan olsun kızım.
Torga deg şokar bol, uruum.	Ağaçkakan gibi süslü ol kızım,
Torlaa deg öörlüg bol, uruum.	Keklik gibi eş dostlu ol kızım,
Mannap çetpes kodannıg bol, uruum.	Koşarak dolaşılamayacak ağıllı ol kızım,
Magadap çetpes maldıg bol, uruum.	Şaşılacak kadar çok mallı ol kızım.

...

Alkış bittikten sonra gelin kız kaynanası ve kaynatasına çay ikram eder. Misafirlere içki ikram edilmesiyle tören biter. [355]

Şamanist (Biz şamanist olduklarına katılmıyor kamlık inancı olduğunu düşünüyoruz.) ve Müslüman Türklerin evlenme töreninde müşterek olan Şamanizm unsuru gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Bu saçı yukarıda zikrettiğimiz veçhile, her devirde topluluğun istihsal ettiği en mühim mahsulden oluşmuştur. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday muhtelif meyveler saçı olarak kullanılmıştır. Saçı, yabancı soya sahip olan bir kızın kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin356 kalıntısıdır.

Kırgız Türkleri'nde damadın gelinle ilk defa görüşmesine "cüz görüştürüü" denilmektedir. Kız gelinliğini giyip hazırlandıktan sonra damat adayının kızın bulunduğu odaya girip geline çıkarması gerekir. Bunun için

354 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s 305-306

355 Monguş B KENİN-LOPSAN, Tuvaların Eski Gelenekleri, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 5, Bahar 1998, s 305-306

356 Erginer, Anadolu'da kanlı Kurban Ritüelleri, s. 125.

damat ve sağdıç kızın bulunduğu odaya girerler. Kapıda bekleyen kızın yengelerine bahşiş verirler. Sonra kızı damadın evine götürmek için dışarıya çıkarırlar. Böylece kız kendi evinden ayrılarak damadın evine gitmiş sayılır. Gelin, damat evine yaklaşırken yol kesme âdeti vardır. Yol kesenlere damadın arkadaşları ve kızın yengeleri, cüzdan, mendil, para v.b hediyeler vererek yolun açılması sağlar. Gelin damat evine gelince bir ateş yakılır. Ateşin etrafında gelin üç defa döner. Böylece gelinin baba evinden, eski hayatından getirmiş olması mümkün olan kötülük, bela, nazar, maddi ve manevi kirlerden temizleneceğine, yeni hayatlarında temiz bir sayfa açacaklarına inanılır. Bu inanış Kırgızların İslam öncesi geleneksel dininin ateş kültü ile ilgilidir. Gelin eve girerken kapının önünde "payandos" denilen beyaz bir örtü serilir. Gelin bu beyaz örtüden geçerek eşikten atlatılmak süretiyle içeri girer. Ayrıca, yeni gelen geline tütsü yapılır. "*Aldını bala, Arkanı mal bassın; Alganın menen ten karıp köşögön kögörsün! Baktıluu bol*" (Önünde cocukların, arkanda servetin olsun; Eşinle eşit yaşlanıp mutlu ol.) diye dua ettikten sonra gelin için hazırlanmış olan köşögö[357] denilen perdenin arkasına geçer ve koyun ya da kuzunun derisinden yapılan posteki üzerine oturtulur. Bu inanış gelinin kuzu kişiliğinde bir insan olmasını sembolize eder. Gelin eve girerken beyaz *payandos*[358] serme geleneği, gelinin yolunun ak olması, bundan sonraki hayatında işlerinin yolunda gitmesini, kazasız belasız mutlu bir hayat sürmesini ifade eder.

Anadolu'da güneydeki Türkmenler arasında da gelin, güveyinin kapısı önünde atından iner inmez, kendine güvenen delikanlılardan birisi, ata hızla biner köyün bütün çocukları tarafından taşlanarak kaçar, atla gelinin evine giderek bir hediye alır. [359] Çoğu zaman bu kişinin başı atılan taşlarla yaralanır.

357 Köşögö; yeni gelen gelin için evin bir köşesini ayırmak için kullanılan elle yapılmış bir çeşit perde. Bu perde göçebe hayat yaşayan Kırgızlarda eskiden bözüy'ün bir kenarını yeni evlenen çiftlere için ayırmak için kullanılmıştır. Günümüzdeki uygulama da bunun bir kalıntısı olarak görülebilir.

358 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 51.

359 Yalman 2000, 1:78

Aladağ çevresinde yaşayan Türkmenlerdeki bir âdete göre gelin attan iner inmez, bir delikanlı ata biner ve atı güveyinin evine doğru sürer. Eğer at, kapıdan içeri girerse o gelini çok namuslu ve uğurlu bir gelin olarak tanırlar. Aksi durumda, bu gelinden herkes şüphe etmeye başlar.[360] Bu âdete düğünlerde dikkat edilir ve gelin ona göre değerlendirilir.

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde oğlan evine getirilen gelini damadın genç ya da yaşlı yakın akrabalarından bir erkek kucaklayarak attan indirir, çadır kapısında bekleyen obanın kadınlarına teslim eder. Gelini eve götürürlerken arkasındaki kadınlardan biri gelinin sırtına büyük bir yün yastıkla hızlıca vurur, eğer bu yastığın darbesiyle gelin yere düşerse kıymeti kalmaz. Yere düşmek çok ayıp sayılır.[361] Antalya'da gelini kaynana, görümce ya da dayı indirmektedir. Lapseki'nin Çardak Köyü'nde ise gelini damat indirir.[362]

Yine Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde tespit edilen bir âdete göre, gelin atından iner inmez açıkgöz bir delikanlı ata biner ve atı çadıra doğru sürer. Çevredekilerin engellemesine rağmen çadıra girmeyi başarırsa kendisine mendil, yemeni gibi çeşitli hediyeler verilir. Genç, hediyeyi almca atı birdenbire geri çevirir, obanın alanında biraz oynattıktan sonra dama bağlar.[363] Kozan Dağı civarında yaşayan Türkmenlerde ise gelinin indiği ata açıkgöz birisi hızla biner ve ata daha önceden takılmış olan heybe ve iki çevrenin sahibi olur.[364]

Elazığ'ın bazı köylerinde gelin arabadan indiği zaman kurban kesilir.[365] Hatay'da gelin gelen kızın eline bir nar verilir. Dağılan taneler kadar çocuğu çok olsun diye gelin verilen narı hızla yere çarpar.

---

360 Yalman 2000,11:121

361 Yalman 2000,1:274

362 Koşay 1944:203;244

363 Yalman 2000,1:275

364 Yalman 2000, 11:216

365 Koşay 1944:221

Türkiye'nin bazı bölgelerinde de gelin ve güveye, evine girerken uğur getirmesi için testi kırdırırlar. Yozgat'ta ise gelinin ayağı dibinde kırılan testi ya da bardağı oluşabilecek kazaya karşı bir nevi kefaret olarak görürler.[366] Bulgar Dağı Yörüklerinde gelin çadıra girdikten sonra güveyinin eşyalarından bir şey çalmak âdettir.[367]

Türkiye'nin pek çok yerleşim yerinde, özellikle önceki tarihlerde, damat evlendiği kızın yüzünü ilk kez gerdek gecesinde görebildiğinden yüz görümlüğü de bu gecede verilmektedir.[368] Fakat Kastamonu'da olduğu gibi geline oğlan evine geldikten sonra şerbet içilmeden önce de yüz görümlüğü verildiği de olur.[369]

Gelinin kucağına çocuk vermenin temas yoluyla bazı güçlerin bir yerden bir yere aktarılabileceği inancıyla yapılan pratik[370] özelliği taşıdığı düşünülebilir. Kırşehir'de de gelinin kız çocuğunun olmaması, erkek çocuğunun olması için kucağına erkek çocuk konur[371]. Çankırı ve İstanbul'da ise kızların kısmetlerini açmak için gelin duvağından gelin teli koparılmaktadır.[372] Gelin oğlan evine geldikten sonra söylenen "hoş geldin türküsü"ne "gelin övme"[373] türküleri denilmektedir.

Kırgızlarda evlenme töreni sırasında dini bir bakış açısının, kavramların yer aldığı, kısacası dini bir havanın estiği açıkça fark edilir. Bunu ev tanıtma töreni dedikleri bir tören yapılır. Yeni gelin damadın evinde iken, genç çifti "otko kirgizüü"374 sırasında nazar değmesin, çoluk çocuklu olsunlar diye Kuran'dan sureler okunur, dua edilir. Bununla beraber beyaz

366 Koşay 1944:215; 265
367 Yalman 2000,1:274
368 Koşay 1944:84
369 Koşay 1944:239
370 Nahya 1977:77
371 Koşay 1944:243
372 Tan 1977:229, 230
373 Şimşek 1993:49
374"Ev tanıtım Töreni"

renge çok dikkat edilmiştir. Temizliği, iyiliği sembolleştiren ak un, yoğurt veya süt serpilmek suretiyle sağlanmıştır.375

Gelin, baba evinden çıkarken ayakkabısının içine konulan parayı, oğlan evine geldiğinde çoğunlukla gelinin ayakkabısını çıkaran kişi alır. Bu işi genellikle damadın kız kardeşi yapar. Bu parayı çocukların aldığı da olur. Sivas Türkmenlerinde de gelin attan indikten sonra ayakkabısını kim çekerse, ayakkabının içinden çıkan para çekenin olur.[376] Aladağ çevresinde yaşayan Türkmenlerde güveyiler gelinden gelen çamaşırları bir ihtiyar adamın veya bir hocanın yardımıyla giyerler. Fakat gerdeğe girilecekken elbisenin düğmeleri iliklenmez. Gerdeğe girildiğinde gelin düğmeleri ilikler.[377]

3.2.7. Nikâh

Evliliklerde resmî ya da dinî nikâh yaptırmadaki amaç, kadın-erkek beraberliğini ilân etmek, toplumun gözünde geçerli saymak, kutlamak ve kutsamaktır.[378] Nikâh esnasında gelin ve damadı çeşitli olumsuz güçlerin, kötü büyülerin etkisinden kurtarmak için çeşitli uygulamalara gidilir. Çankırı'da nikâh merasimi sırasında birisinin bir iplik düğümlemesi veya bir çakının yüzünü açıp kapaması hâlinde güveyin bağlanacağına, gerdek gecesi vazifesini yerine getiremeyeceğine inanılır.[379] Muğla'nın Ula ilçesinde de nikâh yapılırken, nikâhı olan kişilere düşmanların büyü ve bağ yapmaması için nikâh saati gizli tutulur, kimseye söylenmez.[380] Erzurum ve çevresinde ise imam nikâhında okunan ayetler arasında "akkatu" kelimesi söylendiği anda nikâhta bulunanlardan biri, elini açıkken kapatırsa, iki açık parmağını birleştirirse, ceketinin veya yeleğinin düğmesini kapatırsa, cebinde bulunan makas gibi bir eşyayı açıkken kapatırsa nikâhı kıyılan erkek bağlanır ve zifaf gecesi başarısız olur. Bu bağlılık hâli kapanık durum açılıncaya kadar devam

375Akmataliev, Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar AKM yay. Ankara 2001, s. 11.

376 Koşay 1944:257

377 Yalman 2000,11:121

378 Örnek 2000a: 198

379 Koşay 1944:282

380 Demirci 1938:19

eder.[381] Sivas'ta da damadın bağlanacağı yolunda benzer endişelerle nikâh zamanı gizlenir. Hazar ötesi Türkmenlerinde nikâhın kıyılması sırasında, düşmanlardan birisinin[382] iplik düğümleyerek kız veya oğlanın rızalık sorularını cevaplandırmasını engellemenin önüne geçmek için oğlan tarafından bir kadın keskin bir makası açıp kapar. Böylece iplik düğümlense bile kesileceğine inanılır.[383] Bu türden uygulama ve inançlara günümüz Ulaşlı Türkmenlerinde rastlanmamıştır.

Arapça bir kelime olan mehr, "evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli"[384] anlamına gelmektedir. Mihir verme İslâmî bir gelenektir. Mihir olarak verilen para kocanın ölümü ya da karı kocanın ayrılması hâlinde kızın alması gereken paradır.[385] Mehr gerdekten önce verilmesi gereken ve gerdekten sonra verilmesi gereken olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.[386] Buna göre mehri muaccel hemen verilmesi gereken mihirdir. Zifaftan önce verilmesi şartı vardır. Mehri müeccel ise boşanma ya da ölüm durumunda ödenen mihirdir. Ertelenebilir, kadın isterse almaz.[387] Mihir uygulaması önceleri yaygın değilken günümüzde sembolik olarak da olsa toplulukta yer aldığı görülmektedir. Kadının evlenmeden önce mihir olarak aldıkları evlendikten sonra ailenin ortak malı olarak kullanılmakta ya da harcanmaktadır. Avşar Türklerinde muaccel ve müeccel mihirler nişanda kararlaştırılmaktadır.[388] Yağıbasan Köyü'nde ise dinî merasimde mihri müeccel ve muaccel gibi bir kayıt bulunmamaktadır.[389]

Kırgızlarda dini nikah şu şekilde olmaktadır: Nikaha başlarken iki şahit ve ökül ata (vekil ata) çağrılır. Gelin ve yengesinin olduğu yere perde çekilir. İmam ve damat, şahitler ön tarafa oturur. İmam önce hazırlanan

381 Köksal 1992:193
382 Üçer 1980b: 16
383 Aka 1980:109
384 Devellioğlu 1993:603
385 Ataman 1992:17; Örnek 2000a:202
386 Top 1986:114
387 Tezcan 1998:16
388 Koşay 1944:13
389 Koşay 1944:308

kâsedeki suya ve tuza dua okur ve üfler. Sonra Allah'ın kavli peygamberin sünnetini zikrederek önce damada sonra kıza evlilik kararlarını şahitler huzurunda sorar. Damada falan kızı filancayı eş olarak kabul tuttun mu? der, bunu genelde üç kere sorar. Aynı sorular kız gelin için de sorulur. Kızlara birinci sorulduğunda evet demesi en makbulüdür. Damat ve gelinden cevap aldıktan sonra nikah duası yapılır. Gelin ve damada suyu içirir, tuzdan tattırılır. Aile hakkında dini nasihatlerde bulunulur, en sonunda dua edilir. Nikah kıyan imama para ve çeşitli hediyeler verilir. Dini nikah yapılan eşlere de Kırgızlarda "Kuday koşkon, Kuran koşkon" (Allah'ın ve Kur'an'ın birleştirdiği eşler) olarak nitelendirilir. Nikah esnasında gelin ve damat ellerini dizlerine koyar, ev içinde her şeyin ters olmamasına, kapıların kilitlenmemesine dikkat edilir.[390]

Tatar Türkleri'nde düğün, imam nikâhı ile başlarmış. Bu amaçla çağırılan hoca, ilk önce nikâh kitabına söz kesmede konuşulan hediyeleri ve parayı yazarmış. Ayrıca bu kitaba, boşanacak olduğunda kıza güvey tarafından ödenmesi gereken para miktarı da yazılırmış buna Anadolu'da Türkiye Türkleri ve Balkanlar'da yaşayan Türkler'de de rastlıyoruz ve "mihir" adının verildiğini görüyoruz.[391]

3.2.8. İlk Gece (Gerdek)

Dede Korkut hikâyelerinde "Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu"nda ifade edildiğine göre, evlenecek erkek ok atardı. Oku nereye düşerse, gerdek çadırını oraya dikerlerdi. Ayrıca, güvey evleceği kızın getirdiği kırmızı kaftanı giymekteydi.[392] Dadaşzâde'ye[393] göre ailenin evinden uzak bir yerde gerdek çadırının kurulması geleneği, Boy'un büyümesinin sembolüdür.

Mişer ve Perm Tatarlarında kalın olarak istenilen paranın belli bir miktarı ödendikten sonra güvey, kız evinde beklenilen misafir olmaya

390 Maksat Jumabayev, age. 52.

391 Zarifova Çetin, 2009:94.

392 Binyazar 2002:164

393 Dadaşzade 1990:78

başlarmış. Onlar için hatta özel oda hazırlanarak gerdek yatağı serilirmiş. Yani gençler, düğün ve nikâh olmadan gerdeğe girip bir arada yaşamaya başlarmış. Bu tür geleneğe Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kırgız ve Özbek Türklerinde de rastlandığı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Tatar düğün geleneklerinin ilginç tarafı, düğünün *(tuy, nikah tuy)* ve gerdek gecesinin kız tarafında yapılmasıdır.[394] Bir nevi iç güveysi gibi düşünülse de düğün ve gerdek sonrasında genç çiftlerin kendi evlerinde yaşadıkları ifade edilmektedir.

Kırgız Türkleri'nde düğün bittikten sonra dini nikâh kıyıldığından yukarıda bahsetmiştik. Geline evde bir oda tahsis edilir ve çeyiz olarak getirdiği eşyaların hepsi oraya yerleştirilir. Gerdek gecesinde kızın tarafından getirilen döşekler hepsi yere serilir. Bu işleri kızın ve oğlanın yengeleri yapar. Hazırlanan yatağa tütsü yapılır. Özellikle döşek seren kadınların sağlığı yerinde, kocasıyla iyi geçinen çok çocuklu olmasına dikkat edilir. Boşanmış, çocuksuz kadınlar bu işlere karıştırılmaz. Böylece tüm kötü, olumsuz şeylerin önleneceğine inanılır. Bazı bölgelerde yaşlı kadınlar serilen döşek üzerine yuvarlanmakta, küçük erkek çocuklar güreştirilmektedir. Bu ritüeller de sembolik olup çiftlerin uzun yaşayacağına, çocuklu olacağına inanılır. Yatak serilip tüm işlemler yapıldıktan sonra kızın yengeleri dışarı çıkar. Damat çağrılır ve gelinle damat baş başa kalırlar. Belli bir süre sonra kızın bağırması üzerine yengeler içeri girer. Yengeler damada "razı mısın" diye sorar. damat razıyım derse bu kızın bekaretinin sağlam olduğunu haber verir. Kızın bakire çıkması üzerine yengeler kızın anne babasına göstererek "kızınız erkek doğurdu," diyerek bahşiş alırlar. Kızın bakire çıkmadığı durumlarda babasının evine geri gönderildiği durumlar olmaktadır.[395]

Tatar Türkleri'nde Gelinle güvey için özel olarak evin ayrı bir bölümü hazırlanılmış. Birçok ilçede buna *Kelât, Ak Kelât* (Ak Otağ) derler. Bu *kelât,* avludaki yapı da olabilirmiş (sıcak yaz günleri uyumak için yapılan serin ve

394 Zarifova Çetin, 2009:91

395 Maksat Jumabayev, age., 53.

küçük oda, kiler). Bu oda, çeyizin en güzel parçalarıyla süslenirmiş. Gerdek yatağı, özenle hazırlanımış. Varlıklı ailelerde üzerinin cibilikle kaplandığı gerdek yatakları da bulunmaktadır.[396] Gelinle güvey için özel olarak evin ayrı bir bölümü hazırlanılmış. Birçok ilçede buna *Kelât, Ak Kelât* (Ak Otağ) derler. Bu *kelât,* avludaki yapı da olabilirmiş (sıcak yaz günleri uyumak için yapılan serin ve küçük oda, kiler). Bu oda, çeyizin en güzel parçalarıyla süslenirmiş. Gerdek yatağı, özenle hazırlanırmış.[397] Yatağı, kızın büyük yengesi serer ve döşekleri, güveyin kız yanında kalabileceği gün sayısına göre döşermiş. Bu yüzden gençlerin ilk görüşmesine *Tüşâkkâ Sikertü* (Döşeğe Zıplatma) derlermiş. Sibirya Tatarlarında bu geleneğin adı, *Utav Basu* olarak bilinmektedir.[398]

Kazan Tatarları tarafından bugün artık unutulmuş olsa da "Tupsa Yırtıts" geleneği gerdek ritüellerinde önemli bir pratiktir. Bu geleneğe göre eşikten geçmeden önce değerli ipek kumaşı yırtma şeklindeki bu uygulamayla, gencin yeni statüye geçişi muştulanmaktadır. Bu gelenek, Başkurt Türkleri tarafından hâlâ uygulanmaktadır. Sibirya Tatarlarında ise *yırtış* geleneği, gerdeğe girmeden önce değil güvey evine geldiklerinde uygulanmaktadır. İki küçük kız, eşik üzerinde beyaz kumaş parçasını tutar ve bu *yırtış*'a gelin basarmış. Sonra ikiye yırtılan kumaş, kızlara verilirmiş.[399] Buna benzer bir ritüele Ankara, Kırıkkale, Yozgat gibi şehirlerde rastlanmaktadır. Buna göre gerdek evinin ya da odasının önüne gerilen veya iki kişi tarafından tutulan ip, damadın hızla gelip koparmasıyla üzerinde bir büyü veya "bağlanma" var ise bunun engelleneceğine inanılır.

Erzincan'da da güvey, arkadaşları tarafından saklanır, sağdıçtan bahşiş almadan güvey teslim edilmez.[400] Yatsı namazından önce damat evine götürülür. Evin giriş kapısında hoca dua okur, arkadaşları da birkaç

396 Zarifova Çetin, 2009:95.

397 Zarifova Çetin, 2009:96

398 Zarifova Çetin, 2009:96.

399 Zarifova Çetin, 2009:100.

400 Koşay 1944:222

yumruk vurarak damat içeri girer.[401] Elazığ'da yumruk vurmadaki amaç beline kuvvet demek içindir. Malatya'da ise güveğiyi ayıktırmak amacıyla sırtına vurulur. Sivas Türkmenlerinde şifa olarak[402] arkadaşları, güveyiye tokat ve yumruk vurur.

Binboğa Dağı dolaylarında yaşayan Türkmenlerde damat gerdeğe gireceği zaman damadın ihtiyar bir akrabası damadın fesini alarak çevredekilerden para toplar ve hediye vaat ettirir. Fesi dolaştıran kişi de bir hediye verir ya da vereceğini vaat eder. Ayrıca hediye toplanmadan önce damadın önüne kama saplanır. Damat gerdeğe girerken kama çıkarılır,[403] kamayı çıkaran kişi de damada hediye verir.

Erzurum'da geline kocasının evine geldiği andan itibaren yapacağı hareketleri ve zifaf gecesi hakkındaki bilgileri öğretmek yengenin görevidir.[404] Yâren meclislerinde ise güveye yapılan öğütleme bir sohbet havası içinde özel bir törenle yapılmaktadır. Güveyi ortaya alınır, en yaşlı yâren, [405] damadın sırtını sıvazlayarak ona çeşitli nasihatler eder.

Lapseki'nin Çardak Köyü'nde gelin gerdek odasına girerken yengeler iki kılıcı çaprazlama yukarıda tutarlar, yengelerden birisinin elinde ekmek diğerinin elinde Kur'an vardır. Gelin kılıcın altından geçer.[406] Yine bazı bölgelerde yengeler gelini güveye teslim ederek odadan çıkarlar. Anadolu'nun pek çok yerinde mevcut bu uygulama Safranbolu köyleri, Ürgüp ve Yozgat'ta da tespit edilmiştir.[407]

Nurhak dağı dolaylarında yaşayan Türkmenler gerdek gecesi için kendi çadırlarından farklı topak ev taklidi çadır kurarlar. Bu çadıra da dürümevi veya derimevi denmektedir. Ayrıca düğünlerde bir gecelik dahi olsa

401 Yalman 2000, 11:216

402 Koşay 1944:287,289, 305

403 Yalman 2000,11:383

404 Koşay 1944:288

405 Ataman 1992:46

406 Koşay 1944:244

407 Koşay 1944:305, 306, 308

beyaz çadır kurmak âdettir.[408] Gerdek gecesinde gelinle damadın yemesi için tatlı bulundurulduğu da olur. Bu pratiğin temelinde "tatlı ile başlanan bir işin mutluluk getireceği" ile ilgili inanç vardır.[409] Malatya'da gerdek gecesi tatlı yemenin, [410] iki tarafın ömürlerinin sonuna kadar tatlı tatlı vakit geçirmelerini sağlayacağına inanılır.

Bulgar Dağında yaşayan Yörüklerde kadın ve erkek çok sayıda erkek çocuk sahibi olabilmek için dua ederler.[411] Çankırı'da bu gecede kılınan iki rekat namaza hacet namazı denir ve bu anda yapılan duaların makbul olacağına inanılır. Malatya'da, Niğde'de gerdek gecesi sonrası yapılan duaların kabul olacağına inanılır.[412] Ürgüp'te bu namaz sonrasında edilen duaların kabul olacağına inanıldığından[413] çevredeki kişiler gelin ve damattan kendilerine dua etmelerini isterler.

Türkiyenin bazı yerleşim yerinde güvey, gelini konuşturmak için geline çeşitli hediyeler verir ya da çeşitli kurnazlıklara başvurur.[414] Ula'da yüz görümlüğü verilip yüz açıldıktan sonra kıza mal, para gibi söyletmelik hediye verilir.[415] Güneydeki Türkmenlerde güveyi gerdeğe girdiği zaman, derhal tozağı gelinin başından çıkarır ve yere fırlatır.[416] Ulaşlı Türkmenlerinde damat yüz görümlüğü dışında konuşması için aynca hediye vermemektedir.

Bazı yerlerde ise Osmaniye yöresinde olduğu gibi nikâhta uygulanan ayağa basma uygulamasının gerdek gecesi uygulandığını görmekteyiz. Bunda gelinle damadın ilk olarak bu gecede karşılaşmaları, nikâhın vekil aracılığıyla yapılması etkili olabilmektedir. Örneğin Kayseri'de, Kırşehir'de, Menemen'de üstünlük âlameti olarak, ileride sözünün geçmesi için kız ve

408 Yalman 2000, 11:438

409 Özdemir 2005:189

410 Koşay 1944:299

411 Yalman 2000, 1:276

412 Koşay 1944:284, 299, 302

413 Koşay 1944:306

414 Koşay 1944:296

415 Demirci 1938:45

416 Yalman 2000,1:144

oğlan birbirlerinin ayağına basmaya çalışır.[417] Malatya'da eskiden evde bereket olması için gerdek gecesi gelinin ayakları su ile yıkanır,[418] kullanılan su evin her tarafına serpilirmiş.

Anadolu'nun bazı yörelerinde de bakire çıkmayan kızlar anasının evine teslim edilir, düğün masrafları da kız evinden alınırmış.[419] Aladağ civarında yaşayan Türkmenlerde de gelinin bakire çıktığı damadın bir el silâh atışıyla çevreye ilân edilirdi.[420] Kırşehir'de gerdek gecesinde çarşafın içine para konarak dışarı atılır. Bu para "bereket parası" olarak görülür ve dışarıda bekleyen kadınlar arasında paylaştırılır.[421] Yağıbasan Köyü'nde delikanlılar sabaha kadar silâh sıkılmasını beklerler silâh sıkıldığında ev olmuş gözüyle bakarlar.[422] Ula'da sabah olduktan sonra yenge, yatağı toplamaya gelir. Güvey yengenin alması için yatağın üzerine bahşiş bırakır. Yenge yatağı toplar, oğlanın anne ve babasına müjdeyi verir. [423] O zaman birbiri ardınca iki el silâh sıkılır.

Yalman'ın tespitlerine göre, Güneydeki Elbeyli aşiretinde ve diğer Türkmenler arasında güvey gerdeğe girerken sopalarla kovalanır ve çevik davranmazsa dayak yerdi. Güveyi gerdeğe girdiği gece kızın görülebilecek yerlerini morartır, bunu yapmayanlar ayıplanırdı. Ertesi sabah kızın morarmış yüzünü gören oba kadınları bir araya gelerek güveyiyi döver. Güveyin arkadaşları bunu engellemeye çalışırdı. Sonunda gelin araya girerek kocasını kurtarırdı.[424]

417 Koşay 1944:297; 300

418 Koşay 1944:299

419 Koşay 1944:306.

420 Yalman 2000, 11:121

421 Koşay 1944:297

422 Koşay 1944:307

423 Demirci 1938:45

424 Yalman 2000, 1:30

Osmanlı Devletinde evlenen kişilerden arus (gerdek) resmi, gelin vergisi, alınmaktaydı. Buna göre bir kız veya dul evlenirken kadıya ve sancak beyi ya da tımar sahibine vergi verilirdi.[425]

3.3. Evlenme Sonrası Ritüeller

Evlenme töreninin en hareketli aşamaları bittikten ve gelin evine girip, akarı koca bir ev olduktan sonra bu durumu insanlara duyurmak ve bir sorunun olmadığını ifade etmek için yapılan ritüellerdir.

3.3.1. Baş Mevlidi

Düğünden sonra, çoğunlukla ertesi sabahı gelin için baş mevlidi yapılır. Baş mevlidi töreninde gelin duvağının özellikle gül ağacı üzerine atılması da manidardır. Nitekim gül ağacı Müslümanlar arasında kutsal kabul edilir[426] ve kokusunu Hz. Fatma'nın terinden aldığına inanılır.

Kandıra Türkmenlerinde düğünün ertesi sabahına "duvak" adı verilir. Düğün sabahı kız tarafı gelinle damadın evine gelir ve her iki tarafın katılımıyla duvak eğlencesi yapılır. Duvak kadınlara yönelik bir eğlencedir, bu eğlenceye gelinin annesi katılmaz. Aynca duvak akşamı yenmek üzere kız tarafı hazırladıkları yemekleri getirir.[427] Çivril'de duvak gününde köyün kızları gelini de yanlarına alarak bir meydanlıkta eğlence düzenlerler[428]. Bolu'nun Dörtdivan Kasabası'nda da ertesi gün duvak günüdür.[429] Gelinin annesinin gelmediği bu toplantıda kız tarafından gelen kadın konuklar için eğlenceler düzenlenir.

Çeşitli Türk gruplarında düğünün ertesi gününe, paça çorbası ziyafeti çekildiği için "paça günü" de denmektedir.[430] Bulgar Dağında yaşayan

425 Orhonlu 1987:25

426 Özdemir 2005:291.

427 Altun 20004:306

428 Koşay 1944:309

429 Er 1996:174

430 Türkçe Sözlük 1998,11:1752; Yalman 2000,1:276; Boratav 1999:188

Yörüklerde ise düğünün ertesi gününde "Kekil bayramı" yapılmaktadır. Kekil günü, kadınların günüdür. O gün başka obalardan da birçok kadın gelir ve akşama kadar türküler söylenerek tefler çalınır, Kekil bayramı kutlanır. Kekil bayramında gelinin kızlık ile gelinlik hâlinin incelenmesi ve tenkit edilmesi âdettir.[431] Aladağ civarında yaşayan Türkmenlerde gelinin ertesi gününe "çarşaf günü" adı verilmektedir. Bu günde obadaki bütün kadınlar kanlı çarşafa bakar ve çarşafın üzerine para atarlar. Ayrıca düğünde kesilen davarın kelleleri pişirilir ve çarşaf gününe gelen kadınlar yapılan paçayı yerler. Çarşaf gününde toplanan kadınların düğün günü gibi kalabalık olması iyiye yorumlanır. Aksi hâlde evin kısmetinin az olacağına inanılır.[432] Kozan dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde ertesi gün kızın yatak çarşafı meydana konarak herkese gösterilir. Cuma günü de "baş bağlama" merasimi yapılır. Merasim öncesinde de kanlı çarşaf gelenlere gösterilir.[433] Erzincan'da baş bağlama ya da paça günü adı verilen bu günde yemiş dağıtılır, bazen yemek verilir, gelinin saçları yandan veya önden kesilir. Hatay'da gelin genç kızlara da bahtını bulaştırmak, onların kısmetini açmak için paça gününden sonraki bir haftaya kadar gelen kızların burnunu çeker.[434] Ula'da ertesi gün öğleden sonra oğlan evinde, kadınlar kendi aralarında çalgı eşliğinde eğlenirler, oyunlar oynarlar.[435] Niğde'de cuma gününe rast gelen zifafın sabahı, çarşamba günü kız evinde yapılan, "kız yanı" adı verilen düğün aynı şekilde oğlan evinde de yapılır.[436] Rize'de gelinin ertesi gününe paça günü denir. Paça gününde[437] gelin özel bir elbise giyer, gelinin çeyizi ve eşyaları gelenlere gösterilir.

431 Yalman 2000, 1:277

432 Yalman 2000, 11:122

433 Yalman 2000, 11:217

434 Koşay 1944:223

435 Demirci 1938:46

436 Koşay 1944:316

437 Kazmaz 1992:184

3.3.2. Kız ve Oğlan Taraflarının Düğünden Sonra İlk Görüşmesi

Türk boylarında halkın durumu ve işlerinin yoğunluğuna göre yeni evli çiftler ailelerini ziyarete giderler. Bu bazen 7 gün bazen 40 gün gibi süre tahditleriyle gerçekleşmektedir. Zamanla yerleşen uygulama ise yeni evlilerin balayına gitmeleridir. Eski zamanlarda böyle bir durumun olmadığı son zamanlarda gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Balayı kelimesi ve uygulaması toplumumuza Batı'dan geçmiştir. Evlilikten hemen sonra çıkılan "balayı seyahatleri" toplumumuza yerleştiği görülmektedir.[438]

Kırgız Türkleri'nde bu ritüel bir tören şeklinde kutlanır. Buna "Otko kirgizüü" denir ve Kırgızlarda eve yeni gelen gelini ailenin diğer akrabalarının arasına, kardeşler topluluğuna katılmasını ifade eden millî bir ritüeldir. Eski Kırgızlarda özellikle göçebe bir toplum olduklarından dolayı ateşle ilgili bazı uygulamalar olmuştur. Bilindiği gibi eski dönemlerde ateş bulmak kolay değildi. Ateş tutuşturmak için eskiden çadırlarda (Kırgız çadırı) sırasıyla ateşi söndürmemişlerdir. Yani bir evde ateş sönerse diğerinden almıştır. Zamanla ateşle ilgili bazı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu törende genellikle koyun veya oğlak kurban edilir. Yeni gelen gelin kendi çeyizinden geleceği eve bir hediye götürür. Damadın akrabalarını evine ilk defa gelmekte olan gelin kapı girişinde üç kere eğilir, tütsü yapılır. Dua edilip ateşe yağ atılır, bu eylemler yapıldıktan sonra gelin içeri girer. Böylece gelin artık istediği zaman bu eve gelip gitme hakkını elde eder. Bu tören genel bir tanışma töreni olup damadın diğer akrabalarıyla tanışması, yeni akrabalar edinmesi, biz bilincinin oluşturulması, onlarla tanışıp, onlara katılma olarak değerlendirebiliriz.[439]

Kandıra'nın Bağırganlı, Antaplı ve Safalı köylerinde gelinle damadın düğünden bir hafta sonra kızın evine gitmelerine "evirli" denmektedir.[440] Kastamonu'da ise düğünden sonra oğlan evi ile kız evi arasında birbirlerine

438 Üçer 1980e: 18

439 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006 54.

440 Altun 2004:308

verilen ziyafetlere "evirlik" denmektedir.[441] Önce kız evi oğlan evini davet eder.

Kozan Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de düğünden bir hafta ya da bir ay sonra damat gelinle beraber kayınpederinin evine giderek büyüklerinin ellerinden öper. Kayınbaba ve kaynanasını evine davet eder.[442] Kerkük'te düğünden 15 gün, bir ay geçtikten sonra güvey sağdıçlarıyla birlikte kaynana ve kayınbabasını ziyarete gider. Bu ziyarette Kayınbaba damadına saat, elbiselik kumaş gibi çeşitli hediyeler verir. Bir iki ay geçtikten sonra gelin, babasının evine gitmeye başlar.[443] Antalya'da güvey ertesi sabah kaynana ve Kayınbabasının elini öpmeye gider. Gelin evde kalır. Bir hafta sonra babasının evine götürürler. Anne baba evlenen kızlarına çeşitli hediyeler verir.[444] Kastamonu'da düğünden bir hafta sonra gelin, kaynanası ve görümceleriyle birlikte kocasının akrabalarına "el öpme gezmesi"ne çıkar.[445] Bu ziyaretler azami onar dakika sürer ziyaretlerde geline şerbet ikram edilir.

Ula'da kız tarafının erkek tarafını, erkek tarafının da kız tarafını karşılıklı olarak yemeğe davet etmelerine "kız ardı" denmektedir. Düğünün haftasında önce kız tarafı erkek tarafını çağırır, diğer hafta da erkek tarafı kız tarafını davet eder.[446] Bolu'nun Dörtdivan Kasabası'nda yemekli "sıra davetleri" yapılır. Ulaşlılarda görüldüğü gibi gelin, kendisine ağır takı takanlara çeyizinden çeşitli hediyeler götürür.[447] Trabzon yöresi düğünlerinde düğünden üç gün sonra gelinin annesi evine damat tarafı el almaya ya da el öpmeye giderler.

441 Koşay 1944:314

442 Yalman 2000, 11:217

443 Koşay 1944:312

444 Koşay 1944:313

445 Koşay 1944:314

446 Demirci 1938:47

447 Er 1996:174

Bazı bölgelerde ise düğünden sonraki yedinci gün damat, gelin ve damadın kardeşleri gelinin annesi evine el öpmeye giderler. Buna "yedilleme" de denmektedir. Artvin yöresinde gelinin ailesi düğünden en az üç gün sonra kızlarına "sabahlık"[448] adı ile yemek gönderir. Bundan sonra gelin ile güvey, gelinin babasının evine "ayak dönümü" denilen ziyarete giderler.[449] Böylece evlenme işlemi tamamlanmış olur.

Türkiye'nin bazı yerlerinde, iki gelin alayının karşılaşması hoş karşılanmadığı gibi gelinin kırkı çıkmadan başka bir gelinle kaşılaşması da hoş karşılanmaz. Kastamonu'da gelin el öpme gezmesi sırasında gittiği evde kırkı çıkmamış bir başka gelin varsa ev sahibi onları kırkbasmaması için gelinlerin yüzlerini biribirine göstermeden sırt sırta getirip kırk bir buçuk maşallah dedikten sonra tanıştırır.[450]

Evli kadınların kıyafetlerinde ve saç şekillerinde bazı değişiklikler olur. Japon kadınlarında da evli kadınlar ile bekar kızların giymiş oldukları kimonoların ve renklerinin farklı olduğu ifade edilmektedir. Türk Dünyasında da kadınların kıyafetleri onların medeni durumları hakkında bilgi içermektedir. Anadolu'da bazı aşiretlerde kız ile gelinler başları ve baş örtüleriyle birbirinden ayrılırlar. Kızların başında örtü bulunmaz. Evlenen ya da nişanlı olanlar da başlarına örtü örterler[451]. Berit Dağı'nda yaşayan Tecirlilerde gelin olmuş kızlar şakaklarına kepçe ismini verdikleri bir çeşit çukur altın takarlar. Ayrıca başa alınan yağlık ve yağlığın üstüne taktığı altınlarla kız veya gelin olduğu anlaşılır.[452] Böylece bir kadının evli mi bekâr mı olduğu kıyafetinden anlaşılabilmektedir. Anadolu'da açıkça böyle bir uygulama olmamasına rapğmen kızın taktığı yüzük kişinin medenî hâli hakkında bir bilgi vermektedir. Fakat çok önceleri bakire kızların eskimiş, püskülsüz kırmızı fes giydikleri; gelin olduktan sonra baş örtüsü, yağlık veya yeni telli fes giydikleri

448 Güçlü 2004:134

449 Dede 1996:120

450 Koşay 1944:314

451 Yalman 2000, 11:90, 116

452 Yalman 2000, 11:357

konusunda bilgiler vardır.[453] Saç, baş Örtüsü ve şapka ile topluma medeni durumu hakkında bilgi verme şekline Altay Türkleri'nde de rastlanmaktdır. Altay Türkleri arasında genç ve bekar kızlar saçlarını çok örgülü örebildikleri halde evli kadınlar en fazla iki örgülü örebilmektedirler.

453 Kılıç 1976a: 105

4. III. BÖLÜM TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM İLE İLGİLİ RİTÜELLER

Ölüm; doğum ve evlenme gibi kişinin hayatında karşılaştığı en önemli olaylardan bir tanesidir. Bu olgu, kişisel olmakla birlikte, toplumu ilgilendiren bir olay olmasından dolayı da, çeşitli bilim dallarında değişik yöntemlere göre konu edilip incelenmektedir. Bu olgunun etrafındaki inanç ve uygulamaları olgunun bağlamındaki milletin gelenek ve görenekleri etkilemiştir.

Ölüm; bir insan, bir hayvan veya bitkide, kısaca bütün canlılarda hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi anlamını taşımaktadır. Ölüm kavramı mevt, irtihal ve vefat sözcükleriyle de karşılanmaktadır. Ölüm karşısında insanoğlu daima duyarlı olmuş ve bu kaçınılmaz hakikati ifade etmek için pek çok kelime kullanmıştır. Ölümü anlatmada dünyanın en zengin dillerinden biri de Türkçe'dir. Türk halkı bir kişinin ölümünü anlatırken onun iyiliği, dürüstlüğü veya kötülüğünü de vurgulamaktadır. İyi bir kul için "Rahmete kavuştu, Hakk'a yürüdü, vuslata erdi..." gibi ifadeler kullanan halk, kendisine zararı dokunmuş kişiler için de "mortu çekti, tahtalı köyü boyladı, kaykıldı, kalıbı dinlendirdi, temize havale olundu..." gibi mecazlar bulmuştur.

Biyolojik olarak “bedenin yaşama gücünü kaybetmesinden ibaret olan ölüm olayının doğrudan en önemli toplumsal sonuçlarından birisi, üyelerinden birinin aile grubundan sökülüp alınması olup, dinî bakımdan da bu olay yeni bir hayata başlamak için atılan ilk adım olduğundan, aile hayatı içinde önemli bir dinî-toplumsal olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm dolayısıyla düzenlenen törenlerin, grup yaşantısında sahip oldukları büyük önem, sırların sırrı olan ölümün toplumda ortaya çıkardığı korkunun etkilerinin derecesini ortaya koymaktadır. Ölüm olayı nedeniyle düzenlenen dinî törenlerin grup yaşantısında uyandırdığı duygularda, ölenin sosyal statüsü büyük yankı uyandırır.[1]

1 Ünver GÜNAY, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, İstanbul 1999, s.203

Ölüm, bedeni hayatın son bulmasıdır. Hayatın diğer safhaları gibi, halkımız ölüm neticesinde de bazı dini uygulamalar yapmış ve ölümle, Azrail ile, öbür dünya ile hayır hasenatla ilgili bazı inançları taşımıştır. Bunların bir kısmı hâlâ yaşamakta olup Müslümanlıkla iç içedir. [2] Hayatın son sayfası olan ölüm, Türkmen Türkleri'nde yas ile ilgili uygulamalarla noktalanır. Teke Türkmenleri ölü evinin eşiğinden dışarı çıktıktan sonra artık ağlamaz. Yomut Türkmenleri'nde ise ağlama devam eder. Teke Türkmenleri, cenazenin başında saçlarını yolup yüzlerini yırtmazlar. Yomut Türkmenleri'nde ise yüzlerini tırmalamak ve saç yolmak vardır. Yaslı Türkmen ailesi, yedi gün tıraş olmaz. Bazı yörelerde ölü sakalı "murt sakalı" kırk gün kesilmez.[3]

Şii Türkmenleri'nde ölünün gömülmesine "toprağa teslim ettik" "toprağa emanet ettik" denir. Toprak güvenilen bir yerdir.[4] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi toprak iyesinin koruyuculuğu emanetin üzerindedir inancı hâkimdir. Ölünün üzerine bıçak, makas gibi metal eşyalar konur. Bunun sebebi demirin koruyucu fonksiyonudur.[5] Özbekistan'da "öldü" denilmez; "emanetini teslim etti", "emanetini tapşırdı", "gözü yumulmuş", "darü'l fena'dan darü'l beka'ya gitti" , "canı çıktı" denir. Çocuk ölünce de "falancanın çocuğu uçtu" denilir. [6] Anadolu ve Kuzey Mezopotamya Türkmenleri'nde, "emanetini teslim etti", "vadesi doldu", "takdir-i ilahi tecelli etti", " yazısı böyle yazılmış", "ölüm hak", "hepimizin gideceği yer orası" gibi ifadeler kullanılır. [7] Böylesine önemli bir hadise olan ölüm halk inançlarına ve deyimlere de nüfuz etmiştir. Bu bölümdeki ritüeller, ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

Ölüm insan hayatında son büyük geçiş ve değişikliktir. Geçiş dönemleri içerisinde belki de insanı en çok etkileyen, en çok meşgul eden

2 Yaşar Kalafat, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 259.

3 Yaşar Kalafat,; age., s. 293.

4 Yaşar Kalafat, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 301.

5 Yaşar Kalafat, age., s. 265.

6 Yaşar Kalafat, Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 300.

7 Yaşar Kalafat, age., s. 301.

süreçlerden birisidir.[8] Ölmek üzere olanlar, ölen kişiler ve henüz ölmüş kişilerin yakın akrabaları için yapılan belirli törenler birbirini takip eder. Ölen kişiyi günahlarından kurtarmak, onun eski çevresiyle ve hayattakilerle bağlarını koparmak, öbür dünyada gidilecek yolları göstermek, böylece yaşanan hayata geri dönmesini engellemek için çeşitli törenler yapılmaktadır.[9] Kimi araştırıcılarca, insanlığın her evresinde, dünyanın her yerinde görülen cenaze törenleri, uygulanan ölüm âdetleri ve sürdürülen yas gelenekleri ölüm korkusundan kaynaklanmaktadır.[10]

Kaçınılmaz olan ölüm gerçeği karşısında Türk boyları da "ölüm" olayının nasıl gerçekleştiğine dair, bir takım inançlara sahip olmuşlardır. Değişik din ve kültür çevresine girmiş olan Türkler, farklı zaman ve coğrafyalarda değişik ölüm anlayışlarına sahip olmuşlardır, ancak bunların temelini Tengricilik, Tengrizm ya da Geleneksel Türk Dini şekillendirmiştir.[11] Bu bağlamda geleneksel inançtaki Eski Türkler ölümü, ruh veya canın bedenden çıkması biçiminde anlamışlardır.

Şüphesiz Türklerin inanç coğrafya ve ortamının önemli bir kısmını İslam dini oluşturmaktadır. Bu durumda, ilgili geleneksel Türk inanç ve uygulamalarının, İslam'ın vermiş olduğu ruhsatlar sayesinde, kendine bir yer bulabildiğini söyleyebiliriz. En azından, ölüm ile deyim ve kavramlar islamileştirilmiştir. Ruh, ecel, vade, ahiret, cennet, cehennem, defin, sırat köprüsü, Azrail, Münker-Nekir vb. ad ve kavramlar bunlardandır. Bu kavramların en çeşitli örnekleri ölümle ilgili yapılan her ritüelde çok açık bir şekilde görülür.

Ölüm olgusu her toplumda olduğu gibi Türk kültüründe de geniş bir yer işgal eder. Hem İslam öncesi hem de günümüzde, günlük hayatta ölüm, çok önemli bir konudur. Araştırmamızın bu bölümünde ele alacağımız

8 Boyraz 2003:13

9 Jameson 1972:946

10 Çakır 1992:60, 61

11 Ünver Günay - Harun Güngör, Türk Din Tarihi, Laçin Yay, Kayseri 1998, s. 33-34.

konular şunlardır; ölümü haber veren ve ölümü engelleyen ritüeller, ölüm anında gözlemlenen ritüeller, ölünün defne hazırlanması, defin sonrası ritüellerdir.

4.1. Ölüm Öncesi

Anadolu'nun pek çok yerinde, yaşları kemale eren kişiler, "Biraz da öbür dünya için çalışalım." diyerek kendini ibadete verir. Hac görevini yerine getirmeye çalışır. Yaşlı kadınlar, saçlarını kestirmezler; "öldüğümde imanımı kapatsın yüzümü örtsün." derlerdi. Yaşantıdaki bu büyük değişimin en önemli nedeni ise zihinleri meşgul etmeye başlayan "ölüm" düşüncesidir. Ölüme hazırlanma biçimlerinden birisi de geride kalanlara vasiyet bırakmaktır. Bırakılan vasiyet yazılı olmaktan ziyade sözlüdür. Vasiyet olarak da ölümü düşünen kişi borçlan, alacakları, mezarının neresi olacağı, geride bıraktığı malların ne olacağı konusunda yapılmasını istediği şeyleri çocuklarına söyler. Borçlu ölenin mezarda rahat yatamayacağına inanılır. Bu yüzden de borçlu kişilere borcun ödenmesi yakınlara vasiyet edilir. Küçük çocuğu ya da bakıma muhtaç bir yakını varsa bu kişilerle ilgilenilmesini yaşayanlara vasiyet eder. Ölen kişinin, yakınlarından kendisinin ölümünden sonra bazı şeyleri yapmalarını istemelerine "babal atmak" da denilmektedir. Babal belli kişiye atılırsa "babalı boynuna" denir. Ölen kişinin yakınları bırakılan vasiyete uymak zorundadır. Aksi hâlde ölen kişinin, öbür dünyada vasiyet bıraktığı kişilerin yakasına yapışacağına inanılır.[12]

İnsanlar ölüm akıllarına geldikçe ölüme hazırlanmaka isterler. Tanrıya dua eder af dilerler, dünyada yapılacak işleri var ise onları yapmaya çalışırlar. Eğer amansız bir hastalığa yakalanmışlar ise son günlerini iyi geçirmeye çalışırlar. Nazar ve nazar sonucu ölüm zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde de benzer bir şekilde mezarda yatan ölülerin dörtte üçünün kem gözle, nazarla, öldüğüne

12 Doğaner 2006, 222-223

inanılır.[13] Silifke'den derlenen "Celaloğlan Ağıtı"nda da yeni evli çift trenle yola çıkarlar. Kadın, nazar değmemesi için, soranlara kocasını kayını olarak tanıtır. Buna rağmen kocasına nazar değer ve ölür.[14] Hazret-i Muhammet'in de bu konuda söylenmiş hadisi bilindiğinden, nazardan ölme düşüncesi daha da kuvvetlenmektedir. Altay Türkleri, bugün de yaygın olan inanca göre, kötü ruhlar olmasa insanın ölmeyeceğini düşünmüştür.[15] Kişinin ansızın ölmesinin bir başka nedeni ise yapılan kara büyüdür. İlkel toplumlardaki ölüm hâdiselerinden bazıları kara büyü ile açıklanmaktadır.[16] Bu bağlamda, nazardan kaçınmalar aynı zamanda ölümden kaçınma olarak da görülebilir. Çünkü nazar çoğu zaman ölümlere neden olur. Nazardan korunmak için muska yazdırılır.

Yaşarken çevrelerindeki diğer insanlardan farklı özellikler taşıdığına inanılan insanlara, öldükten sonra da büyük değer verilir. Bu durum ilkel toplumlarda da söz konusudur. Örneğin, E. Arning'in tespitlerine göre Hawai'li şefler ölmeden önce kemiklerini dostlarına vasiyet ederler. Onlar da bu kemiklerden yaptıkları oltalarla bolca balık avlayabileceklerine inanmaktaydılar.[17]

Anadolu'da halkın kendi kültürüne göre ölüm ve hacca gitme törenlerini gerçekleştirseler de son sözün, doğrusunun, dinî kuralları aktaran din adamlarında olduğu görülmektedir. Bu en çok ölüm törenlerinde göze çarpmaktadır. Fakat ölen kişi için 3, 7, 40, 52. gibi günlerde tören düzenlenmesi,[18] yemekli mevlit gibi pratiklerde geleneksel uygulamalar baskın çıkmaktadır.

Efsanelerin pek çoğunda insan başlangıçta ölümsüzdü. Ölümlü olmasının nedeni ise Tanrı'ya isyan etmesi, günah işlemesi, onun sözünü

13 Yalman 2000, 11:515

14 Alptekin 1980:20, 21

15 Roux 1999:82

16 Örnek 2000b: 145

17 Örnek 2000b:31

18 Doğaner 2006, s 224.

dinlememesi, Tanrı'nın isteklerini insanların doğru anlamaması, insanlardaki aşırı tutku ve isteklerdir. Bu motife dayalı Âdem ile Havva efsanesi daha değişik biçimlerde ilkel efsanelerde de görülmektedir.[19]

Yakut Türkleri ölümü uysal ve sakin bir şekilde karşılarlar. Yeter ki öleceklerine kani olsunlar ölüm anının tam olarak geldiğini anlamak için şaman, papaz ve çevresindeki insanlara ölecek miyim? Sorusunu sorarlar. Eğer onlardan tam olarak net bir cevap alamaz ise ansızın bir çocuğu çağırır ve aynı soruyu sorar. Öleceğine kani oldu ise "Oldu! Tamam! Sona gelindi!" diye fısıldar. En iyi giysilerini ister, iyi yemekler hazırlanmasını emreder, yıkanır, giyinir, saçlarını tarar., yemeklerin tadına bakar. Daha sonra yerine uzanır ve başucundaki kişilerle sevecenlikle konuşmaya başlayarak kendisini iyiliklerle anmaları için kendine ait eşyaları onlara armağan eder. Tam bir huzur içinde ecelini beklemeye başlar. Ölüm öncesinde eşyaların yakınlara ve tanıdıklara hediye edilmesi Sahalar arasında yaygın bir gelenek olup, "kereska" diye adlandırılmaktadır. Hediye olarak genellikle hayvan, kap kacak, seyrek olarak da giysiler ve para dağıtılır. Yakınlarını fazla zahmetten ve cesetle uğraşmaktan kurtarabilmek amacıyla, son ve Saha inançlarına göre zorunlu yıkanma (özellikle kadınlar arasında) çoğunlukla ölümden hemen önce gerçekleştirilir. En fakir kişilerin bile ihtiyaten bir tarafta beklettiği yeni (hemen hiç kullanılmamış) giysilerin cesete giydirilmesi de çoğu zaman kişi henüz ölmeden gerçekleştirilir (Bayagantay oymağı, 1886). Seroşevsky, Hayatlarının son dakikalarında böylesine sakin davranışları Sahalar arasında her yerde gözlemlediğini ifade etmektedir. Bir Saha insanı söz konusu dakikaların gerçekten de son dakikalar olduğuna inandığında. bu süreyi mümkün olduğunca keyifli geçirmek ister.[20] Yakutlar ölmeden önce dünyadaki son anlarını da dünyanın tadını çıkararak geçirmek isterler. Eğer canlarının istediği şeyleri bulabilecek imkânları yok ise komşularından

19 Örnek 2000b:200-203

20 SEROŞEVSKY, V.L; age., s.198-201.

isterler. Et, kaymak, votka zaman zaman bu durumlarda istenecek türden yiyeceklerdir.[21]

Cenaze törenlerinin ölünün gelecekteki kaderini yönlendirmesi açısından bir önemi bulunmaktadır.[22] Eski Türklerde cenaze törenlerinin tamamına "yog" ismi verilmekteydi. Cenaze törenini gerçekleştirenlere ise "yogci" denilmekteydi. Ayrıca töreni başlatmak için "yoglat" kelimesi kullanılmaktaydı. Ölünün gömülmesinden sonra üçüncü ya da yedinci günde yenilen yemeğe de yog denilmekteydi.[23] Yog kelimesiyle birlikte "sigta" kelimesi de yakınmalarda bulunmak anlamına geliyordu. Kelime Orhun Yazıtları'nda da kullanılmıştır. Yakınmalarda bulunan kimseye sigitçi denilmekteydi.[24]

4.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler ve Bunlardan Kaçınmalar

Halk arasında hayvanlarda, tabiat olaylarıyla, hastadaki değişiklerle ilgili olarak ölümü düşündüren ön belirtiler ve bunlardan çeşitli şekillerde kaçınma yollarıyla ilgili inançların olduğu görülmektedir.[25] Bir evden cenaze çıkması durumunda ölümün nedeni olarak her zaman olmayan değişiklikler gösterilir. Halkın ölümü düşündüren ön belirtilerle ilgili değer yargılarında ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısı ve insanların geleceği bilme isteği etkili olmaktadır.[26] Binboğa çevresinde yaşayan Türkmenlerde de benzer inanç söz konusudur. Buna göre bir köpek uluduğu zaman başını hangi eve çevirirse o evden mutlaka ölü çıkacağına inanılır. Bundan kaçınmak için bir ayakkabı ters çevrilir.[27] Göktürkler'de de bu inanış varken X. yüzyılda Volga Bulgarları, aksine, köpek ulumasını uğur ve bereket habercisi sayarlardı.[28]

---

21 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 200

22 Roux 1999:169

23 Roux 1999:262

24 Roux 1999:264

25 Örnek 2000a:208; Altun 2004:315

26 Örnek 1979:15

27 Yalman 2000,11:382

28 Boratav 1999:99

Ölümü düşündüren belirtilerden hayvanlarla ilgili olanlardan bir diğeri de ata ilişkindir. Atın acı acı kişnemesi, şahlanması hayra yorulmaz. Atın sahibinin başına bir iş geleceğine hatta öleceğine inanılır.[29] Güneydeki Türkmenler arasında da atında kurşun nişanı olan (tırnağının üst tarafındaki beyazı arasında çeyrek kadar bir siyahlığı bulunan at) kişilerin ya kendisinin ya da atının kurşunla öleceğine inanılır.[30]

Pek çok Türk boyunda olduğu gibi Tatarlarda da çevrede cereyan eden olayların ölüm habercisi olabileceğine dair inançlar vardır. Meselâ, köpeğin yere bakarak uluması, bir evin üzerinde baykuşun veya kuzgunun ötmesi (kuzguna "ruh kuşu", "ahret kuşu" derler), yanan ocağın uluması, saat camının veya aynanın kırılması, evde birinin akşamüstü ayna ile oynaması, durup dururken hatılın yarılması, evin yanındaki kayın ağacının birdenbire kırılması, mezarda bir ağacın kırılması, omuz damarının atması, birinin eve boş kovalar ile girmesi, gece yarısı sanki ağaç kesiyorlar gibi bir ses duyulması (Melekler kabir için ağaç kesiyor derler). Bunların hepsi ölüm habercisi olarak algılanıyor. Ayrıca, kirpinin ayaklarını gören, cenaze arkasından giden atları sayan insanın da yakında öleceğine inanırlar. Evin tavanını destekleyen hatılın kırılıp düşmesi, evin erkeğinin ölümüne yorumlanır. Türklerde erkek, evin direği sayılır. Komşuların avluları, başka komşulara geçmek için kullanıldığında veya komşulardan ödünç alınan balta, omuzda götürüldüğünde de o evden cenaze çıkacağına inanılır. Kırmızı kanatlı bir kelebek, dış taraftan pencereye vurarak içeri girmek isterse de Tatarlar, ölen birinin kelebek olarak döndüğünü düşünürler.[223] Rüyada, evin yanına gök renkte bir atın geldiğini veya ağaç gövdesinden evin dört duvarının örüldüğünü, öküzün saldırdığını, karanlık bir tünele girip geri çıkılmadığını görmek de ölüme işaret olarak algılanır. Ayrıca, rüyada ölen birinin çağırdığını ve rüya görenin onunla gittiğini veya ölen kimsenin rüya göreni kendisi ile götürdüğünü görmek de giden veya götürülen kimsenin hayatının en yakın zamanda sona ereceğine yorumlanır. Hasta birinin "yol"

29 Doğaner 2006, 225

30 Yalman 2000,1:143

sözcüğüyle sayıklaması, “geliyorum” gibi sözler söylemesi, yüzünü duvara dönüp yatması, helalleşmek için birilerini çağırması, ölümünün yakın olduğunun belirtisidir. Tatar Türklerinde, kimsenin bir iki yıl öncesi saksıda yetiştirdiği sardunyalarının solması ve tersine, kuruyan bir fidanı diktiğinde bu fidanın tutması, ecelinin yaklaştığına yorumlanır. Eve yanlışlıkla bir kuşun uçup girmesi de felaketin, ölümün habercisi sayılır. Ayrıca, halk arasında kuyruklu yıldızın görüldüğü veya şubat ayınm 29 gün çektiği yıllarda ölümün daha fazla olacağına inanılır.[31]

Yakutlar kurban olarak kestikleri atın derisini bir sırığa geçirip, at şekline koyup asarlar, buna da “tabık” derlerdi. Yakutlar’m inançlarına göre tabık koyanın torunlarından biri bundan çıkan sesi işitirse bu ölüm haberidir ve işiten kişi ölecektir.[32] Yakut Türkleri Saha insanı’nın düşünde turna veya tahta sesi duyması[33] durumunda, bu ses ölüm anlamına gelir.

Kırgızlarda bir evde köpek ulursa o evden birinin öleceğine ya da hastalanacağına işaret sayılır. Aynı şekilde atla ilgili inanışa göre at sürekli durduğu yerde kişnerse, huzursuz olursa sahibine ya da ailesine bir kötülük geleceğine inanılır. Kuşlarla ilgili olarak Kırgızlarda şu inanışlar mevcuttur: Buna göre ölümü çağrıştıran kuşların başında baykuş gelir. Eğer baykuş akşama doğru bir evin önünde öterse bu eve bir kötülük veya ölüm geleceğine inanılır. Onun için özellikle köylerde baykuş eve yakın bir mesafede öterse bile evin etrafından uzaklaştırılır. Kanatlı ev hayvanlarından horozun sabah vaktinin dışında özellikle akşamleyin ötmesi kötülüğe yorumlanmaktadır. Bu durumda gelebilecek kötülükleri önlemek için genelde horozu kesmek tercih edilmektedir.[34]Diğer bir olay ise yıldız kaymasıyla ilgilidir. Nasıl ki ay ve güneş tutulması yeryüzündeki bir takım uğursuz olayların ön belirtisi sayılıyorsa yıldız kayması da aynı biçimde

31 Zarifova Çetin, 2009:118.

32 İnan 2000:101, 102

33 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s.84.

34 Abdimuhammet Mamıtov, Kırgızistan’da Ölümle ilgili İnanış Ye Uygulamalar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara 2004, s. 10.

yorumlanmaktadır. Gökyüzü ile yeryüzü arasında kurulan dinsel, büyüsel ilişkilerden biri de her insanın gökyüzünde birer yıldızı olduğu inancında yatmaktadır. Böylece insanlarla yıldızlar arasında kayma, göçme ve sönme yönünden benzerlikler kurulmaktadır. Buna göre, gökte yıldız kayması ölüm belirtisidir, gökten düşen yıldızın sahibi öldü demektir.[35]

Ölüm olayı rüyalarda da "ayan" olabilir. Doğum törenlerinde ve pek çok anlatı türünde rüyaların önemli işlevleri yerine getirdiği görülmektedir. Bunda "görülen her rüyanın gerçekleşeceğine" olan inanç etkili olmaktadır.[36] Halk düşüncesinin düşle gerçek arasına keskin bir çizgi çekememesi rüyaların gerçekleşeceğine olan inancı kuvvetlendirmektedir.[37] Rüyada dipsiz bir kuyuya düşmek, uykunun kaçması hayra yorumlanmaz. Nitekim, "kendi ölüm anını kestirme; dilediği anda ölebilme"[38] ermiş kişilerin kerametlerindendir.

Karakalpak Türklerinde, benzer şekilde, ölmüş birisi rüyada bir evden bir şey götürürse, o evden ölü çıkacağına inanılmaktadır.[39] Güneydeki Türkmenler arasında da rüyada kır ata binmek öleceğine işaret olarak yorumlanmaktadır. Bu şekilde kötü rüya görenler sadaka verir ya da kurban keserler.[40] Rüyalarda görülen nesnelerin ya da olayların uğurlu ya da uğursuz sayılması inancının İslâmî ya da Sami inançlarından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.[41] Nitekim Kur'an ve Tevrat'ta bununla ilgili örnekler vardır.

Ölümü düşündüren ön belirtilerden birisi de doğa olaylarıyla ilgilidir. Yurdun çeşitli yerlerinde ay ve güneş tutulması, yıldız kayması, şimşek çakması ve gök gürlemesi gibi olaylar, halk inanmalarında çoğu zaman

35 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s.57-58

36 Şimşek 1993:26

37 Örnek 1979:25

38 Boratav 1999:45

39 Kalafat 2002:74

40 Yalman 2000,1:62

41 Ersoy 2002:90, 91

ölüme ön belirti sayılmaktadır.[42] Düzce ilinin, Gölkaya bucağının Değirmentepe Köyü'nde küçük çocukların dışarıda ateş yakması ölüm olayının gerçekleşeceği şeklinde yorumlanır.[43] Beltirler de ateşten çıkan dumanın şeklini kabileye iyilik veya fenalık geleceğinin işareti sayarlar.[44] Totemizmde insan ile totemi arasında kader birliği olduğuna inanılır. [45] Totem hayvanı ölen kişinin de öleceğine hükmedilir.

Anadolu'da ve Türk dünyasının bazı bölgelerinde amansız bir dert veya hastalıktan kurtulunması, ölümü büyük bir kaza sonucu savmak gibi nedenlerle kurban kesilmektedir. Nitekim "Kurban, doğaüstü alana giren kuvvetlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine teşekkür etmek ve onlardan bir şey istemek için sunulur."[46]

Dünyanın sonu ve kıyamet ile ilgili inançlar hemen hemen bütün dünya milletlerinde görülmektedir. İlkel kavimlerde görülen dünyanın yok oluşuyla ilgili efsaneler de o kültür dairesi içinde yaşayan insanlarda ölüm düşüncesini uyandırmaktadır.[47] Yine İslâm dininin yaşandığı toplumlarda da ölüm düşüncesi "kıyamet" kopacağı endişesiyle ortaya çıkmaktadır. Özellikle kıyamet alâmetlerinin birçoğunun çıktığı konusundaki yayınlar ve söylemler insanlardaki ölüm düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Beddua sonucu ölümlerin olacağı inancı da Türk dünyasında yaygındır. Doğu Anadolu'da da annenin kargışının tutmasını anne sütünün engellediğine, babanın bedduasının ise çok tehlikeli olduğuna inanılır.[48]

4.2. Ölüm Sırası

42 Örnek 2000a:209

43 Tanyu 1976:300

44 Çobanoğlu 2001a:57

45 Örnek 2000b:42

46 Örnek 2000b:87

47 Örnek 2000b:208

48 Kalafat 1999:91

Ölüm anına "zekâret" de denilmektedir. Zekâret kelimesi Arapça sekerât kelimesinin tahrif edilmiş şeklidir.[49] Ölen kişinin ölüm hâlindeyken yüzünün aldığı şekil, çevrede bulunanlar tarafından çeşitli şekillerde yorumlanır. Bir kişinin gözünün açık ölmesi, başka bir kişiyi görmek istediği, yapmak isteyip de yapamadığı, bitirmek istediği fakat bitiremediği yarım kalmış işlerinin olduğu şeklinde yorumlanır. Görmek istediği, gurbette olan yakınının giysisi üzerine konulduğunda ruhunu, rahatça, acı çekmeden, kolay bir şekilde teslim edeceğine inanılır. Ölüm hâlinde olan kişinin görmek istediği tanıdıklarının eğer varsa fotoğrafı gösterilir.[50] Hazara Türklerinde de benzer şekilde, hayatta iken iyilik yapan insanın canının / nefesinin bir kuş olup uçacağına, fena insanın ruhunun ise göğüs kafesini yırtarak çıkacağına inanılmaktadır.[51]

Tatar Türkleri, can vermenin çok zor olduğuna inanırlar. Halk içinde yaygın olan bir rivayete göre, insanın canı, bedeni üzerinde tam üç gün ağlar, ayrılamazmış.[52] Buna rağmen üç gün geçtikten sonra artık o özgürlüğü hiçbir şeye değişmez, bedene asla geri dönmek istemezmiş.

Kırgız Türkleri'nde ölmek üzere olan, yani hastanın canının çıkması yaklaştığı zaman o insanın yüzü kıbleye çevrilir. Etrafında gürültü yapılmaz, yanına çocuklar yaklaştırılmaz. Genelde eve çağrılan imam, imamın olmadığı durumlarda evdeki yakın akrabalar tarafından ölmek üzere olan insana kelime-i şahadet telkin edilir. Buna Kırgızlarda "ıyman ayttıruu" (iman söyletme) denilir. Bu esnada imam Kuran okur, genelde yasin süresi okunur. Ölmek üzere olan insanın ağzına pamukla su damlatarak onun cennete gitmesi için dua edilir. Ölen insanın ağzına su verilmesi ile ilgili Kırgızlarda bir inanış vardır. Şeytan ölüm anındaki bir kişiye su gösterir ve karşılığında imanını ister. Çünkü son nefesteki kişinin hararet içinde kaldığı, susuzluktan

49 Devellioğlu 1993:931

50 Doğaner 2006, s. 231

51 Kalafat 2002:38

52 Zarifova Çetin, 2009:121.

kavrulduğuna inanılır.[53] Son nefeste su verilmesi içemeyecek durumda dahi olsa pamukla ağza su verilmesi bu inanışa bağlıdır.

Hıristiyan Gagavuz Türklerinin geleneğine göre, ölüm arafesinde olan hasta için papaz çağırırlar. Papaz hastanın günahlarını bağışlar ve dua okur. Hastanın uzaktan beklediği kişi gelmediğinde, o kişinin giysisini o adamın üzerine atarak ölümünü kolaylaştırırlar. Bu anda akrabalar "can toparlanır" diye bir tarafa çekilir, sadece hasta öldükten sonra ona doğru yaklaşılır. Eceli gelenin canını alan melek onun canını bir daha geri vermiyor, eceli gelmeyenin canını ise melek, öbür dünyaya cennet ve cehenneme götürüp onun yakınlarına gösterdikten sonra geri getireceği düşünülür.[54]

Kandıra'nın Bağırganlı Köyü'nde de "Düşük bebeklerin, canlı olmadığı için namazı kılınmamakta, mezarlığa konulmamaktadır. [55] Bu sebeple köyde düşük yapan pek çok kadının bebeği Tekke'ye gömülmüştür.

Günümüzde Kırgızlarda ölen insana "Can berdi", (Can verdi) "Düynödön kayttı", (Dünyadan gitti) Köz cumdu" (hayata gözlerini kapattı) "Kurman boldu" (kurban oldu) tabirleri kullanılmaktadır. Ergenlik yaşına gelmemiş çocuklar için de "uçtu" (filancanın çocuğu uçmuş) tabiri kullanılmaktadır. Çocuklara bu tabirin kullanılmasında daha çok onların temiz ve günahsız olduğu düşüncesi yatar.[56] Ölen kişi haftanın Cuma gününe denk gelmişse veya camide namaz kılarken, hacca giderken ölürse onun cennetlik olacağına inanılır.

Ölüm biçimine bakarak, o insanın iyi ya da kötü bir ölü olduğu hakkındaki inanışlar toplumlara göre değişmektedir. Kimi ilkel toplumlarda zorla öldürülen, bir cinayete kurban giden kimselerden özel yardımlar beklenirken, kimi toplumlarda da bunların öte dünyada hem kendilerinin acı

53Akkaya, Gelenek Ye İnançların Toplum İçindeki Fonksiyonları, s. 96.

54 54 Yoloğlu, 1999:161.

55 Altun 2004:360

56 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s.56

çekeceklerine, hem de geride bıraktıklarına zarar vereceklerine inanılmaktadır.[57]

İslâm dininde de vatan uğruna savaşırken şehit düşen kişilerin sorgusuz sualsiz cennete gideceğine inanılmaktadır. Yine doğar doğmaz ya da çok küçük yaşta ölen çocukların cennete gideceğine inanılmaktadır. İslam dinine inanmayan ilkel toplumlarda da bu durumda ölenlerin ayrıcalığı bulunmaktadır. Buna göre; kundaktayken ölen bebekler, çiçek ve meyvelerin bulunduğu çiçekler ülkesine giderek mutlu bir hayat yaşayacaklarına inanılmaktadır.[58]

4.3. Ölüm Sonrası

Türk boylarında kaçınılmaz son olan ölümün gerçekleşmesi ile, mevta için bir devir yani bu dünya devri kapanmıştır. Artık bunun üzerine, ölen kişinin öbür dünyada rahat etmesini sağlamak, onun ölümünden geride kalanlara bir ölüm veya felaketin gelmemesini temin etmek ve tanrı tarafından günahlarının affedilmesi için gereken ritüelleri yerine getirmek amacıyla bazı inanç eksenli pratikler yapılmaktadır. Ama şu bütün Türk boylarında kabul görmüştür. Ölüm gerçekleşmiş ve artık geri dönüş ancak ruhun yeniden yaratılması veya cennet-cehennem gerçeğinde olabilecektir. Bu bölümdeki ritüeller aynı zamanda mevtaya karşı ailesinin, sevdiklerinin ve aynı bölgede yaşayan insanların son görevleri olarak da görülmekte ve buna büyük özen vermektedirler.

4.3.1. Ölümden Hemen Sonra Yapılan Ritüeller

"Ölümden hemen sonra yapılan işlemlerin bir bölümü doğrudan cesetle ilgiliyken, bir bölümü de ceset çevresinde toplanmaktadır.".[59] Ulaşlı Türkmenleri'nde Ölüm gerçekleştikten hemen sonra ölen kişinin gözleri açıksa kapatılır. Çenesi bir bezle ya da ölen kişinin atkısıyla bağlanır. Ayak

57 Örnek 2000b: 123

58 Örnek 2000b: 123, 124

59 Örnek 2000a:214

başparmakları birbirine bağlanır. Üzeri hiçbir zaman açık bırakılmaz, mutlaka battaniye, çarşaf gibi bir şeyle kapatılır. Ölen kişinin yakın akrabası uzak bir şehirdeyse ya da akşam öldüğünden sabahı beklemek gerekecekse cenazenin üstüne şişmemesi için demir makas, tahta gibi ağır bir cisim konur.[60] Önceleri ölen bir kişinin kötü kokmaması için üzerine koku sürülürdü.[61] Ölünün şişmemesi için üzerine konulan nesnenin demir olması anlamlıdır.[62] Demir, çelik gibi madenî eşyalar nazar ve kötü ruhlara karşı koruyucu özelliğe sahiptir.

Tatar Türkleri ağzı açık ölen birinin çenesi, mendil ile bağlanarak kapatılır. Ölünün göğsüne hemen bıçak veya makas gibi demir nesne konulur (Günümüzde bir poşet tuz da konulabilir). Aksi hâlde ölünün göğsünün şişmesi söz konusu olur. Bu uygulamadaki tercih, demirin kötü ruhları kovma niteliğine sahip olduğundan kaynaklanan bir inanç kalıntısı olabilir. Ölen, bayan ise, onun yüzünü yazmayla, erkek ise havlu ile örterler. Ayrıca ölünün üzerine yıkayana verilmesi düşüncesiyle başka bir yazma, havlu veya kumaş da konulur. Bu geleneğe, *Östenâ Yabu* (Üzerini Örtmek) denilir ve o, ölünün en yakını tarafından uygulanır.[224] Evde hemen bütün aynaların üzeri örtülür. Aynalarda ölünün sureti kalır diye inanılır, bu yüzden ölünün her gün kullandığı el aynalarını özenle toplayıp toprağa gömerler. Günümüzde artık televizyonu da örtmektedirler. Kova ve kaplarda bulunan sular dökülür. Çeşmeden su getirirken birinin öldüğünü duyarsan veya cenazeye rastlarsan da kovadaki sular dökülmeli ve yeniden doldurulmalıdır. Yoksa eve, su ile ölüm girecek derler. Bu inanç, Eski Türklerin "su hafızası" inancının bir uzantısıdır. İnsan can verirken açık kalan yiyeceklere de ölüm kokusu girdiğine, ölen kişinin kanının sıçradığına inanarak o yiyecekler artık yenmez. Yine çok eski bir inanca göre, insan ölünce evde diz boyu kan olurmuş. Bu kanın sıçradığı yiyecek de yeni bir can, yeni bir cenaze beklermiş. Bu yüzden, biri can verirken Tatarlar, kan sıçramasın diye evdeki bütün

60 Doğaner 2006 : 233-234

61 Örnek 2000a:214

62 Erdentuğ 1974:375

yiyecekleri ve yatakları toplayıp onların üzerini örterler.[63]Tatar Türkleri, evin bütün kapıları açık bırakılır. Öleni yalnız bırakmazlar. Eğer gece öldüyse, gecelemek için yanına yaşlı bayanlar çağırılır. Gelenler, ölenin başucunda Kuran okurlar, tespih çekerler, münacatlar söylerler. Bu âdete *Üle Saklav* (Öleni Bekleme) denilir. Ölenin başucunda geceleyenlere madenî para, kaşık, sabun ve kumaş gibi nesneler dağıtılır. Cenaze çıkan evde asla yemek yenmez ve çay içilmez genelde yemeğe ve çaya komşular davet ederler.[64] Fakat bazı Tatar topluluklarında, cenaze çıktığı gün kurban kesip *aş* meclisi yapma geleneğine de rastlanır.

Saha (Yakut) Türkleri hayata bağlıdırlar ve bugünkü güne çok değer veriyorlar, ama yarınki gün ve özellikle de ölümden sonrası onları pek ilgilendirmiyor. Var oluşun amacı ve varlıkların geleceği, dünyanın sonu, insanın ölümden sonra başına gelenler vb. gibi konular, Sahalarda nispeten zayıf işlenmiştir; bu konularda var olan ve Hıristiyanlıkla bir arada Ruslardan devralmış oldukları sınırlı görüşler bile zaman içinde bir şekilde sönmüş, silikleşmiş ve geri plana itilmiştir. "Mahşer", "cennet" ve cehennemle" ilgili Kitab-ı Mukaddes kökenli zayıf ve kırık dökük anlatılar hesaba katılmaz ise Sahalar arasında bu dünya ile öteki dünya arasında ceza ve ödül bağlamında ilişkiler konusunda herhangi bir inanç mevcut değildir.[65] "Ölen ölmüştür ölen ile ölünmez,"[66] sözü de ölümün gerçekleşmesinin ardından normal hayatın devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dağlık Altay Teleütleri ve Altay Türkleri'nde ölen kişi bir çadıra konur ve cenaze merasimi için bekletilirdi. Bu sırda çadıra insanlar gelirdi. İçinde ölü bulunana çadıra konuşamayan bebeklerin getirilmesi yasaktı.[67] Çünkü onların ruhu olmadığı için henüz ölünün ruhu onlara zarar verebilirdi.

63Zarifova Çetin, 2009:121.

64 Zarifova Çetin, 2009:121.

65 SEROŞEVSKY, V.L; age., s. 198-199

66 Vasilyev, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; age, s. 74

67 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.64.

Saha insanı ölüm anında sadece bir şeyi, ölümünden hemen sonra herhangi bir hayvanın kendisi için kesilmiş olduğunu düşünmektedir. Zira öteki dünya ya onun sırtında veya onunla beraber gidecektir. Bu amaçla, ölümden hemen sonra erkekler için öküz ya da at, kadınlar içinse inek veya buzağı kesilir. Mevtanın durumu müsait olduğunda, elbette talim görmüş uygun bir binek hayvanı (ve de semiz olanı) tercih edilir. Müteveffanın ruhu inek ve buzağıları önüne katarak bir çubukla kovalamak veya boynuzlarına bağladığı bir iple peşinden sürüklemek zorundadır ki, bu durum bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Fakirler ellerinde olan hayvanlardan en değersiz olanını keserler; kuzeyde genellikle geyik kesilir. Kesilen hayvanların eti tabut yapan ve mezar kazan kişilere, papaza, keza cenaze evini ziyaret eden komşulara ikram edilir. Bu gelenek bazı yerlerde "haylıga", bazı yerlerde ise halige olarak adlandırılmaktadır. Geleneklerin daha iyi muhafaza edilmiş olduğu ve daha iyi uygulandığı kuzey bölgelerinde, en fakir aileler bile "haylıga" için mutlaka uygun bir hayvan bulmaya çalışır, bazen hatta son ineği bile kurban edebilirler.[68]

Yakut Türkleri'nde yakın bir yerde yaşayan bir kişinin öldüğünün akşamı veya gecesi ya da uzaklarda bir kişin gömüldüğü günün akşamı ile gecesi dışarıda kötü ruhların dolaştığına inanılır ve bu zamanlarda çocukların dışarı çıkmalarına müsaade edilmez. Bir rivayete göre bunun yedi gün sürdüğü, eski zamanlarda "cağsık kiese"ni aybaşına kadar devam ettiği ifade edilmektedir.[69]

Altay Türkleri için ölüm doğum ve evlenmeyle birlikte insan hayatındaki üç toydan biri olarak kabul edilir. Kişinin canın alan ruha *aldaçı* adı verilir. Ölen insanlar için öldü demek yerine *cada kalgan* (yata kaldı), *tuska bargan* (tuza gitti), *ada-öbökönniñ cerine atangan* (ataların yerine gitti) gibi ifadeler kullanılır. İnsanın cesedi kutsal kabul edildiği ona *möñkü* (sonsuz, ebedî) denir. Gözyaşının manevi olarak ağır olduğu düşünülür, bu

68 SEROŞEVSKY, V.L; age., s.203.

69 PEKARSKİY, E.K.; age., s 162.

yüzden ölen insanların yakınlarının aşırı üzülüp ağlamamaları gerekir. Yakınları çok ağlayan ölü için öbür dünyaya *küç bardı* (güç, zorlukla gitti) denir. Cenaze olan evde kadınların başları örtülü oturmaları gerekir. Onlar bu zamanlarda erkekler gibi pantolon giyemez, yüzlerine boya sürmezler. Hamile kadınlar ve çocuklar cenaze evine giremezler. Ölü çıkan evden dışarıya ateş, ocak çıkarılmaz, insanlara et ve süt verilmez. Ölü evinde pişen veya insanların getirdiği yiyecekler sol elle üç parça alınıp bir kâseye ölünün payı olarak bırakılır. Bu toplanan yiyecek bir "baştığa" konur iğnenin ters ucuyla dikilir. Cenaze evden çıkarılana kadar insanlar evden çıkmazlar, uzağa gitmezler. Cenaze olan evde gece uyunmaz. Bu zamanda kişinin ruhunun bedeninden ayrılmadığına evine girip çıktığına inanılır. Ölen kişi hakkında konuşulacak olursa onun iyi yanlarından bahsedilir. [70]Bu durum bütün Türk boylarında genellikle aynı çizgidedir. Anadolu'da kullanılan"kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur," deyimi bu inancın bir tezahürü olarak dilimize girmiştir.

Gagavuzların inancına göre, gözü açık ölen kişinin bu dünyada herhangi bir dileği gerçekleşmemiştir veya kendisi ile akrabalarından birisini götürmek istediğine inanılır. Bu inanç Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Bulgarlar'da da vardır. Bu iki toplulukta da hayatta dileği olan, fakat onu gerçekleştiremeyen kişiler hakkında şöyle derler: "Gözü açıg ölecek". Bu tür ifadelerle Azerbaycan Türklerinin konuşmalarında da karşılaşıyoruz. Bu insanlar hakkında genellikle şöyle derler: "Arzusu gözünde galdı", "Muradına yetmedi", "Nakam öldü"... Bu yüzden de hemen ölünün gözlerini kapatırlar. Ölü kadınsa kadın, erkekse erkek tarafından şarapla yıkanılıyordu. Sonra ise ona yeni giysi giydiriliyor, bir cebine para koyuluyor, baş ve ayak tarafında mum yakılıyordu.[71] Bu durumun Hıristiyan inancı ile birlikte Türk boyları arasına girdiği düşünülmektedir.

70 İbrahim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü yayınlanmamış Çalışma

71 Yoloğlu, 1999:161.

Kazak Türkleri'nde ölen kişi için ayrı bir keçe ev kurulur. Evin tündiği dürülüp, evin içine mızrak dikilir, mızrağın ucuna kara bayrak veya bez bağlanır. Eğer ölen kişi gençse; kırmızı, orta yaşlıysa; kara, yaşlıysa ak bez bağlanır. Karalı evdeki ölenin nasıl biri olduğunu yabancı biri bu işaretten hemen anlar. Cenaze, evin sağ tarafına kurulan keçe üzerine konur ve örtülerek perdeyle örtülür. Ölünün gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, başı kıble yönüne çevrilir, ayakları yan yana getirilir, elleri yanlara ya da göbek üstüne konulur, elbiseleri çıkartılıp üzerine ak bez örtülerek, "rahat döşeği"ne alınır. Bulunduğu evin pencereleri açılır, aydınlatılır ve başucunda Kur'an okunur. Cenaze yalnız bırakılmaz, köy yaşlıları nöbetleşe beklerler. Işık söndürülmez ve yaşlılar, sabaha kadar uyumadan sohbet ederler. Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye çalışılır. Ama mümkün olduğu kadar ölen kişinin uzaktaki yakın akrabalarının gelmesi beklenir. Çünkü ölüye bir avuç toprak atmak, her evladın boynunun borcudur.[72] Bundan dolayı uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla, ölünün bekletildiği durumlar da vardır. Üç günden fazla olmaz.

Kırgızlar'da ceset soğuyuncaya kadar ona dokunulmaz. Cesetle ilgili şu işlemler yapılır: Ölenin ilk önce gözleri kapatılır. Gerekçe olarak da bu dünyada gözü kalmasın diye, mezara gözü açık girmesin diye, ardından birini götürmesin şeklinde yorumlar yapılır. Çenesi düşerek ağzı açık kalmaması için çenenin alt tarafından bir bezle başının üzerine bağlanır. Ölünün elbiseleri çıkartılıp başı düzeltilir, ayak parmakları birbirine bağlanır ve elleri göğsünün üzerine konulur. Yüzüyle beraber bütün bedeni hafif bir bezle örtülür. Ölü herkesin görebileceği bir odaya çıkartılır. Bazı bölgelerde ölü için Kırgız çadırı dikilir. Evin üzerinde ölen insanın resmi konulur ve ölü bu eve çıkartılır. Eğer ceset evin bir odasında ise odanın kapı ve pencereleri açık tutulur. İnanışa göre ölenin ruhu henüz gitmez ve ölünün üzerinde bir müddet

72 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 219.

beklermiş.[73] Bu yüzden Azrail'in bir an önce oradan uzaklaşması için kapı pencere açık tutulur. Ölünün bulunduğu odada Kuran okunur.

Gözün açık bırakılmayıp kapatılmasındaki amaç ise bölgelere göre farklılıklar arz etmektedir. Bu dünyada gözünün kalmaması, mezara gözü açık girmemesi, ardından birini götürmemesi bu amaçlardan bazılarıdır. Çenenin bağlanmasında ise ruhunun yarılmaması, içine şeytan girmemesi, ağzının toprak dolmaması gibi amaçlar gözetilir.[74]

Ölen kişinin elleri ayakları düz bir vaziyete sokulur. Ölüm henüz gerçekleştiğinde vücut gevşek olur. Yarım saat sonra vücut katılaşır. Bu yüzden ölümden hemen sonra beden düzeltilmezse bir daha düzeltmek mümkün olmaz ve ölen kişiyi o hâlde defnetmek zorunda kalınır.

Gömülmeden önce cenaze sahiplerinden birisi bir tabak bulgur, iki soğan ve ölen kişinin ayakkabısını alarak fakir bir kişiye götürüp verir. Götürülen bu yiyeceklerle, ölenin ayakkabısının ölen kişinin hakkı olduğuna inanılır. Yiyeceklerin de ölen kişinin gıdası olduğuna inanılır. Bunlar hemen verilmezse ölen kişinin hakkının evde kalacağı düşünülür ve bu da iyi sayılmaz. Sivas, Haymana, Maraş ve Şebinkarahisar'da da ölümden kaçınma bağlamında ölenin ayakkabıları öldüğü gün birine verilir.[75]

Ölünün yakılması uygulaması Müslüman ve Hıristiyan Türk topluluklarında bulunmamaktadır. Kırgızistan ve Kazakistan'ın Çin'e yakın, İslâmiyet'in çok fazla etkilemediği bölgelerinde ölen kişi için evin hemen yanında, bahçeye bir çadır kurulur. Ölünün yatacağı yere saman ve kokulu otlar yığılır ve ölen kişi bunun üzerine yatırılır. Cesedin üzerine beyaz bir kumaş örtülür. Ceset üç gün çadırda bekletilir. Çadırın içine yalnız akrabaları ve yakınları girer. Diğerleri taziyede bulunarak giderler. Osmanlı Devleti'nde de aynı durum söz konusudur. I.Murat ve Kanunî Sultan Süleyman'ın şehit

73 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006 60-61.

74 Ersoy 2002:94

75 Örnek 1979:76

düştüğü yere hemen bir çadır kurulmuş, cenazenin defin hazırlıkları bu çadır içinde yapılmıştır.[76] Göktürkler'de de ölen kişi çadıra konur. Oğulları, torunları ve akrabaları at ve koyun keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüz yırtmak deyimi belki bu inanç ve pratiğin tezahürü olabilir. Belirli bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı ölü ile birlikte ateşte yakarlar; külünü yılın belirli bir gününde mezara gömerler. Defin gününde ölünün akrabaları, tıpkı öldüğü günde yapıldığı gibi, at üzerinde gezer ve yüzlerini keser, ağlarlar.[77]

Ölen kişinin evinde, ölenin ruhunu öbür dünyaya götürmek için gelen şaman için de çadır kurulması bu geleneğin köklerinin çok eskilere gittiği düşüncesini uyandırmaktadır. Buna göre, tören için bir giriş yeri bir de çıkış yeri olan bir çadır hazırlanır. Çadırın giriş yeri bu dünyayı, çıkış yeri de öbür dünyayı sembolize etmektedir.[78]

Eski Türkler ve diğer Altay kavimleri genellikle ölümden ve ölülerden korkuyorlardı. Hasta bulunan çadıra yaklaşmadıkları gibi ölü bulunan çadıra da yaklaşamazlardı. Ancak şamanlar ölülerle uğraşabilirlerdi. Bir çadırda ölü bulunduğunu belli etmek için bayrak dikilirdi. Ölünün çadırı, ölürken yanında bulunanlar ve eşyaları kirli sayılırdı. Bunlar ancak iki ateşin arasından geçirilmek suretiyle temizlenirlerdi. Bir adam ölürken yanında sadece şaman bulunabilirdi.[79] Şamanistlerin inancına göre ateş her şeyi temizler. Kötü ruh getirdiğine inanılan kişiler ateş üzerinden geçirilerek temizlenirdi.[80]

İlkel toplumlarda ölen kişinin geri gelebileceği korkusuyla ceset evin günlük kullanılan kapısından değil de başka bir yerden çıkarılır ve cesedin çıktığı yer tanınmaz hâle getirilir. Ölen kişinin karısı da tanınmamak için

76 Diyarbekirli 1999:799-801

77 Ersoy 2002:97

78 Örnek 2000b: 64

79 Şeşen 1975:133; Karakaya 1977:8

80 Kırcı 1998: 400

yüzünü boyar, çamurlar ya da peçe takar.[81] Urenha-Tuba'larda da çadıra konan ceset, çadırın bir tarafı sökülerek dışarı çıkarılır. Buradaki amaç, ölen kişinin geri dönmesi hâlinde kapıyı bulmamasıdır.[82] Aynı şekilde Türk topluluklarında ölü mezara götürülüp defnedildikten sonra eve dönerken dolaşılarak gelinmesi veya doğrudan eve gelinmemesi de bu inançla bağlantılıdır. Yozgat'a bağlı Sorgun'un köylerinde de cenazeden sonra eve gelinmez. Eğer eve gelinecekse boş arazilerden ağaçlık yollardan önce köy, ev istikametinin tersine yürünerek, dolaşılarak eve gelinir.

4.3.2. Ölümün Duyurulması Ritüeli

Müslüman Türklerde ölüm olayını duyurmanın en yaygın şekillerinden birisi salâ okutmaktır. Ölen kişinin ne zaman defnedileceği okunan salâdan sonra söylenir, Anadolu'da bazı küçük şehir ve ilçelerde belediye hoparlöründen ölen kişinin kim olduğu, nereli olduğu, mesleği, cenazenin ne zaman defnedileceği duyurulur.[83]

Tatar Türkleri'nde ölüm haberi hızla yayılır. İlk olarak ölenin çocuklarına, yakın akrabalarına haber verilir. Cenaze evine ölüyle son defa görüşmek ve evdekilere yardım etmek için insanlar gelir. Daima açık kalan kapı arkasında bir yaşlı kadın tespih çeker.[84] Böylece eve giren ve çıkanların tespih çekilen kapıdan geçerken bir nevi arındıkları düşünülmektedir.

Kırgızlarda bir insan ölünce hemen etrafına henüz haber verilmeden ailenin çocukları ve yakın akrabalar toplanır. Kendi aralarında istişare ederek ölünün nereye defnedileceği, cenazeye kimlerin çağrılacağı, cenaze törenine ne tür hayvan kesileceği kararlaştırılır. Bu kısım daha çok aile reislerini yani erkekleri ilgilendiren bir konudur. Ölümün duyurulması, oturulan yerleşim biriminin büyüklüğü veya küçüklüğüne göre değişmektedir. Kırsal kesimde ölenin yakınlarının ağlaması ile başlayan duyurulma süreci olayı duyan

81 Örnek 2000b: 115, 116

82 İnan 2000:184

83 Doğaner 2006 235.

84 Zarifova Çetin, 2009:122.

komşuların ölü evinde toplanması ile devam eder. Öte yandan aile fertleri, ölenin eşi, kızı ve gelinleri ağlamaya başlarlar. Bu ağlama aynı zamanda ölüm haberini duyurma, komşuları çağırmak için bir ilan vazifesi görür. Eskiden Kırgızlarda ölüyü gömmeden iki üç gün bekletirlermiş. Bu durum akrabaların ölene toprak atma âdeti ile bağlantılıdır. Ölünün akrabalarının hepsinin gelmesi beklenir. Dolayısıyla ölü sahiplerinin ilgili herkesi çağırması zorunludur. Ölümün duyurulmasına Kırgızlarda haber vermek (kabar berüü)denilir. Günümüzde de bu âdetin uygulandığını görmekteyiz. Bugünkü uygulamalar şehirlerde telefon, telgraf, yani iletişim araçlarıyla yapılır. Herkesin tanıdığı meşhur birileri vefat ettiğinde gazete ve televizyon aracılığıyla duyurulur. Köylerde daha çok haber vermek için ailenin bir yakını görevlendirilmektedir. Cami ve mescitler de bu görevi yerine getirmektedirler.[85]

Kırgızlarda ucunda siyah bir flâma asılı olan mızrak ölünün çadırına asılır.[86] Eski Türklerde ve diğer Altay kavimleri bir çadırda ölü bulunduğunu belli etmek için bayrak dikmektedir.[87] Böylece o çadırda ölüm olayının yaşandığı ve yas tutulduğu çevredeki insanlara duyurulmuş olur. Eski Türkçe de öldü demek için "kergek buldi", "gerekenle buluştu" deyimleri kullanılırdı.[88] Saygı duyulan şahsiyetlerin ölümüyle düşman ya da avamdan olan kişilerin ölümü ayrı kelimelerle ifade edilir. Buna göre saygı duyulan kişiler için "vefat etmek, kergek bolmak, uçabarmak, adrılmak" kelimeleri kullanılırken düşman ya da avamdan olanlann ölümünü ifade etmek için de "ölti" bazen de "adrılmak"[89] kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

85 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006 61-62.

86 Görkem 2001:53

87 Şeşen 1975:133; Karakaya 1977:8

88 Roux 1999:65

89 Ersoy 2002:87

Kazak Türkleri'nde ölümün duyurulması için haberci gönderilir o da atını dolu dizgin sürerek çevredekilere ölümü duyurur. Yakınlardakiler ise zaten ölü evinden gelen ağıtlar ile ölümü duymuş olurlar.[90]

Uçmak kavramıyla İlgili kuş motifine bazı ilkel kültürlerde de rastlanmıştır. Malenezya'da ölen bir kişinin ruhu öbür dünyaya giderken ona kuş refakat eder ya da ruh kuşa geçer.[91] Bu sonuca yüzü kuşu andıran veya başın üzerinde kuş bulunan heykellerden yola çıkılarak varılmıştır.

4.3.3. Defne Hazırlık Ritüelleri

Ölümün gerçekleşmesi sonrasında yapılan pek çok önemli ritüel defne hazırlık aşamasında yapılmaktadır. Ölen kişi defnedilmeden önce yıkanması kefenlenmesi veya yeni elbiseler giydirilmesi gibi uygulamalar bu aşamada yapılmaktadır.

4.3.3.1. Ölünün Yıkanması

Türk boylarında genellikle cenaze yıkanır. Ama bu çoğunlukla semavi dinlere inanan topluluklarda görülmektedir. Örneğin İslam inancı gibi. Cenaze, evin bahçesinde mahalle ve köy camilerinde ölen erkekleri imamlar yıkar. İmamın yanında birkaç kişi yardım etmek için kalır. Kadınları ise ölüden korkmayan, cesaretli, cenazenin yıkanmasında neler yapılması gerektiğini bilen, dinî bilgisi olan belli kadınlar yıkar. Bazı yörelerde kadınların kendi ölülerini yıkayan kadınlara verilmek üzere altın yüzük gibi ziynet eşyaları alması ve üzerinde takılı halde bulundurması pratiği yaygındır.[92]

90 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 218

91 Örnek 2000b: 171

92 Doğaner 2006 s,239

Bulgar Dağı'ndaki Yörüklerde, cenaze dinî törenle yıkanır. Ölünün yıkandığı yerde gece bir ateş yakılır.[93] Beltirler ölüyü, Müslümanlar gibi, yıkarlar. Ardından da elbiselerini giydirirler.[94]

Kırgız Türkleri ölenin mezara defnedilmeden önce tüm vücudunun yıkanması tüm Müslüman halklarda olduğu gibi Kırgızlarda da aynen yapılmaktadır. Cenaze genelde "bozüyde" (ölü çadırı) ya da evin uygun bir yerinde yıkanır. Cenazeyi yıkamaya girenlerin yakın akraba ve eşinin akrabalarından olmasına özen gösterilir. Ölenin çocuklarının birinin cenaze yıkaması zorunludur. Cenaze yıkayanların sayısının tek olmasına 3, 5, 7 gibi dikkat edilir. Kırgızlarda erkek cenazesini erkekler, kadınları ise kadınlar yıkar. Türkiye'de olduğu gibi cenazeyi imam ya da başka biri yıkamaz. Cenaze yıkanan ılık suyun odunla ısıtılması gerekir. Kullanılan su ağacın altına dökülür. Cenazeyi yıkayanlara çeşitli hediyeler verilir. Buna ek olarak para, ölenin elbiseleri yıkayanlar arasında paylaşılır. Cenaze yıkanan yere kırk gün basılmaz. Bunun nedeni ölenin karşılaştığı bela, kötülük ve felaketlerden korunmak ve bunların başka insanlara geçmesini engellemektir.[95]

Kazak Türkleri'nde ölünün cenazesini yıkamak çok teferruatlı bir meseledir. Eskiden âdet bilen yaşlılar hastalığa karşı koyamaz duruma geldikleri zaman, öldükten sonra on iki uzvunu kimlerin tutacağına dair vasiyetlerini bildirerek giderlermiş. Hayatlarında birbirleriyle dost olanlar veya birlikte büyüyüp arkadaş olanlar arasından hangisi önce ölürse, hayatta olan ölenin cesedini tutmakla görevlidir. Böyle olmadığı zaman, her sülâleden erkek öldüğünde yedi erkek, kadın öldüğünde yedi kadın duruma göre cenaze yıkamaya çağrılır. Cenaze yıkayacak olanlar ölünün yattığı eve girerek ölünün yıkanacağı yere tahta ve ot döşerler. En altına da suyun ayak altında dağılmaması için çukur kazar ve leğen koyarlar. Şimdiki camilerde ölü yıkama yeri vardır. Ölü yıkayanlardan biri işi idare eder, diğerleri de onun

93 Yalman 2000, 1:278

94 İnan 2000:184

95 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s.63.

söylediklerini yaparlar. Meselâ biri su getiriyorsa, diğeri su döker, üçüncüsü ölüyü döndürmeye yardım eder, dördüncüsü ölü üzerine perde tutar, iki üç kişi de üst üste katlanmış beyaz sargı bezinden özel olarak dikilmiş bir eldivenle ölüyü yıkarlar. Kefen ölü için özel olarak beyaz bezden yapılır. Bir ucu ölünün boynuna bağlanır, ikinci ucu da ayak tarafına doğru gerilerek tutulur. Cenaze yıkayanlardan biri ölü yıkamak için hazırlanan suya kokulu sabun ezer. Cesedi üç kere çevirip temizce yıkarlar ve kuru bezle silerler. Bundan sonra erkek ölüyü üç kat, kadını beş kat kefene sararlar ve arkadan üç ayrı yerden beyaz bez ile bağlarlar.[96]

Tatar Türkleri ölü yıkama ritüeline *May et Cuu* (Öleni Yıkama) adı verilir. Ölü, mezarı hazırlandıktan sonra yıkarlar. Erkeği erkekler, kadını kadınlar yıkar. Suyu iki kovada, kimse ile konuşmadan, üzerini yazmalar ile örtüp getirirler. Öleni yıkamak için suyu doldurup, kepçenin sol tarafından dökmek gerekirmiş. Aksi hâlde yine birinin öleceğine inanırlarmış. Yıkayanlara, ölenin yedinci gününde sadaka verilir. Eskiden ölüyü yıkama leğenine ev sahibi gümüş para koyarmış. Ayrıca, cenazeyi yıkayan insanlara gömlek, elbise ve ayakkabı dağıtılırmış. Anadolu'da ölen kişinin ayakkabısının kapının önüne koyulması ile hem kişinin öldüğü çevreye duyuruluyor hem de ihtiyaç sahibine bu ayakkabıyı alabilmesi için ruhsat veriliyormuş. Bu gelenek, Kazak Türklerinde de uygulanmaktadır. Ölen, kadın ise onu yıkarken üzerinde çarşaf (çarşav, tastar, pardâ) tutarlar. Çeptsa Tatarlarında, su dökene ve ölenin üzerinde çarşaf tutana kaşık, tabak ve fincan gibi nesneler verilir. Keresin Tatarları, öleni ağaç kabuğundan yapılan leğende yıkarlar. Ölüyü, yıkarken hoş koku gelsin diye ve kötü ruhlardan korunması amacıyla ardıç; ardıç ağacı yetişmeyen yerlerde ise ağaç mantarı yakıp tütsülerler. Bazen odaya kucak kucak ısırgan otu getirip dağıtırlar. Cenaze yıkanan suyun, basılmayan yere dökülmesi gerekirmiş. Tatar mezarlıklarında genelde cenazeyi yıkamak ve mezara götürmek için

96 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 222.

kullanılan nesneler, özel bir yapı içinde korunurlar. Onlardan herkes yararlanabilir.[97]

Altay Türkleri'nde, insan mezara konmadan onun eşyalarına dokunulmaz. Ölen kişi mezara konmadan yıkanır. Bu yıkama işini de çoluk çocuğu veya akrabaları yapamaz. Kadınları erkekler, erkekleri ise kadınların yıkaması gerekir. Ölü yıkanırken su elin tersiyle dökülür. Ölmüş kız veya kadınların saçları geriye doğru taranır. Ölüyü yıkayan kişi elin ardıçlı suyla alaslar.[98] Böylece ölüden gelen her hangi bir kötülüğün çevredeki insanlara; çevredeki insanlardaki bir kötülüğün ise ölüye geçmesinin önleneceğine inanılır.

4.3.3.2. Ölünün Kefenlemesi, Giydirilmesi

Ölüme hazırlanma düşüncesi ile ölmeden önce kefen alınıp sandığa konduğu veya kefen veya cenaze giderleri için bir miktar para ayırıldığı buna da "kefen param" denildiği olur. Kefenin daha önce alınması durumunda her yıl bir defa abdest alınarak alınan kefenin vücuda üç defa sarılıp çıkartılması gerekir. Kefen hacca gidildiğinde alındığı ya da hacca giden birisine aldırıldığı gibi hacdan getirilen zemzem ve esansın kefenin üzerine serpildiği de olur. Kefen daha önceden alınmamışsa, kefen bezi satan mağazalardan ölen kişi için kefen alınır.[99] Anadolu'da Akşam ya da pazar günü ölmüşse manifaturacının evine gidilerek kefen bezi alınır. Manifaturacı, olabilecek aksiliklere karşı evinde kefenlik bez bulundurur. Kefen alınan paranın helâl para olmasına dikkat edilir. Kefen bezinin beyaz ve yeşil renkte olması dikkat çekicidir. Her toplum renklere çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Afrika toplumlarında da beyaz renk doğaüstü kuvvetlerle ve ölümle bağlantıyı göstermektedir.[100]

97 Zarifova Çetin, 2009:126.

98 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

99 Doğaner 2006 240.

100 Örnek 2000b: 189

Altay Türkleri'nde Ölü önceden kendisinin hazırladığı giysileriyle gömülür. Bu giysilerin dar olmaması gerekir. Bu giysilerin düğmeleri sökülüp yakası biraz yırtılarak cenaze rahatlatılmaya çalışılır. İnsanın öldüğünde giymek için hazırladığı giysiyi sağlığında başkalarına vermesi günah kabul edilir.[101]

Uygur Türkleri'nde kefen erkekler için 3, kadınlar için 5 parça beyaz kumaştan oluşmaktadır. Kefen demir iğne ile dikilmez.[102] Kefenlik kumaştan iplik çekerek onunla birbirine ulanır.

Saha Türkleri ölmek üzere olan kişi ölünce, giysilerini üzerine giydirir, evin kutsal nesnelerin bulunduğu köşede bir sandalyeye yerleştirirler; ceset üç gün boyunca orada bekletilir. Bu günler içinde Ortodoks mezhebinin uygun ayinleri yapılır, dualar okunur, mumlar yakılır, tütsü yakılır vb. Bu arada tabut yapılır ve mezar da kazılmış olur.[103]

İlkel toplumlar arasında ölünün toprağa gömüldüğü yerlerde ceset ya tabuta konur ya da toprakla ilişkisini önleyecek bir şeye sarılır.[104]

Türklerin eski tarihlerden beri cenazenin defnedilmesinde kefen kullandıkları bilinmektedir. Divanü Lügat-it-Türk'te ölü beylerin ve hanların üzerine "esük" adı verilen bir kumaş örtüldüğü konusunda bilgiler vardır.[105] Ölen kişinin kıyafetleriyle gömülmesi de Türklerde görülen âdetlerdendir. "Bazen ölüye özenle en güzel elbiselerini giydirirler, kemer ile yayı beline sararlardı.".[106] Uygurlarda, ölen kişi giysileriyle gömülürken İslâmiyet'ten sonra ölüyü temizleyerek kefene sardıktan sonra defnetmek yaygın hâle gelmiştir.[107]

---

101 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

102 Rahman 1987:312

103 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 203.

104 Örnek 2000b: 116

105 Roux 1999:241

106 Roux 1999:241

107 Rahman 1987:311

Tatar Türkleri ölen kişinin kefenlenmesi ritüeline, *Kâfenlâv* (Kefenlemek): Ölüye, yıkandıktan sonra *ahirât külmâge* (ahret gömleği) giydirirler. Ahret gömleği dediğimiz, yarıya katlanan ve kafaya geçirmek için orta bir yerden delinen beyaz kumaştır. Kefenlerken, kafayı örtmek için kumaş parçası, kadınlar için *börkânçek* (duvak), erkekler için *çalma* (sarık) ve bedenin alt kısmını örtmek için ayrı bir kumaş parçası kullanılır. Astrahan ve Sibirya Tatarları, ahret gömleği ve kefenin yeşil renkte olmasına özen gösterirler.[108] Defin için gerekli olan kefeni kadınlar hazırlar. Kefen, düğüm atılmadan, iğne dışarıya doğru tutularak dikilir. Cenazeye gelen her kadın, bir kere de olsa iğneyi geçirmeye çalışır. Kefen dikilen iğneleri sayıp alırlar ve sonra kullanmazlar, toprağa gömerler. Bu iğne ile ve ölüyü yıkadıkları su ile insanlara ölümcül büyü yapılabileceğine inanılır. Astrahan ve Sibirya Tatarlarında, yaşlanıp ölen kimse için hazırlanan kefenin kalan kısmı, dar parçalara bölünüp uzun ömür dileği ile cenazeye katılanlara dağıtılırmış. Cenaze, kefenlendikten sonra açılmaz. Kefenledikten sonra, ölen kimseyi battaniyeye veya halıya sararlar. Kereşin Tatarları ve Astrahan Tatarları ölüyü, başucuna kayın dallan ile yastık yaparak tabut içinde toprağa verirler. Kereşin Tatarları, tabutun etrafında balta ile daire çizerek tabutu üç kere dolaşırlar ve baltayı güneşin doğduğu tarafa (doğuya) atarlar. Bazen canlı bir tavuğu, tabutun üzerinden üç kere zıplatıp yalnız yaşayan bir nineye verirler.[109]

4.3.3.3. Ölünün Tabuta Yerleştirilmesi ve Taşınması

Anadolu'da Cenazenin defnedilmesi sırasında kullanılan tabut köylerde câmilerde bulunmaktadır. Câmilerdeki tabutların içi ve dışı tahtadır. Tabutların rengi genellikle yeşildir. Eski tabutlarda sandık, sal üzerine konurken günümüzde batıdaki tabut modelleri esas alınarak sal ortadan kalkmış sadece sandık kalmıştır. Eski tabutlar omuzlarda götürülmek için dört kola sahipken, yeni tabutlar araçlarda taşındığı için dört kol bulunmakatadır.

108 Zarifova Çetin, 2009:126.

109 Zarifova Çetin, 2009:127.

Cenazenin taşındığı tabutun üzerine konulan örtüler ölen kişinin nasıl öldüğü, yaşı, dünya görüşü, ne tür bir çevrede yaşadığı hakkında bilgiler verir. Evlenemeden ölen, çeyizi sandıkta kalan, kızların ölmeleri hâlinde tabutlarının üzerine yazma, entari, gelinlik konur. Bu uygulamanın kısmen, eski Türk toplumundaki ölüyle birlikte eşyalarını da gömme pratiğinin uzantısı olduğunu düşünüyoruz. Buna göre ölen kişi dünyada gerçekleştiremediği arzusunu öbür dünyada gerçekleştirecektir, bunun için de elbiselere de ihtiyaç vardır. Ölen kişi hacca gidip oradan örtü getirmişse tabutunun üzerine örtülmesini ister. Bu örtü diğer ölüm törenlerinde de kullanılır . Ölen kişi şehit olarak ölmüşse tabutunun üzerine Türk bayrağı konur.[110]

Cenaze aracında giderken araç zaman zaman siren çalar, konvoy da kora çalar, dörtlüleri yakar. Böylece cenazenin geçtiği, aracın konvoy içerisinde olduğu gösterilir. Kaza olmasının da önüne geçilmiş olunur. Korna ve siren sesinin cenaze törenine uygun olmadığını düşünenler de vardır. Köylerde ve cenaze aracının getirilmediği evlerde tabut cenaze törenine katılan erkeklerce nöbetleşe taşınır. Taşımak isteyen kişi tabutu taşıyanlardan öndeki kişinin yanına gelerek alır. Alırken de “Allah rahmet eylesin,” “mekânı cennet olsun,” der. Tabut taşınırken sessizce taşınır, konuşulmaz. Gökdere’de tabut bir müddet omuzlarda taşındıktan sonra traktöre konur cemaatin da binmesiyle mezarlığa gidilir. Tabutu kaldırıp, indirirken ve taşırken yavaş hareket edilmesi, tabutun sarsılmaması gerekir. Tabutun yan yatmamasına, düşmemesine dikkat edilir. Bir kişi el fatiha der ve herkes içinden fatiha okur. Tabutun geçtiği yol üzerinde bulunanlar ceketlerinin düğmelerini ilikler ve oturanlar ayağa kalkar. Böylece ölen kişiye ve cenaze sahiplerine saygı gösterilmiş olunur. Tabut en önde cenaze alayı da arkada gider. Araçla götürülüyorsa cenazeyi taşıyan araç en önde olur.[111]

110 Doğaner 2006 s. 242

111 Doğaner 2006, 243

Cenaze alayının kalabalıklığı, konvoya katılan araçların özelliği ölen kişinin sosyal statüsü, mesleği, ekonomik durumu hakkında bilgiler verir. [112] Cenaze alayı kalabalık olduğunda ölen kişinin zengin olduğu, sülâlesinin geniş olduğu, çevresinde sevilen bir kişi olduğu anlaşılır.

Roux'un aktardığı bilgilere göre tabut Hiong-nular zamanından beri kullanılmaktadır. Ölen kişinin tabuta ne zaman konulacağının kesin bir tarihi olmamakla birlikte üç beş gün sonra bu işlem gerçekleştirilmektedir. Metalden ya da daha değerli madenden yapılabilen tabut, ölüyü yakma ya da sergileme işleminde kullanılmaktadır.[113]

Gagauz Türkleri, gece ölüyü yalnız bırakmazlar, şeytan tarafından çalınacağından korkarlardı. Evden ikinci ölü çıkmasın diye ölü götürülen yere demir bir şey atarlardı. Köyde kimsesiz birisi ölürse, onu yıkar, yeni elbiseler giydirir, gece kilisenin bir odasında yalnız bırakırlarmış. Ölü tabuta koyulduğunda oradakilerden birisi kemerindeki eski bıçakla onun sol tarafından, boynunun arkasından vurur ve bıçağı da tabuta bırakırmış. Bunu bu kişinin kimsesi olmadığı ve gece yalnız kalacağı için yapıyorlar, onlar böyle yaparak garibi yeniden öldürdüklerine inanıyorlar. Eğer ölü bıçakla vurulmazsa, ruhu "obir" olur yani hortlar. İnanca göre, hortlayan ruh köydeki çocukların ve tüm dört ayaklı hayvanların kanlarını içerek onları öldürürmüş. Garip öleni dikenli dallar üzerinde de dolaştırırlarmış. Bunu da ölünün "obir" olmaması için yapıyorlarmış.[114]

Bazı Türk gruplarında cenaze tabutla birlikte gömülürken bazılarında da doğrudan doğruya toprağa gömüldüğü görülmektedir. Hun imparatoru Atilla birbiri içine geçmiş üç tabut içerisine konulmuştur. Hionğ-nu yerleşim yerlerinde yapılan kazı alanlarında tabutlar içinde gömülmüş cesetlerin yanı

112 Jeay 2000:833

113 Roux 1999:241

114 114 Yoloğlu, 1999:162.

sıra doğrudan doğruya toprağa gömülmüş cesetlerin varlığı da ortaya çıkarılmıştır.[115]

İslâm geleneğinde ise ölenin tabutla gömülmemesi daha sevaptır. Mezarın tabanı rutubetli ya da yumuşak olması hâlinde ölü tabutla gömülür. Hatta bu durumda tabutun taştan, demirden yapılması da gerekir.[116]

Cenazenin taşınmasında kullanılan tabutla ilgili Türk kültürü içerisinde çeşitli inanmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre; "tabut taşınırken sallanırsa, geri geri gelirse, sağa-sola dönerse, gıcırdarsa; definden sonra tabut yerde sürünürse, üzerine oturulursa, orada bulunanlar arasında yeni bir ölümün vuku bulacağına inanılır.".[117]

4.3.3.4. Cenaze Töreni

Müslüman Türkler cenaze töreni olarak cenaze namazı kılarlar. Cenaze namazı câmide, mezarlıkta ya da boş bir alanda kılınabilmektedir. Cenaze namazı, genellikle evin avlusunda kılınmaz. Tabutta getirilen cenaze, camideki musalla taşına konur. Ölen kişinin cenaze namazı kılınır. Tabuta konduktan sonra vakit namazlarının yakın olup olmadığına bakılır. Vakit olarak çok az bir süre kalmışsa vakit namazı beklenir, namazdan sonra da cenaze namazı kılınır. Böylece cenaze namazına katılan, ölen için dua eden kişi sayısı artmış olur. Cenaze namazı hava açıksa câminin avlusunda, yağışlıysa câmi içerisinde kılınır. Vakit namazının kılınmasına uzun bir süre varsa cenaze namazı mezarlıkta kılınır. Bazen açık bir alanda da kılındığı olur. Özellikle Osmaniye Merkez'de cenaze namazının nerede kılınacağı konusunda cenaze sahipleri belirleyici olmaktadır. Mezarlıklardaki musalla taşına tabut bırakılır. Gelen kişilerden abdestsiz olanlar abdest alırlar. İmam, abdest alanlar olduğu ya da ölüm haberini daha geç duyanların yetişebileceği ihtimallerini hesaba katarak cenaze namazını başlatmakta çok aceleci

115 Roux 1999:242, 243

116 bkz. Örnek 1979:57

117 Ersoy 2002:93

davranmaz. İmam, namazın nasıl kılınacağını anlatır. Ölen kişi erkekse "er kişi niyetine", kadınsa "hatun kişi niyetine" diyerek namaza başlar. Namaz kılındıktan sonra hoca, cemaatten ölen kişiye haklarım helâl etmelerini ister. Cemaat de helâl eder. Namazı kıldıran imam üç defa "hakkınızı helâl edin" sözünü tekrarlar. Cemaat de "helâl olsun" sözünü üç defa tekrar eder. Cenaze namazına ölen kişiyle ya da yakın akrabalarıyla daha öncesinde büyük bir problem yaşamayanlar dışında herkes katılır. Küslükler de çoğu zaman cenaze töreninde unutulmaktadır. Cenaze namazının kılınabilmesi için ölen kişinin doğup nefes alması hatta adının konulmuş olması gerekir. Aksi hâlde cenaze namazı kılınmaz. İntihar eden kişilerin de eceliyle ölen kişiler gibi cenaze namazı kılınır. İntihar ederek ölen bu kişileri Allah'ın affetmesi için dua edilir.[118]

Kazak Türkleri'nde cenaze töreni cenaze namazıyla devam eder. Cenaze namazı bazen evde, bazen köyde meydanlık alanda, bazen camide bazen de mezarlıkta kılınır. Namazı kılanın ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. Kefenlenen cenazeyi evden çıkarmadan önce, yaşarken işlediği günahlar yaşayan bir kişiye aktarılır. Halk arasında buna "devir döndürme" denilir. Ölünün baş tarafına çocuğu veya bir yakın akrabası, diğer tarafa elinde ala ip olan ve Kur'an tutan imam oturur. İmam üç kere "filanın (babanın, ağabeyinin, akrabanın vb.) günahlarını kabul ediyor (üzerine alıyor) musun?" dediğinde ala ipin diğer ucunu tutan alıcı "alıyorum" diye cevap verir. Daha sonra temizlenen cenaze, kilim veya keçeye sarılır ve baş tarafı önde tutularak gömülmek için mezarlığa götürülür. Ölüyü evden çıkarırken kadınlar yüksek sesle ağlaşır ve akrabalar ağıt yakarlar.[119] Eskiden kadınlar mezar başına gitmedikleri için, cenazenin evden çıkarılması esnasında yakılan ağıtlar son görevleri olarak kabul edilmektedir.

Tatar Türkleri, İslam dinini erken dönemde kabul ettiklerinden dolayı cenaze törenlerini de yaklaşık bin yıldır İslam dinine uygun bir şekilde

118 Doğaner 2006, 244

119 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 222.

uygulamaktadırlar. Belki de bu yüzden başka Türk boyları'nda bugün de yaşamakta olan ağıt söyleme geleneği, Tatar Türklerinde unutulmamıştır ama ağıt söyleme geleneği, İslam dininin kurallarına uyarak cenazeyi defin etme sırasında değil, gece ölünün başucunda beklendiğinde söylenir. Böylece küçük de olsa bir değişiklik yaşamıştır. Ayrıca Udmurtlar ile sınır köylerde yaşayan Kereşin Tatarları, geçmişte *gösla* adlı diz üstünde çalınan telli bir müzik aleti eşliğinde ağıt söylerlermiş. Kereşin Tatarlarının Hıristiyanlığı kabul etmelerine rağmen Şamanizmden kalan birçok geleneği de iyi korumuş olduklarını göz önünde bulundurursak, ağıt söyleme geleneğinin en eski devirlerde Tatar Türklerinde de uygulandığını düşünebiliriz. Tatar Türkleri'nin yaşadığı coğrafyada Rus, Mordva, Mari, Udmurt gibi halklarda da ağıt, cenaze töreninin önemli bir parçasıdır ve bu sadece Hıristiyan dininin etkisi olarak düşünülemez çünkü bu halklar, şamanizm devrine ait inançlara uzun süre sadık kalmışlardır.[120] Cenazeyi mezara götürmeden evde veya camide cenaze namazı kılınır. Cenazeyi evden "Aman, kapı kenarlarına değmesin, ev huzursuz kalmasın!" diye dikkatle çıkarırlar. Ölünün yattığı yere demir nesne konulur, kapı önüne de odun koyarlar ki bu odunu eve ilk girenin kaldırması beklenir.[121] Kapı ve eşikle ilgili inanç ve uygulamalara, doğum ve düğün gelenekleri içinde de rastlanmaktadır.[122]

Tuvaların cenaze merasimlerini Lamaizmden önceki gelenekler ve Lamaizmden sonraki gelenekler etkilemiştir. Lamaizme göre, insan öldükten sonra onun ruhu (sünezin) başka canlıya geçer. İyi durum yeniden insan olarak, kötü durum ise böcek olarak yaşanmasına neden olmaktadır. Günah işleyenler böcek gibi doğmasın diye lamalar kum, su veya buğday üzerine (dua) okur, sonra onları ölünün üzerine dökerlerdi. Genellikle, ölünün üzerine lamaist metinleri yazılmış beyaz bez örterlerdi. Önceleri cesedi açık yere koyarlar ki, kutsal kuş olan "tas" (grif, konder) onu yesin. Ceset çabuk yenir

120 Zarifova Çetin, 2009:123.

121 Raufa Urazmanova: a.g.e, s. 119.

122 Zarifova Çetin, 2009:127.

ve dağılırsa merhumun suçsuz olduğuna inanıyorlardı. Tas kuşu ölüler âlemi ile ilgili olduğundan dolayı onun ismi söylenmezdi. Bu kuşla ilgili inançlar Şamanizme dayanmaktadır. Bu kuş, kartal, sümurk (simurg veya zümrüt-ü anka) kuşu ve diğerleridir. Cesedin açık bırakılması ile ilgili olarak ölülerin cesedini tahta tabutlara açık veya beze sarılmış halde koyar, açık yerde bulundururlardı." Çoğunlukla tabutsuz açık havada defin merasimi yapılmaktadır.

Bu merasim şöyledir: Cesedi beyaz beze sararak Kızıl-Şat dağının eteğindeki mezarlığa götürdüler. 49 gün zarfında ögde (evde) tanrıların önünde mum yakılır, ona yağ ilave ederek sabaha kadar yanmasını sağlanırdı. İnanca göre ruh ışıkta şaşırıp geriye dönmez ve yeni bir mutsuzluk olmaz. 49 gün sonra mezarlığa gidip son defa "yolcu etme" merasimi yapılır. Bunun için koyun eti kızartılır, kaymak, gurul, arağa götürülerek şaman davet edilir ve mezarlığa gidilir. Mezarlığa az bir mesafe kala herkes attan iner. Yaşlı kişilerden bir kaçı şamanla birlikte mezarın yanına gider, bakar ve düşüncelerini başkalarına da bildirirler. Eğer ceset tamamen dağılmış, kurt-kuş tarafından yenmişse şöyle derler: "iyi, temiz mezardır" yani merhumun bu fani dünyada hiçbir suçu olmadığı için, ulu tanrı onu kendi yanına rahatlıkla almıştır. Eğer ceset tamamen dağılmamışsa merhumun bir suçu olduğuna inanılır. Doğal olarak Lamaizm her alanda olduğu gibi defin merasimini de etkilemiştir. Şamanlar dışında herkesi (Şamanizme uyan bazı aileler dışında) lama kuralları ile defnediyorlardı. Yüksek rütbeli lamaları ise yakıyor ve yükseklerde gömüyorlardı. Lamaları genellikle, "hüre"nin bahçesinde yakıyorlardı. Yüksek rütbeli lamalar için farklı mezarla -suburganlar dikiyorlar. Lama geleneğine göre eğer ölen erkekse onu erkek akrabalardan birisi soyar ve beze sarardı. Ölü genellikle kendi yatağında kalır, baş tarafında ise tüm gece ardıç yakarlardı. İnanca göre ölünün ruhu üç gün etrafta dolaşır ve özgür olduğunu anlarmış. Defin günü ve saatini "lama" belirler. Defin merasimine gidenler yukarıda da belirttiğimiz gibi o gün kendileri ile birlikte yiyecek ve içecek alırlar. Definden dönenler su ile gusül alırlardı. Sonra kadınlar yere beyaz sofra serer, üzerine yiyecek-

içecek koyar, ateş yakıp, getirdikleri şeylerden biraz ateşe atar ve yüzü mezara doğru yarım daire şeklinde otururlardı. Sonra şaman ocağın yanından mezara seslenerek şöyle derdi: "Çocukların, akrabaların ve arkadaşların seninle tütün, yiyecek-içecek paylaşmaya gelmişler. Ye, utanma... Neden kaçıyorsun? Ağlama, al biraz tütün iç," der. Daha sonra o, oturanlara doğra çevriliyor. Herkes elindekinden ocağa tütün tutar. Şaman ise şöyle der: "Daha eskilere dönmemiz gerekmiyor." "Tanrının dergâhına yolun ağ olsun! (yolun açık olsun) Şaman ruhu yolcu ettikten sonra herkes bir şeyler yiyip içer. Kadınlar ağıt yakıp, ağlarlar. Yedinci günde yiyecek-içecek götürülür, ruhun yedirilip içirilmesi merasimi yapılır, onun arzu ve dilekleri öğrenilirdi. Tuvalara göre ruh 49 gün aralık yer bulur. Buna "bardo" derlerdi. Tibet dilinde anlamı "ikisinin arasında" demek olan "bardo" ölümle, özgürlük veya ölümle yeniden doğma arasındaki durumdur. Lamaizme göre yeniden doğma inancı vardır. Buna göre ölümünü ardından "Sansarın hürde" dedikleri "Sansar dairesi" diye tercüme edilebilir. Bu inanca göre o daire altı kattan oluşuyor. Tanrılar dünyası, demona surlar, insanlar, hayvanlar, kötü ruhlar-preta, naraka-cehennem ıstıraplar dünyası. [123] Bu bir tekerlek gibi daima döner, ruh da onunla birlikte sürekli değişim gösterir ve yeniden doğar şeklinde bir inanç hakimdir.

Hakas ve Tuvalarda cenaze törenine şaman veya lama davet edilmez ise ölenin ruhunun geri döneceği ve bir can daha alacağı düşünülür. Böylece ruh akrabalarının ölümü üzerine onun ruhunda yeniden doğacağı görüşü hâkimdir.[124]

Şor elinden Abakan Nehri kıyılarına göç eden Kobıy boyu Sagay'lar kişinin ölümünden 40 gün geçtikten sonra ruhun bedenden tamamen ayrıldığını ve 40 günde Şaman'ın ölen insanı nehrin kıyısında suya bırakıp nehrin akıntısı doğrulusunda daha önce ölenlerin yanına, yerlerine

123 Yoloğlu, 1999:151-155.

124 124 Yoloğlu, 1999:155.

bölgelerine gönderiyormuş. Eğer bu 40. günde gönderilmez ise eve yerleşen kötü ruhlar insanlara zarar veriyordu.[125]

4.3.4. Ölünün Defnedilmesi

Hunlar'da ve Göktürklerde ölen kişi öldüğü gün defnedilmezdi. Yazın ölenler otların ve yaprakların sarardığı zaman olan sonbaharda; kışın ölenler ise karın eridiği, çiçeklerin açtığı zaman olan ilkbaharda defnedilirdi.[126] Günümüzdeki takvime göre kasım ve aralık ayında vefat eden Bilge Kağan'ın cenaze töreni 22 Haziran'da yapılmıştı.[127] Önemli kişilerin ölümleri söz konusu olduğunda mezar yerinin hazırlanması uzun zaman alıyordu, bu yüzden de ceset bir süre bekletiliyordu.[128] Vefattan defin törenine kadar geçen sürede ceset, ağaçlar üzerinde ufak yırtıcı hayvanlara terk ediliyor ya da yakılıyordu. Geriye kalan kemikler ve diğer kısımlar defnediliyordu. Özellikle önemli bir kişinin ölmesi hâlinde de ceset mumyalanıyordu.[129] Sarı Uygurlar ölülerini üç ya da yedi gün saklarlar, bu süre içinde lamaları çağırıp dualar okuturlardı.[130] İskitlerde hükümdarlar, boy ve boy birliklerinin başında bulunan önemli şahsiyetler öldüklerinde cesetleri mumyalanıyordu.[131] Ölünün mumyalanmasındaki asıl amaç ise ölüyü defnedileceği güne kadar muhafaza etmekti.[132] Cesetlerin mumyalanmasındaki bir diğer amaç, "Yeniden dirilme olayının gerçekleşmesi için cesetlerin mümkün olduğu kadar sağlam tutularak kemiklerinin muhafaza edilmesi fikrine dayanıyordu.".[133]

Saha Türkleri ölümün gerçekleşmesinin ardından cenazeyi üç gün evde bekletir, dualarını ve tütsülerini yapar bu arada tabut yapılır ve mezar da kazılmış olur. Mezarın derin olması gerekir; genellikle anakaranın hiç

125 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.84.

126 Diyarbekirli 1999:796; Roux 1999:257

127 Roux 1999:257

128 Roux 1999:256; Durmuş 2004:24

129 Roux 1999:259, 260; İnan 2000:178

130 İnan 2000:188

131 Durmuş 2004:24

132 Sağlam 2001:144

133 Çoruhlu 2004:245

çözülmeyen buzuluna ulaşılması gerekir. Mezarın derinliği hemen hemen her zaman iki sajenden* fazla olur.[134] Bunun amacı cesedin ve giysilerinin mümkün olduğunca uzun bir süre çürümeden muhafaza edilmesidir.

Altay Türkleri'nde İnsan öldükten sonra onun möñkü / mejigini (mezarını) yakın akrabaları kazmaz. Böyle yapılırsa aileden başka birinin daha öleceği düşünülür. Mezara tırnaklı hayvanların derisinden yapılmış eşya veya altın konmaz. Ölünün başı ve gözü açık şekilde gömülmesi uygun değildir. Mezara ölüyle birlikte, yiyecek, tütün içiyorsa piposu, *kalta* adı verilen tütün torbası ve kap kacak bırakılır. Bu bırakılan şeyler bütün halinde değil parçalanarak konur. Ölen kişi başı batıya gelecek şekilde gömülür.[135]

Cenaze ölümün gerçekleşmesinden üç gün sonra ve güneş tepeye yükseldiğinde öğle vakti defnedilir. Mezara gidilen yoldan geri dönülür. Kazılan mezardan taş, kaya çıkmazsa kişinin kaderiyle ve kolay öldüğüne, aksi durumda ise kişinin ruhunun zor çıktığına inanılır. Mezar taşı ölünün ayak kısmına dikilir. Definden dönen insanlar kendilerini arçınla alaslarlar. Eşi ölen erkek mezara iki kadınla, kocası ölen kadın ise erkekle gider. Buradaki amaç ölü yakınının ölünün ruhundan korumaktır. Hamile kadın öldüğünde karnındaki çocuk çıkarılıp ayrı ayrı gömülür.[136]

Kazak Türkleri'nde merhumu gömmek, yattığı yere bir avuç toprak atabilmek geride kalanlar için önem taşımaktadır. Ölüyü yerleştirirken biri Kur'an okur, diğerleri "yattığın yer aydınlık olsun, toprağın has ipek olsun", "Karanlık kabrin nur olsun" şeklinde dilekte bulunurlar. Dilimizdeki "bir avuç toprak", "toprak attı", "toprak buyurdu" şeklindeki deyimler mezarla ilgili sözlerdir. Gömülme işlemi hocanın Kur'an okumasıyla son bulur. Kazakların eski âdetlerine göre, erkeklerin mezarının başına kargı, kadınlarınkine yayık, yetişkin kızınkine bakan (gelinlik), yeni doğmuş çocuğun kabrinin başına ise

* Sajen: Geleneksel bir Rus ölçü birimi olup 2 m. Civarındadır.

134 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 203.

135 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

136 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

beşik konulur. Herkesin durumuna göre ölenin kimliğini, cinsini, mesleğini, yazgısını belirtmek amacıyla mezar taşlarına yazılar yazılması ve simgeler, işaretler, ya da diğer tür yazılar arap harfleri ile yazılır.[137]

Eski Türklerde cenazenin defnedilmesi sırasında da törenler düzenleniyordu. Törenlerden birçoğu ölüm anında yapılanların bir tekrarı niteliğindeydi. Yakınmalar, yüzün çizilmesi, at yarışları, ölen kişinin methiyesi, kurbanlar şenliklerle birlikte ya da şenliklerden sonra yapılan cenaze şölenleri, cesedin ve onunla birlikte eşyaların çukura indirilmesi, ayrılış sözleri ve mezarın kapatılması bunlardan bazılarıydı.[138] Ayrıca günümüzde Kazak Kırgızlarında ve Turfan Türklerinde ölüleri anma törenlerinde büyük ödüllü at yarışları düzenlenmektedir.[139] Han Kökütey'in aş töreninde yüzlerce kişinin katıldığı at koşusu yapılmış, Çin, Kalmuk, Rus pehlivanları arasında güreşler olmuştur.[140] Kandıra'nın Antaplı Köyü'nde yaşayan Manav Türkmenlerinde ölü, kabre bırakılınca ruhun da bırakıldığına inanılır. Bu yüzden de ölünün ruhu incinmesin, üzülmesin diye mevta kabre yavaş konur, yavaş taşınır. Cenazenin yanında gürültü yapılmaz, sadece dua edilir.[141] Bu saygıdanmış gibi görünse de inanç olarak da yukarıda ifade edilmiştir.

Osmaniye Türkmenleri'nde cenazenin bekletilmeyip, bir an önce defnedilmesi iyi karşılanmaktadır. Evde bekletildiğinde başında mum, ateş yakılmaz. Odanın ışığı sabaha kadar açık bırakılır. Kedi gelebilir korkusuyla cenazenin bulunduğu odanın kapısı, penceresi açık bırakılmaz. Cenazenin üzerinden atlayan kedinin kuduracağına inanılır. Ölümün gerçekleştiği günün akşamında üzüntüden kimsenin gözüne uyku girmez, sabaha kadar beklerler. Ölen kişi yalnız bırakılmaz. Yalnız bırakılan cenazenin hortlayacağına inanılır. Bunun yanında, ölen kişi, vurularak, yaralanarak ölmüşse cenazesi kokmasın diye bekletilmez ve hemen gömülür. Güneş

137 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 223.

138 Roux 1999:261

139 Roux 1999:273

140 İnan 2000:195

141 Altun 2004:350

aştığı, akşam olduğu zaman ölenleri defnetmek için sabahın olması beklenir. Günümüzde imkân dâhilinde ise akşam da defnedilmektedir. Cesedin üzerinden kedi atladığı takdirde hortlayacağı inancı Kıbrıs Türklerinde de görülmektedir. Onlar da cesedin bulunduğu odaya kedi girmemesine dikkat ederler.[142]

Ölen kişinin vasiyeti üzerine mezarının neresi olacağı belirlenir. Yer olarak kocası ölen kadınlar kocasının yanına, baba ve annenin mezarına yakın bir yere, gelen geçen fatiha okusun diye yol üzerine gömülmeyi vasiyet ederler. Bu vasiyetlerin yerine getirilmesine kalan kişiler, yakınlarının son isteği diye önem verir. Issızca Köyü'ndeki mezarlıkta da karı koca mezarlarının yan yana ve tek bir çevre duvarı içerisinde olduğu görülmektedir. Günümüzde Osmaniye il merkezinde tüm Türkiye'de olduğu gibi aile mezarlıkları uygulaması başlamıştır. Ölen kişi, daha önceden mezarlık içinden ailenin aldığı yere defnedilir. Osmaniye'deki asri mezarlığındaki arazinin büyük bir kısmı aile mezarlığıdır. Aile mezarlığı olmayanlar ise sıra mezarlara defnedilmektedir. Asri mezarlıkta küçük çocukların defnedilmesi için ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Mezar sahiplerinin kimler olduğu verilen numaralarla kayıt altına alınmaktadır. Ailenin büyükleri nereye defnedilmişse sonraki nesil de oraya defnedilmek ister. Daha önce kendi ailesinden birisinin defnedilmediği yere ölen bir kişi defnedilmek istenmez.[143] Bu yüzden her sülâle belli bir mezarlığı ya da mezarlık içinde belli yerleri sahiplenir, ölülerini buraya defnederler.

Bazı Türk gruplarında da bir aileye, kabileye ait mezarların olduğu konusunda bilgiler vardır. Örneğin Kumanlarda tüm aileyi aynı yere gömme geleneği vardır.[144] Kişinin nereye gömülmesi konusunda toplumdaki sosyal statüsü de belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin Şamanlar mümkün olduğu kadar obadan ve yollardan uzak bir tepeye, hayvan sürülerinin

142 Veziroğlu 1976:7762

143 Doğaner 2006, 242

144 Roux 1999:256

yaklaşamayacağı yere defnedilir.[145] Tuva Şamanlarının da temiz beyaz kemikleri olduğu kabul edilir,[146] bu yüzden de umumî mezarlığa gömülmezler. Sagaylarda Şamanın defin töreni dışındaki diğer defin törenlerine kadınlar da katılmakta mezara kadar gelmekteydiler.[147] Tuva'daki eski bir geleneğe göre kadınlar ve çocuklar cenaze törenine katılmamaktadır.[148]

Eski Kırgızlarda ölünün cesedi değişik uygulamalarla uğurlanmıştır. Buna göre en eski âdetlerden biri ölüyü yakmadır. Ölü yakmada ölünün cesedi önce yakılır, kalan kemikleri bir sene sonra defnedilir. Çünkü Kırgızların inancına göre ateşin temizleyici ve günahlardan arındırıcı özelliği vardır.[149] Bununla birlikte bazı kaynaklarda cesedi ağaca asarak çürütme, özellikle kış aylarına yakın ölenleri kış boyu saklayarak yazın gelmesiyle yere gömme gibi uygulamaların varlığından söz edilmektedir. En yaygın uygulama ise ölüyü toprağa gömme olup günümüzde de Kırgızlarda bu ölü gömme âdeti yer almaktadır. Eski Türklerde olduğu gibi eskiden Kırgızlarda da ölenle beraber, ölünün silahı, kıymetli eşyaları, bindiği atı ve kadınlarıyla beraber gömülürdü. Çünkü Kırgızlarda öbür dünyada ikinci bir hayat olan ahiretin varlığına ve ruhların ebediliğine inanılırdı.[150] Günümüzde Kırgız toplumunda defin uygulaması eski adetlerden bir takım kalıntılar taşısa da İslami kaidelere uygun bir şekilde yapılmaktadır.[151] Buradan hareketle ölünün yıkanması ve gömülmesi Müslüman Türkler gibi gerçekleşmektedir diyebiliriz.

Memleketinden ya da doğduğu köyden uzakta ölenlerin cenazesi memleketine getirilmeye çalışılır. Bunda mezarının garip kalmaması, hiç olmazsa arada bir ruhuna dua okuyabilme düşüncesi etkili olmaktadır. Ölmeden önce de ölecek kişi köyüne ya da memleketine gömülmeyi vasiyet eder. Böylece çocuklarının, varsa eşinin köydeki akrabalarıyla bağlarının

145 İnan 2000:95

146 Lopsan-Kenin 1996:35

147 İnan 2000:186

148 Lopsan-Kenin 1996:37

149 Bartold, Kırgız cana Kırgızstandın Tarıhı boyunça Tandalma Emgekter, s. 31-32.

150 İbrahim Kafesoğlu, Eski Türk Dini, s. 47.

151 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 67.

kesilmemesini sağlamış olur. Çünkü geride kalanlar bayram günlerinde ölen yakınlarının mezarını ziyaret edecek, yaşayan akrabalarıyla da bayramlaşacaktır. Yurt dışına işçi olarak giden kişilerin kendilerinin, çocuklarının ya da eşlerinin cenazeleri de köylerine getirilmektedir. Gurbette ölen kişi babasının evinde, babası hayatta değilse en büyük ağabeyinin evinde düzenlenen törenle defnedilmektedir. Ancak gurbete gideli uzun yıllar olmuşsa ve ailece oraya yerleşilmişse öldüğü yerde defnedilir. Bu durum toplum yapımızın bir özelliği olarak halkın doğup büyüdüğü yere sıkı sıkıya bağlı bulunmasıyla açıklanabilir.[152] Buna göre yaşadığı toprağa olan manevî bağlılık öldükten sonra bile devam etmektedir.

Toroslarda yaşayan Türkmenlerde ulaşımın yeterli olmadığı dönemlerde ise dışarıda ölenlerin öldüğü şehirde defnedilmesi bir zorunluluk olmuştur. Yaylaya çıkıldığında gerçekleşen ölümlerde yayladaki mezarlığa defin uygulaması vardır. Günümüzde ise ulaşım çok daha kolay olduğundan cenazeler ailenin bulunduğu yerdeki mezarlıklara defnedilmektedir. Zorkun Yaylası'ndaki mezarlık da kaldırılarak, burada defnedilmiş olanlar, ailelerince bulundukları yerdeki mezarlıklara taşınmıştır.[153] Ancak hacda ölenlerin gidilen yerin kutsallığına bağlı olarak cenazesi memleketlerine getirilemez, öldükleri yerde defnedilirler. Osmanlı Devleti'nde seferde ölen padişahların iç organları öldüğü yere gömülürken ilaçlanmış cesedi ülkesine getirilmektedir. Ülke topraklarının dışında ölen I.Murat ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ilaçlanmış cesedi ülkesine getirilip defnedilmiştir.[154]

Elbeyli aşiretinde mezarı kazanlara yemek yedirilir.[155] Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde mezar kazanlara ücret verilmez, mezar kazma ortak bir görev olarak kabul edilir.[156] Mezar kazmakta kullanılan kazma kürekle ilgili Türk kültürü içerisinde çeşitli inanmalar ortaya çıkmıştır. Buna

152 Erdentuğ 1977:28

153 Dinçer 1991:20

154 Diyarbekirli 1999:800, 801

155 Yalman 2000, 1:31

156 Yalman 2000,1:278

göre “Mezar eşilen kazma-kürek, eve sokulursa, üst-üste bırakılırsa, mezar eşerken bu malzemeler elleşerek kullanılırsa yeni bir ölümün vuku bulacağına inanılır.”.[157] Defin sırasında kazma ve küreğin elden ele verilmeyeceği şeklindeki inanca Erzincan ve Ankara’da da rastlanmaktadır.[158]

Juan-juanlar (Cücenler)da ceset oturur hâlde gömülmektedir. Roux’a göre bu şekildeki gömme bebeğin anne karnındaki bacakların karın bölgesine doğru çekilmiş hâldeki oturuşunu hatırlatmaktadır.[159] Bu da tıpkı gebelik sonrası gibi ölümden sonra yeni bir hayatın olacağını göstermektedir. Türklerde İslâmiyet’in kabulünden önce cesedin konulduğu yön de İslâmiyet sonrasına göre farklıdır. İslâmiyet öncesinde ceset toprağa başı doğuya gelecek şekilde konurdu.[160]

Cenazenin defni tabutla değil kefenle yapılmaktadır. Kırgızistan ve Kazakistan’ın Çin’e yakın, İslâmiyet’in çok fazla etkilemediği bölgelerde ceset bazen kumaşla bazen tabutla gömülmektedir.[161]Yalnızca diğer insanlardan farklı özellikleri olan Şamanlar öldükleri takdirde giysisi, davulu ve diğer kült araçları diğer eşyalarıyla birlikte mezara konur.[162]

Ölü gömüldükten sonra imam “din talkını” vermeye geçer. Arapça telkin kelimesinin değiştirilmiş şekli olan talkın “Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dini sözler” anlamına gelmektedir.[163] Hoca din talkını verirken orada bulunan herkes uzaklaşır, imamın yanında birkaç kişi kalır ya da imam yalnız kalır. İmam ölen kişinin başucunda ayakta durur, kabirde sorulan soruları ve cevaplarını ölen kişiye, zorluk çekmeden kolayca cevaplandırabilmesi için hatırlatır. Önceleri din talkını daha uzun sürmekteydi. Din talkınında ölen kişinin annesi kastedilerek “ey filan oğlu

157 Ersoy 2002:93

158 Örnek 1979:40

159 Roux 1999:229

160 Boyraz 2003:45

161 Diyarbekirli 1999:799

162 Örnek 2000b: 66

163 Devellioğlu 1993:1047

filan, sorarlarsa şöyle cevap ver," denir. Bazı hocalara göre ölen kişiye talkın vermek dinde olmayan bir uygulamadır. Çünkü ölünün konuşulanları duymasının mümkün olmadığını, dolayısıyla ölen kişiye hiçbir faydasının olmayacağını düşünürler. Fakat bazı yazılı kaynaklara göre definden sonra telkin vermek sünnettir.[164]

Cenaze defnedildikten sonra cenaze sahipleri mezarlığın çıkışına; çok geniş olan asrî mezarlıkta ise yakınlarının mezarının yanına durarak taziyeleri kabul ederler. Mezara gelen, defin töreninde bulunan kişiler de taziyede bulunurlar. Mezarlıktan çıkan kişilerin bir kısmı evlerine gider, bir kısmı da cenaze evine geri döner. Ulaşlılarda taziye mezarlıktan çok, eve dönüldükten sonra yapılmaktadır.[165]

Altaylar ve Güney Sibirya'da yaşayan topluluklarda, ölümden sonra yaşamın devam ettiği inancı hâkimdi. Ölünün gideceği yeni âlemde; hem güneşi, hem de ayı bulacaklarına, at ve koyun sürülerine sahip olacaklarına inanırlardı. Bu inanç nedeniyle, ölünün evindeki gündelik kullandığı bütün eşyaları kendisiyle birlikte mezara gömülürdü. Başta atını, binit takımı ve eyerini, elbiselerini, kemerini; kılıç, kama, ok ve yay gibi silâhlarını ayrıca torbalarda ve kapkacaklarda yiyeceklerini, hatta alkollü içkilerini de ihmal etmezlerdi.[166] Güneydeki Türkmenler arasında da öbür dünyanın bu dünyanın devamı olduğuna inanılır. Örneğin çiçek hastalığını sağ iken çıkarmayanın mezarda mutlaka çıkaracağına dair bir inanç vardır.[167] Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörükler arasında ölen kişinin tekrar dirileceğine dair bir inanış olmakla birlikte, bu durum biraz hayretle anlatılır.[168] Ölen kişinin hayattayken çok sevdiği atı da yas törenine ve cenaze alayına eşlik eder. Osmaniye'nin kurtuluşunda önemli bir isim olan Gâvur Ali (Özener)in cenaze töreniyle ilgilidir. Gâvur Ali atına çok değer vermektedir. Atının çocuklarından

164 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 11:252

165 Doğaner 2006 s. 247.

166 Diyarbekirli 1999: 794

167 Yalman 2000, 1:66

168 Yalman 2000, 1:279

farkı yoktur. Atı yarışlarda pek çok kez birincilik almıştır. Gâvur Ali öldüğünde atı konağına çıkmış, cenaze alayıyla birlikte mezarlığa kadar gitmiş gözyaşı dökmüştür. Gâvur Ali'nin defnedilmesi sırasında at kişner, tepinir. At daha sonra ne yem yer ne su içer. Gâvur Ali'nin babası bu duruma çok üzülür ve atı gözünün görmemesi için Adana'daki arkadaşına verir.[169]

Oğuzlar cennette üzerlerine bineceklerine inandıklarından atlarının da kendileriyle birlikte gömülmesini istemektedirler.[170] Benzer bir şekilde Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanların üzerine öbür dünyada binilerek sırat köprüsünün geçileceğine inanılmaktadır. Eski Türklerde benzer şekilde ölen için kurban keserler. Bu kurbanların ölünün cennete giderken bineceği hayvanlar olacağına inanırlar.[171] Beltirler öbür dünyanın bu dünyanın tersi olduğuna inandıklarından ölen kişiyle birlikte gömdükleri eşyaları kırarlar.[172]

Heredotos'un verdiği bilgilere göre, M.Ö. 5. yüzyılda İskitlerde hükümdarla birlikte hanımlarından birisi, bir aşçı, silâhtarı, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları boğulup mezara konurdu. Bunun yanında, kullandığı şeylerden birer tane ve altın kupalar da konurdu.[173]

Eski Türklerde, önemli bir kişinin ölmesi hâlinde mezara konulan değerli eşyaların yağmalanmasını önlemek ve öbür dünyada efendilerine hizmet etmeleri için cenazeyi taşıyan, cenazeyi taşınırken gören kişiler öldürülmekteydi.[174] Böylece hem güvenlik hem de öbür dünyadaki rajhatlık sağlanmış oluyordu.

Hakasların ecdatları olan Yenisey Kırgızları'nda asıl defin (gömme) merasimi cesedin yakılması ile başlar. Şöyleki onlar ölü ile birlikte onun eşyalarını ve atını da yakıyor ve bir sene sonra ise kemikleri toplayarak

169 Doğaner 2006, 244

170 Roux 1999:172

171 Şeşen 1975:37

172 İnan 2000:185

173 Durmuş 2004:22

174 Roux 1999:280

gömüyor ve üzerinde tepe yapıyorlardı. Araştırmalar Tuva'da Türklere kadar ceset yakılma olayının olmadığını gösteriyor. D. Savinov bu geleneğin Moğolistan Altayından ve Doğu Türkistan'dan gelen Türklerle ilgili olduğunu söylüyor. A.D. Gracin'in Güney-Batı Tuva'da yaptığı araştırmalar, yakılmış Türk mezarlarına rastlamıştır.[175]

VII. yy. başlarında (628 yılı) Çin kaynaklarında eski Türklerin ölüyü yaktıklarını değil, atla birlikte gömdükleri belirtiliyor. İmparator Tayszun Türkleri eski "dede-baba" "geleneklerini bozmakla suçluyor ve ilk Kağan'ın ölümünün de nedeninin bu olduğunu belirtiyor. Fakat buna rağmen 634 yılında Heli Kağan ve onun akrabası Helohu "göçebe geleneğine göre" yakılmışlardır. Eski Türk ailelerinden olan Aşina Türkleri ölüyü yaktığı halde, diğer tayfalar atla birlikte gömerlerdi.[176]

Bu dünyadaki hayatın öbür dünyada kaldığı yerden devam edeceği inancı paralelinde evlenmeden ölen çocuklar evlenme yaşına geldiğinde kendi durumundaki karşı cinsle gıyabî olarak evlendirilirdi. Evlenen çifte gerekli olan eşyaların resimleri çizilir ve bunlar yakılarak dumanın haberci gittiğine, onlara ulaştığına inanılır.[177] Bu uygulama günümüz Azerbaycan Türkleri arasında da canlılığını korumaktadır.[178]

Aynı şekilde "İlkeller ölümden sonra hayatın sürdüğüne inanmaktadırlar. Onların inançlarına göre, ölümden sonra hayatı sürdüren cevher ruhtur."[179] İlkeller arasında da; "Ölüye gösterilen sevgi, saygı ve bağlılık duygusu sonucu da şu işlemler yapılır: ceset yıkanır, süslenir. Boyanır, mumyalanır; öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak ve oradaki yaşantısını güzelleştirmek için mezarına yiyecek, içecek, süs eşyası, silâh, av araçları, para, minyatür kayık (ölüler ırmağını geçmek için) ve minyatür

175 Yoloğlu, 1999:145.

176 Yoloğlu, 1999:145.

177 Roux 1999:182

178 Ersoy 2002:96

179 Örnek 2000b:26

merdiven (gökyüzüne tırmanmak için) konur." [180]Güneydeki Türkmenler arasında, ölü gömüldükten sonra bir kurban kesmek âdettir. Bu kurbanın ismine "kazma takırtısı kurbanı" adı verilir. Benzer şekilde Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörükler arasında ölü gömüldükten sonra masrafları komşular tarafından karşılanan ve "kazma takırtısı ziyafeti" adı verilen bir ziyafet verilir. Ölüyü gömen topluluk da bu ziyafette bulunur.[181] Kırgızlar ve Yakutlar defin töreni gününde kurban keserler. Bu günde kurban kesmek eski Şamanlık kalıntısıdır.[182]

Ölen kişinin gömüldüğü yer de inanca bağlı olarak değişmektedir. Örnek'in bu konudaki tespitleri şöyledir.[183] "Hem ölenin geri dönerek insanlara zarar verebileceği korkusu, hem de anılmaya, yiyeceğe, giyeceğe vb. ihtiyacı olduğu inancı ölü kültünü oluşturan önemli etmendir. Bu iki yanlı duygu, yani korku ve sevgi, ölüleri gömme biçimlerini de etkilemektedir; kimi yerlerde ceset hemencecik gömüldüğü, ıssız yerlere bırakıldığı, hatta vahşi hayvanların yemesine terk edildiği gibi, kimi yerlerde de evin içine avluya, köy meydanına gömülür ve mezarına yiyecek, giyecek vb. bırakılır." Ölen bir insanın cesedi yakılabilir, gömülebilir, bir yerde çürümeye terk edilebilir ya da mumyalanıp uzun yıllar muhafaza edilebilir. Bunlar kültürlere ve ölen kişinin sosyal statüsüne, cinsiyetine göre değişmekte ya da belirlenmektedir.

Bunun yanında, farklı kültürlerde, cesedin toprağa gömülmeyip bir kayığa konularak açık denizlere bırakıldığı ya da özel yerler seçilerek cesedin doğrudan doğruya suya atıldığıyla karşılaşılmaktadır. Hint kültüründe ise cesetler belirli yerlerde yakılmaktadır. Küller gömülür, havaya savrulur ya da ibadet yerlerinde saklanır.[184] Türk kültür dairesi içerisindeki gruplardan bazılarında da cenazenin yakıldığı konusunda bilgiler vardır. Orta Çağ ve klâsik çağlarda, yakma geleneğinin Tunguzlar, Kitanlar ve Kırgızlar olmak

180 Örnek 2000b: 116

181 Yalman 2000,1:61, 278

182 İnan 2000:183

183 2000b: 93

184 Örnek 2000b: 116, 117

üzere özellikle üç toplum ya da üç toplum grubu tarafından uygulandığı sanılmaktadır.[185] Cesedin yakılması Marvazi ve Maksudi'ye göre ateşin arıtma ve temizleme özelliğindendir.[186] Göktürkler ölülerini yakarlardı, Fakat Göktürk devrine ait mezarlarda yanma izi olmayan iskeletlere rastlanmıştır. Buradan Türklerdeki defin töreni bağlamında ölüyü yakma, ağaca asma, toprağa gömme uygulamalarının aile ya da boy geleneklerine, her boyun dinî görüşlerine göre değişebileceği sonucuna ulaşmak mümkündür.[187] Ölüyü yakmanın gerisinde ateşin temiz olduğu, ateşe düşen her şeyin de temiz olacağı inancı yatmaktadır. Buna göre ateş ölen kişiyi kirlerinden ve günahlarından temizler.[188] Uygurlar yakılan cesetlerin külünü çömlekler içerisine doldurup, mezara gömmüşlerdir.[189] Türkler VII. yüzyıldan itibaren ölülerini yakmaktan vazgeçip onları toprağa gömmeye başlamıştır.[190] Eski ve Orta Çağda Altaylarda yaşayan Türkler ve günümüz Yakut Türklerinde cenaze defnedildikten sonra yaktıkları bir ateşle cenazeye katılan kişiler ve definde kullanılan eşya ve hayvanlar arıtılmaktadır.[191]

En eski Türk devletlerinden olan Hun Türklerinde ise cenaze yakılmamakta, toprağa gömülmektedir. Türklerde daha sonraları görülen cenaze yakma uygulamasının nereden geldiği Roux'a göre bilinmemektedir.[192] Fakat daha sonraki yıllarda Müslümanlığın etkisiyle cesedin gömülmesi uygulaması yaygınlaşmıştır[193]. Uygur Türkleri önceleri cesetlerini yakarlarmış.[194] Şaman ve Budist olduktan sonra ise ölülerini toprağın altına gömmeye başlamışlardır

185 Roux 1999:220
186 Roux 1999:232
187 İnan 2000:181
188 İnan 2000:8
189 Rahman 1987:309
190 Sağlam 2001:143
191 Roux 1999:155; Ersoy 2002:93
192 Roux, 1999:229
193 Roux 1999:232
194 Rahman 1987:308

Çok yaygın olmamakla birlikte bazı Türk gruplarının cenazelerini gömmeyip ya da yakmayıp ağaca astıklarıyla karşılaşılmaktadır[195]. Tunguzlar ve Kırgızlar buna örnek gösterilebilir[196]. Yakut Türkleri de eskiden, ölülerini yakarlar bir ağacın üzerine koyarlar ya da onları öldükleri kulübede bırakırlardı[197]. Beltir rivayetine göre ölüleri tabutlara koyup ağaçlara asmak yahut dört direk üzerine bırakmak âdeti Kuzey Altaylar'da ve Tayga ormanlarında yaşayan bazı oymaklarda XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir[198]. Ölen kişiyi ağaca asma uygulaması Türklerdeki ağaç kültüyle ilgilidir. Ölünün ağaca asılması, ruhun tanrının cennetine uzanan kutsal ağaç vasıtasıyla cennete gitmesini sağlamaya yöneliktir. Bu uygulamadan da "cenaze kaldırma" deyimi ortaya çıkmıştır.[199]

Kişinin işlediği suç da defin şekli üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin Bulgarlarda yanlışlıkla adam öldüren bir kişi sandık içerisine konur. Üç ağaç dikilerek sandık bunların arasına asılır. Zamanla çürüyünceye ve rüzgârlar götürünceye kadar bu şekilde asılı kalır.[200]

İlkel toplumlar arasında görülen ölü gömme biçimlerinden birisi de ölen kişinin iki kez gömülmesidir. Bu uygulamada, ceset gömüldükten bir süre sonra, kemikler çıkarılır, arta kalan etlerinden iyice temizlenerek ikinci ve son kez gömülür ya da yüksekçe bir yere bırakılır.[201] İlkel toplumlarda görülen bir başka inanç özelliği, ölen kişinin geleneğe uygun gömülmesine dikkat edilmesidir. Ölen kişi ancak bu şekilde gömülürse öteki dünyada iyi bir yere gitmesi kolaylaşır.[202]

4.3.4.1. Mezarlıklar ve Mezar Taşları

195 Çoruhlu 2004:246
196 Roux 1999:220, 221
197 Roux 1999:223, 236
198 İnan 2000:187
199 Açа 1999: 32
200 Şeşen 1975:56
201 Örnek 2000b: 117
202 Örnek 2000b: 126

Mezarlığa “kabirlik, kabristan” gibi isimler de verilmektedir. Arapça bir kelime olan mezarın ilk anlamı “ziyaret yeri”; ikinci anlamı ise “ölünün gömüldüğü yer”dir.[203] Müslüman mezar taşlarında “el fatiha”, ad soyad, hac suresini 41. ayeti gibi ibareler bulunmaktadır. Özellikle kadın mezarlarındaki hece taşlarına ölen kişinin babasının, çoğu zaman da kocasının isminin yazıldığı görülmektedir. Bu durum, “Hem bize eskiden tevarüs eden Arapça künye sisteminin varlığını hem de bizim ataerkil bir toplum yapısına sahip olduğumuzu göstermektedir.”[204] Ayrıca taşlarda kişilerin hangi memleketten olduğunun belirtilmesi, göç hareketlerinin nerelerden olduğu bilgisine ulaşmamızı sağlamaktadır.[205]

Kazaklar mezarlara son derece saygı duyarlar. Mezarın yanından geçerken attan inip Kur’an okunur. Eğer arabadaysa içinden bir şeyler söyleyip, iki elini yüzüne sıvazlar. Mezara doğru abdest almamak, onu parmakla göstermemek gibi inançlar titizlikle uygulanmaktadır. Kazakların yaşadığı bölgede kurgan (eski çağda mezar), kümbet, türbe, kebir gibi mezar çeşitleri bulunmaktadır. Kazakistan’ın güney bölgesinde “Sardaba” adı verilen birkaç türbe vardır. Tarihte ünlü şahsiyetlerin vasiyeti üzerine cenazelerini türbeye getirilip ayn ayn mezara defnedilmiştir. Meselâ, Türkistan’daki Hoca Ahmet Yesevî Türbesi’nde Abılay Han, Kaz Davıstı Kazıbek Biy gibi beş ünlü adamın kabri bulunmaktadır. Döneminde zor şartlarına rağmen, onların vasiyetleri bir emanet olarak kabul edilmiş, cenazeler öküz derisine yerleştirilerek, içine bal koyulmuş, hava geçirmemesi için de ardıç ağacıyla sımsıkı kaplanmıştır. Dört “sırvagıt”ın üzerine yerleştirilen cenaze, dört atlı adam tarafından taşınarak binlerce km yol kat edilmiş ve “kutsal toprağa” gömülmüştür.[206]

Altay Türkleri mezar ve mezarlık anlamında “kurgan” kelimesini kullanmışlardır. Roux’a göre kurgan, aslında mezarın üzerinde bulunan

203 Devellioğlu 1993:640

204 Boyraz 2003:112

205 Boyraz 2003:112

206 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 224.

tümseği belirtmektedir.[207] Göktürklerde ve Oğuz Türklerinde mezar üzerine kurgan (hüyük) yapıldığından bahsedilmektedir. "Kurganlar üzerindeki suni tepecikler hem dünyanın merkezi olan kutsal dağa atıf yapmakta hem de Gök tanrısına yakınlığı vurgulamaktadır."[208] Kurgan özellikle hakan soyundan gelenler için yapılmaktadır. Sıradan insanlarsa üzerine taş bir heykelin dikildiği daha basit ve sade mezarlara gömülmektedir.[209] Kurgan kelimesi koruganla özdeşleştirilmektedir. Kurgan içerisine gömülmüş olan ölünün ve eşyalarının korunması gerekir. Ayrıca kurganların yaşayanları koruyucu özelliği de bulunmaktadır.[210]

Tatar Türkleri'nde eskiden, ölen insanın mezardan çıkacağına inanırlar ve bu nedenle kabrin üzerini taşlarla kapatırlarmış. V.-VIII. Yüzyıllarda, Eski Türkler döneminde de kabrin üzerine çeşitli sözler ve şiirler yazılan taşlar dikerlermiş. Orhun-Yenisey kitabeleri, buna en güzel örnektir. Tatar Türklerinde mezar taşı geleneği, çok eskiden, Bulgar Devleti zamanından beri biliniyor. İdil boyu Bulgar ve Kazan Türklerinin mezar taşları, sanat eseri seviyesine ulaşmıştır.[211]

Çeptsa Tatarları, mezarın üzerine *başbata* ismi verilen, ardıç ağacı gövdesinden yapılan heykel dikerler. Bu heykelin üzerine, ölenin ait olduğu aile mührü oyulur. Onun şekline bakarak ölenin cinsiyetini de belirlemek mümkün olurmuş. Aynı heykeller Sibirya Tatarları tarafından da dikilirmiş ve bilim adamları, onların Eski Türk devrine ait olduklarını belirtmektedirler. Mezar üzerine heykel dikme geleneğini, dünyanın en eski destanlarından sayılan *Gılgamış* destanında da görebiliyoruz.[212]

Türkler; kurgan kelimesinden anlaşıldığı gibi içerisinde atalarının yattığı mezarlara değer vermişler, korumak için her şeyi göze almışlardır.

207 Roux 1999:295

208 Çoruhlu 2004:247

209 Boyraz 2003:39

210 Durmuş 2004:22

211 Zarifova Çetin, 2009:128.

212 Zarifova Çetin, 2009:128.

İskit hükümdarı, Pers hükümdarına, atalarının mezarlarına zarar vermeleri hâlinde savaşacaklarını ifade etmiştir.[213] Kaşgarlı Mahmut Türklerde mezarın "esük" denilen ipekten bir kumaşla örtüldüğünü ve kumaşın daha sonra parçalara bölündüğünü ve fakirlere dağıtıldığını saptamıştır.[214]

Göktürklerde mezarın başına ölen kişinin taştan yontularak yapılmış bir büstü yerleştirilirdi. Ölenin ömrü boyunca yapmış olduğu mücadelelerde, savaşlarda öldürdüğü kişi sayısınca mezarından itibaren, doğuya doğru ardı ardına sıralanmış dikili taşlar yerleştirilirdi. Bazı Göktürk mezarlarında bu dikili taşların bine kadar ulaştığı söylenmektedir.[215] Barthold'a göre balbal adı verilen bu dikili taşların varlık nedeni öldürülen kişilerin öteki dünyada ya onları öldüren ya da adına öldürüldükleri kimselerin hizmetinde bulundukları konusundaki inançla açıklanmaktadır.[216]

Kırgızistan ve Kazakistan'ın Çin'e yakın, İslâmiyet'in çok fazla etkilemediği bölgelerde mezarların çoğu birer çadır şeklindedir. Yüzyıl kadar önce Kırgızistan'daki defin merasimlerinde, ölen kişi zenginse kurulan çadırın tepesine, mensup olduğu aşiretin ya da boyun damgasını taşıyan bayrak dikerlerdi. Bu bayrağa da "buncuk" derlerdi. Osmanlı Devleti'nde Kosova'da şehit olan I. Murat'ın iç uzuvlarının gömüldüğü yere ilk olarak bir çadır kurulmuş, bir müddet sonra çadır kaldırılarak yerine bir türbe inşa edilmişti. Bu örnekler çadırın ilk mezar yapısına, ilk türbeye kaynak teşkil ettiğini göstermektedir.[217]

Tatar Türkleri mezar kazmaya *Kaber Kazu* (Mezar Kazma) adını verirler. Başka birçok Türk boyuna (örneğin Yakut Türkleri ve Altay Türkleri) özgü olduğu gibi Tatar Türklerinde de ölü, hemen ilk gün veya ikinci günde toprağa verilir. Mezarı genç erkekler kazar. Kış aylarında karlı, buzlu toprağı kazmak zor olduğu için mezar kazma işine köyün bütün erkekleri sırayla

213 Durmuş 2004:22

214 Roux 1999:301

215 Diyarbekirli 1999:796

216 Roux 1999:166

217 Diyarbekirli 1999:796- 801

katılır ve bu iş, karşılıksız bir şekilde, sevap olarak kabul edilip yerine getirilir. Mezar, ölenin boyuna göre kazılır. Genelde mezar, üç arşın yeri kapsamaktadır. Mezar kazarken kürek elden ele verilmez, önce yere konulur. Aksi halde ölenin arkasından yine ölüm olacağına inanılır. Kabrin iç kenarında lâhit[218] yapılır. Hazır olan mezarı yalnız bırakmazlar; yanında biri kalır veya kabrin içine demir nesne konulur (balta, kürek vb.). Kereşin Tatarları ise *Cir İyasenâ* (Yer İyesine) diye kabre madenî para atarlar. Aynı âdete Udmurt köylerinde de rastlanır. Udmurtlar, madenî parayı "yeri satın almak" için atarlar.[219]

Toros Türkmenlerinde eskiden kalma bir âdete göre ölünün mezarı başında ateş yakılır.[220] Binboğa dolaylarında yaşayan Türkmenlerde de mezarların başında ateş yakılmaktadır.[221] Nurhak Dağı çevresinde de aynı âdet vardır. Buna neden olarak öbür dünyada ölüye ışık sağlamak gösterilmektedir.[222] Bazı yörelerimizde üç, yedi ve kırk gibi dinsel ve büyüsel süreler arasında değişen ateş yakma âdetinin nedeni olarak "ölüye vahşi hayvanlarla kötü ruhların yaklaşmaması" gösterilmiştir.[223] Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde, genellikle ölülerin mezarına pek saygı gösterilmediği, bir iki sene sonra da mezarın kaybolduğu görülür.[224] Bu göçebe yaşantının doğurduğu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'nin bazı şehirlerinde bulunan mezarlıklardaki mezar taşlarında ölen kişinin cinsiyetini, ölüm şeklini, ölen kişinin mesleğini işaret eden motif ve resimlere yer verildiği görülmüştür.[225] Osmanlı mezar taşlarında kadın ve erkekler için ayrı tip mezar taşlan söz konusudur. Erkek mezar taşlarında çeşitli meslek ya da kişisel özelliklere işaret etmek üzere

218Lâhit: Tatarlarda, mezarın ölüyü koymak için oyulmuş kısmı.

219 Zarifova Çetin, 2009:124.

220 Yalman 2000, 1:61, 278

221 Yalman 2000,11:381

222 Yalman 2000, 11:420

223 Örnek 1979:74

224 Yalman 2000, 1:278

225 Örnek 1979:70, 71

değişik başlık tipleri dikkati çekmektedir.[226] Anadolu'da Kadın ya da erkek mezarlarını birbirinden ayıran şekil, simge, işaret gibi unsurlara rastlanmamıştır. Hece taşları üzerine yazılan "merhum, merhume", sıfatlarından kadınlarda "eşi" ibaresinden, kadın ya da erkek ismi oluşundan bu ayrım yapılabilmektedir. Dağlık bir arazide kurulan Karayiğit Köyü'ndeki mezarlıkların üzeri, naaşa yabanî hayvanların zarar vermemesi için çalılarla örtülmüştür. Ulaşlı Türkmenlerinde eski mezarlarda Arap harfleriyle Türkçe yazıların olduğunu ve kavuk şeklinde yapıldığını ifade edilmektedir.[227] Görüldüğü gibi mezarlar, yapıldıkları çevre ve dönemin inançlannın, sanat anlayışı ve yeteneğinin, doğal ve sosyal şartlarının ortak ürünü olma özelliğini taşımaktadır.[228]

Eski Türklerde, atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede yaşayanlara yardım edeceği inancı vardır. Bu bağlamda ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurban sunulurdu. İslâmiyet'in kabulünden sonra atalar kültü Türkler arasında veli kültünün oluşmasında etkili olmuştur. Pagan kültürüyle ilgisinden dolayı veli kültü ve türbesi etrafında oluşan uygulama İslâmiyet'in yasaklamasına rağmen günümüze kadar devam etmiştir.[229]

Eski Türklerde de cenazenin defnedildiği mezarlar, yerleşim yerlerine ve ulaşım yollarına uzak bulunmaktadır.[230] Cenazenin defnedildiği yerin kutsal bir özellikte olması önemlidir. Bu nedenle, nehir kıyıları, yüksek dağlar ve tepe dorukları ve ormanlar gibi sihirli yerler çoğu zaman gömüt yeri olarak seçilmiştir.[231] Eski Türkler göklere yakın olmasından ve uzaklardan mavi renkte görünmesinden dağların Tanrı makamı olduğuna inanmışlardır.[232] Türk mitolojisinde, dağların, yüksekliklerinden dolayı göğe,

226 Çoruhlu 2004:248

227 Yıldız M.Ş. 2004

228 Boyraz 2003:35

229 Artun 1998:366

230 Roux 1999:249

231 Roux 1999:249

232 İnan 2000:49

dolayısıyla Tanrı'ya yakın oldukları düşünülmüş ve yüksek yerler kutsallaştırılmıştır. Dağların bu özelliklerinden dolayı Hun Türklerinde, ölen hakanların mezarlarının büyük dağlarda bulunduğu da bilinir. Ayrıca Anadolu'da ve Orta Asya'da mübarek sayılan evliyaların mezarlarının yüksek tepelerde olması dikkat çekicidir.[233] Ayrıca Altay, Tuva ve Hakas Türkleri'nde de Şamanların mezarlarının da halkın mezarlarından ayrı genlikle yüksek yerlerde olduğunu ifade etmiştik.

Türk kültürü içerisinde bir başka gömüt yeri nehirlerdir. Zeki Veledi Togan Aral-Hazar Denizi bölgesi Türklerinde cesedi nehre gömme geleneğinin olduğunu belirtmektedir.[234] Mezar olarak belirlenen yerlerden birisi de yol kenarlarıdır. Uygur mezarlıklarının, gelip geçenlerin ölenlere dua okumalarını sağlamak için çoğunlukla yol kenarında olduğu görülür. Ayrıca mezarlık yerinin rutubetsiz toprak olması da önemlidir.[235] Elbeyli Türkmenlerinde vurularak ve şehit olarak ölenlerin mezarına şehit düşülen yer anlamına gelen "düşek" denilmektedir.[236] Yüksek rütbeli devlet memurlarının, eşraf, hoca ya da köklü bir sülâleden gelen kişilerin diğer insanlardan ayrı bir mezarlığa gömülmesi de Türkiye'nin çeşitli yerlerinde rastlanan uygulamalardandır. Adana, Yozgat, Bursa, Kırşehir ilerinde ayrı mezarlılara gömülmektedirler. Ankara'daki devlet mezarlığına da söz konusu özellikteki kişiler defnedilmiştir.[237]

Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörükler arasında mezarın basma kırmızı renkte bir bayrak takmak bazı oymaklar arasında âdettir. Bahşiş, Kemikli, Kulfallı obalarında bu âdet görülmüştür. Ayrıca tahtacılar, bu bayrağın altına şeker koyarlar. Ölen insanın en yakın akrabaları veya kendi çocukları her gün ibadet eder gibi bayrağın altından birer şeker alıp yer. Bu önemli inanış her

233 Kaya 2001:108

234 Roux 1999:250

235 Rahman 1987:312

236 Yalman 2000, 1:31

237 Toros 1939:18

Tahtacıda vardır.[238] Binboğa dolaylarında yaşayan Türkmenlerde garip ve genç ölenlerin mezarına bayrak asılmaktadır.[239]

Mezarlıklardan bir şey alıp götürülmesinin doğru olmadığı yönündeki inanca Türkiye'nin çeşitli yerlerinde de rastlamaktayız. İstanbul'da, mezarlıklardan bir şeyler alıp götürenlerin evlerinden ölü çıkacağına inanılır.[240]

Mezarın üzerine canlı ağaç dikme bozkırlarda ve yüksek yaylalarda yaşayan Türklerde görülen çok eski bir gelenektir.[241] Eskiden çeşitli yerlerde, mezarlıklara selvi ağacı dikilmekteydi. Selvi ağacının rüzgârda çıkardığı sesin "Hû" yani "O, Allah" sesi olduğuna ve böylece kabristanda yatanlara sevap kazandırıp, günahlarının bağışlanmasına vesile olduğuna inanılmaktaydı.[242] Mezarın üzerinde kendiliğinden ağaç bitmesi de çeşitli şekillerde yorumlanır. Buna göre bozkırda ağaç yetişmesi nadir olduğundan mezar üzerinde ağaç çıkması, orada yatanın azizliğine işaret etmektedir.[243] Yine iyi insanların mezarı üzerinde güzel çiçekler, ağaçlar yetişirken, kötü insanların mezarının üzerinde karaçalı çıktığı düşünülmektedir.[244]

Türk insanı geçmişte olduğu gibi bugün de hıdrellez günü yakınlarına ait mezarlarda temizlik ve onarım yapar,[245] çiçek diker, ağaçları budar ve mersin götürür.

İlkel toplumlarda dinsel törenlerin yapıldığı ibadet mekânlarından birisinin de mezarlıklar olduğu görülmektedir. Özellikle de şeflerin, din adamlarının, ünlü savaşçıların mezarları ibadet için kullanılmaktadır. Örneğin Megalit kültünün görüldüğü yerlerde köy mezarlığı hem dinsel hem de

238 Yalman 2000, 1:279
239 Yalman 2000,11:381
240 Ünver 1938:319
241 Roux 1999:306
242 Pala 1997:177,178
243 Bacon t.y.:57
244 Boratav 1999:63
245 Çoban 1995:43-49

toplumsal hayatın merkezini teşkil etmektedir.[246] Kutsal sayılan ölülerin mezarına da yardım isteme amacıyla gidildiği görülmektedir. İlkellerde kurak geçen yıllarda şeflerin mezarına gidilir. Eğer bu mezarlar yıkılmışsa onarılır ya da yeniden yapılır. Dualarının kabul olması için mezarının üzerine içki dökülür ve ona kurban adanır.[247] Naldöken Tahtacıları arasında görüldüğü gibi Nevruz kutlama ve eğlencelerinde mekân olarak mezarlık kullanılır ve bu esnada da mezarlık ziyaretleri gerçekleştirilir.[248]

Mezarlıkların ayrıca inanca bağlı olarak sağaltıcı özelliğe sahip olduğu da görülmektedir. Dereobası Köyü'nde hastalanan, zayıf kalan çocuklar mezarlığa yalnız bırakılır ve uzaklaşılır. Çocuk ağlamaya başlayınca iyileşeceğine inanılır.[249] Çocuğu olmayanlar, hasta olanlar, askere giden kişinin geri gelmesi gibi nedenlerle içerisinde muhterem bir kişinin yattığı düşünülen türbelere gidilir. Aladağ havalisinde yaşayan Türkmenlerde bir av tüfeği avı doğru vurmazsa avcı tüfeğini alarak mezarlığa gider 3, 7,40 defa mezarlığın etrafında döner. Bundan sonra tüfeğin doğru vuracağına inanılır.[250]

Ölen kişiye ağıt söyleme yanında çeşitli şekillerde yas tutulduğu gösterilir. Mezarlık yanından geçiliyorsa mezarlıkta yatan kişilere konuşmayla, davranışlarla saygı göstermek gerekir. Hemen her yerde olduğu gibi Ulaşlı Türkmenlerinin olduğu yerde de mezarlığın yanından araçla geçiliyorsa teyp kapatılır ve orada yatanlar için dua edilir. "10. yüzyılda İstahri, Hazar Kralı'nın uyruklarının, mezarının önünde atından inip eğilmeden hiçbir zaman geçmediklerini aktarır."[251] Bu da mezarda yatana saygının eski zamanlardan günümüze kadar mevcut olduğunu gösterir.

246 Örnek 2000b:79, 80

247 Örnek 2000b:85

248 Çay 1991:197

249 Doğaner 2006:253

250 Yalman 2000,11:123

251 Roux 1999:200

Beddualarda da mezarlıklardan faydalanıldığı görülmektedir. Bir kişinin çok sevdiği fakat çevrenin hoş karşılamadığı bir durum ancak o kişinin ölümünden sonra yapılacağı anlatılır. Örneğin atı çok seven bir kişi için "öldüğün zaman atın pisliğini mezarının üstüne dökeceğim," denir.[252]

4.3.5. Ölünün Defnedilmesi Sonrası Cenaze Evinde Yapılan Ritüeller

Cenaze evine gidip ölen kişinin yakınlarına "baş sağlığı dileme" için "taziyeye gitmek", "baş sağlığına gitmek" gibi tabirler kullanılır. "Baş sağlığı dileme, sözün etkileyici ve sağaltıcı gücünden yararlanarak hem acıyı, hem de yası azaltmaya yönelik bir âdettir.".[253] Ölü yakınlarına baş sağlığı dileme ölüm haberinin duyurulmasıyla başlar, cenaze defnedilirken, mezarlıktan ayrılırken, cenaze evinde ve taziye ziyaretlerinde devam eder. Uzakta olup gelemeyenler ölen kişinin yakınlarına telefon ederek baş sağlığı dilerler. Benzer uygulama Kandıra'nın Antaplı Köyü'nde yaşayan Manav Türkmenlerinde de vardır.[254]

Baş sağlığı dilemek toplumsal bir görev, bir âdettir. Bu davranışın temelinde de sosyal ilişkiler ve dayanışma ruhu yatmaktadır. Anadolu'nun her yerinde baş sağlığı, sabır dileme; taziyede bulunma oldukça yaygındır. Çünkü ölü yakınlarının yalnız bırakılmadığı, acısının paylaşıldığı, toplumsal birlik ruhunun devam ettiği mesajı verilmektedir.[255]

Güneydeki Türkmenler arasında da bir evden ölü çıkınca, üç gün o evde ocak yakmak ayıptır. Ev sahibinin yemeğini komşular ve dostlar sağlar.[256] Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörüklerde de ölü çıkan eve ertesi gün

252 Doğaner 2006, 255

253 Örnek 2000a:226

254 Altun 2004:357

255 Altun 2004:357

256 Yalman 2000, 1:61

ekmek ve yemek göndermek âdettir.[257] Cenaze evine 3 gün yemek götürme, bir yönüyle komşuluk ilişkileri bağlamında olurken bir yönüyle de ölümün ölü evindeki yiyecek ve içeceği bozduğu tasarımına dayanmaktadır.[258]

Cenaze evinde toplanan kişilerin az veya çok oluşu, ölen kişinin ve cenaze sahiplerinin toplumdaki saygınlığına, ekonomik durumuna, ailenin genişliğine, mesleğine göre değişir. Nitekim yörede söylenen atasözüne göre "ölüyü sahibi hürmetlendirir." Cenaze törenine ölen kişinin yakın akrabalarının mutlaka katılması gerekir. Arada dargınlık, küslük olsa da bu günde unutulur, herkes bir araya gelir. Nüfusun az olduğu geçmiş yıllarda cenaze törenine gelmeyenler, cenaze sahiplerine baş sağlığı dilemeyenler anlaşılır ve bu kişilerle ilişkiler kesilir ya da araya soğukluk girerdi. Cenaze töreninde bulunmayan yakın akrabalar ise toplum tarafından sert bir şekilde eleştirilir. Taziyeye gelip baş sağlığı dilemeyen kişiler unutulmaz, aynı şekilde onların da cenazesi olduğunda gidilmez, baş sağlığı dilenmez. Ölümün herkesin başında olduğunu belirtmek için de "Gelin gelmedik ev olur, ölü ölmedik ev olmaz.", "Bu gün bana, yarın sana." gibi sözler[259] söylenir.[260]

Cenazeye katılanlara hediye vermek çok eski bir gelenek olup günümüzde de Kırgızlarda hâlâ devam etmektedir. Bu uygulamanın kaynağına baktığımızda karşımıza şu olasılıklar çıkmaktadır: Eski zamanlarda toplumun ileri gelenlerinden biri vefat ettiğinde onun elbiselerinden muska yapılması için cenazeye gelen herkese bir parça yırtarak verilirmiş. Bu da eski Türk boylarındaki atalar kültünün bir yansıması olarak görülebilir. Âdete göre ölmeden önce insanlar, özelikle kadınlar, cenazeye gelenlere verilmesi için hediye hazırlarlar. Eğer ölen erkekse kadınlara bir şey verilmez. Varlıklı zengin bir aileden kadın öldüğünde cenazeye gelen herkese cırtış (bir çeşit kumaş, mendil olarak hazırlanmış halde) verilir. Verilecek bu hediye ölü sahibinin maddi durumuna göre

257 Yalman 2000,1:278

258 Örnek 1979:91

259 Ölüm ile ilgili deyimler için bkz. Yeşil, 2005

260 Doğaner 2006 257

ayarlanır. Bu dinî uygulama ölüye gösterilen hürmet ve saygının ifadesidir. Cenazeye gelenlere hediye verme uygulaması şu şekilde yapılmaktadır: Ölü evi çeşitli kumaşları evin önüne getirir ve cenazeye gelen herkese bu kumaştan yırtarak verir. Bu verilen kumaşlar bir çeşit mendil vazifesi görmektedir. Bu mendili alanlar evine geldikten sonra Kuran okur, sevabını ölüye bağışlar. Öte yandan verilen bu mendil ölünün devamlı hatırlanması ve ona dua edilmesi için bir tür hatıra görevi bulunmaktadır.[261]

Kırgız Türkleri'nde Ölü Aşı (Kara Aş) Ölü aşı oldukça eskilere dayanan bir gelenektir. Göçebe toplum olmanın gereği Kırgızlar hayvancılıkla uğraşmışlardır. Bu yüzden ölüm gibi oldukça hüzünlü bir olgu karşısında çok sayıda hayvanı kurban ederek ölünün ruhunu rahatlatmaya çalışmışlardır. Ölü aşı eskiden ölenin toplumdaki konumuna ve maddi durumuna göre verilirdi. Eğer ölen kişi toplumun önderlerinden biri ise ölü gömme âdetlerine harcanan bütün giderleri köy halkı üstlenirdi.[262] Günümüzdeki ölü aşı geçmişin bir takım kalıntılarını taşımaktadır. Uzaktan başsağlığına gelen misafirleri komşular misafir eder. Ölen kişi için "kara aş" adında yemek verilir. Geleneklere göre bu yemek için at veya koyun kesilir. Merasime gelenlere çorba, pilav ve et ikram edilir. Ailenin maddi durumuna göre 1-2 at kesilir. Bu nedenle, Kırgızistan'da ölüm merasimi doğum merasiminden çok daha fazla pahalıya mal olur. Cenaze merasimine gelenler yemekleri yedikten sonra ölenin ruhuna Kuran okuyup o'na bağışlarlar. Ölenin ruhuna Kuran okuyup baş sağlığı dileyerek sabırlı olması telkin edilir. Buna Kırgızlarda "Kuran okutuu" derler. Ölü aşı giderlerini ölenin ailesi, oğlu ve akrabaları karşılar. Çok fazla maddi harcamalara sebep olan ölü aşı varlıklı aileler için bir problem olmazken, fakir aileler bir takım zorluklara girmektedirler.

Tuva ve Hakas Türklerinde cenazeye gelenler içkiyle ağırlanmaktadır.[263] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde bir evden ölü çıkması hâlinde o evde üç gün üç gece ateş yakılmaz. Ateş yakılmış olsa dahi dışarı

261 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006 65-66.

262 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 71

263 Özkan 2002:604

çıkarılmaz.[264] Altay Türkleri ölen kişiyi yıkayıp, kazdıkları mezara koyuyorlar. Eskiden Altaylar ölen kişiyi yıkar, temiz, arı bir beze sarar, onun üstüne de keçe sararlarmış. Mezarın arka tarafına taş veya ağaçtan, ölüyü yatıracak yer hazırlarlarmış. Kazılan mezar çok derin olmamakla birlikte diz boyundan da az olmamalıymış. Kazılan mezarın dört tarafı ağaç veya taşla kapatılırmış. Keçeye sarılan ölü mezara konulduktan sonra mezarın üstü ağaçla kapatılır, ağacın üzerine toprak konurmuş. Mezarın başına da ağaç veya taştan yapılmış sivri bir şey dikilirmiş. Toplumda itibarı olan kağan, cayzan veya din adamı gibi kişilerin cesedi ise Altay Türkleri tarafında yakılırmış. Cesedi yakmak için *taksak* adı verilen çatı şeklinde bir yer hazırlar, taskakın altına, üstüne ve etrafına ayıl şeklinde ağaçlar yığılıp ceset bu şekilde yakılırmış. Veya kağanların ya da büyük cayzanlar bir bütün ağaç oyulup onun içine koyulur ve yerin altına kapaksız ev şeklinde bir yer yapılıp, üstüne çatı konulup onun üstü de taş yığınlarıyla kapatılırmış. (Pazırık korımlarında olduğu gibi).[265] Bu defin şekli bize günümüzde anıt mezarları, eski Türk kültüründe de türbeleri hatırlatmaktadır.

4.3.5.1. Ölünün Gömülmesi Sonrası Zamana Bağlı Ritüeller

Ölen bir kimsenin ölümünden sonraki 3., 7., 40., 52. günlerinde ve yıl dönümünde ölen kişinin öbür âleme geçişi sırasında güçlükle karşılaşmaması ve günahlarının affedilmesi için ölen kişinin yakınlan bazı eylemler içerisine girer. Yemek vermek, dua etmek bunlardan bazılandır. Sagaylarda bir de 20 gün konuşma töreni verdikleri bir tören yapılmaktadır.[266]

Altay Türkleri'nde Ölen kişinin ölümünden sonraki üç, yedi ve kırkıncı günleri önemlidir. Ölünün ilk üç gün boyunca evinin ve yakınlarının etrafında dolaştığına, kırkıncı gününe kadar ise bu dünyada yaşadığı hayatı yeniden yaşadığına inanılır. Bu süre içinde dünyada kalmaması gereken kıl, tırnak

264 Yalman 2000,11:512

265 İbrahim DİLEK, E.E Yameyave, Cayzanın Yargısı Altay Türkleri'nin Eski Gelenekleri, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara-1999, s. 195.

266 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.85.

gibi eşyalarını toplar.[267] Eskiden Altay Türkleri ölünün ardından üç, yedi ve kırkıncı günlerini kutsal bilirlermiş. Eskiden ölünün birinci yılı için hiçbir şey yapılmazmış. Fakat eskiden "Üzüt-bayram" diye bir bayram varmış (bu bayrama Ruslar Roditelsky den, Müslümanlar Kurban Bayramı denilir).Bu gün hakkında şöyle bir hikaye vardır: Ölen yaşı erkekten sormuşlar: "Bir yıl içince en iyi bayram hangisidir?" Şöyle cevap vermiş: "Bayramlar içinde üzüt-bayrama denk bayram yoktur." Bu bayram gününde Altaylar yiyecek hazırlayıp, ölen atalarını hatırlayıp, evleniri ve kendilerini alaslayıp, eskiden büyük savaşların olduğu yerlere gidip, büyük kağanlar için hazırlanan taşların yanına oturup burada karınlarını doyurup geri dönerlermiş. Şimdi ise mezarlıklara gidiliyor.[268] Şeklinde kaynaklarda ifadelre rastlanmaktadır.

Kandıra'nın Safalı Köyü'ndeki Manav Türkmenlerinde 40 ve 52. gün etle kemik birbirinden ayrıldığı inancıyla bu günlerde özellikle okuma yapılmakta ve câmide yemek dağıtılmaktadır.[269] Kırgızistan ve Kazakistan'ın Çin'e yakın, İslâmiyet'in çok fazla etkilemediği bölgelerde ölümün 3, 7 ve 40. günlerinde ziyafet verilip, atlar kesilmektedir.[270] Üç, yedi, kırk, yıl dönümü gibi anma günleri sosyal hayatın devamını sağlarken, insanlar arasındaki ilişkilerin pekişmesinde de etkili olur.[271]

Geçiş dönemlerinin hemen hepsinde belirli sayıların özellikle kullanıldığı dikkati çekmektedir. Doğum törenlerinde 7 ve 40. günlerde çocuğun ve annenin kırkı çıkarılır. Sünnet törenlerinde sünnet olan çocuğun 7. günde kırkı çıkarılır. Eve gelen gelin 40'ı çıkmadan dışarıya çıkarılmak istenmez, korkmaması için bu sürede yalnız bırakılmaz. Ölümün gerçekleşmesinden 3,1 ve 40. günlerde çeşitli törenler düzenlenir. Aslında üç sayısı halk geleneklerinin büyük bir bölümünde -Eski Yunan, Kelt; Alman- ve ilkelliğin görünüşünü taşıyan masal, mit, ritüel ve efsane gibi bütün türlerle

267 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

268 İbrahim DİLEK, E.E Yameyave, Cayzanın Yargısı Altay Türkleri'nin Eski Gelenekleri, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara-1999, s. 196.

269 Altun 2004:345

270 Diyarbekirli 1999:799

271 Ersoy 2002:99

inatla korunduğu görülmektedir.[272] Özellikle 3 ve 7 rakamlarının çok yaygın olarak kullanıldığı söylenmektedir.[273]

Ritüel hareketlerin tekrarında, masallardaki olaylarda, töreni icra edenlerin sayısında, törenlerin süresinde, tabularda, gün, yıl gibi terimlerin yas törenleri boyunca kullanılmasında farklı kabilelerdeki ritüel numaralar etkili olmaktadır. Ritüel numaraların kökenini açıklayanlar bunları kozmolojik mitlere bağlamışlardır; fakat genellikle bu numaraların kökeni gösterilmemiştir.[274] Üç, yedi, kırk, elli iki gibi özel günlerin boş geçirilmeyip bu günlerde çeşitli faaliyetlere girişilmesinin temelinde söz konusu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve geleneksel nitelikler yer almaktadır.[275]

İlkel toplumlarda ölen kişinin ardından düzenlenen törenler ve törenlerde sunulan yemekler o kişinin öbür dünyada iyi bir yerde olmasında yardımcı olmaktadır. “Bir ölünün, ölüler ülkesinde iyi bir yere gidebilmesi akraba ve dostlarının, onun ardından düzenledikleri törenlere ve ölü yemeklerine de bağlıdır.”.[276]

Alanya’da da cenazenin defnedilmesinden sonra 3., 7., 52. günleri ve senesinde “ülü” (bişi, ekmek, helva) dağıtılır. Akraba, komşu ve tanıdıklara yemek verilir.[277] Nurhak Dağı Türkmenleri’nde cuma günleri, kokusu ölülerin canına değsin diye ocaklara bir kıymık yağ atarlar.[278]

Anadolu’da Cenaze evinde belirli bir süre yemek yapılmaz, bu çoğu zaman ilk veya ikinci gündür. Ama daha sonra yemek yapılmaya başlanır hatta komşuya da yemek gönderilebilir. Cenaze evinden yemek çıkması

272 Olrik 2003:181

273 Örnek 2000b: 148

274 Voegelin 1972:949

275 Örnek 1979:78

276 Örnek 2000b: 126

277 Gönüllü 1986c:34

278 Yalman 2000,11:422

çekilen yasın azaldığını evin günlük hayata dönmeye başladığını da gösterdiği düşünülebilir.[279]

Cenaze evinde mevlit okutulması oldukça yagındır. Mevlit yapılırken yemek de dağıtılır. Mevlit okuma geçiş törenlerinin hemen hemen tamamında görülen bir uygulamadır. Sünnet töreni, evlilik töreni, gelinin ertesi günü, hacca gitme ve ölüm törenlerinde mevlit okutulmaktadır. Böylece insan hayatında dönüm noktası sayılabilecek bu anların güzel bir şekilde geçebilmesi için dinî uygulamalardan faydalanılmaktadır. Geçiş törenlerinde düzenlenen bu mevlit programlan büyük ölçüde birbirine benzese de aralarında bazı farkların olduğu görülmektedir. Mevlit programlarında okunan dua toplanma amacına göre değişmektedir. [280] Örneğin evlilik törenlerinde okunan mevlitlerde ise ortama neşe katmak için çeşitli fıkralar anlatılmakta misafirlerin hoşça vakit geçirmesine çalışılmaktadır.

Cenaze evinde yemek yapma Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde bir zorunluluktur. Bu uygulamanın gerisinde "ölü aşı yapmayanın ölü başını yer" inancı vardır.[281] Eski Türklerde ölen kişinin ruhunu rahatlatmak, onu memnun etmek, ondan gelebilecek tehlikeleri uzaklaştırmak için bizzat ölen kişinin kendisine aş veriliyordu. Ölen kişi defnedilirken mezara yiyecek ve içecek koyma geleneği, daha sonraki dönemlerde, yerini, insanların gelişmesine bağlı olarak defin sırasında ve anma günlerinde arkada kalanlara hayvan kesip, ziyafet vermeye, yedirmeye bırakmıştır.[282]

Eski Türklerde de ölen kişinin onuruna yemek verildiği görülmektedir. Kırgızlarda ölen sultanın onurlandırılması için yüz atla bin koyun kesilmiştir.[283] Beltirlerde birinci ölü aşı definin üçüncü günü verilir. Hazırlanan

279 Bkz. Jeay 2000:833

280 doğaner 2006 s259

281 Yalman 2000, 11:420

282 Aça 1999:27; bkz.Gönüllü 1986a:8

283 Roux 1999:276

yemeklerin yarısını ölünün ruhu için ateş ruhuna kurban ederler.[284] Kazaklarda ise dua okunduktan sonra ölenin ruhuna beyaz bir at kurban edilir ve eti daha önce hazırlanmış yemeklerle birlikte yenirdi.[285] Eski Türklerde ölülere kurban takdim etmenin iki amacı vardır. Bunlardan birisi ölüden gelecek zararlardan kurtulmak, diğeri ölümden sonraki hayatında ölüye lüzumlu şeyleri göndermektir[286].

Yog kelimesi "aş" ve "matem" anlamında kullanılmıştır. Divanü Lûgat-it-Türk'te "yog" matem, yas; ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek, şeklinde açıklanmaktadır[287]. Uygur Türkçesinde yog kavramı ölü yemeği, matem-yas anlamında kullanılmıştır.[288] Görüldüğü gibi cenaze töreniyle, törende verilen aş arasında çok yakın bir anlam ilişkisi vardır. Aş verilen yere de aş töreni kadar önem verilmektedir. W.Radloff, Kül Tegin ve Bilge Hakanlar için dikilen anıtların bulunduğu sahanın defin yeri olmayıp yog / aş töreninin yapıldığı yerler olabileceğini öne sürmüştür. İnan da bunun doğru olabileceğini benzer uygulamanın Kazaklarda da görülen bir gelenek olduğunu belirtmiştir.[289] Kırgızlarda da aşın düzenleneceği yerin gelen konukların atlarının otlayabileceği, suyun bol olduğu ve aş toyu[290] sırasında düzenlenecek olan yarışların yapılabileceği uygun bir yer olmasına dikkat edilir.

Yog töreni yapılmasındaki nedenlerden birisi ölen kişinin yaşayanları olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçmektir. Nitekim Altay dağlarının ormanlarında iptidaî yaşayan şamanistler bu gün bile bu yog ayininde ölüye "ye-iç bize ve hayvanlarımıza dokunma" diye hitap ederler ve ölünün bu

284 İnan 2000:189

285 Bacon t.y:56

286 Şeşen 1975:127

287 İnan 2000:192

288 bkz.Gönüllü 1986a:8

289 İnan 2000:194

290 Aça 1999:27

törenlerde hazır bulunduğuna inanırlar.[291] Yog aşı vermek toplum için son derece önemlidir. Fakir dahi olsa aş vermeyenler ayıplanmıştır.[292]

Ölen kişiye saygı ifadesi olarak yog törenine katılmayanlar ayıplanmış hatta düşman olarak görülmüşlerdir. Han Kökütey'in aşına çağrılıp da gelmeyenleri, Han Kökütey'in oğlu tehdit etmiştir.[293] Kazak ve Kırgız Türkleri'nde de aş toyu ya da yıl dönümü anma törenlerine davet edilmesine ve sağlık gibi önemli bir mazereti olmadan gelmeyenler için ölen kişinin ruhunun ondan razı olmayıp onu kollamayacağına, işinin rast gitmeyeceğine inanılmıştır.[294]

Tuva ailelerinde merhum yerinden kaldırılana kadar onun yakın akrabaları, özellikle de saçlarını açık bırakmış kadınlar ağlar, ağıt yakarlar. Genellikle, yas merasiminde saç yolmak, yüz yırtmak kendine vurmak gibi hareketler bazı halkların, aym zamanda hakkında konuşulan Türk boylarının eski geleneklerindendir. Bu hareketlerin hepsi eski inanç ve itikâdlara dayanmaktadır. "Kitab-i Dede Korkut" gibi îslâmdan önceki eski Oğuz destanlarında saç yolmak, yüz yırtmak gibi hareketlerle sık sık karşılaşıyoruz: "*Al yanağm tartdı, qarğukibi qara saçını yoldı. Ağlayıbanı sıqlayıbanı evine geldi.*"[295]

Azerbaycan Türklerinin bazı ağıtlarında saç yolma geleneğinin izleriyle karşılaşmaktayız:

Ana olsa, ağlardı,
Bacı sine dağlardı.
Keserdi saç birçeyin,
Cenazeye bağlardı.

291 înan 1968:465
292 Aça 1999:28
293 İnan 2000:195
294 Aça 1999:28
295 Yoloğlu, 1999:146-147.

Veya:
Göyde geden sonalar,
Birbirine yanalar.
Nale çeker, saç yolar
Oğlu ölmüş analar[296]

Yas merasimlerinde müzik enstrümanlarında çalıp okumak, ağıt yakmak, destanlardan bölüm söylemek eski Türk geleneklerindendir. Öyle ki cenaze kaldırıldığında Tuva ağıt yakanları "kıska ırlar" türünden ağıtlar yakarlardı:

Öze beerqe baza konçuq,	Böyümek de pisdir: özgesine verecekler.
Öske kijee berip-leter.	Ölmek de pisdir: yad torpağa gömecekler
Ölü birqe baza konçuq,	Büyümekte kötüdür: yabancıya varacaksın,
Öske çerqe xööp-le kaar. [297]	Ölmekte kötüdür: toprağa gömüleceksin

4.3.5.1.1. Üçüncü Gün

Türk boylarının bazılarında ölen kişinin toprağa verilmesinden sonra geçen 3. günde mezarlık ziyaret edilir, yiyecek götürülüp katılanlara ve ölünün ruhuna ikram edilir. Yakut Türkleri'nde ve Altay Türkleri'nde bu ritüel karşımıza çıkmaktadır. Altay Türkleri'nde sadece çocukların veya çocuk yaşta ölenlerin yani Büluğ çağına ermemiş çocuklar için üç, yedi ve kırkıncı günleri yapılmaz. Ölen kişinin ölümünden sonraki üç, yedi ve kırkıncı günleri önemlidir. Ölünün ilk üç gün boyunca evinin ve yakınlarının etrafında dolaştığına, kırkıncı gününe kadar ise bu dünyada yaşadığı hayatı yeniden yaşadığına inanılır. Bu süre içinde dünyada kalmaması gereken kıl, tırnak gibi eşyalarını toplar. Bu günlerde "tögü" (bk. çalışmanın yedinci gün maddesi, *tögü* orada açıklanmıştır.) yapılıp dağıtılır.[298] Sagaylar 3. gün şaman yönetiminde ölenin akrabaları ile bir araya gelerek konuşma töreni

296 Yoloğlu, 1999:148-149.

297 Yoloğlu, 1999:148-149

298 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

yaparlar. Bu tören 3. 4. 20. ve 40. günde de yapılmakatadır. Bu törene ölen kişinin “sürnü”, “kut” yani ruhunun geldiğine inanmaktadırlar.

Ölünün üçüncü gününde yapılan uygulamaların ruhla ilgili inançlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim Kazak, Kırgız ve diğer Türk topluluklarında, kişinin canının ölümden ancak üç gün sonra çadırın ya da evin tepesinden çıkıp gittiğine inanılmaktadır. Bu inançtaki Türkler bir araya gelerek ölüyü yâd etmişlerdir.[299]

Tatar Türkleri’nde İlk aş, Tatarlarda definden üç gün sonra verilir. Sonra da yedinci, kırkıncı günlerinde ve yıl dönümünde uygulanır. Elli ikinci gününde sadaka verilir. Çünkü o gün, ölünün etleri kemiklerinden ayrılır ve ölü, kabir azabı çekermiş. Aş’a, ölen kadın ise kadınlar, erkek ise erkekler çağırılır. Sofraya *tokmaçlı aş, bal eş*, et ve çay konulur. Çaya özel olarak *'alebâ* hazırlanır:[300]

4.3.5.1.2. Yedinci Gün

“Ölünün yedisi” de denilen bu günde mevlit okutulur. Daha önceleri ölü helvası ve yemeği yedisinde yapılmaktaydı. Ancak cenaze törenine uzak yerden gelen kişilerin bir an önce ayrılmak zorunda kalması ve çalıştığı iş yerinden uzun süre izin alamama gibi nedenlerle ölünün helvası ve yemeği üçüncü günde yapılmaya başlanmıştır. Cenaze evinde de yas genellikle 7 gün sürmektedir. 7 gün boyunca cenaze evinde Kur’an okunmakta ölen kişi için dualar edilmektedir.[301]

Elbeyli Türkmenlerinde yedi gün sonra ölünün canı için tuz dağıtılır.[302] Bulgar Dağı’nda yaşayan Yörükler arasında ölünün canı için yedi gün sonra çörek dağıtmak, helva dökmek âdettir.

---

299 Aça 1999:26

300 Zarifova Çetin, 2009:129.

301 Doğaner 2006:261

302 Yalman 2000, 1:31

Beltirlerde matem alâmeti olarak ölen kişinin karısının saçları dağıtılır ve saçının yarısından aşağısı kesilir. Dul kadın ancak ölünün yedisinden sonra saçlarını örebilir. Ölen kişinin karısı ve çocukları ölünün yedisini verinceye kadar ciğer yemezler. [303] Ciğer yenirse ölünün ciğerlerinin rahatsız olacağına inanırlar. Benzer inanç Kırgız-Kazak ailelerinde de vardır.

Yedinci günde yapılan uygulamaların da ölen kişinin ruhuyla yakından ilişkisi vardır. Nitekim Kazak ve Kırgız Türkleri ölenin ruhunun ölümün yedinci gününde kendi çadırının tepesine ilk kez döndüğüne inanmışlar ve bundan dolayı da ölüyü yâd ederek ölünün yedisini geçirme geleneğini oluşturmuşlardır.[304]

Altay Türkleri'nde yedi ve kırkıncı günlerde mezar başına yiyecek götürülüp saçı yapılır. Mezara ancak gündüz gidilir. Bazen de mezara gidilmez çaçılgı veya tögü adı verilen saçılar yapılır kırkıncı günden sonra ev alaslanıp temizlenir.[305] Tögü; Ölü yemeği, Ölen kişinin ruhunun ölümden sonra üç, yedi ve kırkıncı günlerde evine geldiğine inanılır. Bunun için yemekler hazırlanır. Yemek hazırlanırken aşırıya ve gösterişe kaçılmaz. Böyle yapılırsa şeytanın sevineceğine inanılır. *Tögü* kesilen koyunun *töñmögi* adı verilen bütün etleri ve kaburgalarından alınan etlerin yağla birlikte pişirilmesi ve pişen etler üç parçaya ayrılıp tuzlamadan *köçö* adı verilen çorbası yapılırak tamamlanır. Nihayet bu çorba elin tersiyle saçılır. Bu saçı insanların ayak basmadığı yerlerde ve gün batısından başlayarak yapılır. Saçının yapılma amacı ölen kişinin ruhunun dünyayla irtibatının kesilmesi amacıyla yapılır. Saçı yapılırken mümkün olduğu kadar sesiz ve hareketsiz olmak gerekir. Saçı yapıldıktan sonra insanlara yapılan et yemeği ve çorba ikram edilerek onların doymaları sağlanır.

303 İnan 2000:187; Örnek 1979: 38

304 Aça 1999:26

305 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

4.3.5.1.3. Kırkıncı Gün

"Ölünün kırkı" da denilen bu günde ölen kişinin burnunun düştüğüne inanılır. Ölümün kırkıncı gününde kadınlar arasında yasin-i şerif ya da mevlit okutulur. Mevlitte, gelen misafirlere lokum ve bisküvi dağıtılır, limonata ikram edilir. Yemekli mevlit okutulacaksa mevlide erkekler de katılır. Mevlit okunduktan sonra ölen kişinin günahlarının affedilmesi için dua edilir. Okutulan mevlit ya da yasin ölen kişinin ruhuna bağışlanır. Erkekler de câmide ölen kişi için bu günde yasin okutabilmektedir.[306]

Binboğa dolaylarında yaşayan Türkmenlerde ölü çıkan evde kırk gün sonra ölen kişi adına "can aşı" adı verilen bir ziyafet vermek yaygın âdetlerdendir.[307] Birçok kimse kırkıncı günden sonra yastan çıkmaktadır.[308]

Kıkıncı günündeki uygulamaların ölen kişinin cesedinin durumuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Nitekim Kazak ve Kırgız Türklerince, ölen kişinin cesedi, ölümün kırkıncı gününe kadar mezarda bozulmadan durur ve ancak kırk birinci günden itibaren bozulmaya başlar. Bundan dolayı da Türkler ölümün kırkıncı gününe önem vermişlerdir.[309]

Altay Türkleri'nde kırkıncı güne kadar insanın süne'sinin öldüğünü anlamadığına inanılır. Kırkıncı günün sonunda ruhun serçeye dönüşerek bir sazın başına konduğuna inanılır. Sazın eğilmediğini gören ruh ancak o zaman öldüğünü anlayıp ağlar.[310] Bu günlerde de yine "tögü" adı verilen ölü yemeği yapılıp dağıtılır. Yiyecekler mezar başına götürülüp saçı yapılır. Mezara ancak gündüz gidilir. Bazen de mezara gidilmez *çaçılgı* veya *tögü* adı verilen saçılar yapılır kırkıncı günden sonra ev alaslanıp temizlenir.

306 Doğaner 2006 s. 263

307 Yalman 2000, 11:381

308 Ersoy 2002:99

309 Aça 1999:26

310 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

4.3.5.1.4. Elli İkinci Gün

Ölümün gerçekleştiği günden elli iki gün sonra ölen kişinin etiyle kemiklerinin birbirinden ayrıldığına inanılır. Bu geçişin ölen kişiye acı vermemesi ve kolay olması için yaşayanlara bazı sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukların başında ölen kişi için dua okumak gelmektedir. Bundan dolayı da ölümün gerçekleşmesinden elli iki gün sonra mevlit okutulur. Kırkıncı günde olduğu gibi okunan dualar ölen kişinin ruhuna bağışlanır. Okunan mevlidi erkekler ve kadınlar dinler.[311]

4.3.5.1.5. Yıl Dönümü (Sene-i Devriye)

Ölüm yıl dönümüne "senesi" de denilmektedir. Ölümün gerçekleşmesinden bir yıl sonra, yıl dönümünde kadınlar arasında mevlit ya da yasin okutulur. Ölen kişinin hayrına şeker, lokum, bisküvi dağıtılır. Yapılan bu törene erkekler genellikle katılmaz.[312] Mevlidin yemekli yapılması durumunda erkekler de katılır. Yıl dönümünde yapılan bu tören ileriki yıllarda da devam eder.

Ölüm yıl dönümleri bazı Türk grupları arasında çeşitli şekillerde gerçekleştirilmektedir. Kandıra'nın Antaplı Köyü'ndeki Manav Türkmenlerinde ölüm olayının sene-i devriyesinde mevlit, şerbet içmekle başlar, yıl çöreği denilen küçük ekmekler yapılır evlere dağıtılır.[313] Elbeyli Türkmenleri'nde ölünün yıl dönümünde kurban kesmek âdettir.[314]

Milletlerin tarihinde önemli yeri olan, önemli bir buluş yapan, yaşarken insanların gönlünde yer eden kişiler için her yıl "anma günü" düzenlenmektedir. Bunların bir kısmı resmî tören şeklinde olmakta, törenlerin bir kısmını da demek, vakıf gibi sivil toplum örgütleri düzenlemektedir. Sivil toplum örgütlerinin, halkın da büyük hassasiyet gösterdiği törenlerden ilk akla

311 Doğaner 2006 s.262

312 Doğaner 2006 s.263

313 Altun 2004:345

314 Yalman 2000,1:31

geleni “10 Kasım Atatürk’ü Anma Günü”dür. Atatürk’ün hayata gözlerini yumduğu saat olan 9.05’te bayraklar yarıya indirilir, bir dakika saygı duruşunda bulunulur. Her okulda bu amaçla anma programı düzenlenir.

Altay Türklerinde ölümden bir yıl sonra hayvanlar boğazlanır, böylece ziyafet günü hazırlanır, dualar ve yarışlarla bir anma töreni düzenlenmektedir.[315] Beltirlerde ölümün yıl dönümü münasebetiyle mezarlıkta büyük bir aş töreni yapılır. Mezarın üzerine yemek ve içkiler korlar, kendileri de yiyip içerler.[316]

Ölümün yıl dönümünde yapılan uygulamaların ölen kişinin ruhuyla ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim eski Türkler ölen kişinin cesedinin yıl dönümünde tamamen çürüdüğüne ve ruhunun ancak bir yılın sonunda bu dünyayla ilişkisini tamamen kesip öte âlemdeki gerçek hayatına başladığına inanmaktaydı.[317] Bu inançla da yıl dönümünde yapılanlar daha çok eğlenme merkezlidir. Kazak ve Kırgız Türklerinde âşıklar üstünlük gösterme, eğlenme gibi amaçlarla atışmalar düzenlemektedir.[318]

Kazak Türkleri’nde “As beriw” (Ölü aşı) Yemek vermenin belli bir vakti yoktur. Yıl dönümü, 40. günü gibi günlerde verilebileceği gibi, herkesin kendi durumuna göre, dünyadan geçen ana-babasının ruhu için istediği zaman yemek vermesi uygundur. Çocuklar zenginse yemeği toy şeklinde yaparlar. Geleneklere göre ölenler için her yıl Ramazan ayında sadaka verilir. Ramazan ve kurban bayramlarında kurban kesilir. Ramazanın son gününe “şek” denilir ve ruhlar için hamurdan *kırk şelpek* ismi verilen lokma yapılır ve Kur’an okunarak onlara bağışlanır. “Ölü razı olmadan, yaşayanlar zengin olmaz” atasözü ölü için verilen yemeklerin önemini anlatmaktadır.[319]

315 Roux 1999:198

316 İnan 2000:190

317 Aça 1999:26, 27, 29

318 Aça 1999:28, 29

319 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 227.

Ölüm hâdisesinin son safhasını oluşturan yıl dönümünde ölen kişinin yakınları yasa son verirler. Ölen kişinin eşi artık başka biriyle evlenebilir. Bu günde büyük bir aş toyu düzenlenir. Kazaklarda bu günde et, pilav yenir; kımızlar içilir. Ölen kişinin atı ve başka diğer hayvanlar, yıl dönümünde aş için kesilerek aş toyuna gelenlere ikram edilir. At yarışları düzenlenir. Yarışlarda birinci gelene ölen kişinin akrabaları tarafından çeşitli hediyeler verilir. Güreşler yapılır. Ölen kişinin evinde duvara asılı matem alâmetlerinin hepsi kaldırılır.[320] Dede Korkut Hikâyerinin "Usun Koca-oğlu Segrek Boyunu İfade Eder" hikâyesinde kardeşini kurtarmaya giden Segrek, eşiyle vedalaşırken geri dönmediği takdirde aygır atının kesilerek aşının verilmesini ister.[321]

Aş toyunun süresi ölen kişinin sosyal ve ekonomik statüsüne göre değişmektedir. Bu bağlamda Kazak ve Kırgız Türkleri arasında bir iki gün süren aşların yanı sıra bir haftaya kadar devam eden toylarla da karşılaşmak mümkündür. Zaten günümüzde de aş toyunu ekonomik durumu iyi olan yakınları erkek ve halk arasında önde gelen ölüler için düzenlemektedirler. Yoksul ya da sıradan insanlar belirli günlerde helva ya da sadaka dağıtmaya başlamışlardır.[322]

4.3.6. Ölen Kişinin Eşyalarıyla İlgili Uygulamalar

Anadolu'da ölen kişilerin eşyaları ile ilgili uygulamlar genellikle aynıdır. Ya hatıra olarak saklanır veya fakir fukaraya verilir, evinde halı kilim var ise aynen tabutun üzerine örtülen örtü gibi camiye verilir. Altay Türkleri ise ölüden kalan eşyalardan çekinmekteydiler. Altay Türkleri bu eşyalarda uzak durmaya çalışırlardı.[323] Kırgız Türkleri'nde ölünün vasiyeti üzerine eşyaları değerlendirilir. Ya dağıtılır veya kardeşler arasında pay edilir. Vasiyete oldukça önem verilmekte, hatta bunu gerçekleştirmeyi bir görev olarak görmektedirler.

320 Görkem 2001:52; Açа 1999:27, 28

321 Gökyay 2002:128

322 Açа 1999:30, 31

323 Roux 1999:173

Ölünün kıyafetlerine *"soyka"* adı verilir.[324] Evde ölen kişiye ait kıyafet saklanmaz hepsi, fakir olan dindar kişilere ölen kişinin hayrına dağıtılır. Ölen kişinin kıyafetini giyen kişilerin ömrünün uzayacağına inanılır. Kıyafetleri sağken verilirse fakirlerin gönül rahatlığı içinde giyeceği düşünülür ve bir kişinin ölmeden önce fazla kıyafetlerini dağıtması tavsiye edilir. Günümüzde ölen kişinin kıyafetini giyenler neredeyse kalmamıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde görülen inanca göre, ölen kişinin dönüp gelerek eşyasını kullanacak olanlara zarar vermesini önleme tedbiri olarak kıyafetine su serpilmekte, yıkanmakta ya da dışarıda ayazlandırılarak arındırılmaktadır.[325]

Bazen ölenin eşyaları evde uğur olarak saklansın diye alınmakatdır. Buna "teberik" denilmektedir. Bu kelime "mübârek sayma, uğur sayma" anlamlarına gelen Arapça "teberrük" kelimesinin değiştirilmiş hâlidir.[326] Bu eşyalar kullanılırken "rahmetlinin hatırası" denilerek ölen kişi anılır. Saklanan bu hatıralar eskiyip kullanılamaz duruma gelse bile atılmaz. Kaybedilirse de bulunması için herkes seferber olur. Bazen de yaşlı kişi ölmeden önce tespih, tülbent gibi eşyalarının öldükten sonra kimin olacağını vasiyet eder. Örnek'e göre ölen kişinin eşyalarını başkalarına vermenin yüzeydeki nedeni "hayır yapma" iken temeldeki neden "ölenin geri geleceği korkusu"dur.[327] Bulgar Dağı'nda yaşayan Yörükler arasında, ölünün üstünden çıkanları fakirlere dağıtmak iyi sayılır.[328]

4.3.7. Ağıt Söyleme, Yas Tutma Ritüeli

Halk edebiyatı ürünlerinden biri olan ağıtlardan, diğer türler gibi, içerisinde icra edildiği topluluğun yaşama biçimlerini, ortak değerlerini, dünyayı ve evreni nasıl algılayıp yorumladıklarını anlamak mümkündür.[329] Bu bakımdan ağıtların icra ortamında derlenmesi, tasnif edilmesi, incelenmesi

324 "soyka" çevrimiçi http://www.tdk.gov.tr/ 17.08.2012

325 Boratav 1999:200

326 Develliođlu 1993:1047

327 Örnek 1979:75

328 Yalman 2000, 1:278

329 Örnek 2000a:30

halkbilimi açısından son derece önemlidir. Düğün töreninde nasıl ki gelen misafirlerden eğlenmesi, düğüne neşe katması bekleniyorsa cenazeye gelenlerden de ölen için üzüldüğünü, yas tuttuğunu göstermesi hatta bunun için de ağlayıp ağıt söylemesi istenir. Her şeyin yerli yerinde anlatılmasını salık veren deyim, "düğün evinde oynanır, cenaze evinde ağlanır," deyimi bunu en güzel şekilde ifade etmektedir.

Ağıtlar ölen bir insan ya da çok sevilen bir hayvan, bitki ardından söylenir. Askere gidenler, gelin giden kızlar ya da sürgüne giden bir kişi ardından da söylenebilmektedir. Çeşitli felâketler, kaza, hastalık, ayrılık gibi konularla ilgili ağıtlar da vardır.[330] Fakat ağıtlarda daha çok ölüm teması işlenmiştir. Nitekim Görkem'in Çukurova ağıtlarından 150 örneği incelediği eserinde ağıtların %80'i aşan bir oranda ölüm, çok az oranlarda da diğer temaları işlediği tespit edilmiştir.[331]

Ağıtlarda konu olarak kendisine ağıt yakılan kişinin özellikleri, yaptığı işler bu kişiyle kalanların anıları, kalanların çektiği acı, düştüğü kötü durum, ağıda konu olan olayın nasıl geçtiği anlatılır.[332] Ölen kişi yaşadığı sürece mutlu olmamış ise çektiği acıları; bahtından gülmüş, varlıklı bir kişi ise malı, mülkü, etrafına yaptığı iyilikler anlatılır.[333] Osmaniye ağıtlarında öldürülen kişilerin ardından bile kan davası gütmeyi, düşmanlık beslemeyi körükleyici ifadelere, Allah'a isyan niteliği taşıyan sözlere yer verilmez.[334]

Türk Dünyası'nda ölüm sonrasında yani ölüm haberinin alındığı andan itibaren her an Ağıt söylenebilmektedir. Bu tür Türk dünyasında dün ve bu gün farklı adlar almış olan ağıt yaygın olarak görülmektedir. Ağıt ölüm anının gerçekleşmesinden önce başlar, yani ölünün nekahât döneminde son anlarında başlar ölüm anının gerçekleşmesinden sonra yapılan 3, 7, 40, 52 ve sene-i devriyelerinde de törenlere katılanlar tarafından söylenebilir.

330 Şimşek 1993:11; Görkem 2001

331 Görkem 2001

332 Propp 1998:54; Görkem 2001:10

333 Boratav 1999:198

334 Erkoçak 1995b:407-410

Aladağ civarında yaşayan Türkmenlerde de ölen kişiye ağıt okumanın kadınların görevleri arasında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.[335] Erkekler de ağıt yakmakla birlikte kadınlarla bir arada, ölen kişinin başında, ağıt yakmazlar, başka bir zamanda yakarlar. Ağıt söyleyicileri ölen kişinin yakınları (eşi, çocukları, anne ve babası, kardeşleri, halası vs.) olabildiği gibi ağıt söylemeyi para karşılığında yapanlar da olabilmektedir.[336] Reinhard da güney Türk ağıtları üzerine yazdığı makalede ağıt söyleyicilerin çoğunlukla kadınlar olduğunu, ağıtın ölü henüz evindeki döşekte yatarken ve daha sonra mezara götürülürken söylendiğini ifade etmiştir.[337]

Ağıtçı kadınlar bu elbiseleri birer birer ellerine alarak ağıt okur, çevredeki kadınlar da ağlaşırlar.[338] Ağıt söylenirken ölen kişinin kıyafetlerinin kullanılmasında, kıyafetler sanki sahiplerinin yerini almıştır.[339] Ağıt söylenirken törendeki diğer kişiler de ağıtın nakarat kısmında ağıtçıya iştirak ederler.[340] Uygur Türklerinde ağıt söyleyiciler çoğunlukla yaşlı kadınlardır. Yas tutan aile ağıtçı kadınları davet eder. Ağıt söyleyen kadınlara toplum değer verir. Ölen kişinin saygıdeğer bir kişi oluşu ve genç yaşta beklenmedik bir şekilde ölmesi ağıt söylenen gün sayısının fazlalaşmasına neden olur.[341]

Tatar Türkleri'nde ölünün ardından yas tutulurken, *Âlbâ,* galiba eskiden yas tatlısı olarak geniş kullanılmış. Çünkü Tatarlarda "Âlbânne aşarmın âle!" ("Elbeni yerim!") gibi deyim de vardır. Bu deyim, "Senden fazla yaşarım, senin öldüğünü görürüm," anlamına gelir ve genelde birini kızdırmak için söylenir.[342] Ayrıca *âlbâ,* cenaze toprağa verildiği gün de yapılır ve bazı Kereşin köylerinde mendile sarılıp ölenin koltuk altına konur.[343] Ölen kimsenin üçüncü ve yedinci günlerinde *koymak* pişirip sınarlar. *Koymak* güzel

335 Yalman 2000, 11:120

336 Şimşek 1993:13

337 Reinhard 1974:192, 193

338 Yalman 2000,11:382

339 Boratav 1999:199

340 Görkem 2001:10

341 Rahman 1987:315

342 Raufa Urazmanova, a.g.e, s. 121.

343 Tatar: a.g.e, s. 367.

pişmişse, ölenin ruhu memnun kalmış demektir. İyi pişmemişse "Ölen memnun değil," anlamına gelir. *Koymakta* uygulanan bu geleneğe, halk arasında *çâpâk* derler.[344] *Koymakta* sınama âdeti, yukarıda açıkladığımız gibi düğünden sonra uygulanan gelenekler içinde de vardır.

Ayrıca Kazak türkleri'nde ağıt söyleme geleneği de bulunmaktadır. Kazak Türkleri ölümden sonra *estirtüv* adını verdikleri türleri icra etmektedirler. Ağıt için *jogtaw*, *dawıs* kelimeleri kullanılmaktadır. Ataerkil kavmin toplumsal yaşayışı ve adetleri, ölüye saygı göstermekle ilgili gelenekleri *koştasuv*, *estirtüv*, *joktav* (ağıt), ağlama, hürmet göstererek gömme, mezarın başına bir işaret koyma, yemek verme, hayvan kesme gibi geleneklerin hepsinin eski Saka ve Hun halklarından kaldığını ve bunlardan da Kazak, Kırgız halkına kadar devam ettiğini söylemektedir.[345] Eski gelenekler boyunca bu söylemiş olduğumuz âdetlerin hepsi de şiir (ezgili) şeklinde uygulanmaktadır.[346] Kazak halk şiirinde gelenek göreneklе ilgili oluşan öleŋ-jırların büyük bir kısmı üzüntü-kederli şiirlerdir. Bu öleŋ-jırları bazen üzüntü-keder *öleŋleri* bazen de cenaze *öleŋ-jırları* diye adlandırılmaktadır.[347] Bu öleŋ-jırlar eski zamanlardan beri söylenmektedir. Bunlar söyleniş maksatlarına göre iki kısma ayrılırlar. Birincisi genellikle bunlar bir kişi öldüğü vakit ikincisi de doğulan yer, vatan ile veda anında söylenmektedir. Eski zamanlarda, yakını ölen kişilere bu haber türkü şeklinde, üstü kapalı olarak ve misallerle verilirdi. Estirtüv denk gelinen yerde çarçabuk bir şekilde söylenmemektedir. Bazen haber verilen kişinin haleti ruhiyesine bakılarak uygun bir anını gözetip söylenmektedir. Yakınının öldüğünü işiten kişi de kederlenip buna karşılık olarak joktav (ağıt) söylemektedir. Yakınını kaybettiğiyle ilgili, onsuz hayatın nasıl olacağıyla ilgili, o kişinin yaptığı güzel işlerle ilgili olarak kaygılı ve zarlı bir ruh haliyle

344 Zarifova Çetin, 2009:129.

345 Alkey Marğulan, Şokan Jane Manas, Jazuvşı Baspası, Almatı 1971, s. 257.

346 Abilov-Salmanov, a.g.e, s. 149.

347 B. Vahatov, Kazaktıŋ Halık Ölenderi, Ğılım Baspası, Almatı 1974, s. 288; Avelbek Koŋıratbayev, Kazak Folklorunun Tariyhı, Ana Tili Baspası, Almatı 1991, s. 288.

ezgili bir şekilde söylenir.[348] Aşağıda Kazak Türkleri'ne ait bir ağıt örneği görülmektedir

Kırgız Türkleri'nde günümüzde bu uygulama şu şekilde yapılmaktadır. Ölü evine yaklaşıldığında (yaklaşık 15-20 metre kala) erkekler ağlamaya başlarlar. Gelenler cenaze evinin önünde toplanır. Ölenin erkek çocukları dışarıda ağlarlar. Ölünün birinci derecede erkek yakınları bellerine bir kuşak sararlar. Diğer taraftan kadınlar özelikle ölenin eşi ve kızları, gelinleri evin içinde ağlarlar. Dışarıdan gelen kadınlar da ölenin eşinin ve kızlarının bulunduğu odaya alınır. Kadınların ağlamasındaki fark ağıt yakmasıdır. Ağıt yakmaya Kırgızcada "*koşok koşuu*" denilmektedir.[349] Koşok koşuu ölenin eşi ve kızları yakın akrabaları olan kadınların ölü arkasından yaptığı ağıttır. Bu uygulama çok eskiden gelmiş olup ağıt yakan kişi ölen kişinin hayattayken yaptığı işleri, halkına ettiği hizmetlerini, meziyetlerini, güzel taraflarını, kişiliğini belirterek onu över. Ayrıca ölümünden dolayı duyulan üzüntü çekilen acı da dile getirilir. Yakılan ağıt ölen kişiye karşı olan saygının, sevginin ve yakınlığın belirtisi olarak bilinir. Ağıtlar melodik bir tarzda söylenerek hem söyleyenleri hem de dinleyenleri ağlatmaya sebep olmaktadır. Bu ritüel sadece kadınlara has bir uygulama olup erkekler için söz konusu değildir.[350]

Altay Türkleri'nde ölen kişinin ardından bir yıl yas süresi bulunmaktadır. Bu süre zarfında Ölen kişinin giyimi ve kullandığı eşyaları evden çıkarılıp *çibi* ağacına asılır. Bazı eşyaları insanlara dağıtılır veya yakılır. Eşi ölen kişi bir yıl boyunca evlenmez, avlanmaz, düzenlenen ayin ve törenlere katılmaz, ardıç ağacı koparmaz, *kıyra* bağlamaz. İnsanın ölümü öbür dünyadaki ölmüş yakınları için sevinç kaynağıdır.[351]

348 Kazak Halkının Salt-Destürleri, s. 99-100.

349 Cusupov, Kırgızdar, c. II, s. 539.

350 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006,s.62-63.

351 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan cenaze törenlerinde basmakalıp el kol hareketleri yapılarak ölüye yas tutulduğu ve saygı gösterildiği görülür.[352] Ağıt söyleyen kişiler de aynı şekilde dizlerine vururlar, saçlarını yolarlar, döşlerini döverler ve yüzlerini tırnaklarıyla çizerlerdi. Önceleri hemen her cenaze töreninde görülen bu basmakalıp hareketler günümüzde neredeyse kalmamıştır Bu uygulamalara eski Türklerde rastlanmaktadır.[353] Göktürkler ölüyü çadırın içinde, otlar üzerinde yatırırlar, oğulları, torunları, erkek-kadın akrabaları, atlar ve koyunlar keserek çadırın önünde durur, bıçakla yüzlerini keser, kanlı göz yaşları akıtarak ağlarlardı. Törenin bu kısmını yedi defa tekrar ederlerdi. Defnedileceği günde de orada bulunanlar yüzlerini keserek ağlar ve kanlı gözyaşı dökerlerdi. Yüzünü kesip kanlı gözyaşı dökmek matemin bir gereği idi. Matem törenine katılan herkes bu şekilde davranarak yasa iştirak ettiğini belli ederdi. Kırgızistan ve Kazakistan'ın Çin'e yakın, İslâmiyet'in çok fazla etkilemediği bölgelerde matem törenine katılan kişiler, içinde ölen kişinin bulunduğu çadırın kapısının çevresinde ağlaşırlar. Çadırın etrafında dönerken ağıt söylerler, tırnaklarıyla yüzlerini çizip kanlı gözyaşı dökerler.[354] Bazı araştırmacılar Yenisey ve Orhun Âbidelerindeki ifadelerin tamamının ölenler için yazılmış bir ağıt metni olduğu görüşündedir.[355]

Kaşgarlı Mahmut'un Alper Tunga'nın yas törenini tasvirinde de herkesin yakasını yırtarak bağırdıklarına gözlerinin kapanıncaya kadar ağladıklarına dikkat çekmektedir.[356] Dede Korkut Hikâyelerinde de yas alâmeti olarak Beyrek'in annesinin tırnağıyla yüzünü parçaladığı, saçını yolduğu, kız kardeşlerinin ise ak çıkarıp kara giydikleri belirtilmektedir.[357] Kırgız-Kazaklarındaki cenaze törenlerinde yüzün tırnaklarla çizilmesi ve

352 Smith 1972:166

353 Görkem 2001:35-62.

354 Diyarbekirli 1999:796, 799

355 Görkem 2001:37

356 Ersoy 2002:98

357 Binyazar 2002:165

saçların yolunması geleneği geçmişte olduğu gibi bugün de sürmektedir.[358] Matem sırasında yüz yırtma âdeti, günümüzde azalmakla birlikte Türk toplumunda eski zamanlardan bu güne kadar gelmiş bir uygulamadır. Manas Destanı'nda, Hunlarda, Göktürklerde, Dede Korkut Hikâyelerinde örneklerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu âdetin Türk Dünyasının genelinde uygulandığının görülmesi Türklerin tek bir kültür dairesi içinde bulunduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.[359]

Bulgar Dağı'ndaki Yörükler arasında, ölü gömülmeden önce başında ve gömüldükten sonra evinde ağıt yakmak âdettir. Ağıt söylenirken ağlamada genel bir usul vardır. Ağıt yakıcı kadın ağıt okur ve her solukta: Ehe...ehe...ehe...der. Onu dinleyen kadınlar bu "ehe" sözünü bir ağızdan tekrar eder ve ağlaşırlar. Söylenen ağıtları çevredekiler büyük bir saygıyla dinlerler.[360] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türmenlerde ölen kişiye ağıt yakmak Kur'an okumak kadar gerekli âdetlerdendir.[361] Osmaniye'de ise cenaze çevresinde oturan kadınlar, ağıtçı kadının ağıtlarının sonundaki 'oy' veya benzeri ünlemlere eşlik ederek ağlarlar.[362] İslâmiyet öncesi Türklerde ağlamak ölen kişiye duyulan üzüntünün bir göstergesidir.[363]

Ölen kişinin ardından hüzün dolu şiirler söylemek, ona olan özlemini, sevgisini ifade etmek, yaşarkenki davranışlarını hatırlamak insanoğlunun olduğu hemen her yerde vardır. Bu durum ilkel toplumlarda da söz konusudur.[364] Jordanes'e göre cenaze şarkısının asıl amacı ölünün eylemlerini anlatmaktır.[365]

358 Roux 1999:245

359 Uğurlu 1996:167-171

360 Yalman 2000,1:245, 250, 278

361 Yalman 2000, II: 421

362 Erkoçak 1995b:407

363 Şimşek 1993:54, 56; Görkem 2001:13

364 Örnek 2000b: 186

365 Roux 1999:265

Çukurova ağıt söyleme/yakma geleneğinin belirgin bir şekilde karşımıza çıktığı bölgelerden birisidir.[366] Ağıt söyleme, ölenlerin ardından dizleri dövme, yüzü yırtma gibi uygulamalar günümüzde oldukça azalmış, neredeyse hiç kalmamıştır.[367] Görkem, Çukurova'da ağıt söyleme töreni yapılmamasında "kitle iletişim vasıtalarının yaygınlaşması, İslâm dininin bu geleneği yasaklaması, sosyal hayata bağlı olarak insanların dünyaya bakış açılarındaki değişikliklerin rol oynamış olacağı"[368] üzerinde durmuştur.

Tekirdağ yöresinden derlenmiş bir Anadolu ağıdı:
"Annem bana çok söz söyledi
Fatma genç yaşta kara toprağı boyladı
Allahım nasıl kıydın gençliğime
Benim ölümüme bütün komşular ağladı.
Fatma birden düşüp bayıldı.
Cesedi evin önüne yayıldı.
Meryem imdat diye bağırdı.
Allahı'm nasıl kıydın gençliğime.
....
Körtüllü inim inim inledi.
Komşular mahşer gibi kaynadı.
Azrail beni basıp doğradı
Allahım nasıl kıydın gençliğime
ismim Fatma genç bir kızım.
Kalbirnden sır çıkmaz acısızım.
Ne kara imiş bu benim yazım.
Annenin babanın karalar giymesilazım
Allahım nasıl kıydın gençliğime."[369]

366 Mirzaoğlu 2001:497

367 Erkoçak 1995a:394

368 Görkem 2001:160

369 Erman ARTUN, Tekirdağ'dan Ağıt, Ninni ve Türküler, Folklora Doğru, C IV, S 44, İstanbul 1976, s.38

Yas tutma toplumda bazı işlevleri de yerine getirmektedir. "Toplumsal bir durum olan yasla ilgili âdetler; bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekeni belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırma, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir."[370] Ağıt söylemek hem söyleyiciler hem de yas tutan diğer kişiler üzerindeki acıyı hafifletme, bu kişileri teselli etme, rahatlatma işlevlerini yerine getirmektedir.[371] Ölen kişinin yakınlık derecesi, yaşı, amansız bir hastalığa yakalanmış olması ya da bir kazaya kurban gitmesi, kısaca ne şekilde öldüğü, ölen kişinin toplumsal statüsü, yaşadığı yer (kırsal kesim, şehir), genç ya da yaşlı olması kadın ya da erkek olması yasın süresini ve derinliğini etkiler.[372] Kocası ölen kadın erkekten farklı olarak uzun süre evlenemez, kocasının yasını tutar.[373] Sarı Uygurlarda yas süresi üç yıldır. Bu süre içerisinde ölünün adı söylenmez.[374]

Yas tutmanın bireysel ve toplumsal yönleri vardır. And'ın ifadesiyle, "Ölü için yas tutma aslında kişinin bir yakınını yitirmekten duyduğu özel duygular karşısında doğal bir tepki değil fakat toplumun bireye zorladığı bir ödevdir." Ağıt söyleyiciler gelenek çerçevesinde suskun duramazlar ve hislerini dışa vururlar.[375]

Güneydeki Türkmenler, genç ölmüş bir adamı gömdükten sonra, onun atını süslerler ve ölünün üstünden çıkarılan elbiseyi bir ağaca giydirirler. Köyün kadınları donatılmış bu at ve giydirilmiş ağacın karşısına geçerek ağıtlar okur ve ağlarlar.[376] Nurhak Dağı çevresinde yaşayan Türkmenlerde matem amacıyla atların kuyruğu kesilir. Ayrıca bir kişi genç yaşta ölmüşse ve cesursa, yakın akrabalarından bir genç kadın veya karısı kimseye

370 Örnek 1979:81 ve 2000a:222

371 Erkoçak 1995b:427, 428

372 Örnek 1979:82 ve 2000a:223; Altun 2004:354

373 Örnek 1974:401

374 İnan 2000:188

375 And 1975:2

376 Yalman 2000,1:61

söylemeden atın kuyruğundan bir parça keser ve bu kılları yakar.[377] Ölen kişinin atının kuyruğunun kesilmesi Hunlar devrinden gelen bir gelenektir. Selçuklular'da Sultan Melikşah'ın oğlu Dâvud'un cenaze töreni için gelen Türkler atlarının kuyruklarını kesmişler, eyerlerini ters çevirmişler, eyerlerinin üzerine kara örtü örtmüşlerdir. Ayrıca, saçlarını kesmişler, atlarının alınlarını çizmişlerdir.[378] Osmanlılarda aynı gelenek sürdürülmüştür. Yavuz Selim'in ağabeyi Ahmet Bey'in oğlu Süleyman Bey genç yaşta ölünce atının kuyrukları kesilmiş, eyerleri ters çevrilmiş, kırılmış olan yayları ile sarığı da tabutun üzerine konmuştur.[379] Nurhak Dağı'nda kahraman bir genç ölürse eşeğinin üstüne, üzerinden çıkanlar yükletilir, oba oba gezdirilir. Bunu gören kadınlar da ölen kişi için ağıt söyler. Benzer şekilde Gaziantep'in güneyindeki Türkmen ve Beydili oymakları arasında, süslenen atın karşısında ölen kişinin biniciliği övülür.[380] Yas alâmeti olarak ölen kişinin atının kuyruğunu kesmek çok yaygın bir âdettir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Kırgız ve Kazaklarda bu âdetten bahsedilmektedir. Ayrıca, ölen kişi ile birlikte gömülen atların da kuyrukları kesilmekte, yelesinin örüldüğü görülmektedir.[381] Ölünün atlarının eyerlerinin ters vurulmuş olması öteki dünyada düz olarak kullanılabilmesi için olabilir.[382]

Kazak Türkleri'nde "*Tuldaw*" adı verilen bir yas tutma geleneği vardır. Er-yiğidin ölümüyle ilgili eski bir gelenektir. "Tuldaw" da bir nevi "yas tutma" şeklidir. Bunun için de epey yaşlanarak ölen aksakalların sadece bindiği at "tuldanır". Orta yaştaki erkeklerin silahı, eyer koşumları, elbiseleri, evi, bindiği atı ve karısı tuldanır. Buna göre eşyaların belirli bir süre kullanılmaması, eşin belirli bir süre evlenmemesi gibi tahditler bulunmaktadır. Meselâ ölen adamın yaşarken bindiği atının yelesi, kuyrukları kesilip, eyerin üzerine onun elbiselerini örtüp, eyerin ön kısmına tırnağı asılır. Bu at bir sene

377 Yalman 2000, 11:450

378 Görkem 2001:44

379 Sümer 1999b:399

380 Yalman 2000,11:454

381 İnan 2000:198; 199

382 Çoruhlu 2004:251

boyunca binilmez. Ölünün "yılı"nda, özel olarak "ölü aşı" için kesilir. Ölen kişiye ait olan eşyaların hepsi "tuldandığı" için "tul ev", "tul odağı", "tul kadın",, "tul eyer", "tul giyim", "tul silah" terimleri kalıplaşmıştır."[383] Günümüzde Türkiye Türklerinle dul olarak yaşayan bu kelimeni aslının bu kelimeden geldiği düşünülmektedir.

Eski Türklerde cenaze törenlerinde saç ve sakalın kesilmesi uygulaması var iken günümüzde yas törenlerinde saç ve sakal bırakılması da görülmektedir. Orhun Yazıtları'nda cenaze törenlerinde yas alâmeti olarak saç kesildiği konusunda bilgiler vardır.[384] Beltirler ve Sagaylarda defin töreni tamamlanıp ölenin evine dönüldükten sonra kansmın saç örgüsünü yansından keserler.[385] Gaziantep dolaylanndaki Türkmen ve Baraklarda, Urfa ve Erzurum'da da ölenin yakın akrabası olan kadınlar yas belirtisi olarak saçlarını kesmektedirler.[386] Beydili Türkmen ve Baraklarda cesedin etrafında toplanan analar, kızlar ve gelinler saçlarını keserler. Kesilen belikler ölünün üzerine atılır.[387] Saruhanoğlu Süleyman Bey'in vefatında da, Umur Bey, onun için yas tutmuş ve saçlarını kesip başını açmıştır.[388]

Yaslı çadırın üzerine bayrak asmak da Türklerde karşılaşılan bir başka yas alâmetidir. Oğuzlarda bu âdet görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinden Beybyörek hikâyesinde yaslı çadır üzerine kara ve gök bayrak asıldığı konusunda bilgiler vardır.[389]

Türklerdeki yas tutma göstergelerinden birisi de kıyafet özelliklerinde görülmektedir. Alanya'da yas alâmeti olarak ağlanır ve siyah giyilir.[390] Kozan Dağı Türkmenlerinde de yas tutan kişi "karalar giyer".[391] Roux'a göre Eski

383 İsmailov, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s. 229.

384 Roux 1999:247; İnan 2000:187, 197

385 İnan 2000:187, 197

386 Örnek 1979:84

387 Şahin 1962:78

388 Gönüllü 1986b:21

389 Şeşen 1975:133; İnan 2000:196

390 Gönüllü 1986c:34

391 Yalman 2000,11:277

Türklerde yas giysileri bulunmamaktaydı. Pien-yi-T'ien'de Türklerde cenaze törenleri için tüm erkek ve kadınlar gösterişli ve süslü elbiseler giyerlerdi.[392] Ancak daha sonraları, Uzak Doğu'nun yerleşmiş büyük kültürlerinin etkisiyle yas giysisi ortaya çıkacaktır. XVI. yüzyıl Özbeklerinde yas alâmeti olarak törene katılan herkesin boynuna kara keçe bağladığı söylenmektedir.[393] Oğuzlar yas belirtisi olarak ak renkteki elbiselerini çıkarıp karalar giymekteydi. Günümüzde kullanılan karalar bağlamak deyimi ve cenazelerde siyah renk elbise giymek bununla alakalı olabilir. Aynı gelenek Selçuklu devrindeki Türkmenler arasında, İran Moğolları'nda, Timurlular'da, Kara Koyunlular'da, Ak Koyunlular'da, Anadolu beyliklerinde ve Osmanlılarda da görülmektedir.[394] Dânişmendnâme adlı eserde ise Ahmet Dânişmend'in şahâdetinden sonra Anadolu Türklerinin beyaz elbiseler giyerek matem tuttukları anlatılmaktadır.[395] Kazaklarda da eskiden yas alâmeti beyaz olmasına rağmen, daha sonra bunun yerine siyah renk matem alâmeti olmuştur.[396] Kazak ve Kırgız Türklerinde de yas süresince renkli elbiseler giyilmemektedir. Ölen kişinin karısı ölümün yıl dönüme kadar karalar giyer. Yıl dönümünde kara elbise çıkarılıp ateşte yakılır ve yastan çıkan kadın yakın akrabalarının getirdiği elbiseleri giyer[397]. Uygur Türklerinde yasçılar bellerine beyaz kumaş, başlarına beyaz başörtüsü bağlarlar. Kırk günlük yas süresince de kırmızı elbiselerini giymezler.[398]

Türkiye'nin bazı yörelerinde ise kadınlar yas alâmeti olarak giysilerini ters giyerler, başlarına da kara başörtüsü bağlarlar.[399] Kars ve Van'da ölü çıkan evin kadınları elbiselerini ters giymektedirler.[400] Diğer Türk gruplarından Kırgız ve Kazaklar'ın bazı boylarında kadınlar ağıt söyleyip

392 Roux 1999:274
393 İnan 2000:197
394 Sümer 1999b:398
395 Görkem 2001:45
396 Görkem 2001:51
397 Aça 1999:29, 30
398 Rahman 1987:312, 313
399 Örnek 2000a:224
400 Görkem 2001:24, 25; Örnek 1974:402

ağlarken ters oturur ve elbiselerini ters giyerler.[401] 16. asırda Kırım Türk hanlığında börkü ve elbiseyi ters giymek yas alâmetlerindendir.[402] Uygur Türklerinde ağıtçı kadınlar matem elbiselerini ters giyerek ağıt söylerler.[403] Ters giyme âdeti öteki dünyada var olan her şeyin bu dünyadakinin tersi olduğu inancıyla ilgili olabilir.[404]

Diğer Türk gruplarında da yas süresince eğlence yapılmadığı, eğlencelere katılmanın doğru karşılanmadığı görülmektedir. Kazak ve Kırgız Türklerinde yas süresince, yıl dönümüne kadar, eğlenmeme, toya gitmeme, gülmeme, evlenmeme söz konusu olmaktadır.[405] Uygur Türklerinde aile reisinin vefat ettiği evde bir yıla kadar düğün veya diğer şenlikler yapılmaz. Yas süresi bittikten sonra düğün yapılacaksa evlenecek delikanlı önce babasının mezarına gidip dua ettikten sonra nikâh işlemleri yapılır.[406]

Yaslı aileye çeşitli hediyeler göndererek yas alma geleneği Türkiye ve Türk Dünyası'nın çeşitli yerlerinde rastlanan bir uygulamadır. Yas kaldırmak için cenaze sahiplerinin yemek gönderen, ölü evini yoklayanları hamama davet etmesi de diğer bölgelerimizde görülen uygulamalardır.[407]

Budist Uygurlar birinin oğlu, karısı ya da başka biri ölürse onun suretini yaparak tapınaklarına koyarlar. Bunları ölen kişinin hatırası olarak görürler ve saklarlar.[408] Beydili Türkmen ve Baraklarında düşmanları tarafından öldürülen bir kişi için çekilen yas ölen kişinin intikamı alınıncaya kadar sürer. İntikam alındığı gün siyahlar indirilir, saç sakallar tıraş edilir, temiz elbiseler giyilir, davullar vurulur, zılgıtlar çalınır.[409]

---

401 İnan 2000:199

402 Gönüllü 1986b:21

403 Rahman 1987:314

404 Çoruhlu 2004:251

405 Aça 1999:29

406 Rahman 1987:314

407 Örnek 1979:86, 87 ve 1974:403

408 İnan 2000:43

409 Şahin 1962:79

Tuva Türkleri, Yas merasimlerinde müzik enstrümanlarında çalıp okumak, ağıt yakmak, destanlardan bölüm söylemek eski Türkgeleneklerindendir. Öyle ki cenaze kaldırıldığında Tuva ağıt yakanları "kıska irlar" türünden ağıtlar yakarlardı:

"Öze beerqe baza konçuq,	*Böyümek de pisdir:*
Öske kijee berip-leter.	*Özgesine verecekler.*
Ölü birqe baza konçuq,	*Ölmek de pisdir:*
Öske çerqe xööp-le kaar	*Yad torpağa gömecekler*

Ve yahud:
Katap söqleer meen avam,
Kara çerde çıdıp aldı.
Kaş-la artkan at-malı
Kadarçı çok kaıiçaar irqi.
Meni öyreden anam
Gara yerde uzandı.
Az-çox qalan atı-malı,
Otaransız qaldı."[410]

Irak Türkmenleri'nin Ağıtlarından Örnek
Apardılar gülümü
Eylediler zulumu
Ne qodydular şad olum
Ne kestiler dilimi

Aşma felek
Didem yaşma felek
Aqibet quş qonduru
Qebrim daşına felek

410 Yoloğlu, 1999:148-149

Baxçamız inci tutar
İnci birinci tutar
Yoldaşlarıv görendem
Meni bir sancı tutar
Bala vay

Bal yemedim bala vay
Çöp yığdım yuva yaptım
Uçurtmadım bala vay
Başında sarı sancağ

Men miskin yar utancağ
Bağın barın yemedim
Oduna yandım ancağ
Bilmirem ne xeberdi
Cümle canım qabardı

Bir yanım sel aparıp
Bir yanım be-xeberdi
Çağırdım Sengel
Sengel Saldıv

Bağrıma çengel
Aqibet men ölürsem
Qebrim üste bes sen gel
Dad edim[411]

Türk geleneklerine göre ailede bir ölüm olmuşsa aile fertleri ilk bayrama katılmazlar, evde misafir kabul ederler.[412] Ölümden sonraki ilk

411 Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Irak Kerkük Türk Edebiyatı 6.Cilt, Çevrimiçi, Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Dosya/1-17354/H/sazlamalar. Pdf

bayram yörelere göre çeşitli adlar alır. Bu bayrama Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Sivas, Zara ve Malatya'da yas bayramı, Ayaş'ta kederli bayram, Divriği'de karlı bayram denilmektedir.[413] Türk kültürü içerisinde definden sonraki ilk dini bayram, Ramazan ya da Kurban Bayramı, kara bayram olarak adlandırılır. Bu bayramda ölü sahibi bayramlaşmaya çıkmaz, başkaları bayramlaşmaya gelir. Bayram üzerinde cenaze töreninin üzüntüsü hâkim olur. Ev sahibi, bayramlarda görülen şeker ve çay ikramı yerine çay veya acı kahve ikram eder.[414]

4.3.8. Mezarlık Ziyaretleri

Mezarın ziyaret edilmesi ölen kişiye saygının, bağlılığın ve vefa duygusunun bir göstergesidir. Hiç olmazsa bayram günlerinde yakınları ölen kişilerden akrabalarının mezarını ziyaret etmeleri, mezarın çevresini temizlemeleri, ağaçları ve çiçekleri sulamaları beklenir. Bu durum aile ve toplum içerisinde kaynaşmaya bir araya gelmeye sebep olur. Mezar ziyareti için mezarlıkta toplanan insanlar birbirleriyle konuşurlar, bayramlaşırlar. Ölen kişiyle tıpkı yaşıyormuş gibi bayramlaşırlar. Anadolunun pek çok yerinde mezarlık ziyareti arefe günü yapılmaktadır. Ayrıca ölüm yıldönümlerinde, önemli günlerde de mezarlık ziyreti yapılmaktadır. Uygur Türklerinde ölü defnedildikten sonra üç gün mezarı yalnız bırakılmaz, ölen kişi için dua okunarak onun cennete girmesi istenir.[415]

Alanya'da da definden sonra ve bayramlarda, ölen kişinin mezarının üzerine mersin (murt pürü) dalları dikilmektedir.[416] Aydın'da da mezarların başına dikilen ağaçların mersin ağacı olmasına özen gösterilir. "Özellikle bu ağacın seçilmesinin sebebi ise 'mersin' isminin "Yasin" ismine benzemesi, hatta bu ağaca 'Yasin' isminden esinlenerek bu ismin verildiğine

412 Günay 1999:275

413 Örnek 1974:401

414 Ersoy 2002:99

415 Rahman 1987:313

416 Gönüllü 1986c:34

inanılmasıdır."[417] Araştırmalarda murt adı verilen güzel kokulu mersin ağacının yıkamada kullanılacak suyun içerisine, cenazenin defnedilmesi sırasında sapıtma tahtasının yanma, mezarlık ziyaretlerinde mezarın üstüne konulduğu görülmüştür. Ama nedeni kaynaklarda geçmemektedir. Buradan uygulamanın inanç boyutunun zamanla unutulduğu; fakat uygulamanın tamamen ortadan kalkmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Anadolu'da mezarlıklar, cuma akşamları, çoğu zaman da bayram günleri ziyaret edilir. Cuma akşamları yapılan mezar ziyaretleri son derece azdır. Cuma namazı sonrasında da mezarlığa gelen insan sayısı artmaktadır. Bayramın birinci günü, bayram namazından sonra cemaat dağılmaz, topluca mezar ziyaretine gidilir. İmam, mezarlığa girdiğinde Kur'an okur, dua eder, sonra herkes kendi yakınının mezarına gider. Mezarlığa girilirken dua edilir. Yakınının mezarına gelindiğinde de, ayakucundan dolaşılarak, başucunda eğilerek oturulur ve Kur'an okunur.[418] Yapılan mezarlık ziyaretlerinde ölen ne kadar akraba varsa hepsinin mezarı ziyaret edilmeye çalışılır. Hazara Türkmenleri de cuma akşamları mezarlığa gidip, geçmişte ölenler için dua okurlar ve Allah'tan onlar için yardım dilerler.[419]

Türk kültür tarihi bağlamında mezar ziyaretleri konusuna baktığımızda günümüzdeki uygulamanın tam tersi bir durumla karşılaşırız. Ersoy'un ölüm konusu üzerinde durduğu makalesinde Türklerde ilk devirler itibariyle mezar ziyareti kültürünün olmadığı, güvenlik ve mezarlardaki eşyaların çalınmaması gerekçesi ile mezarların yerinin gizli tutulduğundan anma merasiminin gıyabî olarak yapıldığı belirtilmektedir.[420]

4.3.9. Ölünün Ruhu İle İlgili İnanç ve Ritüeller

Ölüm denilince akla gelen kavramlardan birisi "ruh"tur. Animizm teorisini kuran İngiliz Etnologu B.Tylor'a göre insanlık ruh inancına rüya

417 Gökbel 1998:119

418 Doğaner 2006: 281

419 Kalafat 2002:51

420 Ersoy 2002:100

aracılığıyla varmıştır. Uykuda geçiçi olarak bedeni terk eden ruh, ölümde tamamen terk etmektedir. Tylor'a göre: "Ölenlerin, ölüm anından sonra, ruhları aracılığıyla hayatlarını sürdürmeleri inancı atalar ve ölüler ibadetini (manizm) doğurmuş; bu inançtan cin, peri, dev inancına geçilmiş; birtakım iyi ya da kötü, başka bir söyleyişle yararlı ve zararlı ruhların belli yerleri, ağaçları, kovukları ve nesneleri tuttuklarına inanılarak fetişizme varılmıştır."[421] İfade sürecin geçerliliği tartışılır ise de, insanın ruh ile ilgili düşüncesini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

İlkel toplumlar, genellikle, ölümle tam ve kesin bir tükenişe inanmazlar. Onlara göre: "Ölen kimse yaşamasını herhangi bir biçimde sürdürmekte, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurmakta, hatta onların günlük yaşantılannı, yazgılannı olumlu ya da olumsuz yönden etkileyebilmektedir.".[422]

Ruh; Türkiye'nin çeşitli yerlerinde arı, güvercin, sinek, kelebek gibi somut ve uçan varlıklarla soyut şekillerde anlatılmıştır.[423] Türkler ruhun kan ve kemikte bulunduğuna inanmışlardır. Bu yüzden de ölen kişinin kemiklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır. Bu gün Anadolu'da yaygın olan bir inanca göre insanın kuyruk kemiği hiç çürümeyecek ve insan bu kemikten dirilecektir.[424] Türk halk anlatılarında ise ruhun bedenin dışında bir yerde (sandığın içi, balığın karnı vs.) saklı olduğu görülmektedir. Ruhun saklı olduğu nesne ya da canlıya zarar verildiğinde ruhun sahibine de zarar verilmiş olunmaktadır.[425]

Hazara Türkleri atalarının ruhunu kutsal olarak kabul etmektedirler. Atalar ruhunun onları kötülüklerden koruduğuna, zor zamanlarda onlara

421 Örnek 2000b:25

422 Örnek 2000b:93

423 Örnek 1979:61, 62

424 Şeşen 1975:16, 125

425 Bekki 2004:554, 55

yardım edeceğine inanılır. Bu yüzden de ataların ruhu asla incitilmez, yaşayanlar, ruhu kızdırmamak için ellerinden gelen hayır yaparlar.[426]

Günümüzde de ruhla ilgili inanışlar halkın hafızasında yaşamaya devam etmektedir. Özellikle "eren, ermiş" gibi kişiler ölse dahi darda kalanlarının yardımına koşar, savaşan askerlerle birlikte savaşır. Halk âşıklarından Âşık Sadık'ın "Erenler, melekler savaşa geldi" mısraı bu inancı göstermektedir.[427]

Ölümden sonraki durum ile ilgili bir başka inanç da hortlaklar üzerinedir. Binboğa dolaylarında yaşayan Türkmenlerde özellikle günahkâr olan bazı ölülerin mezardan kalktığına ve hortlak olarak köy köy gezdiklerine inanılmaktadır.[428] Osmanlı devletinin son dönemlerinde tespit edilen inanca göre, ölen kişinin defnedildiği toprağın cinsi ve kabrin şartları uygunsa ölen kişinin ruhu kötü ruhlara karışarak ve onların şekline girerek kabirlerinden çıkar, kendilerinden farklı yaratılışta olanların geceleri hanelerine gelerek onlara musallat olur, fırsat bulursa da boğarlamış.[429]

İlkeller, ruhun kemiklerde, özellikle de kafatasında yaşadığına inandıklarından, ölen kişinin kemiklerinin yanı sıra kafatasını da sakladıkları tespit edilmiştir.[430] Persler ölünün ruhunun üç gün ve üç gece evinde ikamet ettiğine inanmaktadırlar.[431]

Altaylarda eski ve Orta Çağda yaşayan Türkler ruhun solunumla bir olduğuna inanmışlardır. Ruhun geçiçi bir süre bedeni terk etmesi rüya, sürekli olarak terk etmesi ise ölüm olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda Türkler uyku hâlini ölümün kardeşi olarak görmüşlerdir.[432] Altay Türkleri ruh-can mefhumunu *tın*, *süne* ve *kut* kelimeleriyle ifade etmişlerdir. Tüm bütün

426 Kalafat 2002:40

427 Yalman 2000,11:10

428 Yalman 2000, 11:381

429 Abdülaziz Bey 1995,1:21

430 Örnek 2000b: 117

431 Roux 1999:161

432 Boratav 1999:27, 28; Ersoy 2002:95; Ünver 1938:321

canlılarda, süne insanlarda, *kut* ise canlı ve cansız her şeyde bulunur.[433] Kişinin veya hayvanın ölümünün, o kişiye veya hayvana verilen kut'un tükendiği ya da Tanrı tarafından yenilenmediği zamanlarda gerçekleşeceğine inanılmıştır.[434] Yakut Türklerindeki "kut-sür" inancı da bu doğrultudadır.

Türkler ruhun ölümden sonra göğe yükseldiğine inanırlar. Bunun için de ölüm olayı kapalı bir mekânda gerçekleşmişse, ruhun rahatça uçmasını sağlamak için o mekânın kapı ve penceresini açarlar.[435] Kaşgarlı Mahmut'un verdiği bilgiye göre, ruhlar sağ iken yaşadıkları şehirlerde her yıl bir gece toplanırlar ve halkı ziyaret ederler. Geceleyin bu sesi kim duyarsa o kişinin öleceğine inanırlar.[436]

Altay kavimlerinin bir kısmında ise iyi kimselerin ruhlarının göğe uçtuğuna, kötü kimselerin ruhlarının ölüm tanrısı Erlik'in ülkesine gittiğine inanırlardı. Bunun için iyi kimseler ölünce "öldü" kelimesi yerine "uçtu" kelimesi de kullanılırdı.[437]

Türklerde Kağan soyundan kimselerin ruhunun göğe veya Yitiken Yıldız manzumesine (Büyük Ayı Yıldız Grubu), yani Gök Tanrı'nın mekânı Kutup Yıldızı cihetine uçtuğu sanılıyordu. Dirilmenin de uçulan gökte gerçekleşeceğine inanılmaktaydı.[438] Şaman inancına göre ölen bir kızın ruhu mutlaka bir bebeğe dönüşür. Bu yüzden de küçük yaşta ölen kızların çizgileri, onu yaşatacak bir bebeğin hatlarında tasvir edilmeye çalışılır.[439]

Ölen kişinin ismi de öldükten sonra söylenmez, tabu olarak görülür. Eski Türklerde ölen kişinin adını üç göbeğe kadar söylemeye kimse cesaret

433 İnan 2000:177

434 Bekki 2004:54

435 Ersoy 2002:95; Örnek 1979:47

436 İnan 2000:195

437 Şeşen 1975:134

438 Çobanoğlu 2001b:56

439 Hassan 2000:101

edemezdi. Çağatay öldükten sonra Çağatay adı “kurak” ilân edilmiş ve bu adı taşıyanların başka ad almaları mecburi olmuştur.[440]

Yezidilikte görülen tenasüh inancına göre kişinin yaşarkenki amelleri iyi ise onun ruhu dünyaya iyi bir canlıda geri gelir. Amelleri kötü olanlar domuz, köpek, eşek gibi kötü bir hayvanda yeniden gelir. Her suç biçiminin hayvanlar içinde bir karşılığı vardır. Örneğin yalancı olanların ruhu bir yük katırına geçer.[441]

4.3.10. Öteki Dünya İle İlgili Ritüeller

Öte-dünya ile ilişkili inançlar, bir yandan evrenin sonuna, öte yandan da ölüm ve ölüm sonrasına bağlanmaktadır.[442] İlkel toplumlarda ölünün ruhunun hemencecik ölüler ülkesine gitmediği inancına sıkça rastlanmaktadır. Ruh bir süre evin çevresinde dolaşmakta, yapılan cenaze töreninden sonra öte dünyanın yolunu tutmaktadır.[443]

Ölen kişinin ruhu bu dünyadan öbür dünyaya giderken çeşitli engellerden geçer. Şamanizm’in yaşandığı toplumlarda, ölen kişinin ruhunun öbür dünyaya gidişine şaman eşlik eder, ruhun bu dünyadan öbür dünyaya “geçiş”ini kolaylaştırır. Şaman ölenin ruhunun öbür dünyaya gidişine eşlik ederken dans ederek tam bir trans durumuna geçmeye çalışır. Şaman, ölen kişinin ruhunun önüne düşerek onu tehlikelere uğratmadan öteki dünyaya götürür. Çeşitli engel ve tehlikelerle dolu olan öteki dünyaya yolculuğunda ona yardımcı olur. Ölen kişinin ruhunu evinin çevresinden uzaklaştırıp öteki dünyaya çabucak gitmesini isteyenler şamandan yardım isterler. Şamanın bu hizmetine karşılık ona ölü sahibinden çeşitli hediyelerle ölünün geride bıraktığı eşyalardan birçoğu verilir.[444] Toplumu yöneten kamlar Türklerin hayatında Tengricilik diyebileceğimiz eski inanç yapısının var olduğu

440 İnan 1968:378

441 Taşğın 2005:200, 202

442 Boratav 1999:22

443 Örnek 2000b: 121

444 Örnek 2000b:54, 63, 183

çağlarda, Tanrı ile insanlar arasında irtibat kurma işlevini de üstlenmişlerdir.[445] Âşıkların da defin törenlerinde çeşitli roller üstlendikleri konusunda tarihî bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Attila'nın ölüm merasimlerinde de şairlerin mühim bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır.[446]

Eski Türklerde insanın öldükten sonra canının bedeninden çıkıp ruha dönüştüğüne ve ölen kişinin ruhunun daha sonra yurduna dönerek çoluk çocuğunu, akrabalarını, dostlarını koruyup kolladığına inanıldığı görülmektedir. Eskisi gibi yemek ihtiyacı duyan ruha eğer yemek verilmezse, ruh yakınlarına kötülük de getirebilir. Ruhun bu âlemden öte dünyaya geçişi hemen olmamakta belirli günlerin geçmesinden sonra aşama aşama gerçekleşmektedir.[447]

Altay Türkleri, İnsanın kendisini öldürmesi günah sayarlar. Böyle kişinin boynuzlu yaratıkların elinden ölen kişinin öbür dünyada atalarının yanına kabul edilmeyeceğine İnsan öldüren kişinin ise öbür dünyada *körmös*'e dönüşeceğine ruhunun ise yeryüzünde *üzüt* olarak kalacağına inanılır. Kendini öldüren insanın ruhunun sonsuza kadar yeryüzünde huzursuz bir şekilde kalacağına ve diğer insanlara zarar vereceğine inanılır.[448]

Altay Türkleri'nin inacına göre Kuzey Teleüt ve Şor inançlarında olduğu gibi bebek öldüğü zaman çocuğun "kut" adı verilen ruhu tanrıya döner.[449] Erişkin bir insan öldüğü zaman ise onun ruhu 40 gün boyunca mahkemeleri dolaşır günahlarını ve azaplarını izlerdi daha sonra "*arbıss-kaan" "Arbıs-han"*ın yanına ölüler krallığına yerleşirdi. Bu durum Kumandı ve Teleüt Türkleri'nde de görülüyordu.[450] Altay sahasında yaşayan Türklerde

445 Yıldırım 1999:505

446 Düzgün 2000:52

447 Aça 1999:24, 25

448 İbarhim Dilek, Altay Mitoloji Sözlüğü Yayınlanmamış Çalışma

449 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.65.

450 L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.85.

(Altay, Tuva, Şor, Kumandı ve Teleüt) ahiret inancının varlığını ve ahirette hesaba çekilmenin etkisini açıkça görmekteyiz.

Boratav'a göre, "Türkiye halkının çoğunluğunu teşkil eden Müslümanların bu konudaki inanışlarının büyük bir bölüğü İslâm'ın dinî öğretilerinden gelmedir."[451] Bu bağlamda, İslâmiyet'e göre ölülerin ruhları kıyamete kadar berzahta bulunacaktır. Berzah dünya ile ahiret arasındaki âlemdir. Kabre konduktan sonra ve kıyamette kabirden kalkıncaya kadar olan zaman ve kabir hâlleri ve muamelelerinin hepsine birden Berzâh-ı Sugrâ (küçük berzâh); kabirden kalkıp, mahşer yerinde hesâbın görülüp cennet veya cehenneme gidinceye kadar geçen zamana da Berzâh-ı Kübrâ (büyük berzâh) denilmektedir.[452]

Ölen kişi gömüldükten sonra, mezarda Münker ve Nekir denilen iki melek gelecek soru soracaklardır. Günahkâr olanlar "kabir azabı" çekeceklerdir.[453] Hadiste belirtildiği üzere, ölen kişi, kabir yanına gelip selam vereni tanır ve ona cevap verir.[454]

Öbür dünyanın neresi olduğu konusunda her kültürde farklı inanmalar vardır. Bazı kültürlerde yer altında, bazılarında yeryüzünde, bazılarında ise gökyüzünde olduğunu düşünülmektedir.[455] İlkeller, ölüm gibi bilinmeyen bir unsuru mitolojilerinden faydalanarak açıklamaya çalışmışlardır.[456]

Çeşitli kültürlerde öldükten sonra ruhun gittiği "öbür dünya", "ölüler ülkesi" adı verilen çeşitli yerler vardır. Bu yerin özelliği de farklı kültürde yaşayan insanlara göre değişmektedir. Öte dünyadaki hayat bu dünyadakiyle aşağı yukarı aynıdır. Yalnız, insanın bu dünyada özlemini duyduğu,

451 Boratav 1999:20

452 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 1:50, 51

453 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 11:184

454 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 1:262

455 Ömek 2000b: 118

456 Ergin 2003:27

kavuşmak istediği şeylerden öbür dünyada fazlasıyla olduğuna inanılır. Kimi ilkeller ölüler ülkesini kötülüğün yaşanmadığı yer olarak düşünmektedir. Bazı ilkellere göre öbür dünyada olanlar bu dünyadakilerin tersine bir şekil almış hâlidir.[457]

Yine bazı ilkellerin düşüncelerinde öbür dünya bu dünyaya göre daha çetin, sıkıntılı, birtakım güçlüklerle doludur. Bu yüzden de ruhlar bu dünyayı özlemekte ve geri dönmek istemektedir. Buna karşılık yaşayanların ölenlerin bu dünyaya olan özlemlerini, kıskançlıklarını gidermeleri için onlara kurbanlar sunması gerekmektedir.[458]

İslâm dinine göre iyilerle kötüler öbür dünyada ayrı ayrı yerlerde, cennet ve cehennemde bulunacaktır. Kıyamet günü bütün yaratılanlar yeniden dirilecek hesap için mahşer yerinde toplanacaktır.[459] Cehennem üzerine kurulmuş olan "kıldan ince, kılıçtan keskin" Sırat Köprüsü'nden herkes geçmek zorunda kalacak, ancak günahsız olanlar köprüyü geçmeyi başarıp cennete girecek, günahkâr olanlar ise Sırat Köprüsü'nden geçemeyip cehenneme düşeceklerdir.[460]

Öbür dünya denildiğinde akla gelen bir diğer unsur da "mahşer" dir. Bu dünyada isteklerine ulaşamayanların öbür dünyada ulaşacaklarına inanırlar. Halk şiirinde de âşıklar yaşarken kavuşamadıkları sevdiklerine öbür dünyada kavuşabileceklerine inanırlar. Âşık İsmail "bizim kavuşmamız mahşere kalık,"[461] diyerek bu türden bir dünya görüşünü ortaya koymaktadır.

İlkel toplumlarda kişinin öbür dünyada gideceği yerle bu dünyadaki sosyal konumu, mesleği, sınıfı arasında paralellik vardır. "İlkellerin çoğunda, genellikle kabile şeflerinin, soyluların, din adamlarının, zenginlerin, kahraman

457 Ömek 2000b: 122

458 Ömek 2000b: 123

459 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 1:329

460 Dinî Terimler Sözlüğü t.y. 11:184; Boratav 1999:23

461 Yalman 2000,11:90

savaşçıların vb. öte dünyaya giden yollardaki engelleri kolayca aşacakları ve orada iyi bir hayat sürecekleri inancı yaygındır.”.[462]

Kişinin bu dünyadaki yapıp ettikleri de öbür dünyada nereye gideceği konusunda belirleyici olmaktadır. İlkel toplumlarda, “ölenin sağlığında dinsel ve etik törenleri eksiksiz olarak yapmış olması; tanrılara, atalara kurban ve adaklarda bulunması öte dünyadaki yerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.”[463]

Ölen kişinin öldükten sonra ne durumda olduğu yaşayanların gördüğü rüya ile anlaşıldığı konusunda da çeşitli inançlar oluşmuştur. Gözaydın’ın Türkiye’nin çeşitli yerlerindeki ölü ve ölümle ilgili anlatılara yer verdiği makalesinde bu konuyla ilgili çok sayıda örnekler vardır.[464] Bu örneklere göre, ölen kişi, İslâmî kurallara göre defnedilmediği, vasiyetinin yerine getirilmediği için ya da yaşarken işlediği günahlar nedeniyle mezarında rahat değilse yaşayanlar rüya aracılığıyla durumdan haberdar olmakta, o kişinin rahata kavuşması için ellerinden geleni yapmaya çalışmaktadırlar.

Ölmüş bir kişinin ruhunun yaşayanların arasına katılıp, onlara zarar verdiği, onlar gibi davrandığı yönünde inançlar da söz konusudur. Yine Gözaydın’ın Türkiye’nin çeşitli yerlerindeki ölü ve ölümle ilgili anlatılara yer verdiği makalesinde bu konuyla ilgili çok sayıda örnekler vardır. Buna göre, ölen kişiler namaz kılmak için abdest almakta yaşayanlar da suyun azaldığını görmekte, ölen kişi su içmekte; dede, mezarını ziyarete gelmeyen çevrede yaşayanları taşlamaktadır.[465]

462 Örnek 2000b: 125

463 Örnek 2000b: 125

464 Gözaydın 1989:97-118

465 Gözaydın 1989:97-118

5. IV. BÖLÜM HAYATIN DİĞER ALANLARIYLA İLGİLİ GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELLERİ

Bu bölümde Türk dünyasında askerlik ritüeli ile hac ritüeli yer almaktadır. Hac, İslam inancına ait bir ritüel olduğu için Müslüman Türk boyları tarafından yapılmakta ve akaidlerine uyulmaktadır. Türk boyları arasında hac ve asker ritüeli tamamında görülmemektedir. Bununla beraber, askere gönderilme zamanı yapılan ritüellerde günün eğlenceli türküleri veya popüler şarkıları ile birlikte eğlenceceler tertip edilmekte yöresel oyunlar oynanmaktadır. Bir de askere giden kişi için ruhani koruma sağlama gayreti ile Kur'an okunması ve mevlit okutulması uygulaması da karşımıza çıkmaktadır.

5.1. Askerlik Ritüeli

Türk toplumunda peygamber ocağı sayılan askere gitmek, hem mukaddes bir vazife hem de vatanî bir borçtur. Halk bu vazifeyi yerine getirmeyi bir zorunluluk olarak görmez ve bu sebeple asker uğurlama törenleri, asker düğünleri, kına yakma ritüelleri gibi gelenekleri sürdürür. Askerlikte gazilik, şehitlik gibi dinî makamların bulunması, silah arkadaşlığının uzun yıllar devam etmesi ve askerlik sonrası anlatılar, toplumun askerliğe bakışını belli eder niteliktedir. Halk tabiri ile "adam" olmanın gereği olan askerlik, bu yönüyle işlevsel olarak son derece önemsenmektedir. Askerliği Türk toplumundaki diğer erginlenme dönemlerinden ayıran en önemli özelliği ise, birey hayatında bir kırılma meydana getirmiş olmasıdır. Toplumdan tamamen soyutlanmış, emir komuta zinciri içerisinde geçen bir süre, her türlü kişisel ihtiyacını, önceden belirlenmiş zaman dilimleri içerisinde gerçekleştirme gibi onlarca özelliği ile sivil hayattan soyutlanan bireyin hayatında derin izler bırakır.

5.1.1. Askere Gönderme

Askerlik Anadolu Türkleri arasında oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Sünnet olarak erkekliğe ilk adımın atan çocuğun artık bu konuda

rüştünü ispat etmesidir.

"Askerlik ile ilgili tören ve eğlencelerde başlangıç unsuru, 'Askere Çağrı Pusulası / Emri'dir.[1] Askerlik pusulasını alan gençler, çalışıyorlarsa işlerini bırakırlar, arkadaşlarıyla eğlenerek yakınlarını ziyaret ederek askere gideceği güne kadar olan süreyi geçirirler. Bu durum Türkiye'nin hemen her yerinde karşılaşılan bir durumdur.[2]

Kırgızistan Türkleri'nde askere uğurlama töreni SSCB döneminde çok yaygın bir uygulama olup günümüzde eskisi kadar etkili olmayan bir törendir. Bunun en önemli sebebi olarak SSCB döneminde oğlanlar daha uzak ülkelere örneğin: Rusya, Almanya, Polonya gibi ülkelere giderken, Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra askerliğin Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde yapılmakta olmasıdır. Yakın mesafede askerlik yapıldığı için askere uğurlamanın eskisi kadar etkili olmadığı görülmektedir. Askere sevkiyatın olacağı gün asker adayının evinde bir kurban kesilir. Mahalledeki eş dost akrabalar çağrılır, vedalaşırlar. Bazen büyükler asker adayına harçlık verirler. Yemekler sonrası dua ederek asker adayını evden uğurlarlar.[3] Asker adayına harçlık verilmesi uygulaması Anadolu Türkleri'nde de bulunmaktadır.

Toroslar'da Ulaşlı Türkmenlerinde, askere uğurlama uzak bir yolculuğa çıkma olarak anlaşılmıştır. Bu gün de canlılığını koruyan geleneğe göre askere gitmeden bir ay öncesinden itibaren yakın akrabalar, mahalle ya da köy sakinleri askere gidecek olan kişiyi sırayla yemeğe çağırmaya başlar. Asker gideceği güne yakın kendi evinde yemek yemez. Davetlerde, tavuk kesilir, etli kömbe ya da içli köfte, mevsimine göre de toğga ya da tırşik yapılır. Askere gidecek kişi ailesiyle, nişanlıysa nişanlısını da alarak davetlere katılır. Fakat bu davetlerde fazla kalabalık yapılmaz. Köyden ya da mahalleden bir kaç kişi askere gidecekse sırayla her gün birisinin evinde toplanılır, yemek yenilir. Gideceği gün yaklaştığında akrabalar, komşular

1 Özdemir 2005:149

2 Özdemir 2005:149

3 Maksat Jumabayev, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, AÜ, SBE, Ankara-2006, s. 35.

askere gidecek kişinin evinde toplanmaya başlar. Askere giden kişiye ve ailesine moral verir. Askere gidecek kişi gitmeden önce, uzak akrabalarının, köylünün, mahallelinin evine giderek vedalaşır, büyüklerinin ellerinden öper, haklarını helâl etmelerini ister. Önceleri nüfus çok daha az olduğundan bir köyden yılda bir ya da iki kişi askere giderdi. Bu yüzden de askere gidecek kişiye daha çok ilgi gösterilirdi.[4] Günümüzde askere uğurlamalar askerin yakın çevresiyle sınırlanmıştır.

Askere gidecek kişi için davul zuma ya da orkestra tutulduğu da olur. Günümüzde daha çok orkestraya ilgi gösterildiği görülmektedir. Askerin gideceği saat erkense orkestra bir gün öncesinden tutulur, geç bir saatte gidiyorsa da gideceği akşam tutulur. Orkestra eşliğinde gençler evin bahçesinde eğlenirken, diğer erkekler evin içerisinde sohbetler ederler. Gençlerin oyununa, eğlencesine karışmak istemezler. Eğlenceler esnasında isteyen içkisini de içer. Kadınlar da başka bir odada kendi aralarında sohbet ederler. Gençler orkestradan genellikle hareketli parçaları çalmalarını isterler. Eğlenceler yapılırken, askere gidecek kişinin arkadaşları kına törenine başlar, askerin serçe parmağına kına yakılır. Askerliğini yapmayan kişiler de bir an önce yapmak için asker kınasından serçe parmağına yakarlar. Evde toplanıldığı gün çeşitli türküler okunur. Bunlardan birisi şöyledir;

"Askere vardım da soyun dediler
Bir çuval verdiler, geyin dediler
İşte askerlik budur dediler

Askere verirler on dakka mola
Yazdım mektubu gönderdim yola
İstiyom pederden göndermez para
Onun için arz eylerim sılayı"[5]

4 Ali DOĞANER, "Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri", HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Folklor Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s104.

5 Doğaner, 2006:105.

Şiirde askerlikte ne yapılacağı, karşılaşacağı güçlükler, çekebileceği ekonomik ve psikolojik sıkıntılar konusunda asker uyarılmaktadır. Bulgar dağındaki Yörükler arasında, askere giden kişinin kız kardeşi, annesi askere giden kişi için ağıt yakar.[6]

Askere uğurlama gününde askerliğini yapmış kişiler askere gidecek kişiye nasihat ederler, "şöyle davranırsan rahat edersin", "akıllı ol deli olma", "paranı dikkatli harca" derler. Askerin anne ve babası ağlatılmaya çalışılır. Gidecek saat geldiğinde silâhlar sıkılır, herkes yola çıkar. Yola çıkan kişiler de askere gidecek kişi için silâh sıkarak askerin uğurlama törenine katılırlar. Taksi, traktör, motosikletlerin oluşturduğu konvoy eşliğinde otogara gidilirken arabaların komaları çalar, park lâmbaları yakılır. [7]

"En büyük asker bizim asker," sözleriyle tezahürat yapılır. Her araçta Türk bayrakları dalgalanır. Otogara girildiğinde asker uğurlamaya gelen diğer gruplarla birlikte tam bir bayram havası oluşur; kimisi davul çaldırır, halaylar çeker. Askere gidecek kişiye oyunlar oynattırılır. Asker arkadaşlarının arasında havaya atılır ve yere düşmeden tutulur. Yakın akrabalar askere harçlık verir. Otobüsün kalkmasına yakın askere gidecek kişi arkadaşlarıyla, akrabalarıyla helâlleşir, anne babasının da elini öpüp duasını aldıktan sonra arkadaşlarının omuzları üzerinde otobüse bindirilir. Asker, ayrılık anında ve yolculukta ağlamasın diye de boynuna emzik takılır, otobüse binerken de ağzına verirler. Askerin ağzına emzik verilmesi önceleri yokken son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Otobüs, "en büyük asker bizim asker" tezahüratları eşliğinde hareket eder, asker ve toplanan grup birbirine el sallar. Gelen kişiler otobüsün yanında otogar çıkışma kadar giderler. Otobüs şehir dışına çıkıncaya kadar arabalarla eşlik edilir. Şehir dışından da dönülerek askerin evinde toplanılır. Askere giden kişinin anne babası teselli edildikten sonra "Allah kavuştursun" diyerek oradan ayrılır. Sonraki günlerde

6 Yalman 2000,1:250

7 Doğaner, 2006:106

askerin evine yapılan ziyaretler bir hafta kadar daha devam eder, komşular, akrabalar "Allah kavuştursun"a gelirler.

Askerden gelen bir kişinin olduğunu duyan herkes askerin evinde toplanır. Gece yarısına kadar da oradan ayrılmazlar. Askere giden kişi ne kadar uzun askerlik dönemi geçirse de çevresindeki insanlar askerliğinin çabuk geçtiğini düşünür. Bunu ifade etmek için de şaka yollu: "Üç gündür görünmüyordun neredeydin?" derler. Askere: "Ne getirdin?" diye sorarlar. Asker de getirdiği haberleri, karşılaştığı ilginç olayları, gittiği yeri, o yerin insanlarını, geleneklerini, göreneklerini anlatır. Çoğu zaman da bunu kendi memleketiyle karşılaştırarak yapar. Askerden dönen kişi bazen de iki türkü getirir. Getirilen türkü orada olanlara söylenir, düğünlerde, eğlencelerde okunur. Askerlikte kazanılan arkadaşlık da uzun yıllar devam eder. Asker arkadaşları çok uzak bir yerdeyse telefon, mektup gibi haberleşme araçlarıyla iletişime devam edilir. Asker arkadaşlarının yanı sıra çocukları da çok samimi dost olurlar. Ailece birbirlerine gidip gelirler. Doğum, sünnet, askere uğurlama, evlilik ve ölüm gibi önemli törenlerde asker arkadaşı yalnız bırakılmaz. Asker arkadaşı zor duruma düştüğünde arkadaşından yardım ister. Asker arkadaşlardan birisi erkek çocuğu için kız aramaya başladığında asker arkadaşına sorar, hatta onun kızı varsa kızına oğlu için talip olur. Dar bir sosyal çevrede yaşayan halk için asker arkadaşını ziyarete gitmek sosyalleşmenin belki de en önemli aracıdır.[8] Günümüzde daha fazla insanların birbirne ulaşma ve bir araya gelme imkanı olduğu için ziyaretler daha da sık yapılmaktadır.

Anadolu'da Asker'deki oğlan için söylenmiş bir ağıt:

Dağları bürüdü duman
Eli değnekli gezer anan
İşler beni çağırıyor
Dutmayım ne yapım aman

8 Doğaner, 2006:108.

Gapanızın önü daşlı
Anan ağlar gözü yaşlı
N asıl ağlamasın anan
Her işi bir yerde başlı

Taksin kapıda duruyor
Eller binip sürüyor
Onu öyle gördükçe
Ciğerim içimden yanıyor[9]

5.2. Hacca Gitme Ritüeli

5.2.1. Hacca Gitmeden Önce Yapılan Hazırlıklar

Hacca gitme İslâm dinine göre farz olduğundan, parasal gücü olanların, çocuklarını büyütmüş, okutmuş hatta evlendirmiş kişilerin, bir yıllık harcamalarını karşılayacak parası olanların hacca gitmesi gerekir. Parasal gücü olup da gitmeyenler borçlu sayılır. Çoğu zaman da emekli olduktan sonra hac için gereken para bulunabildiğinden, işleri de aksatmadığından bu dönemde hacca gidilir. Çocuklar da büyüyüp gelir sahibi olduğundan anne babalannın hac parasının temininde onlara yardımcı olurlar. Aynca hacdan geldikten sonra günah ve sevaplann misliyle yazılacağından küçük yaşta gidildiğinde haccı tutmak kolay olmaz. Bu yüzden de genellikle yaşlılık döneminde hacca gidilmektedir. Bu şartları yerine getirmeden hacca gidenleri, örneğin evlilik çağına gelmesine rağmen evlenmemiş çocuğu olup da hacca gidenleri, toplum kınar.[10]

9 Doğaner, 2006, 245

10 Doğaner, 2006:108.

5.2.1.1. Hacca Uğurlama

Hacca gidilecek gün geldiğinde yakın akrabalar ve uğurlamaya gelen kişiler hacca gidecek kişiye terlik, mendil, ıslak mendil, havlu gibi çeşitli hediyeler getirir. “Bunu orada kullan, bize de dua et,” derler. Hacca giden kişinin oraya götürüp yiyebileceği tarhana, reçel gibi yiyecekler getirmektedirler. Hacca giden kişiye hediye getirmenin sonradan çıkan bir uygulama olduğu söylenmektedir. Daha önceleri, hacca giden kişiye hediye getirilmemektedir.[11]

Osmanlı Devleti döneminde, hacca gidecek kişi önce yol arkadaşını belirler, ardından gerekli eşyaları alırlardı. Yolculuk İstanbul’dan gemi ile yapılır, hacca gidecek kişiler iskeleden dualarla uğurlanırlardı.[12]

Hac ritüeli esnasında da yine ritüele kabul edilen dini inanç sisteminin etkisi açıkça görülmektedir. Çünkü İslamiyet inancının bir vazifesi yerine getirilecektir. Bu esnada da ladini türler yerine Kur’an, ilahi ve mevlit gibi dini türler icra edilmektedir. Türk Dünyası’nda hac ritüeli sırasında icra edilen dinî türlere örnek olarak Irak Türkmenleri’nin Tenzile Havaları verilebilir.

Çün Ebû Bekir ve Ömer Osman
Ali Geldiler İslam'a oldular Veli

Tuttu kuvvet vardığınca şer'-î dîn
Aslı sabit idi bitti fer'-î dîn

Gördüler kim doğdu ol bedr-i münîr
Sayesinde oldular pes müstenîr

11 Doğaner, 2006:110.

12 Abdülaziz Bey 1995,1:270

Müstenîr etmiş cemâlini şems-i zât
Müstedîr etmiş ânı nûr-i sıfat

Gördüler kim çıkmış ol sâhib-i kemâl
Eylemiş alemlere arz-ı cemâl

Gördü sarraf bildi cevher kıymetin
Er bilür ancak kir ü er kıymetin

Kimse bilmezdi ki ol ne şâh idi
Bu sözün Kur'an hadistir şahidi

Bulmadılar bilmesine kimse yol
Ancak ânı hakk bilür kim kimdir ol

Gel bu sözden imdi istikmâl kıl
Sânı'â sun'undan istidlal ki!

Hakk ta'âla kim ana yoktur misâl
Hem kemâl-ı izzet ânındır celâl

Bu kemâl izzetiyle ol gani
Gör nice mahbûb yaratmıştır ânı

Şöyle kim demişdirir levlâk ana
Anın içün hâkpây-ı eflâk ana

Çün ânı ta'zîm eden Allah ola
Var taakkul kıl kim ola ne şâh ola

Pes kani diller kim ânı vasf ede
Bu kemâliyle kim ânı vasf ede

Dinle ama bazı evsâfın ânın
Ta ki takrîr edem bazı ellâfın ânın

Orta boylu idi ahsen kameti
Ne kati ebyaz1 ne esmerdi katı

Ne kıvırcık saçı ne uzun idi
Cismi ahsen kameri mevzun idi

Hiç sinek konmazdı asla yüzüne
Gölgesi düşmezdi yerler yüzüne[13]

5.2.1.2. Karşılama Töreni ve Sonrası

Hacca giden kişilerin hacca uğurlanması kadar karşılanması da önemli bir törendir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde havaalanlarında hacıların karşılaması yapılmaktadır. Kilis'te yaşayan Türkmenlerde de hacca giden kişinin ailesi evin kapısını süsler. Hacı döndüğünde evinin kapısını değişmiş görür.[14] Osmanlı devleti döneminde de hacı hanesi olduğu anlaşılsın diye evin kapısı yeşile boyanırdı.[15] Bu göstergeyle hacca giden kişi ve ailesi topluma duyurulmuş olur.

Bazı bölgelerde hacdan dönen kişi evine girerken, evde toplanan kişiler İlâhiler söyler. Hacı, İlâhiler eşliğinde evine sokulur. Bu durum güveyin gerdeğe sokulması sırasında yapılan törenlere de benzemektedir.[16]

13 Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Irak Kerkük Türk Edebiyatı 6.Cilt, Çevrimiçi, Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Dosya/1-17354/H/Tenzilehavalari.Pdf

14 Yalman 2000, II: 445

15 Abdülaziz Bey 1995,1:271

16 Ataman 1992:36

SONUÇ

Türk Dünyası'nda geçiş ritüellerinin ve buna bağlı olarak icra edilen türlerin incelendiği bu araştırmada, Türk Dünyası'nda yaşayan boyların doğum, sünnet, askere uğurlama, evlilik, hacca gitme ve ölüm ritüelleri araştılrılmış ve karşılaştırılması yapılarak farklılılar ve benzerliklerden bahsedilmiştir. Ayrıca geçiş dönemi ritüellerinin sadece bir tören olarak önem arz etmediği, Türk kültürü ile ilgli pek çok öğenin de içinde bulunduğu, inanç, din ve töre etkisinde ortaya çıkan pratikler manzumesi olduğu dikkate sunulmuştur.

Türk boylarının geçiş dönemleri incelenirken, bu ritüellerde Türk halk kültürünün sözlü edebiyat ürünlerinin yer aldığını, kimi zaman sanatçılar, kimi zaman orada bulunanlar kimi zaman da din adamaları tarafından icra edildiğini ve halkın buna son derece önemli bir hadise gözüyle baktığını gördük. Insan hayatının son derece önemli anlarından olan geçiş dönemleri, hemen hemen bütün Türk boylarının beşikten mezara kadar önemli mihenk taşlarını ve bu mihenk taşlarında yaptıklarının bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçiş dönemi ritüelleri, yapılan yemek, giyilen kıyafet, sunulan ikram, söylenen türler açısından Türk boylarının hayatı ile ilgili pek çok bilgiyi muhtevasında barındırmaktadır.

Yapmış olduğumuz araştırmada geçmişten günümüze kadar incelemiş olduğumuz Türk boylarının törenleri konu olan geçiş dönemi ritüellerinin sadece bireyi ilgilendiren bir olgu değil, aynı zamanda toplumun tamamını ilgilendiren toplumsal bir olay olduğu görülmüştür. Çocuğun cinsiyetinden anne babanın çocuk isteğine, evliliklerde eşlerin seçimine, bir kişinin ölüm nedeninden ölünün ardından yapılan ritüellere kadar bütün ritüellerde halk felsefesini gösteren örneklerle karşılaşılmıştır. Geçiş dönemleri ve ritüelleri içerisinde söylenen pek çok atasözü, deyim ve Türkü gibi sözlü ürünler, bu çalışmada, bağlamı içerisinde verilmiştir. Ayrıca ritüeller esnasında icra edilen bu türlerin ritüellerde taşımış olduğu misyon da oldukça net olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre ritüel esnasında, topluma, geçiş dönemi içinde

bulunan kişiye, tanrı, melek, iye, kut gibi doğa üstü güçlere verilmek istenen mesaj ve gönülden geçen dilekler türler vasıtasıyla dile getirilmekte mesajın bu şekilde ulaşacağı düşünülmektedir.

Toplumların hayatını, kabulleri redleri ve pratikleri ile doğumdan ölüme bütün dünyalarını değitiren dini inanç sistemleri doğal olarak hayatın geçiş dönemlerinde de tesirini açıkça göstermiştir. Dinî inançlar açısından baktığımız zaman Türk boylarınının geçiş dönemi ritüellerini dört dini inanç sitemini etkilediğini görmüş oluruz:

Bunlardan ilki eski Türk dinidir ki bütün Türk boylarının geçiş dönemi ritüellerinde etkisini şekil değiştirmiş olsa bile felsefe, inanç ve amaç bakımından devam ettirmektedir. Ikincisi ise Türk boylarının büyük çoğunluğunun kabul etmiş olduğu İslam dinidir. Hayatın geçiş dönemlerinde eski Türk dini inanç sistemi ile zaman zaman örtüşmüş zaman zaman da onlardan bazılarının unutulmasına veya kaybolmasına neden olmuştur. Üçüncüsü ise Çuvaş, Gagauz, Urum gibi Türk boylarının kabul etmiş olduğu Hıristiyanlık dinidir. Bu da onu kabul eden Türk boylarının hayatlarında önemli bir değişiklik yapmıştır. Dördüncüsü ise Musevîlik inancıdır. Bu dini kabul eden çok az ve nüfusları ciddi oranda düşük Türk boyu olan Karaylardır. Musevîlik inacını benimseyen Karayların bu inançla ilgili ritüelleri diğer Musevîlerle büyük oranda aynı olsa da onlara göre bazı farklılıklar arzetmektedir. Genel olarak baktığımızda bütün Türk boylarında eski Türk dininin izleri sürmektedir. Bunun dışında özelikle günümüzde dünyada var olan popüler kültürün, özellikle evlenme adetlerinde etkisini belirgin bir şekilde hissetirdiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi yapılması zor olan bazı ritüellerin dünya toplumlarında kolaylaştırılarak yapılıyor veya onların kolay olanı tercih ediyor olmalarıdır. Yani günümüz geçim şartları ve popüler dünya kültürünün bazı ritüelleri ve beraberindeki uygulamaları değiştirip dönüştürdüğü hatta ortadan kaldırdığı şeklinde özetlenebilir. Buna Türkiye'de düğünlerin eskiden dört gün sürmesini, veya Altay Türklerinde başka bir oymaktan getirilen gelinin üç defa karşılanması ritüelini verebilriz. Ekonomik

şartlar, ve zorluklar nedeniyle düğünler çoğunlukla iki gün sürmekte; Altay Türklerinde ise motorlu araçların kullanılması ile gelin getirmenin kolaylaşması nedeniyle üç defa karşılamaya gerek kalmamaktadır. Bazen bu inanç sistemleri girmiş olduğu toplumun hayatında kendisine yer bulabilmekle birlikte eskisinin ortadan kalkmadan devam etmesini engelleyemiştir. Dualizm ortaya çıkmış birlikte iki ritüel birden uygulanır olmuştur. Cenazenin ardından yapılan ölü yemeklerinde İslamiyet'i kabul eden Türk boylarında Kur'an okunması, Hıristiyanlarda dua okunması, Karaylarda da Tevrat'tan dualar okunması örnek olarak verilebilir. Ayrıca Karayların dualarını Türkçe okumaları da onların kendilerine has bir özelliği olarak ifade edilmektedir.

Bu genel ifadelerden sonra geçiş dönemi ritüellerine göre tespitlerimizi sırasıyla şu şekilde ifade edebilriz.

Doğum ve doğum çevresinde yapılan ritüeller belki de geçiş dönemleri içerisinde en hızlı en çok değişeni olma özelliğini taşımaktadır. Tıpta yaşanan hızlı gelişmeler ve sağlık kuruluşlarının yaygınlaşmasıyla geleneksel unsurlar büyük oranda değişirken ya da ortadan kalkarken yerini modern tıp kurallarının aldığı görülmektedir. Bunda şehir hayatı ve eğitimin önemi hiç kuşkusuz yadsınamaz. Çocuğun olması için yapılan uygulamalarda, hamile kadının yönelimleri ve kaçınmalarında, çocuğun cinsiyetinin anlaşılmasında, çocuğun tuzlanmasında, albasma ve kırk basma inancında toplumda yaşanan değişimi görmek mümkündür. Doğum ile ilgili ritüellerin hemen hemen bütün Türk Dünyası'nda aynı olduğu söylenebilir. Sadece Hıristiyanlık inancını benimseyen Türklerde vaftiz ritüelinin olması farklılık olarak görünmektedir. Fakat bunda da gözden kaçırılmaması gereken vaftiz ritüelinin bu boylarda (Gagauz Türkleri) kırk çıkarma ritüelinin yerini almış olmasıdır. Eğer çocuğun ölme tehlikesi yok ise çocuğun vaftiz edilmesi doğumunun kırkıncı gününde yapılmaktadır. Bir de Yakut Türklerinde çocuğun doğumun ardından yağ sürülerek korunmaya alınması diğer boylarda görülmemektedir. Onun dışında yıkanması ve tuzlanması kesintiye uğrasa da bütün Türk boylarında görülmektedir. Çocuğa kötülük yapacak

iyelerden çocuğu kendi adını söylemeden, çirkin, pis, kötü gibi sözcüklerle sevme, seslenme düşüncesi Türk boylarının çoğunda görülmektedir. Doğum sırasında Hıristiyan Türklerde mutlaka bebeğin babasının annenin yanında olması istenmektedir, bunun açıklaması ise günahı beraber işlediler şeklinde yapılmaktadır.

Üsküp Türkleri'nde görülen ve daha başka bir Türk boyunda rastlamadığımız çocuğun okula başlama merasimi ve bununla ilgili yapılan ritüeller sadece Balkanlarda Üsküp'te görülmektedir. Bu da bizim açımızdan oldukça önemli bir tespittir.

Sadece Müslüman Türk boyları ile Karay Türklerinde görülen sünnet ritüelleri de diğer geçiş ritüelleri gibi aile fertlerini ve çevrede yaşayan insanları bir araya getirmektedir. Yalnız Karay Türkleri'nde geniş katılımlı bir özelliği yoktur. Bunun dışında çoğu zaman toplumsal bağ kuvvetlenmektedir. Yukarıda doğum ritüellerinde ifade ettiğimiz değişim ve dönüşüm sünnet ritüelleri için de söz konudur. Türk Boylarında, özellikle Türkiye'de önceleri kirve bulmaya, sünnet töreni yapmaya çok fazla önem verilmezken günümüzde önem verilmeye başlanmıştır. Önceleri sünneti Abdallar yaparken günümüzde sağlık memuru ya da doktor yapmakta, Abdallar sadece düzenlenen eğlencelerde davul ve zurna çalmaktadır.

Askerlik, erkeklerin yetişkinliğe, olgunluk dönemine geçişte bir "eşik" konumundadır. Anadolu Türkleri'nde, Balkan, Kıbrıs ve Kırgız Türklerinde askere gitme törenine önem verilmektedir. Anadolu Türkleri'nde ise törenler bir şölen havasına bürünmektedir. Askere giden kişi askerlik yaptığı yerdeki arkadaşlarını, o yerleşim yerinde yaşayan insanları yakından tanımakta, onlara kendi memleketindeki yaşayışı anlatmakta öğrendiklerini kendi memleketine taşımaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı dönemde, bu durum toplumun kültürlenmesi için büyük önem taşımaktadır. Asker arkadaşlığıyla da kişinin sosyalleşmesi sağlanmaktadır.

Günümüzde Türk boylarının evlilik modellerindeki farklılığı ve

benzerliği izlemek mümkündür. Eski Türklerden günümüze kadar gelen başlık-kalın ritüeli günümüzde eskisi kadar etkili değildir ve zamana göre de "kalın"ın durumu da değişmiştir. Eskiden at, koyun, sığır olanbilen kalın günümüzde para olarak alınabilmektedir. Evlenme yasakları ise birkaç Türk boyunda aynı sertliğin devam ettirerek karşımıza çıkarken, çoğunda son derece esnek bir hâl almıştır. Akraba evliliği, aynı boydan evlenme, farklı oymaktan evlenme gibi şartlar esnetilmiş durumdadır. Bunda kendi yaşadıkları yerlere dışarıdan göçler ve nüfus hareketleri kadar, kendilerinin de tahsil ve ticaret gibi çeşitli nedenlerle diğer şehirlere gitmeleri de etkili olmuştur. Aile dışından, evlenen kişilerin birbirlerini beğenip anlaşmasıyla yapılan evlilikler, beşik kertmesi, berder ve kız kaçırma şeklinde yapılan evlilikleri büyük oranda bitirmiştir. Ayrıca evlenecek kız ve erkek daha öncesinden evlilik kararı aldıklarından eşin seçilmesinde aranan özellikleri, görücü gitme uygulamasını sembolik bir hâle sokmuştur. Kız ve erkeklerdeki evlilik yaşı şehirleşmeyle birlikte okuma-yazma oranındaki artışa paralel olarak yükselmiştir. Evlenen çiftler ayrı bir evde yaşamaya başladıklarından düğüne hazırlık bağlamında alınan eşya sayısını oldukça arttırmıştır. Düğünde yapılan köy seyirlik oyunu, tarafların birbirine yaptığı şakalar, sinsin, güreş gibi geleneksel eğlenceler şehirleşme ve düğün sayısındaki artışla birlikte büyük oranda ortadan kalkmıştır. Zaman içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak yapılan törenin adı da değişmektedir. Törende sunulan ikrama göre isimler almaktadır. Örneğin nişan ritüelleri yerine daha öncesinde şerbet içmek tabiri kullanılmaktaydı. Sünnet, askere uğurlama, nişan, cenaze ritüelleri gibi düğün ritüelleri de eskisine göre daha kısa bir zamanda bitirilmeye başlanmıştır. Karı koca ilişkileri, kaynana ve kayınbabanın aileye yeni katılan geline karşı takındığı ciddî tavır da yerini daha açık iletişim şekline bırakmıştır.

Temelde dinî bir görev olarak yapılan hacca uğurlama ritüelleri de halkbilimi açısından büyük önem taşımaktadır. Sünnet, askerlik, evlilik ritüellerinde kişinin yeni insanlarla iletişim kurması belli bir çerçevede gerçekleşirken hacca uğurlamayla birlikte tüm Türk toplumunu hatta tüm

Müslüman toplumlarını ilgilendiren bir nitelik kazanmaktadır. Hac ile ilgili ritüellere Balkan, Kıbrıs, Anadolu, Suriye, Irak, İran, Ahıska Türkleri'nde belirgin olarak mümkün iken diğer boylarda görülmektedir. Hıristiyan Türklerde de eskiden Hıristiyan haccı olarak azizlerin kiliselerine gidilmesi ifade edilmektedir. Hacca giden kişi farklı ülkelerden gelen insanları görmekte, gözlemlemekte kendi ülkeleriyle olan kültürel farklılığa şahit olmaktadır. Hacca uğurlama ve hac dönüşünde akrabalar, tanıdıklar bir araya gelmekte, birbirlerinden haberdar olmaktadır.

Ölü gömme ve yas ritüellerinde geleneksel unsurlar ortaya çıkmakla birlikte daha çok din kurallarının geçerli olduğu ve din adamlarının yönettiği bir geçiş dönemi olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. Ölümü düşündüren ön belirtiler ve bunlardan kaçınmalar, belirli günlerde törenler düzenlemeler, yemek vermeler, ağıt söyleme, yas tutma biçimlerinde geleneksel unsurların devam ettiğini, geçmişten günümüze bir süreklilik gösterdiğini görmek mümkündür. Ölen kişiyi, yıkama, kefenleme, defnetme gibi işlemlerde ise din adamlarının söz sahibi oldukları görülmektedir. Bunda boyların kabul ettiği dinin etkisi son derece etkindir. Ölünün nasıl yıkanacağı, nasıl kefenleneceği veya hangi elbiseleri giyeceği, mezara nasıl gömüleceği, gömülürken yönü, tabutla veya tabutsuz gömüleceği gibi konular din adamları tarafından dini kuralara göre belirlenmektedir. Bazı Türk boylarında nehre bırakma veya arazide çürümeye ve parçalanmaya bırakma uygulaması da görülmektedir. Ama daha önce de ifade etiğimiz gibi bu törenlerin hepsini din adamları veya o statüye sahip kişiler yönetmektedir. Ölen kişinin hatırasını yaşatmak, onu unutmamak için mezarlar yapılmakta, bunlar ziyaret edilmekte, ölen kişinin yaşarken kullandığı saat, tespih, şemsiye, at, koşum, gibi eşyalar saklanmakta ya da kendisinin yıkayan kişilere hediye edilmektedir. Ölen kişi ölümünden sonraki belirli günlerde anılmakta, bu zamanlarda yemek ve içki ikramları yapılmaktadır. Özellikle Müslüman Türk boylarında ruh ve öbür dünya gibi metafizik konularda halk, kutsal kitaplarda yazılanları kabul etmekte, kendi bildikleri ile kitaptaki bilgilerin çelişmesi durumunda çoğu zaman kendi bildiklerinden vazgeçip dinin bildirdiği

hükümleri doğru kabul edip, uygulamaya geçirmektedir.

Çalışma toplanan bilgilerin tamamının günümüzde de işlevini devam ettirdiğini söylemek zordur. Değişen sosyo-kültürel unsurlar, geçmişte yaşanmış ve belirli bir işlevi üstlenmiş bu kültürel unsurları işlevsiz ve gereksiz konumuna düşürmüştür. Özellikle toplumda görülen değişmeye paralel olarak bazı uygulamaların bırakılmasında hiçbir sakınca görülmemiş, geçmişte bu uygulamaya bizzat başvuranlar da bunların yersiz olduğunu ya da bilgisizlikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Uygulamaların terk edilmesindeki bir başka neden de dinî düşüncedir. Bu bağlamda dinde yeri olmayan uygulamalar da bırakılmaya başlanmış, bırakılması için toplumsal baskı da söz konusu olmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise SSCB'nin zaman olarak kısa, ama son derece etkili yönetimi sırasında Türk boylarının ritüellerinin pek çoğunun da törpülendiği veya dönüştürüldüğü yapılan araştırmalarda ifade edilmektedir.

Eski Türk inaçlarını, boyunun âdetlerini ritüellerini yaşatmaya çalışırken yeni girmiş olduğu kültür dairesindeki ritüelleri de uygulamaya çalışmış, dönüştürebildiğini dönüştürmüş, adapte etmiş diğer durumlarda da birlikte yaşatmaya çalışmıştır. Yakut Türklerindeki "malahın" ve Altay Türklerindeki "köçö" adlı özel törenlerde yapılan yemeğin günümüzde Anadolu'nun pek çok yerinde düğünlerde yapılan keşkek olarak karşımıza çıkması bunun bir göstergesidir.

Araştırmamızda tespit ettiğimiz ritüelleri ve bu ritüellerde icra edilen türleri daha önce ifade etiğimiz gibi Türklerin yaşadığı diğer bölgelerdeki geleneklerle karşılaştırdığımızda büyük benzerlikler taşıdığını görmek mümkündür. Bu da Türklerin farklı coğrafyalarda yaşamalarının bazı küçük değişikliklere neden olmakla birlikte esasta kültürlerini yaşamaya devam ettiklerini, aynı kültür dairesi içinde yer aldıklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

A, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yay., 14. Baskı; Ankara 1997, s. 190.

A.SEGAL; Robert; Çev. Naim ATABAĞSOY, Dinsel Mit-Ritüel Kuram, Milli Golklor, 2012, Yıl 24, S 94, s.173.

Abay Yılı " VII. Uluslar arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri, İstanbul, Hoca Ahmet Yesevî Vakfı, 1996:166-172.

ABDÜLAZİZ BEY. Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri 1,11, (Haz. Kâzım Ansan, Duygu Ansan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995

ACIPAYAMLI, Orhan. Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961

AÇA Mustafa; Trabzon Şalpazarı Çepnileri İle Çuvaş Türkleri'nin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi, Karadeniz, Yıl 1, S. 1 Kış, 2008, s. 23 - 34.

AÇA, Mehmet. "Kazak Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)." Millî Folklor, 43, 1999, 24 - 31.

AÇA, Mehmet; "Türk Destanlarındaki Aşerme (yerikleme) Motifinin destan kahramanları üzerindeki etkisi ve hayvan ata (ecdat) İnancıyla olan bağlantısı", *Milli Folklor*, 1997, Sayı. 34, S. 78-81

AHMET CEVDET PAŞA. Ma'rûzât, (Yay. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul, Çağn Yayınlan, 1980

AHMET CEVDET PAŞA. Tezâkir, (Yay. Cavid Baysun), III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991

AKA, İsmail. “Hazar-Ötesi Türkmenlerinde Bir Düğün Merasimi.” Türk Kültürü, 207-208, Ocak-Şubat 1980:108-110.

AKBULUT, Sevim; “Karabük İli Safranbolu İlçesindeki Doğum Adet ve İnanmaları”, *Türk Hlak Kültüründen Derlemeler*, KB Yay. Ankara 2002

AKICI, Nihat. Bütün Yönleriyle Osmaniye, Osmaniye, Hançer Matbaası, 1995

AKKAYA, Nevin, Gelenek *ve* İnançların Toplum içindeki Fonksiyonları, Balıkesir 1995.

AKMAN, Eyüp; Safranbolu’da Adak Yerleri ve Bu yerlerle İlgili İnançlar, Safaranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 2000.

AKMATALİEV, Abdıldacan, Kırgız Folkloru *ve* Tarihi Kahramanlar, (Evlilik Geleneği *ve* türküleri...) Ankara 2001.

AKMATALİYEV, Abdılacan. “Evlenme Geleneği ve Ir.” Uluslar arası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla, Muğla Üniversitesi Yayınları, 2001:21-26.

AKSAN, Doğan; *Her Yönüyle Dil 3* , TDK Yay., Ankara 1982

AKSOY, Ömer Asım; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Yay.,İstanbul 1998

ALİBEKİROĞLU, Fatma. Yaşı 72, Osmaniye, okur-yazar ev hanımı ile Ali Doğaner’in

ALPTEKİN, Ali Berat. “Celaloğlan Ağıtı.” Türk Folkloru, 16, Kasım 1980

ALPTEKİN, Ali Berat; Erciyes Dergisi Bibliyografyası, Geçit Ofteset Matbaa, Kayseri 2004

ALTINTAŞ, Hayrani; Tasavvuf Tarihi; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1991

ALTUN, Işıl. Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, İzmit, Yayıncı Yayınlan, 2004.

ALTUNTEK, N.Serpil. Van Yöresinde Akraba Evliliği, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlan, 1993

AND, Metin. "Dramatik Köylü Gösterilerinin Ritüel Niteliği." Türk Folkloru Araştırma Yıllığı Belleten, I, Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınlan: 10, 1975:1-17.

AND, Metin. Geleneksel Türk Tiyatrosu, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1985

AND, Metin. Oyun ve Bügü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı, İstanbul, 1974

AND, Metin. Türk Köylü Dansları, İstanbul, İzlem Yayınlan, 1964

Araz, Rıfat; Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, A.K.M. Yay. Ankara 1995

ARGUNŞAH, Mustafa, Harun GÜNGÖR; Dünden Bu Güne Gagauzlar, Ankara-1993, s.1-3.

ARI, Mehmet Emin. 1921 doğumlu, Arıel Kırtasiyesi kurucusu olan kaynak şahıstan alınan bilgi. Genç Anadolu, 3, Ekim 2003:5.

ARIK Durmuş; Hıristiyanlaştırdan Türkler (Çuvaşlar), Ankara.- 2005.

ARIKOĞLU, Ekrem; "Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi", Türkler Ansiklopedisi, C 20, , Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.176-179.

ARIKOĞLU,Dr.Ekrem;http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/118860/h/hakasedebiyatitarihcesi.pdf (04.09.2012)

ARSLAN, M. ve M. KÖKTÜRK. "Halk Biliminde Teori ve Yöntem Arayışları." Millî Folklor, N, 41,1999:14-28.

ARTUN, Erman. “Günümüz Adana Âşıklık Geleneği Ölüm ve Mezar Teması ."Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık, İstanbul, Mezarlıklar Vakfı Yayınlan, 1998:366-376.

ARTUN, Erman. “Köy Seyirlik Oyunlarındaki Düğünlerde Gelin Güvey Motifinde Eski Kültür İzleri.” III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996:86-93.

ARTUN, Erman. Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Ankara, Akçağ yayınları, 2001

ARTUN, Prof. Dr. Erman; “Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_mani.pdf.

ARTUN, Prof. Dr. Erman; Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar, Karadeniz Dergi, Yıl: 1, S 1, Kış-2008, s. 52-53

ATALAY, Besim; *Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara – 1968

ATALAY, Besim; Divanü Lügat-it-Türk Dizini “Endeks” IV, TDK Yay., THK Basımevi, Ankara-1986.

ATAMAN, Sadi Yaver, Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992.

ATILGAN, Halil. Çukurova Türküleri I, Ankara, Adana Valiliği Yayınları, 1998

AVDAN, Mahmut. Osmaniye ’de Fransızlara Karşı Çete Harbi Nasıl Başladı, Osmaniye,Doğuş Matbaası, 1975

B KENİN-LOPSAN, Monguş; Tuvaların Eski Gelenekleri II, Çev, Ekrem Arıkoğlu, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S 8, Bahar 1998, s.289-308.

BACON, E. Elizabeth. Esir Orta Asya, (Çev. Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser, (t.y.)

BAHADINLI, Yusuf Ziya; *Türkçe Deyimler ve Kaynakları*,Hür Yayınevi, İstanbul 1971.

BAHŞİŞOĞLU, Ayşegül. "Kastamonu'da Sosyo-Kültürel Yapıda Meydana Gelen Değişikliğin Çeyiz Geleneklerine Yansıması." I.Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirilen, 21-23 Mayıs 2000, Kastamonu, Kastamonu Valiliği 2001:215-224.

BAİNBRİDGE, Margaret; *Dünyada Türkler*, Say Yay., İstanbul 1995

BALAMAN, Ali Rıza. Evlilik Akrabalık Türleri, İzmir, Karınca Matbaacılık, 1982

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı; *Türke Doğru*, A.K. M. Yay. Ankara 1994

BARNARD, A. ve J. SPENCER. "Rite of Passage." Encyclopedia ofSocial and Cultural Anthropology, London &New York Routledge, 1996:489-490.

BARNOUW, Erik ve C. KİRKLAND. "Entertainment." R. BAUMAN (Ed.), Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments, Oxford University Press, 1992:50-52.

BAŞGÖZ, İlhan. "Adlarımız ve Sosyal Değişim." TÜBA, Günce, 31, Aralık 2004:15-17

BAŞGÖZ, İlhan. "Sözlü Anlatımda Arasöz:Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi." (Çev. Metin EKİCİ), Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar (Haz. EKER Gülin ÖĞÜT vd.), Ankara: Millî Folklor Yay., 2003

BAŞOĞLU, Bekir. "Boyabat Düğünleri I." Türk Folkloru, 10, Mayıs 1980a: 19-22.

BAŞOĞLU, Bekir. “Boyabat Düğünleri II.” Türk Folkloru, 11, Haziran 1980b:15-16.

BAŞOĞLU, Bekir. “Boyabat Düğünleri III.” Türk Folkloru, 11, Haziran 1980c: 15-16.

BAUMAN, Richard; Tür, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Yayına Hazırlayanlar, Gülin Öğüt EKER, vd.,Milli Folklor Yay., Ankara-2003, s. 61.

BAYRAM Bülent (2005), çuvaş Türklerinin Halk Kültürünün Korunması, Aktarılması ve Şaman Tepesi, Halk Kültürlerini Koruma- Yaşatma Geleceğe Aktarma Uluslararası Sempozyumu, 09-16-17-18 Aralık, Kocaeli 2005.

BEĞENÇ, Cahit; Anadolu Mitolojisi, İstanbul 1967, s. 7

BEKKİ, Selahaddin. “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi.” Millî Folklor, 62, 2004: 53-67.

BELENLİ, Mahmut; *Bazı Tabirlerimizin Hikayesi*, Ercan Matbaası, İstanbul 1959

BEYAZIT, Bekir Sami. 1865-1866 Kürt-Dağı, Cebel’i Bereket Kozanoğlu’ları İsyanı ve Güneydeki Aşiretlerin İskânları, Antakya, Kültür Eğitim Tesisleri, 1989

BİLGÎLÎ, Ali Sinan. “Azerbaycan Türkmenleri Tarihi.” H. GÜZEL, K.ÇİÇEK ve S. KOCA (Ed.), Türkler, VII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002

BİNYAZAR, Adnan. Dede Korkut, İstanbul, YKY, 2002

BORATAV, Pertev Naili. 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1999

BORATAV, Pertev Naili;, Folklor ve Edebiyat II, Adam Yayınları, İstanbul-1982, s. 471.

BORATAV, Pertev Naili;, Folklor ve Edebiyat I-II, Adam Yayınları, İstanbul-1982, s. 444.

BORATAV,Pertev Naili; Folklor ve Edebiyat, C. I, İstanbul, 1982, s. 157.

BOYRAZ, Şeref. Türkiye'de Mezar Taşı Sözleri, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003

BOZYİĞİT, Ali Esat. "Düğünlerimizde Bayrak Geleneği." III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987:67-83.

BOZYİĞİT, Ali Esat. "Sünnet Davetiyeleri." Türk Folkloru, 89, Aralık 1986:30-31.

BURKE, Peter. Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü (Çev. Göktuğ Aksan), Ankara, İmge Yayınları, 1996

CASSİRER Ernest, Devlet Efsanesi, Çev. Necla Arat, İstanbul 1984, s. 42

CEMİLOĞLU, Mustafa. "Mutlu Sonla Biten Halk Hikâyelerinde Gelin Tasvirleri." III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ank;ara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996:94-103.

CEMİLOĞLU, Mustafa. Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi, Bursa, Vipaş A.Ş., 1999

ÇABUK, Vahit. "Fırka-i İslâhiye, İskenderun ve Payas." Türk Kültürü, 161, Mart 1976:291- 298.

ÇADIRCI, Musa. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997

ÇAKIR, Sabri. “Burdur’un Kozluca Kasabasında ‘Yas’ Geleneği.” IV. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlan, 1992:59-71.

ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet. Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olaylar, Adana, 1969

ÇAY, Abdulhaluk. Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1991

ÇELİK, Ali. “Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagauz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi.” III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür B akanlığı Y ayınları, 1996:104-117.

ÇELİK, Kemal .Millî Mücadele ’de Adana ve Havalisi (1918-1922), Ankara, Türk T arih Kurumu Basımevi, 1999

ÇENET, İbrahim. “Ulaşlıların Tarihi ve Kimliği Hakkında.”, 2004 (Yayımlanmamış makale). (Ali Doğaner, 2006 YLT Hacettepe-Ankara’dan alınmıştır.)

ÇETİN Çulpan Zarifova, Tatatr Türklerinin Gelenek ve Görenekleri, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009.

ÇETİN, İsmet; “Türk Mitolojisinde Kut İyesiKıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş”, *Milli Folklor Dergisi*, 2002-Yaz, Yıl 14, S. 54, s.30

ÇEVİRME, Hülya ve A. SAYAN. “Alkarısı İnanmaları ve Bilim.” Millî Folklor, IX, 65, 2005: 67-72.

ÇİFTÇİ, Emine. Yaşı 66, Osmaniye-Çardak Köyü, okur-yazar ev hanımıyla Ali Doğaner’in 01.16.2004’te Çardak Köyü’ndeki görüşmesi.

ÇİZMECİLER, Osman; *Ünlü Deyimler ve Öyküleri*, Kastaş Yay., İstanbul 982

ÇOBANOĞLU, Doç. Dr. Özkul, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yay., Ankara- 1999, s 151.

ÇOBANOĞLU, Doç. Dr. Özkul, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yay., Ankara- 1999, s 152-153.

ÇOBANOĞLU, Özkul, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, C. I, "Mitoloji", Ank. 2001, s.5

ÇOBANOĞLU, Özkul. "Türk Mitolojisi." Türk Dünyası Edebiyat Tarihi I, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2001a

ÇOBANOĞLU, Özkul. "Türk Mitolojisinde Kutsal Sabit Mekan Fikrinin Yaratılış Tipolojisi Üzerine Tespitler." Uluslar arası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu (Haz. A. Abbas Çmar), Muğla, Muğla Üniversitesi Yayınlan, 2001b:49-62.

ÇOBANOĞLU, Özkul. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999

Çobanoğlu, Özkul; Türk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 11.

ÇORUHLU Yaşar, Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul 2002, s. 12

ÇORUHLU, Yaşar. "Eski Türklerde Ölüm.", Cogito, 40, 2004:244-268.

DADAŞZADE, Memmed. "Ethnographic Information Conceming Azerbaijan Contained in the Dede Korkut Dastan.", (İngilizceye Çev. H.B. PAKSOY), Soviet Anthropology & Archeology, XXIX, 1, 1990:69-85.

DEDE, Behçet. "Artvin Yöresi Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi." III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınlan, 1996:118-125.

DEMİR, Menderes. “Tarih İçerisinde Osmaniye’de Yerel Basın, Radyo, Televizyon.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:604-613.

DEMİRCİ, Yusuf Ziya. Anadolu ’da Eski Düğün ve Evlenme Adetleri, İstanbul, Burhanettin Matbaası, 1938

DEVELLİOĞLU, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1996

DEVLET, Nadir; “II. Türk Dünyası’nın Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış” Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt, TKAE Yay. Üçüncü Bs., Ankara-2001, s. 69-82.

DEVLET, Prof. Dr. Nadir; Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri, Tataristan Cumhuriyeti, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, C 20, s.48-57.

DİLEK İbrahim, Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54,

DİLEK, Dr. İbrahim; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-569/h/altayturkleri.pdf (04.09.2012) Altay Türkleri hakkındaki bilgiler bu kaynaktan kısaltılarak alınmıştır.

DİLEK, İbrahim; Ders notları.

DİLEK, İbrahim; E.E Yameyave, Cayzanın Yargısı Altay Türkleri’nin Eski Gelenekleri, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara-1999, s. 196.

DİNÇER, A. Neşet. “Osmaniye’de Yayla Geleneği ve Zorkun Yaylası.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum,15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:453-474.

DİNÇER, A. Neşet. Rahime Onbaşı, Osmaniye, Hançer Matbaası, 1983

DİNÇER, A.Neşet. Zorkun, Osmaniye, 1991

DİNÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ, I, II. İstanbul, İhlas Gazetecilik Holding A.Ş., (t.y.)

DİVİTÇİOĞLU, Sencer. "Osmanlı Toplumunun Kuruluş Sürecini Açıklama." Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004

DİYARBEKİRLİ, Nejat. "İslam Öncesi Türk ve Çin Mezar Anlayışı Arasındaki Bağlantılar." Uluslar arası III. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 25-29 Eylül 1993, Ankara, D, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999:791-805.

DİZDAROĞLU Hikmet; Halk Şiirinde Türler, Ankara,1968,

DOĞAN Yrd. Doç. Dr, İsmail, Karaim Türkleri,

DOĞAN, Ahmet; *Deyimler Sözlüğü*, Akçağ Yay, Ankara 1995

DOĞANER, Ali; Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri, HÜ., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, YLT., Ankara-2006 s.52:

DORSEN R.M., Günümüz Folklor Kuramları, Çev. Nerin Ulutaş, İzmir 1984, s.27

DURMUŞ, İlhami. "İskitlerde Ölü Gömme Geleneği." Millî Folklor, VIII, 61, Bahar 2004: 21-29.

DÜZGÜN, Dilaver. "Çıldırlı Aşık Şenlik ile Narmanlı aşık Sümmani'nin Karşılaşmaları." Millî Folklor, VI, 48, 2000:24-26.

EGE, Hüsamettin; *Çizmeden Yukarı Çıkma- Yetmiş Beş Deyimin Nedenleri-*, Kardeş Matbaası, Ankara 1965

EKER, Gülin Öğüt. “Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı.” M. Ö. OĞUZ (Ed.), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı Ankara, Grafiker Ofset, 2004.

EKER, Gülin Öğüt. “Karakeçili Türkmen Düğünü.” (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998.

EKER, Gülin ÖĞÜT. “Küççe Düğünü’nün Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.” Millî Folklor, 41, 1991:62-65.

EKER, Gülin Öğüt. “Türk Kültürü İçinde Kıbns Düğün Geleneğinin Değerlendirilmesi.” TürkKültürü İncelemeleri Dergisi, 1, 1999:39-50.

EKİCİ, Savaş. “İslahiye İlçesi Düğün Adetleri Çerçevesinde Halk Müziği.” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1996:68-77.

EKREM, Mehmet Ali. “Nogay Türkleri’nde Kız İsteme, Söz Kesme ve Düğün Gelenekleri.” IV. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992:91-95.

ELÇİN, Şükrü , Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., 6. bs. Ankara-2000, s.195.

ELÇİN, Şükrü Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yay., Ankara-2000,.

ELÇİN, Şükrü; *Halk Edebiyatına Giriş*, KB Yay., Ankara 1986

ELÇİN, Şükrü; *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, “Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine”, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 1997

ELİADA Mircea, Mitlerin Özellikleri, Çev. Sema Rifat, İstanbul 2001, s. 12

EMİROĞLU, İbrahim. Geçmişten Günümüze Erzin, İzmir, Tibyan Yayıncılık, 2001

ER, Tülay. “Dörtdivan Kasabasında Evlenme Âdetleri.” I.Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 1996:169-176.

ERAT, Ali. “Türkiye’nin İlk Demokrasi Hareketinin Öncüsü Osmaniye Kahramanı Dr. Ahmet Alkan.” Genç Anadolu, 3, Ekim 2003:14.

Erdem, Mustafa “Kırgız Türkleri” ASAM yay., Ankara-2000, s. XI

ERDEM, Mustafa, Kırgız Türkleri, (Sosyal Antropoloji Araştırmaları) Ankara 2000.

ERDENTUĞ, Nermin. “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi Evlenme Görenekleri ve Törenlerinin Etnolojik İncelemesi.” I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri (Ekim 1973), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1974:373-382.

ERDENTUĞ, Nermin. Sosyal Âdet ve Gelenekler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977

ERGALİEVE, Jannat, Nurhat Şakuzadaulı; *Kazak Kültürü*, Al-Farabi Kitabevi, Almaatı 2000

ERGİN, Erkan. “Tiyatronun Kökeni, Ritüel ve Mitoslar.” Eğitim, 37, 2003:26-28.

ERGİNER, Gürbüz, Kurban, Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri, İstanbul 1998.

ERGUN, Pervin. “Aydın’ın Kuyucak İlçesi Düğünlerinde Maytapçılık Geleneği.” III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996:126-132.

ERGÜZEL M. Mehdi; Mani Ve Bilmecelerimizde Geçen Meyva Adlarının Türkçedeki Kullanımları ÜzerineBazı Tespitler, Turkish Studies International

Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or TurkicVolume, Volume 3/5 Fall, 2008, s. 160

ERHAT, Azra; Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1972, s. 5

ERKOÇAK, Mehmet. “Osmaniye Çevresinde Söylenen Türküler.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye: 1995a:394-405.

ERKOÇAK, Mehmet. “Osmaniye’de Ağıt Geleneği.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum,15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:406-429.

ERKOÇAK, Mehmet. Bütün Yönleriyle Osmaniye Folkloru, Osmaniye, OFAD yayınları, 2003

ERKOÇAK, Mehmet. Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler, Osmaniye, Osmaniye Belediyesi Kültür Yayınları:2, 1998

EROĞLU, Haşan. “Suşehri’ndeki Oğuz Damgalan ve Türk Boylan.” Türk Kültürü, 123, Ocak 1973:141-147.

ERSOY, Ruhi. “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller.” Millî Folklor, 54,2002:86- 101.

ERSÖZ, Dr. Murat; Culuruyar Nurgun Bootur Saha (Yakut) Türklerinin Kahramanlık Destanları; TÜRKSOY, Ankara-2010, s. 16-19.

Evlilik Yıldönümü, Aile Fertlerine Verilen Adlar, Analık (Annelik Gelme), Karı Kocaya Dair, Boşanma.” Türk Folkloru, 16, 1980e: 16-20.

FALAY, Nihat. “19. Yüzyıl Sonunda Osmaniye’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:19-29.

FERZELİYEV, Tehmasib, İsrafil Abbosov; *Türk Dilinde Dualar Beddualar*, Bakü 1994, çev. Alyılmaz, Cengiz, *Türk Dilinde Dualar Beddualar Yeminler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1996

GAILEY, Alan. "The Bonfire in North Irish Tradition." Folklore, 8,1977:3-38.

GARAUDY, Roger, Afarozdan Diyaloğa, Çev. Sadık Kılıç, İstanbul 1986, s. 24

GÖKALP, Ziya; Türk Töresi, Kamer Yay., İstanbul 1997 s. 62 ; Şişman, Bekir, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", Milli Folklor Dergisi, S. 46, Yaz 2000.

GÖKBEL, Ahmet. Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998

GÖKÇEOĞLU ; *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa

GÖKSU, M. Hasan, Manilerimiz, Milliyet Yay.., İstanbul 1970, s. VII.

GÖKŞEN, Enver Naci; *Açıklamalar ve Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler*, Nurdan Yay., İstanbul – 1985

GÖKYAY, Orhan Şaik. Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000

GÖLPINARLI, Abdülbâki; *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1995

GÖMEÇ, Prof. Dr. Sadettin; Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara-2003, s 80-102

GÖNÜLLÜ, A. Rıza. "Saçı Âdetine Dair Notlar." Türk Folkloru, 89, Aralık, 1986e: 9-11.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. “Alanya’da Eski Türk İnançlarının İzleri.” Türk Folkloru, 87, Ekim 1986c:34.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. “Hunlar’dan Günümüze Türkler’de Yas Âlâmetleri.” Türk Folkloru, 85, Ağustos 1986b:20-21.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. “Levirat Âdeti.” Türk Folkloru, 82-83, Mayıs-Haziran 1986d:18.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. “Türklerde Yog Âdeti” Türk Folkloru, 80-81, Mart-Nisan 1986a:8-10.

GÖRKEM, İsmail. Türk Edebiyatında Ağıtlar, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2001

GÖZAYDIN, Nevzat. “Ölü ve Ölümle İlgili Anlatılar Katalogu Üzerine...” Türk Folkloru Araştırmaları, Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 114, 1989:97-118.

GÜÇLÜ, Mehmet. “Trabzon Yöresi Düğün Törenlerinde Horon.” Millî Folklor, VIII, 64, 2004:123-136.

GÜNAY, Prof. Dr. Tümer, Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK; Dinler Tarihi, Ocak Yay., 3. Bas. Ankara-1997, s. 1-2.

GÜNAY, Umay. Türkiye’de Aşıklık Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999

GÜNDÜZALP, Selim: *Deyimler ve Öyküleri 2. Kitap*, 3. bs., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNDÜZALP, Selim; *Deyimler ve Öyküleri 1. Kitap*, 2. Bas., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNDÜZALP, Selim; *Deyimler ve Öyküleri 3. Kitap*, 2. bs., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNDÜZALP, Selim; *Deyimler ve Öyküleri 4. Kitap*, 1. bs., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNDÜZALP, Selim; *Deyimler ve Öyküleri 5. Kitap*, 1. bs., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNDÜZALP, Selim; *Deyimler ve Öyküleri 6. Kitap*, 1. bs., Zafer Yay., İstanbul 2004

GÜNGÖR, Erol; Tarihte Türkler, Ötüken Yay., İstanbul-1997, s. 11-13

GÜRBÜZ Erginer, Kurbanın Kökenleri Ye Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri. Yapı Kredi yay, İstanbul 1998, s. 47-50.

GÜREL, Reşat. "Türklerde Yaylacılık Geleneği ve Dünden Bugüne Zorkun Yaylası." K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:430-452.

GÜRSOY, Emine – Naskali; *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK. Yay., Ankara 1997

HACIYEV, Prof. Dr. Abdülhakim M. , Türkiye Türkçesine aktaran, Doç. Dr. Çetin PEKACAR, TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARI ANTOLOJİSİ, Kumuk Edebiyatı 20.Cilt, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/127631/kumuk-edebiyati-20cilt.html (04.09.2012)

HALAÇOĞLU, Yusuf. "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskân." İ. Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, 27, İstanbul, 1973:1-20.

HANÇERLİOĞLU Orhan, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul 1993, s. 334

HANKO, Lauri, Çev. Ruhi ERSOY, Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3, Yayına Hazırlayanlar, M.Öcal OĞUZ, vd., Geleneksel Yay., Ankara-2009.

HARİKA. “Devrek’te Düğün Âdetleri.” Türk Folkloru, 6, Ocak 1980:29-31.

HASAN, Hamdi; *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, T.D.K. Yay.

HASSAN, Ümit. Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, İstanbul, Alan Yayınları, 2000

HATİPOĞLU, Süleyman. “Milli Mücadele’de Osmaniye.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum,15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:30-36.

Hayat Tarih Mecmuası, Cilt L, 2, Yıl 1965 1966.

HORTAÇSU Nuran, S. Ş. BAŞTUĞ ve O. MUMAMMETBERDİEV. “Change and Stability With Respect to Attitudes and Practices Related to Marriage in Ashkabat, Baku and Ankara:Three Turkic cultures.” International Journal of Psychology, 36 (2), 2001:108- 120**.**

HÜRMÜZLÜ Erşat, Irak’ta Türkmen Gerçeği, İstanbul, Kerkük Vakfı Yay., 2006, s.16.

HÜRMÜZLÜ Erşat, Türkmenler ve Irak, İstanbul, Kerkük Vakfı Yay., 2003a, s.13;

IŞIK, Ramazan; *İslam öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994

İBRET, B. Ünal. “Osmaniye İlçesinin Coğrafi Konumu ve Nüfusu.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih içinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:549-551.

İLAYDIN, Hikmet; Türk Edebiyatında Nazım, İstanbul, 1964, s. 77.

İLHAN, Suat; Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği, TKAE Yay., 2. bs., Ankara-1997, s. 186

İNAN Abdülkadir (1986), Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar), Ankara.

İNAN Abdülkadir (1998), Al Ruhu Hakkında, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 259-262.

İNAN, Abdulkadir. Makaleler ve İncelemeler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968

İNAN, Abdülkadir. Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2000

İslam Ansiklopedisi, "İnanç Maddesi", Cilt 22,Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1997

İslam Ansiklopedisi, "Halkiyat Maddesi", Cilt 15,Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1997"

İslamiyet'ten Evvel Türk Dini, (Haz. Fikret Şahoğlu), İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1974

İSLÂMOĞLU, Mahmut. "Kıbrıs Türklerinde Çeyiz Yazma Geleneği." III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987:185-202.

İSMAİLOV, Prof. Dr. Zeyneş, Kazak Türkleri, Yeni Türkiye Yay., Ekim 2002-Ankara, s. 142.

JAMESON, Raymond Delay. "Rites de Passage." M. LEACH ve J.FREAD (Ed.), Standart Dictionary of Folklor e, Mythology and Legend, New York, Funk&Wagnals, 1972:945- 946.

JEAY, Madeleine. “Rites of Passage.” C. LINDAHL, J. MCNAMARA ve J. LİNDOW (Ed.), Medieval Folklore, An Encyclopedia of Myths, Legends, Tales Oxford, England, 2000:832-836.

JUMABAEV, Maksat; Kırgız Gelenek Ve İnanışlarında Dini Ritüeller, YLT, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara-2006, s. 13-15.

KABASAKAL Mustafa, K.TÜLÜCÜ ve İ. POYRAZ. “Osmaniye’de Eğitim.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:123-139.

KAFESOĞLU İbrahim; Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay., İstanbul-200.

KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Tarihi-Giriş” Türk Dünyası El Kitabı Birinci Cilt, TKAE Yay. Üçüncü Bs., Ankara-2001, s. 127-130

KALAFAT, Yaşar, “Gagauz Türklerinde Halk İnançları ve Bazı Karşılaştırmalar,” *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yay., Ankara 2002

KALAFAT, Yaşar, “Halk İnaçlarımızda Değirmen”, ed. Özkul Çobanoğlu - Metin Özarslan, “Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı”, Feryal Matbaacılık, Ankara 1996

KALAFAT, Yaşar, *Avrasya Türk Halk Sufizmi -I-*, TÜDEV, Ankara 1997

KALAFAT, Yaşar, *Bakü-Ceyhan Kültür Hattı*, ASAM Yay., Ankara 2000

KALAFAT, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları*, KB Yay. Ankara 2002

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanaçlarının İzleri*, AKM Yay. Ankara 1990

KALAFAT, Yaşar, *Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1995

KALAFAT, Yaşar, *İran Türklüğü*, Yeditepe Yay., Ankara 2005

KALAFAT, Yaşar, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, KB Yay., Ankara 1996

KALAFAT, Yaşar, Kalafat. Yaşar; "Nahçivan seyahati ve Halk İnançları Tespitleri", *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, S. 304, Temmuz-Ağustos, 1995, s. 14 -21

KALAFAT, Yaşar, Zeynelabidin Makas; *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Eser Ofset, Samsun 1999

KALAFAT, Yaşar,*Karşılaştırmalı, Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları*, Bayır-Bucak Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği, Ankara 1996

KALAFAT, Yaşar,*Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*; ASAM Yay., Ankara 1999

KALAFAT, Yaşar,*Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri*, KB Yay., Ankara-1998

KALAFAT, Yaşar,*Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnaçları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1994

KALAFAT, Yaşar,*Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1996

KALAFAT, Yaşar,*Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnanaçları*, Asam Yay. Ankara 2000

KALAFAT, Yaşar. Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002

KALAFAT, Yaşar. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, AKM Yayınlan, 1999

KALAFAT, Yaşar; Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları, III-IV, Berikan Yay. Ankara-2006, s. 454-455.

KALAFAT, Yaşar; İran Türklüğü Jeokültürel Boyut, Yeditepe Yay. İstanbul, 2005.

KALAFAT, Yaşar; Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, Ankara-1996, s.13-16.

KALAFAT, Yaşar; Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları, Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri, Berikan Yay. s.1-3

KALAYCI Durdu, Bircan; "Afyon'da Ölümle İlgili Adet ve İnanmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü Araştırmaları* 1999, KB Yay., Ankara 2002

KALENDEROĞLU, Dr. İhsan; Mamay Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı, TÜRKSOY Yay., Ankara-2010, s. 9-10.

KALICANIN Tatyana, Zezeli. "Ustrumca ve Radoviş Yöresindeki Türk ile Makedon Düğünlerinin Temel Özellikleri." TV. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992:171-175.

KARA, Ruhi. "Erzincan Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi (Kına Gecesi ve Gelin Başı Bağlama Töreni)." III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996:140-147.

KARABORAN Hilmi. "Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi." K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:614-681.

KARAKAYA, Ahmet. “Ateş.”, Emel, 99-102, 1977

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, KB Yay., C 1, Ankara-1991, s. 908-909.

KAYA, Dr. Doğan; Halk Şiirinde Biçim ve Tür (http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_ bicim_ve_tur. pdf)

KAYA, Dr. Doğan; Halk Şiirinde Biçim ve Tür (http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_ bicim_ve_tur. pdf) ;ONAY, Ahmet Talat; Halk Şiirinin Şekil ve Nev’i, İstanbul, 1928, s.7.

KAYA, Muharrem. “Gönül Hanım, Bozkurtlar, Ağrı Dağı Efsânesi Romanlarında Köken Miti.” folklor/edebiyat, VII, 26, 2001:105-110.

KAZMAZ, Süleyman. “Halk Hukukunda Evlenme Sözleşmesi.” IV. Milletler arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992: 177-185.

KILIÇ, Ahmet. Gavurdağı Türküleri, Osmaniye, Modern Matbaa, 1976c

KILIÇ, Ahmet. Osmaniye Çete Harbi, Osmaniye, Özdoğuş Matbaası, 1976b

KILIÇ, Ahmet. Osmaniye Tarihi, Osmaniye, Hançer Matbaası, 1976a

KIRCI, Emine. “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar.” M. ÖZARSLAN ve Ö. ÇOBANOĞLU (Ed.), Folkloristik: Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, Feryal Matbaacılık, 1998:398-407,

Kırgızistan’ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, T.C. Bişkek Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Bişkek-Mayıs 2008

KIRZIOGLU Fahrettin (1992), Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Ankara.

KİRMAN Mehmet Ali, Din sosyolojisi Terimler Sözlüğü, s. 142.

KOÇ, Nurettin; *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Yay., İstanbul 1996

KOÇ, Sadettin; Türk Mitolojisinde Kırgızlar (Ay ve Güneş Motiflerinin Kırgız Kültüründeki Yeri), Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 22, s. 79

KOÇU, Reşat Ekrem; *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1-11.

KOKSAL, Haşan. "Erzurum ve Çevresinde 'Gelin-Güvey Hamamı' ile İlgili Bazı Gelenek ve İnançlar." IV. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992:187-195.

KOKSAL, Haşan. "Türk Düğünlerinde 'Saçı' Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler." III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996:176-185.

KORKMAZ, Kürşat M. "Elli Yıl Önceki Gaziantep'te Gelin Damat." Millî Folklor, 42,1999: 92-96. Devamı Millî Folklor, 43, 1999:77-82.

KORKMAZ, Zeynep; *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1992

KOROTAYEV, Andrey. "Paralel-Cousin (FBD) Marriage, Islamization, and Arabization." Ethhnology, IV, 39, 2000:395-407.

KOŞAY, Hamit Zübeyr. Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Ankara, Maarif Matbaası, 1944

KÖKSAL, Hasan; *Yatır İnancı ve Ödemiş-Tire Yöresindeki Yatırlar*, Türk Kültüründe Tire, Türkiye diyanet Vakfı, Ankara 1994

KÖPRÜLÜ, Fuat; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankar 1993

KUDAT, Ayşe. Kirvelik, Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1974

KURT, Yılmaz. “Eski Osmaniye (Kınık Kasabası).” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum, 15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:5-18.

L.P. POTAPOV, Altay Şamanizmi, Çev, Metin Ergun, Kömen Yay., Konya-2012, s.64.

LEVEND, Agah Sırrı; *Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri Ve Deyimler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962

LOPSAN-KENİN, M.B. “Tuva Samanları Cenaze Törenleri.” (Çev. Handan Er), Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, III, 10, Mart 1996:35-38.

MALİNOWSKİ, Bronislaw. İlkel Toplum, (Çev. Hüseyin Portakal), Ankara, Öteki Yayınevi, 1999

MARSHALL, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Ahınkay, Derya Kömürcü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlan, 1999

MARUFOĞLU, Sinan, “Irak Türkleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.2 Ankara, TTK. Yay., 2002, s.603;

MEMİŞOĞLU, Hüseyim; Bulgaristan’da Türk Kültürü, TKAE Yay., Ankara-1995 s.1-7.

Merasimler, Adetler, Algışlar; Azerbaycan Uşag Folkloru Kitabhanası, Bakı 1993

Meydan Larousse, “Mit-Mioloji”, C.VIII, İstanbul 1978, s. 843

MİRCEA Eliade, Kutsal ve Dindışı, Gece yay, İstanbul 1991, s. 161.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. “Ballads for Henna Nights.”, 46,h Annual Meeting ofthe Permanent Internatioanal Altaistic Conference (PIAC). 22 June-27 June, Ankara, 2003, Türk Dil Kurumu Yayınları (baskıda), 2003b.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. “Çukurova ve Kayseri Ağıtlarında Ortak Biçim ve Söyleyiş Özellikleri.” Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 12-13 Nisan 2001, Kayseri: Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, 2001:497- 510.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. Çukurova Bozlağı, Ankara, Binboğa Yayınları, 2003a

MORAN Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul 1984, s. 193

MUAMMER LUTFİ. “Memleket Güreşleri.” Servet-i Fünûn, LXIV„ 403, 1, Teşrinisani 1928:403.

MURAD, Najdat Yashar Murad; Irak Türkmenlerinin Halk İnançları Ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2009

MUSAOĞLU, Mehman; “Türk Ataszölerinin Konu ve Dil Özellikleri”, *6. Uluslar Arası Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir Valiliği Yay. Eskişehir 1995

NAHYA, Zümrüt (Erk). “Anadolu’da Gelinin Oğlan Evine Getirildiği Andan İtibaren Yapılan Gelenek ve Pratikler.” Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977:77:91.

NAHYA, Zümrüt. “Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi.” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987 : 257-268.

NARMAN, Halil. “Başlık Parası Geleneği ve Elazığ Şeker Fabrikası’nda Çalışanların Bu Geleneğe Karşı Tutumları.” III. Milletlerarası Türk Folklor

Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987:269-276.

NECATİGİL Behcet, 100 Soruda Mitologya, İstanbul 1988, s. 7

OCAK, Ahmet Yaşar; *İslam –Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990

OĞUZ, M. Öcal; Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam, Ankara, 2001, 15.

OLGUN, İbrahim; Cemsit Dırahşan; *Farsça-Türkçe Sözlük*, Elhan Kit., Ankara 1984

OLRIK, Axel. "Halk Anlatılannm Epik Kuralları." Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar (Haz. EKER, Gülin ÖĞÜT vd.), Ankara, Millî Folklor Yay., 2003

ORHONLU, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1987

ORHONLU, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı, İstanbul, 1967

Osmanlıcadan *Türkçeye Cep Kılavuzu*, Türk Dili Araştırma Kurumu Yay., Devlet Basımevi, İstanbul 1935

ÖGE, Sevil ; *15. yy. Şairlerinden Mesihi, Cem Sultan, Ahmet Paşa, Necati Beğ, Üsküplü İshak Çelebi, Ve Şeyhi'nin Divanlarında Atasözleri Ve Deyimler*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001

ÖGEL, Bahaeddin. Türk Mitolojisi I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998

ÖGEL, Bahaeddin. Türk Mitolojisi II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 2002

ÖNAL Mehmet Naci (1998), Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri, Ankara.

ÖRNEK Sedat Veyis, Budunbilim Terimleri Sözlğü, Ank. 1973, s. 25

ÖRNEK, Sedat Veyis. "Anadolu Folklorunda Yas." I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ekim 1973, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1974:399-409.

ÖRNEK, Sedat Veyis. 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2000b

ÖRNEK, Sedat Veyis. Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1979

ÖRNEK, Sedat Veyis. Türk Halkbilimi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000a

ÖRNEK, Sedat Veyis; Sivas Ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1996

ÖRNEK, Sedat Veyis; Türk Halk Bilim, KB. Yay., Ankara-1995.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB, Yay., C 4, Ankara-1996.

ÖZBUDUN, Sibel, Ayinden Törene (Siyasal iktidarın Kurumsallaşma sürecinde Törenlerin İşlevleri) İstanbul 1997.

ÖZDEMİR, Nebi. Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005

ÖZHAN, Mevlüt. "Kırşehir'de Oynanan Kız Kaçırma Konulu Dramatik Köy Seyirlik Oyunlarından Örnekler." Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Dairesi Yayınları, 1988:121-128.

ÖZKAN, Fatma. “Sibirya Türklerinde Geçiş Dönemleri.” Uluslar arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, **2002**

ÖZKAN, Fatma; “Somatik Deyimler”, *bilig Bilim ve Kültür Dergisi*., Sayı:23, Bahar 2002 Ankara 2002, s.

ÖZKAN, İsa; “Türkmenistan’daki Adak Yerleri ve bu Yerlerle İlgili İnançlar”, *İpek Yolu Uluslar arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara,

ÖZKAN, İsa; Nasrettin Hoca Fıkraları/ Ependi Şorta Sözler Yomaklar, TİKA Yay., Ankara 1999

ÖZKAN, Prof. Dr. İsa; Türk Dünyası Araştırmaları Bengü İzler, PegemA Yay. Ankara-2007. s.35.

ÖZNUR, Şevket; Mahmut İSLAMOĞLU; Geleneksel Türk ve Rum Düğünleri, 2009-Lefkoşa / KKTC.

ÖZÖN, Mustafa Nihat; *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1943

PAKALIN, M. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*,Cilt L. 2. 3. M.E. B. Devlet Kitapları İst. 1983.

PAKALIN, M. Zeki; *Tarihe Mal Olmuş Fıkralar*.

PALA, İskender. Müstesna Güzeller, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997

PALA; İskender; *İki Dirhem Bir Çekirdek*, L&M Yay. İstanbul 2002

PAMUKÇU Ekrem, Bağdat’ta İlk Türkler, Ankara, KB.Yay., 1991, s.18;

PRİTSAK, Omeljan. “Doğu Avrupa’da Türkler.” H. GÜZEL ve A. BİRİNCİ (Ed.), Genel Türk Tarihi, II, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002

PROPP, Vladimir. Folklor/ Teori ve Tarih, (Çev. Necdet Hasgül,Tolga Tanyel), İstanbul, Avesta Yay, 1998

RADLOFF, W. Sibirya'dan, (Çev. Ahmet Temir), İstanbul, Maarif Basımevi, I, 1956

RAHMAN, Abdulkerim. "Uygurlann Defin Merasimleri." III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987:307-318.

RASONYI, Prof. Dr. Laszlo; Tarihte Türklük, TKAE Yay., 4. bs., Ankara-1996, s. 270

REFİK, Ahmet. Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989

REINHARD, Kurt. "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri." I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri (Ekim 1973), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1974:192-215.

Riyazü's- Salihin ve Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2. Cilt, Ankara 1991

ROUX, Jean Paul. Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002

ROUX, Jean-Paul. Eskiçağ ve Ortaçağ 'da Altay Türklerinde Ölüm, (Çev. Aykut Kazancıgil) İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1999

ROUX;Jean-Paul; Türklerin Tarihi, Kabalcı Yay., İstanbul-2007, s. 11-30

RUSSELL, Bertrand. Evlilik ve Ahlak, (Çev. S. Neval Şimşek), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1998

SAATÇİ, Suphi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, İstanbul, Ötüken Yay., 2003, s.20;

SAATÇİ, Suphi. “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği.” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, (gelenek, görenek ve inanışlar) Ankara: G.Ü. Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982:319-328.

SAĞLAM, Musa Yaşar. “Eski Türklerde Cenaze Töreni.” folklor/edebiyat, VII, 27, 2001: 143-144.

SAKAOĞLU, Saim, Ali Berat ALPTEKİN; Anonim Halk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi 4, İstanbul-2006, s. 592-593

SANSAR, M. Fatih. “Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskânı.” H. GÜZEL, K.ÇİÇEK ve S. KOCA (Ed.), Türkler, XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002

SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul- İbrahim Minnetoğlu; *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2002

SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 255

SEYİDOĞLU, Bilge; Mitoloji Üzerine Araştırmalar. İstanbul 2005, s. 16

SİBER, Hasan Rifat; *Kıbrıs Türklerinin Tarımsal Folkloru*, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa 1983

SİNAN, Ahmet Turan; *Türkiye Türkçesindeki Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2000

SMİTH, Robert Jeröme. “Social Folk Custom.” R.M. DORSON (Ed.), Folklore and Folklife, Chicago:The University of Chicago Press, 1972:159-173.

SOYKUT, Hilmi; *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, Ülker Yayınları (Basım yılı mevcut değil),İstanbul

SOYLU, Sıtkı. “Taşeli Yöresi Düğün Gelenekleri ve Geleneği Oluşturan Sebepler.” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek, Görenek ve İnançlar), Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1987:361-370.

STOELTIE Beverly J., “Festival.” R. BAUMAN (Ed.), Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments, Oxford University Press, 1992:261-271.

SÜMBÜL, Muzaffer; Halk Oyunlarının İşlevleri, folklor/edebiyat 2. yıl, 11 S, Eylü-Ekim, 1997, s. 126.

SÜMER, Faruk. “XIX. Yüzyılda Çukurova’da İçtimai Hayat.” Türk Dünyası Araştırmaları, 48, Haziran, 1987:9-12.

SÜMER, Faruk. Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999b

SÜMER, Faruk. Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, I, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999a

ŞAHİN, Ali. Güney Anadolu 'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar, Ankara, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, 1962

ŞAHİN, Hüseyin; “Malatya Arguvan Köylerindeki Lohusalık Dönemi, Alkarısı ve Kırklama âdetleri Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Kültürü Araştırmaları*,1991/2, KB Yay., Ankara 2002

ŞAHİN, İlhan. “Anadolu’da Oğuzlar” H. GÜZEL, K.ÇİÇEK ve S. KOCA (Ed.), Türkler, VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

ŞAHİN, Öznur Sakine. “Kuskun Beldesi Evlenme Âdetleri.” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 1996:243-249.

ŞERİF, Ahmet. Anadolu'da Tanin, (Haz. Çetin Börekçi), İstanbul, Kavram Yay, 1977

ŞEŞEN, Ramazan. İbn-i Fazlan Seyahatnamesi, İstanbul, Bedir yay., 1975

ŞİMŞEK, Esma. Kadirli ve Osmaniye Ağıtları, Antakya, Kültür Ofset Basımevi, 1993

ŞİŞMAN, Bekir; "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Ekrem

TAN, Nail. "Türkiye'de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri." Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977:213-246.

TANNAGAŞEVA, M. N. KURPEŞKO; Doç. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Şor Sözlüğü, Türkoloji Araştırmaları, Birinci bs., Adana-1995.

TANYERİ, M. Ali; *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yay. 1. Baskı Ankara 1999

TANYU Hikmet. "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar." I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, VI, Ankara, 1976:293-304.

TANZİLA, Dr. Hacılanı, Dr. Hapçalanı TATYANA, Dr. Gelalanı ARİUVKA; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Karaçay- Malkar Edebiyatı 22. Cilt, Türkiye Türkçesi'ne aktaranlar: NURULLAH TABAKCI, ADİLHAN ADİLOĞLU, v.d. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-30296/karacay--malkar-turkleri.html (04.09.2012)

TAŞĞIN, Ahmet. "Geri Dönüş: Yezidilerde Ölüm." Türk Dünyası Araştırmaları, 154, Şubat 2005:195-203.

TAVKUL, Ufuk, Yaşar Kalafat; *Karaçay Balkarlar,* Karam Yay., Ankara 2003

TAYMAS, Abdullah Battal ; *Kazan Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968

TECEMEN, Ahmet ; *Türk Kimliği (2. cilt),* Niğde Üniversitesi Yay., Niğde 1998

TEKEREK, Gülpınar. "Osmaniye ve Yöresi Folklor Araştırması." (Yayımlanmamış Lisans tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1993

TEMUR, Dr. Nezir; Salar Türklerinde Evlilikle İlgili Adetler, Gazi Türkiyat Dergisi, Güz-2009, S 5, s. 484-485

TEZCAN, Mahmut. "Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması ve Değişme Eğilimleri." Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, ^

TEZCAN, Mahmut. Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği (Kültürel Antropolojik Yaklaşım), Ankara, Kültür Bakanlığı, HAGEM Yayınları, 1998

TOGAN A. Zeki Velidi (1981), Umumi Türk Tarihine Giriş-I, İstanbul.

TOGAN, A.Zeki Yeledî. Oğuz Destanı, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1972

TOGAN, Zeki Veledi. "Salur Kazan ve Bayandırlar." Dedem Korkudun Kitabı, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000

TOP, Nahit. Akraba Evlilikleri, İstanbul, Engin Ofset, 1986

TOPKAN, Refik; *Hiçbir Yerde Yayımlanmamış Atasözü ve Deyimler*, Türk Dil Kurumu 1997 Dil Ödülü Aday Kitabı

TOROS, Taha. "Adana Mezar Taşlan." Görüşler, 20-21, Eylül 1939:17-20.

TÖKEL Dursun Ali, Divan ŞiirindeMitolojik Unsurlar, Ank. 2000, s. 5

TURAL, Sadık; *Nevruz*, A.K.M. Yay., Ankara 1995

TÜLBENTÇİ,Feridun Fazıl; *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1977

TÜLÜCÜ, Kazım. "Osmaniye Tarihi Akışı." K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, I. Sempozyum,15-18 Kasım 1993, Osmaniye, 1995:1-6.

Türk Lehçeleri Sözlüğü I , KB Yay., Ankara 1991

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ank. 1998, s. 1571

TÜRKAY, Cevdet. Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001

TÜRKÇE SÖZLÜK (Haz. İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydm, Hamza Zülfikar vd.), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998

Türkçe Sözlük, (İki cilt), TDK Yay., Ankara 1998

Türkçe Sözlük, TDK Yay., C 2, Ankara-1998, s. 1504.

Türkçe Sözlük; 1. C., T.D.K. Yay., Ankara 1998, s.408.

TÜRKDOĞAN, Orhan. Etnik Sosyoloji, İstanbul, Timaş Yayınları, 1999

TÜRKEŞ GÜNAY, Prof. Dr. Umay; Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 581-585

TÜRKEŞ GÜNAY, Prof. Dr. Umay; Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007, s. 590-591.

TÜRKEŞ GÜNAY, Prof. Dr. Umay; Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe, Akçağ Yay. Ankara-2007,

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Tatar Edebiyatı, 17. cilt, Ankara 1991.

TÜRKMENOĞLU, Ayten; *Fıkra Ve Öyküleriyle Deyimlerimiz*, Milenyum Yay. İstanbul 2002

UĞURLU, Mustafa. "Matem Esnasında Yüz Yırtma Âdeti." 1995 Dünya "Hoşgörü-Manas-

URAZ, Murat; *Türk Mitolojisi*; Düşünen Adam Yay. İstanbul 1992

UYSAL, Ahmet Edip; *Yaşayan Türk Halk Hikayelerinden Seçmeler*, AKM Yay., Ankara 1989

UYSAL, Mürşide; *Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler*, Uysal Yay., İstanbul 2003

ÜÇER, Müjgan. "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri 11: Gelinin Oğlan Evine Gelmesinden Sonraki Günler, Sini Gönderme, Gelinlik Etme, Peştemal Hamamı, Baba Evi, Yoklatmalar." Türk Folkloru, 11, 1980d: 10-13.

ÜÇER, Müjgan. "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri 16: Kız Kaçırma, Beraber Kaçma, Balayı,

ÜÇER, Müjgan. "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri 7: Cehiz Yazılması, Cihaz Defteri, Düğün Hamamı." Türk Folkloru, 7, Şubat 1980a: 15-18.

ÜÇER, Müjgan. "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri 8: Kına Gecesi, Nikâh." Türk Folkloru, 8, Mart 1980b: 18-22.

ÜÇER, Müjgan. "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri 9: Gelinin Hazırlanması, Baba Evinde Yapılan Öğütler, Gelin Gitme, Gelin Alma." Türk Folkloru, 9, 1980c:16-18.

ÜLKÜSAL, Müstecip; *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970

ÜNVER, Süheyl. “İstanbul Halkının Ölüm Karşısındaki Duyguları.” Yeni Türk, 68, 1938: 312-321.

VARDAR, Berke; *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1988

VASFİ, İlhan; *Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri*, Fuzuli Yay., İstanbul 1985

VASİLYEV, YURİ, M.Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gülsüm KİLLİ; Saha Yakut Halk Edebiyatı Örnekleri, AKM Yay., Ankara-1996, s. 84.

VAYISOĞLU, Sefa. “Osmaniye'nin Tarihî Kronolojisi.” K. TÜLÜCÜ (Ed.), Tarih İçinde

VEZİROĞLU, İlter. “Kıbrıs'ta Ölümle İlgili Gelenekler.” Türk Folklor Araştırmaları, XVII, 326, Eylül 1976:7762.

VOEGELIN, Erminie W. “Ritual Numbers.” M. LEACH ve J.FRIED (Ed.), Standart Dictionary ofFolklore, Mythology andLegend, York, Funk&Wagnals, 1972:949-950.

WELLEK,Rene, Austin Warren, Edebiyat Biliminin Temelleri, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ank. 1983, s. 255-257

YAKICI, Ali; "*Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri*", Türk Kültürü, 299, Mart 1988,s.190-191

YAKICI, Ali; Halk Şiirinde Türkü, Akçağ Yay., Anakara-2007.

YALÇIN, Cevdet; *Deyimler Sözlüğü*, Yay. Ankara 1986

YALGIN, Doğan. “Yörüklerde Nişan Töreni.” Görüşler, I.Teşrin, 29, 1940:30-33.

YALMAN (Yalgın), Ali Rıza. Cenupta Türkmen Oymakları I, II., (Haz. Sabahat Emir), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000

YALMAN, Ali Rıza; *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kültür Bankalığı Yay., Ankara 1993

YARDIMCI, Dr. Mehmet; Kıbrıs Ve Diğer Türk Ülkelerinde Ortak Ninni Ve Tekerlemeler, II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24 - 27 Kasım 1998 Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, s.2.

YAVUZ, Nuri. Fırka-i İslahiye, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2004

YILDIRIM, Dursun. "Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm." Türk Dili, 570, 1999:505-530.

YILDIRIM, Dursun. Türk Bitiği, <Araştırma/İnceleme Yazıları>, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998

YILDIRIM, Dursun; Türk Bitiği, Akçağ Yay., Ankara-1998, s.21-22

YILDIRIM, Dursun; Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları, Akçağ Yay., Ankara 1999

YILMAZ, Mehmet; *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kit., İstanbul 1992

YILMAZ, Şevket; *Abdullah Kadri'nin Ötgen Günler Romanında Geçen Deyimlerin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001

YOLOĞLU, Güllü; Türklerin Aile Merasimleri, AKM Yay., Ankara-199.

YURTBAŞI, Metin; *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Özdemir Yay. İstanbul 1996

ZEYREK, Yunus; AHISKA BÖLGESİ ve AHISKA TÜRKLERİ, Ankara-2001,http://www.ahiska.org.tr/kitap_muhteviyat/ahiska%20bolgesi%20ve%20ahis %20turkleri.pdf

ZİYA GÖKALP. Türk Medeniyeti Tarihi, İslamiyet'ten Evvel Türk Medeniyeti I. Kitap:

ZİYA GÖKALP. Türkçülüğün Esasları, (Haz. Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken), İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1994

ZİYA Gökalp; *Türk Töresi*, Kamer Yay., İstanbul 1997

GENEL AĞ KAYNAKLARI

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/118779/h/karakalpakhalkininortayacikisi.pdf (04.09.2012)

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-9555/h/giris.pdf (08.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eorlar (04.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ah%C4%B1ska_T%C3%BCrkleri (04.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Azeriler (02.08.2012 : 01:24)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Trakya_T%C3%BCrkleri (07.08.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_T%C3%BCrkleri (07.07.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_T%C3%BCrkmenleri (07.07.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rg%C4%B1zlar (02.08.2012 : 14:48)

http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rg%C4%B1zlar (02.08.2012 : 14:48)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kara%C3%A7aylar (05.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Karakalpaklar (04.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Karakalpaklar (04.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazaklar (02.08.2012 : 02:00)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Nah%C3%A7%C4%B1van_%C3%96zerk_Cumhuriyeti (02.08.2012 : 02:00)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Nogaylar (04.09.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Rodos (11.08.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1#cite_note0(30.07.2012-13:14)

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1#T.C3.BCr_D.C3.BCnyas.C4B1_Kavram.C4.B1 (27.07.2012 : 14:07)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Uygurlar (07.08.2012)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50199 bdb92476.11596299 (28.07.2012: 14:47)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583a050e5703. 18141998

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583abd8faeb8.67738863

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50583ae3ac0d62.68893028

http://www.trncinfo.com/tanitmadairesi/2002/TURKCE/KKTCHAKKINDA/genelbilgiler.htm#3 (03-15-2009)

DİZİN

A

Abakan 10, 15, 275
âdet 1, 27, 33, 49, 60, 113, 140, 154, 168, 169, 170, 215, 264, 292, 294, 323
ağ keçe 107
ağı 48
ağırlık 98, 154, 170, 213
Ağıt 48, 49, 50, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 357, 367
ahirât külmâge 268
ahret kuşu 247
Aisit 59, 69, 74, 79, 80
Ak Kelât 229
Al aparma 93
Al karısı 92, 94
Al ruhu 95
albarstı 91
albaslı katın 91
albastı 73, 74, 91, 92, 95
Albastı 91, 92
Albıs 92
aldaçı 256
Alday alday 46
al-karısı 92
Alkarısı 73, 361, 385
Allay 46, 88
Allo 46
Almıs 92
alvastı 91
amuletler 124
Anaçı 75
anâne 33
asıda 132
Asit 59
Askak - Kaday 221
asker 338, 339, 340, 341, 342
aşermek 61
aşule 45
ayı 188, 283
ayin 1, 28, 37, 50, 83, 116, 317
aytipa 45
Ayya 46

B

balbal 291
balu-balu 46
baştığa 257
bayatı 45
Beddua 250
Berder 153, 154
beşik cırı (yırı) 46
Beşik kertme 150
Beşik Saldı 120
beşik yırı 46
Beşler 100
bet karısı 91
beyaz giysili kadın 91
Bişek 87
bozulamak 49
bozüy 185
bozüyde 264
Bölü cırı 46

C

Centek Toy 86
cie beleğe 184
Cillig devri 104
cin 74, 94, 95, 330

Ç

çadır dolanma 221
çalamalar 124
çarptırma 131
çayaan çalamazı 59
çıng 45
çille kaçış 103
Çilli 104
çink 45
Çobuo 106
çuglu eeren 125

D

Dastarkan 125
Dede Korkut 56, 57, 64, 90, 91, 111, 150, 151, 157, 161, 162, 168, 173, 175, 190, 202, 228,

305, 312, 318, 322, 323, 359, 362, 391
deme 49
deşet 49
deve 60, 70, 212
deyiş 3, 49, 195
deyişet 49
dığaskesen 89
din 3, 10, 21, 30, 35, 39, 44, 50, 55, 111, 113, 199, 242, 244, 282, 295, 300, 336, 347, 352
Doğum 1, 27, 54, 55, 65, 66, 72, 73, 75, 79, 80, 81, 83, 91, 92, 96, 108, 109, 117, 123, 124, 128, 129, 172, 249, 301, 342, 349, 354, 355, 356, 360, 363, 381
Dua 50, 170, 219, 236
duâgû 50
duvak 177, 234, 268
Düğün 146, 148, 177, 179, 184, 187, 191, 193, 198, 201, 202, 204, 211, 234, 314, 355, 363, 365, 369, 371, 384, 385, 389
Düynödön kayttı 252

E

ebe 65, 74, 77, 78, 80, 81, 82, 103, 110, 111, 133
eerenler 59
Efsane .. 34, 60, 70, 76, 85, 90, 381
eldik ır 47
Elle 46
Emeh 133
emzikli 63, 89
ençi 61
evirli 236
evlenme .. i, ii, 1, 27, 38, 41, 45, 50, 61, 83, 145, 149, 150, 152, 155, 157, 161, 176, 179, 215, 222, 225, 238, 240, 285, 348, 351

G

Geçiş Dönemi 3, 25
gelini kapmak 155
Gerdek 228, 229, 230, 232
göbek. 76, 77, 78, 79, 80, 110, 115, 120, 124, 148, 151, 258
Gömbet 84

H

hac 62, 289, 338, 343, 344, 352
hal henesi 91
halık cırı 47
halik ânı 47
halk aydımı 47
halk koşigi 47
halk yırı 47
Han kızı mahtança 164
haramcı 182
haro 111
haylıga 256
hövdü 46
Hristiyan 20, 101, 113, 124, 139, 352
hubbala 132
hüyük 290

I

ır 47, 163, 178
ıyman ayttıruu 251

İ

iç güvey 158
iki kat ayal 94
ilahi 52, 59, 143, 241, 344
İlahi 52
imam .. 79, 156, 226, 228, 251, 264, 272, 282
inanç ii, 4, 5, 14, 26, 27, 29, 33, 34, 39, 62, 63, 66, 69, 85, 95, 100, 106, 110, 150, 171, 232, 240, 242, 246, 249, 253, 254, 255, 257, 260, 273, 275, 278, 283, 288, 305, 308, 329, 331, 333, 344, 347, 348
İnanç 36, 60, 329, 368, 372
İslâm .. 76, 114, 135, 141, 147, 152, 184, 250, 253, 271, 320, 335, 336, 343
İtiyin 155
izdivaç 145
izer at 170

J

jar jar 204
jır 122, 127, 189

K

kabar berüü 262
Kaber Kazu 291
kaçkın 155
kaim 154, 166, 168
kalığm 167
kalın 49, 61, 153, 155, 167, 169, 170, 176, 228, 351
kam 116
Kara Aş 299
Kara Basması 93
karaçalı 176, 295
karaçor 176
Kara-Kura 94
Karakuru 97
karayılan 70
kartal 66
kavramak 155
kayım 45
kedi 76, 279
Kelât 229
kereska 245
kırk .. 28, 82, 85, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 179, 190, 238, 241, 264, 292, 301, 302, 309, 311, 349
kırklama 99, 100, 101, 105
Kırklama 99, 101, 106, 385
kıyamet 250
kıyra 317
kız değiştirme 154
Kız Kaçırma 154, 200, 381, 389
Kindik Ene 75, 78
Kirve 139, 142, 150
koça nahşisi 47
kostasuv 204
koşuk 45
köpek 76, 246, 248, 333
köris 49
Köstek Kesme 125
Kur'an 72, 79, 93, 94, 95, 113, 131, 228, 231, 249, 258, 272, 277, 289, 307, 311, 319, 329, 338, 344, 349
kurgan 289, 290
kurt ..64, 66, 67, 70, 116, 125, 152, 274
kut 307, 331, 334, 348
kut-sür 332
kültür. i, 4, 10, 12, 29, 52, 107, 163, 187, 242, 250, 286, 319, 329, 353

L

lama 113, 274, 275
Lama 113, 125, 274
Lamaizm 15, 125, 274
Layla 46
Levirat 157, 369
Leyle 46
loğusa 84, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99
lufusnitsa 91
luş-nitsa 91

M

madras 48
mahnı 47
malağdasın 84, 221
malağsın 83
Manas 64, 65, 86, 316, 319, 389
Mani 44, 45, 357, 366
maşallah 131, 142, 238
May et Cuu 265
Mevlit 52, 102, 303, 309
mevta 253, 278
Mihir 227
Mit. 29, 30, 31, 32, 33, 35, 354, 378
Mitoloji 28, 30, 31, 34, 257, 266, 267, 277, 301, 306, 308, 309, 317, 334, 362, 367, 384
Musevi 5, 21, 139
Muska 115, 162
mürekkep yalamak 134
Müslüman 12, 18, 20, 22, 24, 25, 52, 55, 111, 113, 116, 137, 139, 141, 143, 144, 222, 259, 261, 264, 271, 280, 289, 338, 350, 352

mythos 32, 33, 34

N

nahşa 47
nakşa 47
nazar duası 131
Nene 46
nevse 89
Nezir 25, 61, 387
nikâh 149, 151, 158, 170, 180, 226, 227, 228, 229, 325
Ninni.. 46, 52, 87, 88, 89, 122, 320, 391
Nişan..... 170, 173, 390

O

obir 270
ocak 101, 106, 157, 257, 297
on aslık..... 182
Oolnan, hıstır ırı 164
Orta Asya 4, 5, 9, 10, 18, 68, 73, 92, 140, 147, 167, 294, 358
Otko kirgizüü 236
oyun çıkarma 199

Ö

öleng 45
ölüm ..i, ii, 1, 27, 36, 38, 39, 40, 41, 48, 116, 117, 119, 143, 172, 227, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 261, 262, 269, 271, 278, 292, 297, 299, 303, 310, 314, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 342, 347
Östenâ Yabu 254

P

pasif büyü..... 90
pil hudağay..... 151
Plasenta 76, 77
pokupki..... 116

R

Rabb-ı Yessir 135
Ritüel..... 28, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 302, 354, 356, 366
ruh kuşu..... 247
rusali 91

S

sabahlık 238
Saç toyu 124
saçı ..101, 120, 122, 124, 125, 203, 211, 216, 222, 308, 309, 346
Sami 249, 359
sancı atma 132
Sansarın hürde 275
sau..... 49
seyyid 59
sınsuv 204
sıtaralı..... 75
sızılama 49
sigitçi 246
sigta..... 246
Sinsin..... 201, 202
söök..... 149
sövdeleşmeye..... 151
söyençe 80
su hafızası 254
Sünnet 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 150, 301, 303, 338, 351, 360

Ş

şahımken 114
şaman ..58, 59, 116, 179, 245, 260, 274, 275, 306, 333
Şamanist..... 215, 222
şeş..... 132
şildehana 83, 85, 86
şin..... 49
şirincelik..... 166
şivan 49

T

tagmag 49
tahpah 163
Talgak boluu 61
Tanrı 2, 15, 16, 52, 56, 100, 109, 178, 244, 293, 332, 334
tavs..... 49
tavşa..... 49
tavşan..... 70
Tekerleme..... 51

Tengricilik..... 242, 333
tıbıka 70
tıştıma 122
Totem..... 250
Toy... 121, 123, 137, 187, 188, 204
tören.. 1, 25, 27, 28, 35, 36, 48, 51, 59, 61, 79, 83, 85, 86, 113, 116, 120, 124, 137, 142, 145, 146, 147, 156, 163, 178, 198, 203, 213, 222, 225, 236, 244, 260, 300, 307, 310, 339, 347
Tören 30, 48, 59, 101, 173, 177, 351
tujuh huda 152
tuldanır..... 322
Tusav Kesü..... 125
tuska bargan 256
Tuubas..... 54
tuyaksız..... 54
Tuz ölçme 171
tuzamahkizerge..... 127
Tür 42, 43, 52, 359, 376, 380
türik..... 47
Türk Dünyası.. i, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 17, 20, 28, 30, 55, 62, 63, 68, 86, 93, 94, 95, 100, 101, 103, 104, 105, 147, 148, 151, 154, 162, 165, 167, 176, 186, 199, 220, 221, 222, 241, 314, 325, 344, 347, 349, 354, 357, 362, 363, 370, 373, 374, 378, 382, 385, 386
türki..... 47
türkü..... 40, 43, 47, 48, 49, 85, 89, 122, 163, 174, 204, 211, 217, 316, 342
Tüşâkkâ Sikertü 230

U

ulak..... 137
Umay ...2, 8, 11, 12, 15, 16, 19, 20, 22, 24, 58, 75, 77, 93, 116, 121, 123, 124, 369, 373, 388
Umay Ene..... 58, 75
urisnitsa 91
Utav Basu 230
utbasar 172

Ü

Üle Saklav 255

V

vekil ata 227

Y

yakım..... 49
yas.....49, 241, 242, 262, 283, 296, 302, 304, 305, 307, 314, 315, 317, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 352
yavklu etmek..... 173
yedi4, 71, 75, 84, 89, 96, 100, 102, 103, 104, 105, 112, 115, 136, 148, 241, 256, 260, 264, 276, 292, 300, 301, 302, 304, 306, 307, 308, 318
Yerikleme..... 61
yılan..... 69, 70
yırtış..... 230
Yog 246, 304, 369
Yusit 139

Z

zekâret..... 251

EK1:HARİTALAR

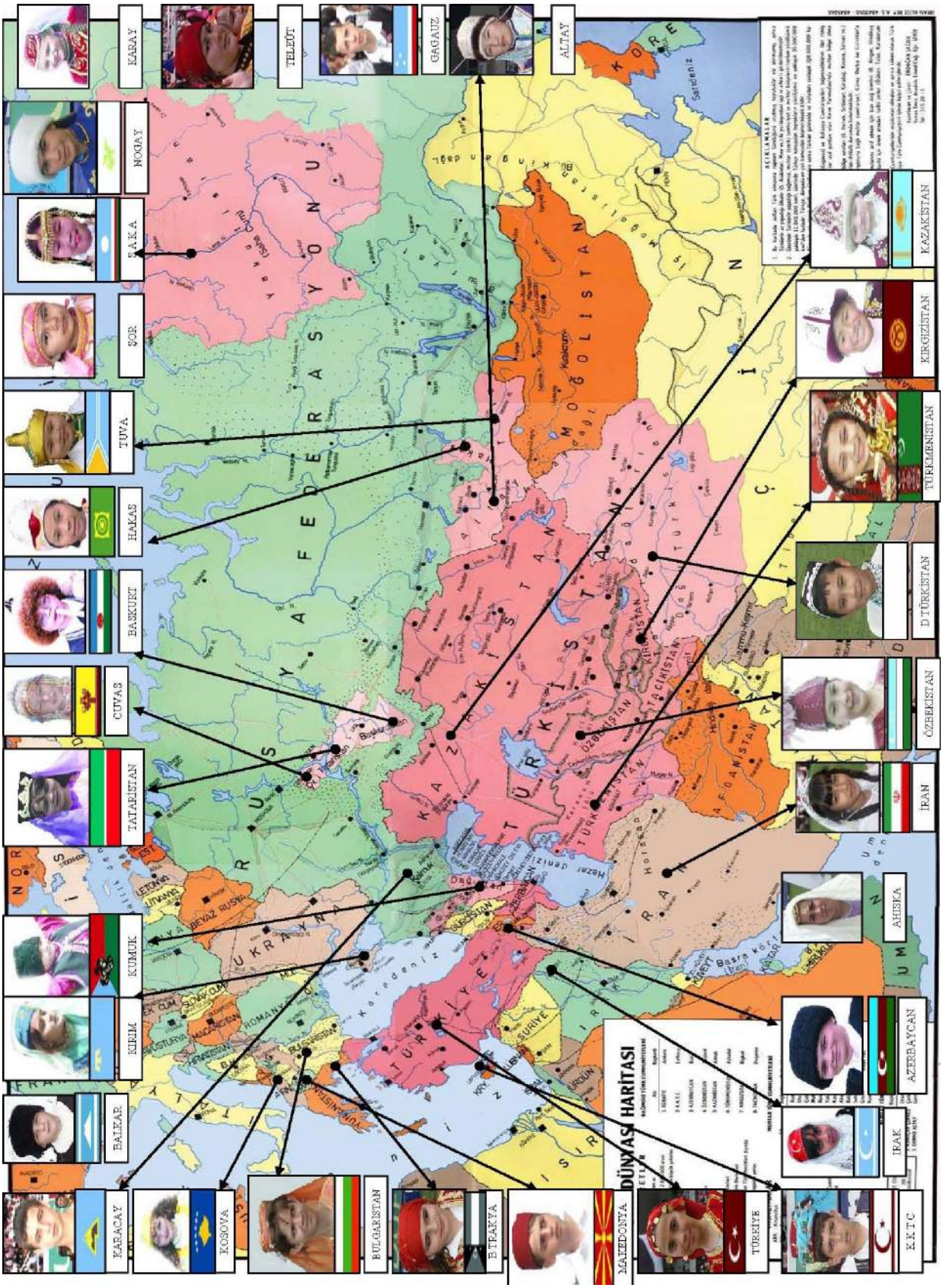

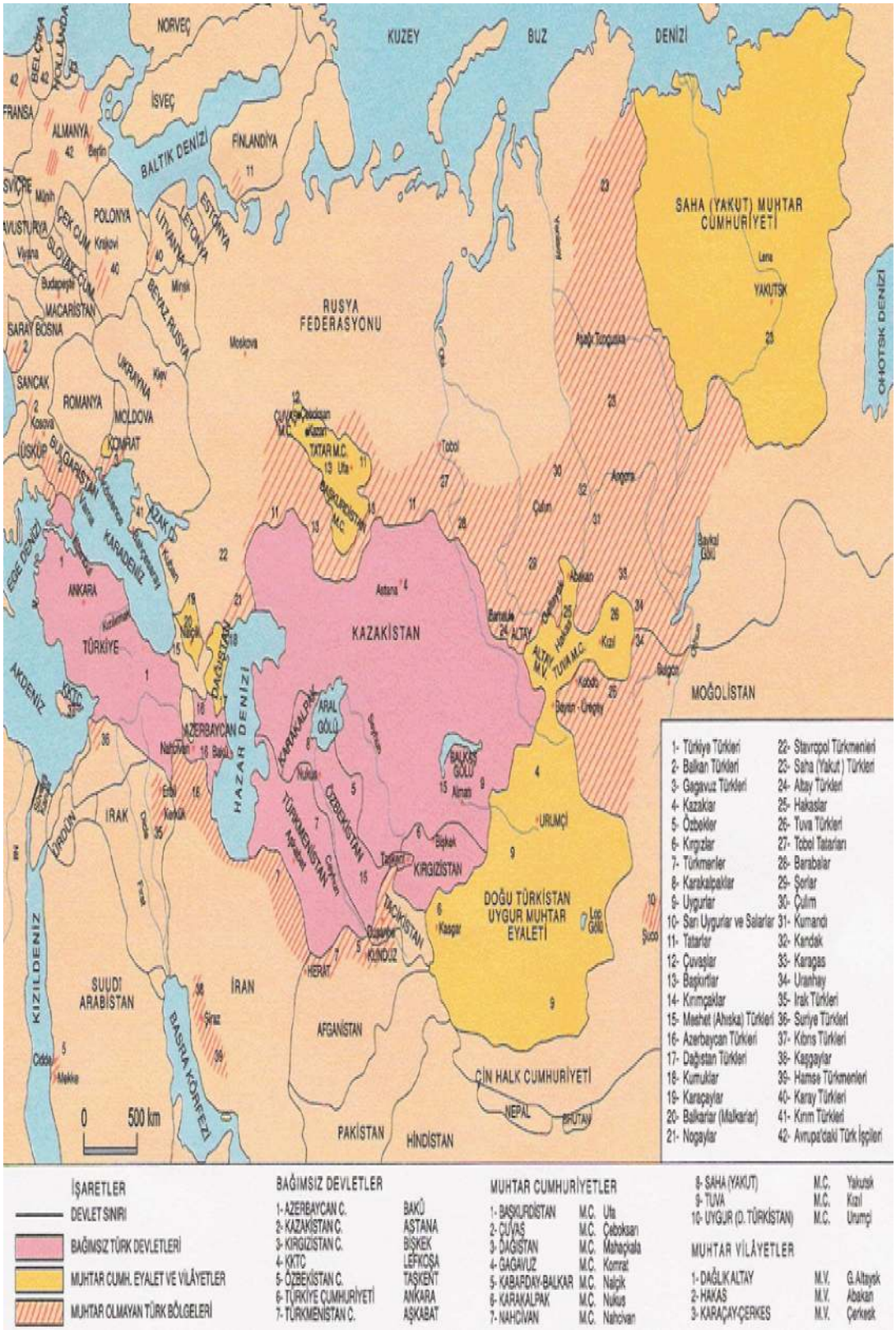
KUZEY BUZ DENİZİ
NORVEÇ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
BALTIK DENİZİ
ESTONYA
LETONYA
LİTVANYA
POLONYA
ALMANYA
BELÇİKA
HOLLANDA
FRANSA
İSVİÇRE
AVUSTURYA
ÇEK CUM.
SLOVAKYA CUM.
MACARİSTAN
SARAY BOSNA
SANCAK
ROMANYA
MOLDOVA
KOMRAT
UKRAYNA
BEYAZ RUSYA
RUSYA FEDERASYONU
SAHA (YAKUT) MUHTAR CUMHURİYETİ
YAKUTSK
OHOTSK DENİZİ
KAZAKİSTAN
MOĞOLİSTAN
TÜRKİYE
ANKARA
EGE DENİZİ
AKDENİZ
KARADENİZ
AZERBAYCAN
HAZAR DENİZİ
ARAL GÖLÜ
BALKAŞ GÖLÜ
ÜRÜMÇİ
DOĞU TÜRKİSTAN UYGUR MUHTAR EYALETİ
KIRGIZİSTAN
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
TACİKİSTAN
İRAK
İRAN
SUUDİ ARABİSTAN
KIZILDENİZ
AFGANİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
NEPAL
BUTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
BAYKAL GÖLÜ
0 500 km
1- Türkiye Türkleri
2- Balkan Türkleri
3- Gagavuz Türkleri
4- Kazaklar
5- Özbekler
6- Kırgızlar
7- Türkmenler
8- Karakalpaklar
9- Uygurlar
10- Sarı Uygurlar ve Salarlar
11- Tatarlar
12- Çuvaşlar
13- Başkırtlar
14- Kırımçaklar
15- Meshet (Ahıska) Türkleri
16- Azerbaycan Türkleri
17- Dağıstan Türkleri
18- Kumuklar
19- Karaçaylar
20- Balkarlar (Malkarlar)
21- Nogaylar
22- Stavropol Türkmenleri
23- Saha (Yakut) Türkleri
24- Altay Türkleri
25- Hakaslar
26- Tuva Türkleri
27- Tobol Tatarları
28- Barabalar
29- Şorlar
30- Çulım
31- Kumandı
32- Kondak
33- Karagas
34- Uranhay
35- Irak Türkleri
36- Suriye Türkleri
37- Kıbrıs Türkleri
38- Kaşgaylar
39- Hamse Türkmenleri
40- Karay Türkleri
41- Kırım Türkleri
42- Avrupa'daki Türk İşçileri
İŞARETLER
DEVLET SINIRI
BAĞIMSIZ TÜRK DEVLETLERİ
MUHTAR CUMH. EYALET VE VİLÂYETLER
MUHTAR OLMAYAN TÜRK BÖLGELERİ
BAĞIMSIZ DEVLETLER
1- AZERBAYCAN C. BAKÜ
2- KAZAKİSTAN C. ASTANA
3- KIRGIZİSTAN C. BİŞKEK
4- KKTC LEFKOŞA
5- ÖZBEKİSTAN C. TAŞKENT
6- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA
7- TÜRKMENİSTAN C. AŞKABAT
MUHTAR CUMHURİYETLER
1- BAŞKURDİSTAN M.C. Ufa
2- ÇUVAŞ M.C. Çeboksarı
3- DAĞİSTAN M.C. Mahaçkala
4- GAGAVUZ M.C. Komrat
5- KABARDAY-BALKAR M.C. Naliçik
6- KARAKALPAK M.C. Nukus
7- NAHÇIVAN M.C. Nahçıvan
8- SAHA (YAKUT) M.C. Yakutsk
9- TUVA M.C. Kızıl
10- UYGUR (D. TÜRKİSTAN) M.C. Ürümçi
MUHTAR VİLÂYETLER
1- DAĞLIK ALTAY M.V. G.Altaysk
2- HAKAS M.V. Abakan
3- KARAÇAY-ÇERKES M.V. Çerkesk

EK 2: FOTOĞRAFLAR
TÜRK DÜNYASINDA DOĞUM İLE İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

Gagauz Trükleri'nde çocuğun vaftiz edilmesi.

Atlar: Hristiyan Türkler'in çocuklarını vaftiz yaparken çocukların etrafında dolaştırdıkları sunaklar.

TÜRK DÜNYASINDA EVLENME İLE İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

Özbekistan Türkleri'nde Gelin ve Damat

Karay Keneset'inde bir gelin.

Yakut Türklerinde Gelin[1]

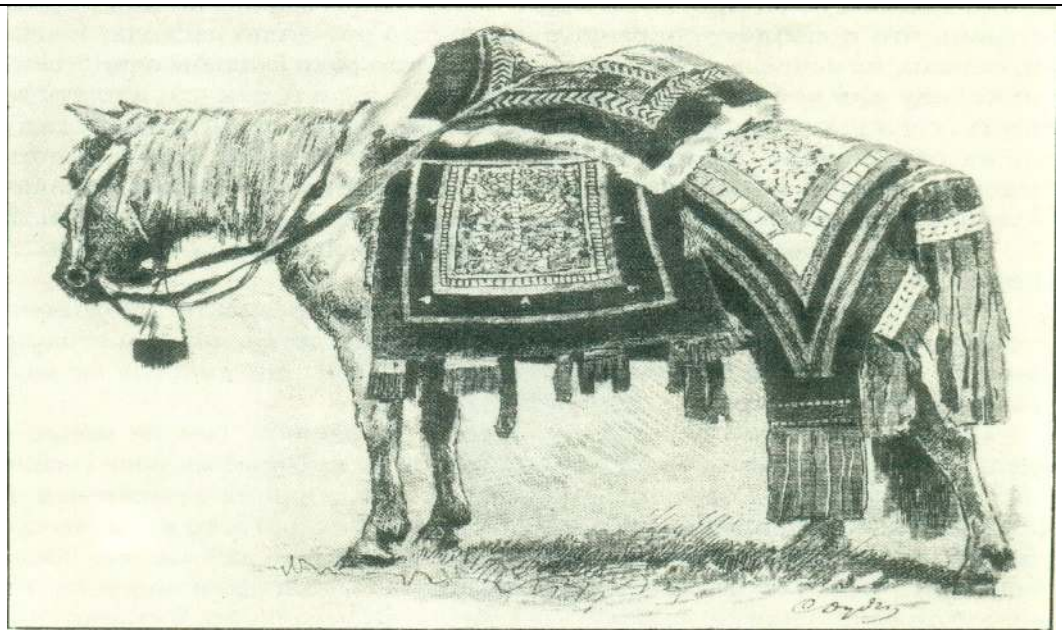

Yakut Türklerinde Gelini Bindirmek İçin Süslenmiş Bir At[2]

1 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s.188.

2 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 185

TÜRK DÜNYASINDA ÖLÜM İLE İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

Kazakistan Türkleri'nin Mezarlıkları

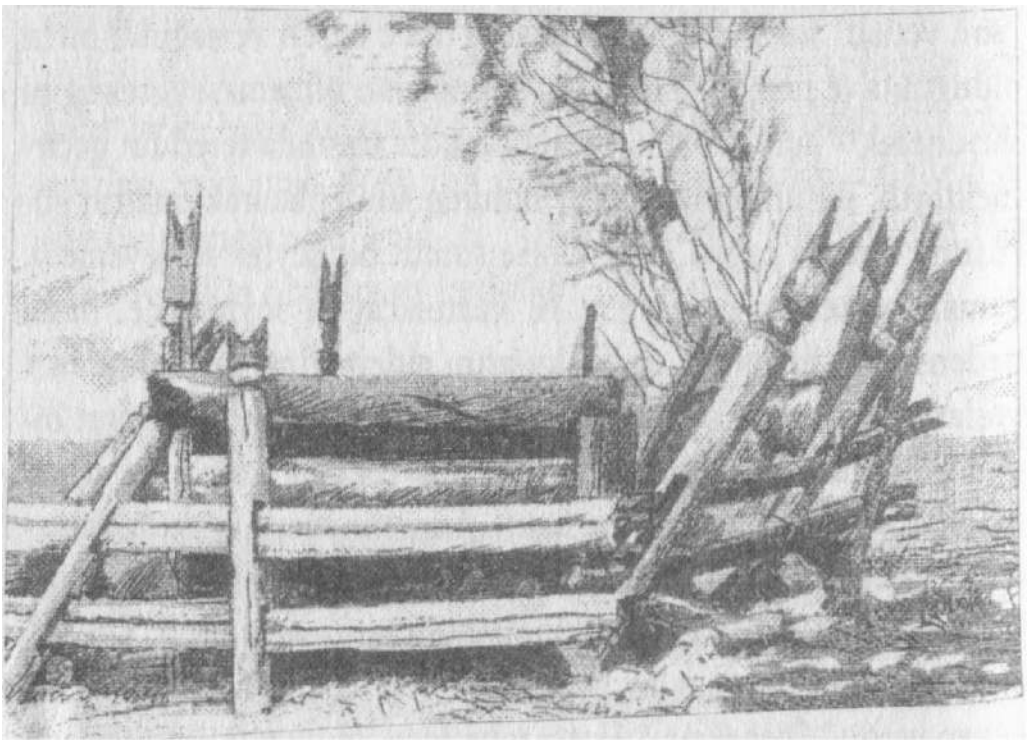

Bir Yakut Mezarı[3]

3 SEROŞEVSKY, V.L; Saka Yakutlar, Çev. Arif ALACAOĞLU, Selenge Yay., İstanbul-2007, s. 200

Yupa; Çuvaşlar ölenin mezarı üstüne ölen kişiyi tasvir eden heykeller diker.
Bu heykellere "yupa" adı verilir.

ÖZET

YEŞİL, Yılmaz, Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüelerde İcra Edilen Türler, Doktora Tezi, Ankara-2012.

Türk Dünyasında geçiş dönemi ritüelleri ve bu ritüller esnasında yapılan uygulamaları araştırmış olduğumuz bu çalışmada ritüeller esnasında, orada bulunan ya da belirli soyal statüsü nedeniyle töreni yöneten kişiler tarafından icra edilen türlere de yer vermek amaçlanılmıştır. Kişinin içinde bulunduğu geçiş sürecini sağlıklı bir şekilde yönetebilmek, bireye ve cevresindeki insanlara zararının olmaması için ve sosyal statü değişikliğinin duyurulması gayesiyle bu tür ritüelere başvurulmaktadır.

Tezinmizin "Giriş" bölümnde araştırma alanımız ve yapmış olduğumuz çalışmanın kavramsal çercevesi ile ilgili bilgilere yer verdik. Burada Türk dünyası, geçiş dönemi, ritüel ve tür kavramlarını açıklayarak nasıl bir yol izlediğimizi ve amacımızı belirttik.

Yurt içi ve yurt dışında pek çok araştırmacı geçiş dönemi olarak insan hayatının üç evresi dile getirmektedir. Bu üç eşik veya basamak doğum, ölüm ve evlenmedir. Bunun dışındaki geçiş denemleri bu üç ana evreye bağlanarak tasnif edilmektedir.

Çalışmamızda ifade ettiğimiz üç dönem dışında bir de hayatın diğer alanları ile ilgili geçiş ritüelleri adıyla bir bölüm açtık. Böylece hac ve askerlik etrafında gelişen ritüeleri tasnif etmiş olduk. Ayrıca bu bölümlerde icra edilen sözlü edebiyat ürünlerini belirterek kısaca örnekler verdik.

Çalışmamız sonucunda Dünyada olduğu gibi Türk Dünyasında da geçiş dönemi ritüellerinin son derece önemli olduğunu ve toplum nezdinde de itbarı bulunduğunu bir kez daha tespit ettik. Bunula beraber bu ritüeller esnasında halk kültürünün ve sözlü edebiyat ürünlerinin büyük çoğunluğu yer almaktadır. Böylece sadece belirli bir dönemi değil Türk boylarının hayatı ve

kültürü hakında önemli bilgilere buradan ulaşılabileceği kanaati hakim olmuştur.

Ritüellerin, oluşum ve uygulanma sürecinde toplumun değer yargılarını ve hayata bakışını etkileyen din ve inaçların etkisi açıkça görülmektedir. Türk boyları kabul etmiş odukları dinin gerekleri ile eski inaçlarını birlikte yaşatma yolunu seçmişlerdir. Buna en güzel örnek Gagauz Türklerinin “kırklanma” ritüeli ile vaftiz ritüelini birleştirmeleridir. Genel olarak Türk dünyası’nın genelinde şekilsel olarak farklılıklar olsa da ritüelerin hepsi öz ve düşünce olarak aynı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

1. Türk Dünyası
2. Geçiş Dönemi
3. Ritüel
4. Tür
5. Türk Kültürü

ABSTRACT

YEŞİL, Yilmaz, Turkish World and the Chief Executive of the Species Rituals of Passage, PhD Thesis, Ankara, 2012.

During the transition period in the Turkish World rituals and rituals during this study, we have investigated the applications, there are certain social-status, or because of the people who manage the ceremony performed by the to purpose to include the species. In a healthy way in which people manage the transition process, and the social status of the individual and the people around him to avoid loss of this kind of change for the purpose of announcing to ritulas referenced.

The our thesis the "Introduction" section of your research area and we have included information about the conceptual framework of the study that we have done. Here the Turkish world, the transitional period, ritual, and a way how to explain such concepts specified that monitor and our goal.

Domestic and abroad, many investigators articulates three phases of human life as a period of transition. These three threshold or step births, deaths and marry. Connecting the three main phases of this trial are classified outside the switch.

Three semesters of study, other than that referred to in the passage rituals related to other areas of life as we opened a section. Thus, the pilgrimage, and the military has developed around rites were classified. Also performed in these sections briefly stating their products and give examples of oral literature.

As a result of the transition period in the world as well as study the rituals of the Turkish world, and it is extremely important in society once again have detected that the itbarı. During these rituals, folk culture and oral literature with I show the vast majority of products are included. Thus, not only a specific period of Turkish tribes important information about our life and culture has been dominated by the conviction can be reached from here.

Rituals, the process of formation and implementation of social values and view of life that affect the effect of religion and their belief is clearly visible. Odukları agree with the requirements of religion in Turkish tribes along the old beliefs have chosen the path of survival. The best example of this ritual Gagauz Turks “kırklanma” merges with the ritual of baptism. In general, there may be differences in form in the Turkish World ritüelerin all of the self and the thought is the same.

Key Words:

1. The Turkish World
2. The Transition Period
3. Ritual
4. Kind
5. Turkish Culture